

EGAN

LOURDES OTEGI

Izarren hautsa
(Xabier Lete, 1974)

M.BILLELABEITIA

Galileoren bizitza. Drama.
Bertolt Brecht

J.L.ZABALA

Euskal literatur sorkuntza
2003an argitaratutako
liburuen zerrenda

2004-1/2

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

Luis Mari MUJICA, G. Arestiren poetikan beste eragin batzuk	5
Joxemiel BIDADOR, Jose Agerreren olerkigintza osatzen (eta II)	27
Lourdes OTEGI, Izarren hautsa (Xabier Lete, 1974)	71
Patxi SALABERRI MUÑOA, A.Kardaberaz eta J. A. Mogel: literatur bizkaieraren lehen uneak testuen argitan	89

SORKUNTZA

Andoni SALAMERO, Amets epelak	111
Haritz LARRETA, Sentitzea pekatu?	117
Pello OTXOTeko VAQUERO, Hutsune belusatua	121
Luis Mari MUJICA, "Soria árida y fría..." Bideko behaketa estetiko bat	131

ITZULPENAK

Miren BILLELABEITIA, Galileoren bizitza. Drama. Bertolt Brecht	143
--	-----

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

Iñaki ZUBELDIA, Gazteen poesia emanaldi musikatua Tolosan	197
---	-----

ADABAKIAK

Luis Mari MUJICA, Koloreak Arabako euskal toponimian	221
Gillermo ETXEBERRIA, Otsailak 7. Omenaldia M ^a Dolores Agirreri	227
Xabier KINTANA URTIAGA, Andolin, beti zaitugu gogoan	229
Juan Luis ZABALA, Euskal PEN Kluba sortu da	237

EGAN

Muz. Salazar Comas. Felipe

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO "BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaritza eta Idazkaritza
GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

Administraria
BIZENTE ZARAGUETA

Bokalak
JOSE Mª URKIA
JUAN GARMENDIA LARRAÑAGA
ABEL MUNIATEGI

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: FASPRINT - DONOSTIA

G. Arestiren poetikan beste eragin batzuk

I.- G. Aresti poeta protestatzaile

G. Arestiren poesiala bere lehen eragin batzuk bezala, du euskal
poesian bere lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
inon, ezin dira gaur eguneko poetaren eragin batzuk bezala, bere
pen alde eta horren eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
eremutan, bere lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
puztu eta gaur eguneko poetaren lehen eragin batzuk bezala,
berri batzuetan.

Arestik bere lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
beste inon, bere lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
da uhartu poeta "ezekoa" eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
ro eta Katalunian Espainian, bere lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
Arestiren poesiala (euskal eremua, gaur eguneko poetaren lehen eragin batzuk
neuri batean, bere lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
Oide positiboen artean gaur eguneko poetaren lehen eragin batzuk bezala,
inmediato, soil, lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
Arestiren poesiala "euskal poeta" gaur eguneko poetaren lehen eragin batzuk
erantsi zion. Negitiboetan, bere lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
señalagari, eta oide poesiala, bere lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
zakari araura eta Poesia "sozial" gaur eguneko poetaren lehen eragin batzuk
protestatzaileak "ederraren" gaur eguneko poetaren lehen eragin batzuk
etorri zela, maiz, eta hori, "Arestiren lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk
gisa haurtzatze batean negatiboa, bere lehen eragin batzuk bezala, bere lehen eragin batzuk

**AZTERKETA
LITERARIOAK**

G. Arestiren poetikan beste eragin batzuk

Luis Mari MUJICA

I.- G. Aresti poeta protestatzaile

G. Aresti-ren poesiak bere leku eta gune aproposa du euskal poesia berriaren eremuan. Nahiz gaur, agian, bere poesiaren balioak kritizismo gehiagoz begiztatu, garaiko kritiko oskoen eskutik beste inork baino atentzio gehiago jaso zuen, beragana jarrera eta balezta-pen alde eta kontrakoak ekarriz. Garaiko kritika batek, gainera, beste eremutan egiten zen poesia (sinbolista, erdisurrealista bereziki) zapuztu eta baztertu egin zuen gure poeta berriaren laudorio errazetan, batzuetan jardunez.

Arestik izan zituen etsai ideologikoak, baina poesiaren arloan beste inork baino gehiago bildu zituen "berrikuntzaren" txaloak. Ezin da ukatu poesia "sozialak" erreakzioa suposatu zuela –Galizan Ferreiro eta Katalunian Espriuren poesiarekin gertatu zen bezala–. Arestiren poesiak (euskal eremua *agrarismoz* eta *lizardianismo* berantaz, neurri batean, itoa zegoelarik) ukaezinezko errakzioa ekarri zuen. Olde positiboan artean gure hizkuntzari eman zion aurpegi hiritar, inmediato, soil, lorerik-gabekoa aipatzekoa da. Gainera, Arestiren poesiak "euskara batua" zalantzakoari bultzada mesedegarria erantsi zion. Negatiboetan, ordea, garaiko kritikaren partzialismoa da seinalagarri, eta olde poetikoan "kalitate estetikoari" eduki behar zaion ardura-eza. Poesia "sozial" hura bere inmediateki peto eta protestatzaileaz "ederraren" mundua aski inozoki mespretxatzera etorri zen, maiz, eta hori, "virtuosismo" hain urri egin den euskara gisako hizkuntza batean negatiboa –edo eztabaidagarria– agitu zen.

Poesia "sozialak", beraz, oreka hobea izanen zuen "protesta" eta "kalitatearen" artean uztardura nahiago egiten saiatu baten. Poesia hura kalitate formalez aski pobrea eta murrizta gertatu zen (eta azken hau Espainiako kritikari askoen aburua jarrailuz esaten dugu). Gauzak horrela ez ezagutzeak kaltea ekarri dio euskal poesiari, "popularismo" edo herrikoitasun kalitategabekoa bultzatuz, eta gerora marginalismoa eta espermentalismo estetiko petoa. Oreka gehiago behar zen, bada, gure baratzean gauzak mamituagoak gerta zitezten.

Dena den, ukaezina da Arestiren itzala euskal letretan, eta bere obra literarioaren eragite "orokorra" gure hizkuntza beste herrietan ere ezagunagoa gerta dadin urrats positiboak gertatu da.

2.- G. Arestiren poesian beste eragin zenbait

Jakina denez, autore batek beti ukan ohi ditu kanpo edo albo eraginak, ze deus ez da hutsetik sortzen. Arestiren kritikoez eragin zenbait atxiki diote poetari, horien artean Juan San Martin, Sarasola, Zarate, Atienza, A. Arkotxa eta I. Aldekoa aipatzekoak direla.¹

1).- Bibliaren eragina

Bibliaren eragin batzuk aztertuak ditugu, dagoeneko, aipaturiko lanean. Batez ere, Arestik sententzialismoa jasotzen du Bibliatik. Kristo eskatologikoa eta Kristo sententzialistaren eraginak nabarmenak dira bere poetikaren ardatz formaletan.

Mintzo maiestatiko eta sententzialista baten lidoak ageri dira Atienzak aipatzen duen Aresti-ren jarrera mesianokoen zertzelada sozialetan. Jesukristok zerbait absolutua adierazi nahi zuenean "Hau

(1) Ikus gure artikulua II. Euskal Mundu-Biltzarraren baitan *Algunas influencias en la obra de Gabriel Aresti* izenpean; hemengoa han aurkezturikoaren osagarri izatera dator. Cfr. Congreso de literatura (hacia la literatura vasca), Edit. Castalia, 395-413. Bestalde, hurrengo bibliografia kontuan hartzekoa da: M. Zarate, *Euskal literatura...* Edit. Zugaza 1977. J. Atienza, *Maldan-behera. Harri eta Herri*. Edit. Cátedra. I. Aldekoa, *Iharduna eta zentzua G. Arestiren poesiagintzan*, Edit. UPV/EHU, 1996. A. Arkotxa, *Imagineire eta poésie dans "Maldan-behera" de G. Aresti*, Edit. ASJU, 1993.

diot", "Bene-benetan diozuet", "Behin esan nizuen" gisako atariak azartzen zizkien esaldi didaktikoei. Eta, orobat, "Entzuna duzue nola dagoen agindua: Begiari begia; hortzari hortza. Nik, ordea, hau diotsuet...", "Hau diotsuet Nik entzuleoi...", "Entzuna duzue nola dagoen agindua... Nik, ordea, hau diotsuet". Arestik, berriz, nekaldiko gertakizunak gogoratuz (eta bere jarrera mesianikoa gotortuz) *Maldan-behera* liburuan dio:

Agure-biltzarrak mandatari, honera
bidaldu grauzkitzu, zerorri galdetzera
jainkoaren semea egiaz bazara

(*Maldan-behera*, 209)

Era berean, nekaldiaren oihartzun ukaezina zertzelada galderen erantzuna birao gisa interpretatzen duenean poetak:

Apaiza altzatu zen bereala hasarrez.
-Birao egin baitu-, esanik deiadarrez,
-Apurtu behar ditut ene soinekoak.
Gero niri esan zidan: -Zeruetako ateak
Eztira ideki zuretzako.
Zure ugazabak dira jaungoiko faltsuak

(*Maldan-behera*, 209).

Pasartearen parekide dira ebanjelioan: "Bai al duen beste testigantzaren beharrik? Geuk entzun dugu bere ahotik", "Orduan apaiz nagusiak urratu zituen soinekoak, esanez: -Bai al dugu beste testiguren beharrik? Entzun duzue biraoa... Zer deritzozue?".

Arestiren beste pasartea, nekaldiarekin lotua, hurrengoa da:

Hereje bazara, edo Jaungoikoa;
zure predikua mundu honetakoa
ezpada, orain bertontxe esan behar duzu
zure potereak, gizon-gainditasunak,
eman nork zizkizun. Eta nire erantzunak
gutxi tardatu zuen: Ez nik, zuk diozu

(*Maldan-behera*, ibidem).

Testu honek ebanjelioko pasarte batzuen "poutpurria" dirudi ze bertan Kristoren testigantza eta aitormen pertsonalen eskaria beste

baleztapen mesianiko batzuekin nahasten da (adibidez, bere ahalbi-
deen goi iturriarekin).

Hona paraleloak diren beste testu batzuk: "Zu judutarren hereje
al zara?... Nire erregetza ez da mundu honetakoa (Arestik, berriz,
predikua ezartzen du, esanahia aldatuz)... Nire erregetza, ordea, ez
da hemengoa", ("Eta Jesusek erantzun zion: Zeuk diozu: hereje
naiz", "Ez al didazu ezer erantzun nahi... Ez zenuke nire gain eskubi-
derik izango, goitik eman ez balitzaizu"). Gutxi gora-behera, elemen-
tu guztiak nahastekatzen dira Arestiren ahapaldian. Beti bezala, Ares-
tik Bibliatik jasoa sententzialismoz bere errotara eramaten du.
Maldan-behera-n aldarrikatzen duen mesianismo pertsonala (beti
euskara eta euskal gizartearen giroan) hobeto finkatzea bilatzen du.

Antzeko giroan ere beste hau:
apostoluak eztoazi
niregandikan ihesi,
nik esandako kantikarik inork ezpaitu ikasi
(*Maldan-behera*, 211).

Ebanjelioan lekuko hauek ematen dira: "Orduan, Hura bakarrik
utzita, ikasle guztiek ihes egin zuten", "Esan dizuet Ni naizela. Nire
bila bazatozte, utziezue hauer joaten".

Aresti, orobat, mintzo da "Jaunaren aingeruaz", Gethsemani-ko
ortuan edo baratzean koka daitekeenaz, kalizaren atsekabeko gai-
nezkada gogarazten digula:

Hau delako gure
asturua, triste;
kaliza hau bete
gainez egin arte

(*Maldan-behera*, 219).

Pasartea pasioko zikloan sartzen da, nahiz eta hemengo zatie-
tan beste batzuen mamidurarik ez eduki. "Honetan, aingeru bat
agertu zitzalon zerutik, indar ematera", "Ene, Aita, kaliza hau ezin
lgaro badaiteke Nik edan gabe, egin bedi zure nahia".

Bestalde, ikus ditzagun Bibliako, erakustaldiak baino gehiago,
gertakizunak eta lekuko zehatzak (halanola, *Golgota*, *Babilonia*,
Kana, *Josefateko zelaia*, etab.) Horietan ere, noski, liburu sainduaren
urratsak kontsideratzekoak dira.

Galileako lurtean
bizitzen ginen denok...

(Maldan-behera, 194).

Hemen ez dago pasarte berezirik ekarri beharrik, Galileako aipamenak ebanjeliotan etengabeak direlako. Besteen artean ikus Lk. 4, 14-16, Mat. 4, 12-17, Mk. 1, 14-15.

Hurrengoan Babilonia hiri handiaren aipua egiten da. Bertan juduak erbestea pairatzen egon ziren urte zaharretako oroimena. Arestik Babilonian gertatua euskaldunen egoerara egokitzen du.

Babilonian katigu,
baikeunden euskaldunak.
Idiak uztarri-pean,
ziren gure pareak...

(Maldan-behera, 199).

Testamentu Zaharrean Babiloniaren oroipena hurrengo testuetan da nabari: Sal.137,1, Jer.51,6, Jer. 51,8, Jer. 50,8.

Ondorengo pasartean, berriz, poetak Bibliako pertsonai zenbat gogorazten digu, ia zerrenda huts gisa:

Hemen Baal,
Belial,
Leblatan;
Bafomet
Paladin,
Goteun,
Asmodeo
eta
Berzebu
dira
ene
lagunak...

(Harri eta herri, 68).

Zerrendak garbi adierazten du Arestik duen Bibliaren ezagumen historikoa. Testuko izen gehienak garaiko ikastetxetan "Historia sagrada" delakoan ikasi ohi ziren, hurrengo pasartean arabera: Asmodeo Tob. 3,8, Tob. 6,14, Mk. 3,22 (Belcebú), 2 Kor. 6,14 (Belial). Adibidez Markos-ek:

“Belcebú dauka honek bere barruan, eta deabruen buruzagi denaren indarrez botatzen ditu deabruak”.

Kana-ko eztaien oihartzuna garbiro poetak:

Baina
Kanako ezteletan
banengo
bezala,
esanen dlot
nire amari
nire ordua ezteia oraindik
allegatu

(*Harri eta herri*, 86).

Kanako gertakizunaren bi alderdi nabarmenenak aipatzen dira, hots, ezteien ospatzea, eta Ama Birjinari Jesusek emaniko erantzuna. Hona iturriak: “Handik bi egunetara, ezteiak ziren Galileako Kanan, eta Jesusen ama han gertatu zen... Nire ordua ez da oraindik etorri”(Jn.2, 1-4).

Segidako testuan pertsonaiak emagaldua eta zergabiltzailea dira, tipologia berezi bateko protagonista bezala:

Nik ez tut holakorik sinesten, baina
emagalduei eztieta dotrinarik irakatsi
eta publikanoek
gartzelaren kontrako hainbeste birao
eta hainbeste hitz zakar
esan dute...

(*Harri eta herri*, 94).

Pasarteak aski prosaikoak gertatzen dira, ezen poeta ez da arduratzen puntu edo arrima elemental bat ere ezartzen. Testuak, bada, “poesia sozialaren” baitan protesta gisara “mot d’ordre” moduko moldean atonduta daude. Dударik gabe, hemen lirika ondu batetik aski urrun gabiltza.

Eta, oraindik, idazki sailduetako beste pertsonaia eta tokien oroipena

a) *Kaifas*:

Orain Kaifas, ez bakarrik, tenploan,

governategian ere
zutik dago

(*Harri eta herri*, 92).

b) Tabor mendia:

Nola errespetatuko dugu
tabor mendia,
ezpaldin bazaigu bihurtuko
fuberoen mendea?

(*Harri eta herri*, 170).

Ebanjeliotan aipuak: "Hartu zituen Berekin Pedro, Santiago eta Joan, eta mendira igo zen otoitz egitera", "Handik sei egunetara, hartu zituen Jesusek Berekin Pedro, Santiago eta honen anaia Joan, eta mendi goi batetara igo zen".

c) Gurutzea:

Arbola artez zuzena,
gurutze pisua.
Beti betiko
izanen zara
gurtua

(*Maldan-behera*, 210).

...Dudatu gabetanik: "Nahi", esan nion.

Hala nola Jesus gurutzaren azpian

(*Euskal Trajedia. Obra guztiak I*, 382).

Gurutza batetik zintzilik hil artean
josiko zaitugu biharko goizaldean

(*Maldan-behera*, 210).

Iruditeria tematiko honen iturriak aski nabariak dira ebanjelioan: "Baina hauek, are eta gehiago ekiten zioten deiadarka, gurutzean josi zezala...", "Bere soinekoak jantzi, eta gurutzean jostera eraman zuten", "Orduan haien esku utzi zuen Jesus, gurutzean josi zezaten" (57)

d) Golgota mendia:

Bera da Salbatorea,
ni Beronika berria.
Birjina Miren dultze gozoa
gurutze bati josia,
zeru berrita igon zenuen:
Hauxe da nire gloria!

(*Euskal Trajedia*. Obra guztiak I, 376).

Haize-honetatik juduek ekarririk,
Gaz-ziklonetako Golgotara jasorik,
Arbol oker batetik urkatuko naute

(*Euskal Trajedia*. Ibidem).

Eta ebanjelioetako pasartetan: "Hartu zuten Jesus, eta Hura, gurutzea sorbaldan zeramala, "Buruhezurtegi" –heberkeraz, berriz, *Golgota*– izeneko lekura atera zen", "*Golgota*" –hau da: Buruhezurtegi –deritzan lekura iritsi zirenean, *behazunez* nahastutako ardoa eman zioten edateko" (61).

e) Paradisuko arbola:

Bihotz berriotan
dirakien odola,
eta paradisua
sustraitu den arbola...

(*Maldan-behera*, 232).

Ikus G. 3,9 pasartea.

f) Sion hiria:

Eta egun batez Sion berri batera,
heltzen bagara gu, gezurrezko juduok,
jainkorik eztaukan populu triste hau

(*Euskal Trajedia*. Obra guztiak I, 384).

Ikus honen parekide den Jeremiasen testua: Jer. 31,6:

g) Azken eguneko Josafat zelaia

Egun batean
munduak akabatuko dira.

bai.
Badakit,
eta zeruko Jaunak
Josafateko zelaian
guztiok
juzgatuko gaitu

(*Harri eta herri*, 84).

Eman behar zaio bakoitzari berea:

Onari premio, gaiztoari gaztigu,
errespeto handia andre prestuari

(*Euskal Trajedia*. Obra guztiak I, 380).

Hemen ekarririko pasarteek garbi uzten dute Aresti poeta agnostikoak (?) zenbateraino jaso zuen kristau kulturaren ildoak; garaiko semea zelaririk, hain zuzen, oraindik Euskal Herri konfesionala islatzen zuen gizartean hezia izan zen.

2).- Otero-ren eragina

Otero poeta erdaldunaren eragin hurbila izan zuen Arestik, hiri-kidea zuelako batetik, eta poesian antzeko joerak zituelako bestek. Hala ere, formaren aldetik Oteroren poesia askoz landuagoa da, bereziki, sonetoen bidea hartzen duenean. Arestiren *Harri eta herri* obrak, adibidez, bilbotar erdal poetaren influxuak aski garden islatzen ditu. Arestik, dena den, lehenago *Bizkaitarra* eta *Zuzenbide debekatu* poemategietan hasia zeukan garaiko postlizardianismoaren poesigintza formal eta gaitzetik ihesia beste bide erraz, zuzen eta "bertsolarizanteetara" jauzia egin zuen. *Harri eta herri* poeman mintzo bertsolarizante hura, ordea, zuzen eta sententzialagoa bilakatu da. Esaten den bezala, aldaketa formal horren biraketan bi idazle vascoen, Otero eta Celaya poeten, eragina ukan zuen. Bai batek eta bai besteak 60.ngo hamarkadan "poesia sozialaren" andana ekarri zuten penintsulako letretara. Otero poeta bikaina zen (Espainiako bikainenetakoa, inork ez bezala menderatzen baitzuen sonettoa, muinaren eta formaren aldeak landuz). Hori atzematen da *Angel fieramente humano* eta *Redoble de conciencia* poemetan, besteen artean, irakurrita. Oterok, ordea, *Con la inmensa mayoría* delakoan beste jarrera sozialki herrikoi eta zorrotzagoa (maiz prosaikoagoa) hartuko du. Aresti Oteroren bigarren andana horren zordun

da, ze Aresti ez zegoen, inolaz ere, Oteroren lehen aldiko mintzo poetikoaren mailan. Oterok oso ongi menderatzen zuen puntua eta neurria; Aresti-k, berriz, aski baldarki jarduten du maiz bere poesia neurtu eta bersolarizantean. Euskal eremuan Lauaxeta, Lizardi, Orixe ez-ezik, gerra gerotziko Mirande, Salvatore Mitxelena, Iratzeder, Gaztelu neurgile hornitu eta jantziagoak kausitu ziren. Horregatik, bada, Arestiren abiabide poetikoa, Otero-ren lehen arotik baino egokiago, bigarrenetik sortu bide zen. Poeta hauen eraginaz lehendik ere aitortpena emana zuen Juan San Martinek: "Arestiren era berri onek, bere barnetiko solasean ari delarik, badu gaietan Nerudaren *Canto general*-en kidesun bat; moldez ere egile beraren *Odas* kidesun bat: baita ere Otero-ren *Pido la Paz y la Palabra* eta *En catellano*-rena. Senidetasuna duten ideiak ere aurkitu genitzake; adibidez, Oterok esku betean gosea, eta Arestik esku betean egia. Ezta harrizkoa influentzia ori, bere poeta maitea izanik".²

Neruda-ri dagokionez, guk, *Canto General*-ena baino gehiago, *Odas*-en zantzua hartzen diogu (Nerudak azken obran idazkera askoz single eta soilago baitarabil, *Canto General*-en mintzoa guztiz oparo eta barrokoa izaki, iruditeriaren aldetik bereziki). Arestik iruditeria formala bere bigarren etapan arbuaiatu bide du, poesia askoz hurbil, prosaiko eta zuzenagora joz. Bere poetika berriaren espontaneismo "protestatzaileak" ez du onartzen *metafora* gaitz eta bitxiaren jokoan ibiltzea. Mikel Zaratek hurrengo aitortpena egiten zuen Oteroren eragina zuela-eta: "Aresti ere, Blas de Otero-ren antzera, errepetizio zalea da eta indartsu eta gartsu jartzen ditu. Adibide asko idatziko nuke...".³

Bilboko bi poeten arteko harreman pertsonalei buruz Anjel Zelaleta-k adierazpen interesgarriak eman zizkigun: "Badi Oterok, Cibatik etorri-berria zenean, dirurik gabe eta noraezean, Gabrielen etxean egin zuen ostatu, pare bat hilabetez edo. Gabrielelek elkarriz-

(2) Juan San Martin, "Aintzin-solasa", in *Harri eta herri*, 14-16. Guk II Euskal Mundu-Biltzarrean aurkezturiko aipatu artikuluan bertan Oteroren eraginez beste ideia batzuk (407-411). Orobat, bertan Arestik Nietzsche eta Jon Mirande-ren eskutik jasoriko influxu berezietz teoria zenbait (400-407).

(3) M. Zarate. Euskal Literatura. Ed. Zugaza, 1977, 100.

keta bat egin zion, eta ZERUKO ARGIAN publikatu zuen 1966eko gabon ostean".⁴

Atienzaren lanean ere azaltzen da eragin honi buruzko argibide zenbait. *Harri eta herri*-ren kasuan Otero-rekiko iturri-menderakizunak ukaezinak dira Atienzarentzat. "Es indudable que el ritmo, el tono e incluso buena parte del fondo de *Harri eta herri* es decididamente oteriano. Las dudas principales se contraen con *Angel fieramente humano* y *En Castellano*. Un poema como el "Canto primero" de Blas parece interesar a Aresti, hasta el punto de que hace suya la intención del poeta en castellano. Pero es aún más notoria la influencia de algunos poemas de *En castellano* sobre *Harri eta Herri*, hasta el extremo de parecer algunos versos de Aresti meras traducciones de los de Otero" (Art. c.)

Bai, *Harri eta Herri* liburuaren sententzialismozko idazkera arrunta eta bat-batekoa (espontaneo) aski oterianoa da. *Sententzialismoa* baiestean hau adierazi nahi dugu, alegia, poeta bertuosisten mintzo jantzia utzirik (hots, irudi eta metaforazko mintzoa) modu berezian mezu "sozial" baten eginkizunean murgiltzen duela poesia, estilo arrunt eta zuzena bilatuz. Garai hartan bi mutur berezi behar dira euskal poesian (sinbolismoaren bidea lantzen genuen barretetik kanpo), batetik Miranderen poesia "formala", eta bestetik Aresti-ren poesia "engagé" eta prosaikoa. Poesia giza protestarako *gailu* bilakatu nahi zuen Arestik (nahiz hori poesiaren bitartez lortzea aski problematikoa izan, maiz). Arestik, poesia sinbolista, iruditeria erdi-surrealistaren garapenera emana (eta aurretiko lizardianismo —eta arestiko mirandianoa—) arbuatu egiten zuen, eta poesia "sozial" baten andana "prosaikoan" irauli zen. Kritiko literario batzuek arbuio hori, hala ere, besterik gabe onartuko zuten.

Otero-k *Con la inmensa mayoría* poemategian esaten zituenak presente zeuden Arestiren poesigintza berrian. Gure iritzian, poesia berriak mesedeak ekarri zizkioan, bai, euskarari, baina baita ere kalte

(4) A. Zelaleta. Gabriel Aresti. Ed. Kriselu 1976, I alea, 135. Zelaiaeta-ren lana ez da alde literarioaren azterketan soilik kokatzen, autorearen bizitza, erreakzio sozial, ideologia eta abarretan ere baino. Ikus, orobat, Aresti-ren poesia: J. Azurmendi, "Aresti: sentsibilitate konkretu bat", in *Jakin* 36, 5-30).

formalak gure hizkuntza agrarioa oraindik Arestik arbulatzen zuen bertuosismo askoren beharrean baitzegoen.

Harri eta herri liburuak bere garaian jatorriko arrakastak ez zuen legeztapenik alde literariotik, "sozialetik" bai ordea. Estilo biluz eta konprometitu hark euskarari mintzo inmediateo eta zorrotz baten arma eman zion (eta, zer esanik ez Arestik biziki eraso zuela oraindik gure artean bizirik zegoen garbizalekeria lexikala). Halabaina, garaiko kritika literarioak ahortzi egin zituen irizpide formalen aldeak, ideia *sozialak* ia soilik hobetsiz. *Harri eta herri* poemategiak herriaren eza-gumenean *Maldan-beherak* baino arrakasta biziagoa ukan zuen (ze *Maldan-behera* urte askotan ignoratua egon zen irakurlekoaren baitan).

Otero-ren eragineren berrizuzluz, bere estilo berriaren kera berezietakoa sententzialismoa izan zen. Molde horren ezaugarriak laburduran, estilizazioan, irudien zapuzketan, mintzo zuzenaren zorrotztasunean, errepiken joeran datza, dira, eta tematikaren aldetik arazo *sozialekiko* ardura berezia dago.

Hona kera *sententzial* horren adibide batzuk:

Ezer ez naiz, ez naiz ezer, ezpada naizena.
Ni naiz naizena, bai naizena,
ez naizena

(*Harri eta herri*, 34).

Hemen dago gizona. Paper honetan dago. Nago.

Gizonago sentitzen naiz.
Eta maiz
Ez naiz
sentitzen

(*Herri eta herri*, 24)..

Beti esanen dut egia.
Nire ahotik ezta hitzik aterako,
egia eztena

(*Harri eta herri*, 42).

Eta beherago:

Ezpainak apurtuko zaizkit,
hortzak eroriko zaizkit,

mihina ebakiko didate...

(Ibidem).

Berdin hain masiboki aipatzen (eta hain oterianoa den) ondo-
rengo pasarteetan:

Nire aitaren etxea
defendiduko dut.

Otsoen kontra,
sikatearen kontra,
justiziaren kontra,
defenditu
eginen dut
nire aitaren etxea

(*Harri eta herri*, 44).

Hau dena, poesia baino gehiago, "kontsignazko" literatura da,
funtsean.

Eta bide berdinetik oraindik:

Esanen dut ez naizela
inoluz
kontuan erori,
eztakidala
gezurrik kontatzen,
eztakidala kontuz ibiltzen

(*Harri eta herri*, 78).

Beraz, sententzialismo "maiestatiko" honetan "Ni naiz", "Nik
diotsat", "Hemen dago gizona" gisako atariak aurki daitezke. Atari
hauek bibliako idaztankearekin ukan dezaketen erlazioaz mintzatuak
gara gorago. Ez ahantz, beraz, bertako "Ni naiz naizena", "Ni naiz
bidea, egia, bizia" delakoak... Aresti beti *egiarekin* dago, hitza ez du
hausten, supergizona da. Egiaren alde borroka egiteko prest dago.
Eta hori:

—ezpainak apurturik
—hortzak eroririk
—mihia ebakirik
kausitu arren.

Eta *aitaren etxea* (Euskal Herri *kulturala* batez ere) defendituko

du galera guztiak –ekonomikoak eta somatikoak– pairatu arren. Hau da:

- aziendak
- soloak
- pinudiak
- korrituak
- errenta k
- interesak
- eskuak
- besoak
- sorbalda
- bularra

Bere borroka arerio fisiko, etiko eta erakundezkoen aurka ere eginen da:

- otsoen
- sikatearen
- lukurreriaren
- justizia funtzionalaren aurka.

Goikoa dena “mot d’ordre” moduko den literatura-mota “konprometituaren” eremuan sartzen da. Otero-k ere bere *Pido la paz y la palabra* eta *En castellano* poemarioetan antzeko mintzo estilizatu, bortitz, –eta prosaikoa– nabaria du. Goian alpatutako pasarte delada, Atienza-k balorapen hau egiten du: “Así va a resultar que el mito-utopía “La casa de mi padre” se convierte, a pesar de Aresti, en objeto reaccionario, segregado de una ideología católico-burguesa con todas sus contradicciones cuando parece que, en realidad se trata de un progresismo antcentralista” (l.c.). Guretzat ez dauka Aresti-ren pasarteak horrelako ikasbide negatiborik, ezen-eta gaztelaniar poetek ere “la patria querida” delakoa anitzetan kantatu eta errebindikatu dute (eta, batzuetan, jarrera *inperialista* harro baten ildotik). Gure ustean, Arestiren asmoa zintzoa da, eta zintzotasun horren azalpide garbientakoa euskarak bere obran edukiko zuen nagusinasuna izan da (eta, alde honetatik, eta *ad intra*, ez daiteke dudatan jarri Arestiren abertzaletasuna; abertzale izatearen lehenengo errebindikazioa *euskararen* defentsa eta praxia baita. Beste abertzaletasun *ideologikoak* –euskararen praxirik gabeko euskararen defentsa –guretzat sasiabertzaletasun akzidentalista baita. Berak

ezkerreko abertzale askoren gezurrezko praxi linguistikoak ikusita, nahiago du abertzaletasunaren jarrera ideologikoetan ez sartzea). Arestik, bada, tribalismorik gabe, "bere aitaren etxea" (Euskal herria, edo euskal nazionaren *izate kulturala*) defenditu nahi du, eta alde horretatik Aresti-ren abertzaletasuna ez daiteke zalantzan ezarri.⁵

Otero-Aresti-ren arteko testuen paralelismoak eginak ditugu beste lan batean. Aipatzekoak Oterorengan:

...Me cercenaría / las manos. Y mi sangre seguiría hablando, hablando, hablando (*Pido la paz y al palabra*, 73)

Oraindik garbiago "En la inmensa mayoría" deituriko poematxoan, ze atariko baieztapen erdi-hipotetikoan "*Podría faltarme... sé que faltarán*" dio, eta ondoren kontraezarpen guztizkoa, taxatiboa damaigu: "*La fé jamás*" (eta artean elementuen zenbaketa dagi "*El aire, el agua, el pan*"). Aresti-ren "Egia bat esateagatik" eta "Nire aitaren etxea" testuetan teknika honetatik hurbil dabilen egitura ageri da. Oteroren kasuan bezala, Arestiren atarian "Defendituko dut.../ Ni hilen naiz.." gisako pasarteak, eta "Hil behar bazaizkit..., bortxatu behar badidate..." hipotetikoak —eta amaren *kontrako* ondorio taxatiboa, orobat, "Iraunen du zutik", "Inoiz, inola, inon ez naiz isilduko" dioenean—.

Arestiren aurre-eraginak atzematean (eta Oterorekiko harremanetan) kontsideratzekoa da —*esklusiozko* teknikaz gain— *progresiozkoa*. Hain zuzen, Otero-ren poesia zenbaitetan nabarmen da elementuen *progresioa*, bata-bestearen atzetik. Arestiren kasuan, adibidez, elementu somatiko batzuen mailakatzea (*eskuak, besoak, sorbaldak, bularrak*) egiten da. Otero-k "*Crecida*" poeman *sangre, cintura, boca, labios, brazos, corazón, ojos* aipatzen ditu goranzko elementu somatikoaren prozedura baten adierazpen modura. Aresti-ren "Nire aitaren etxea" delakoa teknika horretaz egina dagoela dirudi. Kera estilistiko hori oso egokia zen hain elementu soilez atonduriko "poesia sozial" baten erakuntzarako.

Hona bi poeten testuak (elementu somatikoaren zenbaketa progresiboaz):

(5) Ikus Arestiri buruz, *Begjarmen* izengoitiaz, J. Apalategi eta P. Iztuetak *Sel idazle plazara* izenpean argitaraturiko obra (Oñate, 1974).

Armak kenduko dizkidate,
 eta eskuarekin defendituko dut
 nire aitaren etxea;
 besorik gabe,
 sorbaldik gabe,
 bularrik gabe,
 utziko naute,
 eta arimarekin defendituko dut
 nire aitaren etxea.
 Ni hilen naiz...,
 baina nire aitaren etxeak
 iraunen du.

(*Harri eta herri*, 44).

Bi pasarte poetikoetan kera estilizatu-elemental bera ageri zaigu, inolako artifiziorik gabe. Poesi-tankera hau bortitza, bizkorra da, baina, formaren aldetik nahiko solta, ze iruditeria landuari muzin egiten zaio, efektismo "sozialari" bakarrik begiratuz. Hemengo Otero popularista oso urrun dago *Angel fieramente humano* liburuko poema gehienen arkitektura trinkotik. Bertan, bada, Oterok, poesia baino gehiago, *protesta* egin nahi du. Arestik, beraz, oraindik eskematismo biluzagoa darabil. Arazoa guretzat bertso haueri "poesia" propioki deitzean datza... Hemen, bada, interesgarri "progresioaren" teknika, eta hori ongi nabarmen da Oteroren "Crecida" poematxoan. Arestiren *Harri eta herri*-ko orri askoek, hain zuzen, Oteroren teknika hori (Celayarengan ere azalduko dena) gogarazten digute, eta horretan ez da zalantza askorik.

Eskematismoa, sententzialismoa, "protesta" hutsezko idazkera erreklamatihoa izan zen poesia *sozilaren* funtsa. Beraz, urrun gaude bertan eskakizun estetiko bortitzezko elementuetatik. Arazoa, ordea, poesia hura propioki poesia, —ala *erreklamaziozko* literatura solta— ez ote zen galderan datza.⁶

(6) "*Poema sin palabras*" deituriko olerkia ere kera sententzialista-elemental beraz atondua dago: "Palabras para tí. No las pronuncies. / Cierra / los labios /. Como cierras el puño, abriendo el aire /. No quiero / palabras.

3)- Celayaren eragina

Celaya hernaniarraren eragina gure poetarengan goian azalduriko norabide estilistikoan doa, gutxi gora-behera, baina, Celayarena, agian, Oterorena baino apalagoa izan zen. Otero eta Celayak atondu zuten Euskal Herrian gaztelaniaz poesia "sozial" eta "elemental" baten aintzindaritza.

Aresti-ren kanpo influxuari dagokionez, Celayarekin egin daitezkeen parekaketa zenbait hurbilagoa gertatzen dira. Celayarengan ere badago sententzialismozko joerarik, baina bertsoa, normalean, berarengan ez da *bigarren* aldiko Oteroren kasukoa bezain estiliztua eta laburra.

Fernando Lázaro eta V. Tusók eginiko "Literatura española" liburuan aburu batzuk jalgitzen dira "poesía social"-az: "Las intenciones de estos poetas hacen que se dirijan "a la inmensa mayoría". Y ello conduce al empleo de un *lenguaje claro*, voluntariamente prosaico muchas veces (Celaya había propuesto "escribir como quien respira"). Muchos caen así en una poesía "prosaica", banal, de escaso interés; pero también es cierto que otros aciertan a descubrir los valores *poéticos* de la lengua de todos los días. En la nómina de los "poetas sociales", además de los mencionados, se inscriben ahora la mayoría de los representantes de la poesía desarraigada de años anteriores. Y otros muchos, más jóvenes entre los que es preciso citar a *Angel González* (Palabra sobre palabra). ¿Consiguió esta poesía su objetivo de llegar "a la inmensa mayoría"? ¿Con libros de poemas que rara vez alcanzaban la tirada de mil ejemplares? El mismo Celaya, en 1960, confesaba ya que "aunque uno no lo quisiera, séguía siendo minoritario". Blas de Otero se limitará a

Espuma / contra el candil radiante / De la realidad. / Tú. / El cabello / luminoso..." (*En castellano*, 164-65 or.) Oteroren beste berezitasuna bertsoen laburdurarena da. Hitz bat eta biko bertso anitz kausitzen da berarengan. Oterok "*cierra / tú / luminoso / cuando*" hitz soil ez osaturiko bertsoak ditu. Arestik ere maiz hitz bat-bakarreko bertso single-biluzak dauzka. "Profeta bati" izeneko poemari, adibidez, kasu hauek: *eroririk / ezen / geratzen / baitirudi / eztadin / lotsaz / beraz / uhineri...* (*Harri eta herri*, 90-92). Bide guztiok noski, oso urrun daude Lizardi-k bere ildo estetikoari ezarri zion gihardura formaletik. Bi poeten helburuak oso desberdinak ziren.

sentirse "con la inmensa mayoría", "aunque no le lean". ¿Desengaño?". (Ibidem).

Bi kritiklo literario horiek esaten dutena kontuan hartzekoa da, gure herrian (hezketa literario eskasagatik) "poesia sozialak" harrera eta arrakasta baldintzagabea ukan baitzuen.

Testuen azterketara etorri baino lehen, hona Celaya eta Arestiren arteko hurbiltasun animikoaren adierazpen bat:

Baina hau erraxki konprenituko du Jurgi Oteitzak,
Gabriel Zelaiak eta Agustin Ibarrolak erre
konprenitu duten
bezala

(*Harri eta herri*, 104).

Hemen Jurgi Oteitzaren eskulturak ere,
Agustin Ibarrolaren pinturak ere,
Gabriel Zelaiaren poesiak ere
saldu eta erosi egiten dira

(*Harri eta herri*, 114).

Eta halako jarrera ironikoaz:

Baina nola esplikatuko diot nik hau
Jurgi Oteitzari,
nola sartuko diot Gabriel Zelaiari
nik
hau
buruan

(*Harri eta herri*, 116).

Dudarik gabe, Arestik ongi ezaguna zuen Celaya. Hurbiltasun geografikoz, hala ere, Oterorekin harreman biziagoak ukan zituen. Atienzak hau zioen: "Pero por proximidad y por admiración son Blas de Otero y Gabriel Calaya los dos puntos de referencia principales del adolescente Aresti" (O.c., 25).

Aresti-ren testua

Celaya-ren testua

Esanen dute
poesia
eztela,

Tal es mi poesía: Poesía-
herramienta a la vez que latido
de lo unánime y ciego.

baina nik	Tal es, arma cargada de futuro
esaten diet	expansivo con que te apunto al
poesia	pecho
<i>mailu</i> bat dela	
(<i>Harri eta herri</i> , 64).	(<i>Cantos épicos</i>).

Poema berean Celayak eginkizun edo rol sozialik ez duen poesia arbuaiatuko du. J.R. Jiménezek, modernismoak, "poesía pura" delakoak edukirik jarreak zapuztuko ditu Celayak, eta Otero behar-kizun sozialaren atzetik ibiliko da. Hona Celayaren jarrera:

Maldigo la poesía concebida como un lujo
cultural por los neutrales
que, lavándose las manos, se desentienden y evaden.
Maldigo la poesía de quien no toma partido
hasta mancharse.

Aski plastikoak dira hemengo "concebida como lujo" eta "no toma partido hasta mancharse" pasarteak. Arestiren poesia, bereziki, *Harri eta herri* delakotik hasi —eta gero goikoaren ildotik asko errepikatu diren *Euskal Herria*, *Harrizko Herri hau* eta *Azken harri* liburu prosaikoetan luzatzen denetan— planteamendu horretatik dator. *Maldan-behera-k* edukitako frakasua ikusita euskal irakurleagoak, beraz, ez zeukan, nolabait, ardura handirik hango tematika ulertzeko. Ondoren, arrakasta gehiago suposa zezakeen biderantz abiatu zen (baina, ausaz, poesiaren alde formalak abandonatuz). Arestiren *mailuzko* poesia Celayak proposaturiko "poesía-herramienta" delakoaren kidekoa zen.

Celayak, bestalde, *mailuaren* temática *bakearen* argumentuari loturik eskainiko zuen han-hemen:

El martillo da: Dale que le da.
Hay que trabajar.
El martillo da: Las estrellas saltan
Entre la igualdad

(*El martillo y la paz*, in *Poesía* 516)

Eta beste hau:

Martillo, tu eres la paz.

Tú das a la luz las estrellas con dignidad natural.
Tú que duras, dale y da,
contra todas las razones, contra todo escepticismo,
real, real, tan real

(ibidem).

Eta poesiaren balloz Arestik *Harri eta herri-n* jalgitakoek ere lehendikoa Celayaren ondorengo pasartean dute:

No es poesía gota a gota pensada.
No es un bello producto. No es un futuro perfecto.
Es algo como el aire que todos respiramos,
y es el canto que espacia cuanto dentro llevamos
("La poesía es una arma cargada de futuro", op.c. 365).

Celayak ongi aitortzen duenez, poesiari ez dagokio bitxikerietan ibiltzea, ezta ere virtuosismo formaletan denbora galtzen jardutea ("no es un bello producto"). Hortik, bere poesiak uzten digun "pro-saismozko" kerua (alabaina, Nerudak eta Miguel Hernández batek, nahiz *protestazko* poesia egin, berealdiko *garapen metaforikoan* bildu zuten euren erreklamoan). Arestik berak, Otero eta Celayaren bidetik, bere poesia "merkea" dela aitortuko digu:

Nire poesia oso merkea da,
herriaren ahotik hartu nuen
debalde,
eta *debalde* emanen diot
herriaren belarriari

(*Harri eta herri*, 96).

Aitorpen hau interesgarria da gure poetaren helmugak hobeto neurtzeko. Aresti-ren helburu berria herriarengana iristea izanen da, eta horretarako lanketa literario baten prozedura arbulatzen du poesia biziki elemental bat erabiliz. Hemen, Otero eta Celayaren eskutik, jarrera literario batzuen arazoa azaltzen da, berriro.

Azkenik, esan behar dugu *Harri eta herri* liburuaren izenburuaz hipotesia zenbait egon dela han-hemen. Arestik *harri* kontzeptua gerora errepikatu zuen beste *Harrizko herri hau* eta *Euskal Harria* poema-liburuetan. Oteizak berak gogoetak eginak zituen kontzeptu horren inguruan "Quosque tandem..." lan sujerigarrian (*haitzaren* eta *hutsaren* inguruan tesi zenbait ezarri). Baliteke liburu horrek

nolabaiteko zerikusia edukitzea *Harri eta herri* poemategian, ze bertako orritan presente dago Oteiza pertsonaia bezala. A. Zelaietak hau zioen: "Tituluarri bagagozkio, Gabrielen poesigintzan hainbestetan agertzen den "harri" hitz honi, alegia, ba da Jorge Oteizaren influentziarik ikusten duenik. Izan ere, Oteizaren uste intuitiboetan, euskal gizona harri-aroan heldu zen bere gizatasun osora" (Gabriel Aresti, I, 78).

Bestalde, Juan San Martinek Arestiren poesian eragin egiatikotzat bezala C. Emilio Ferreireoren *Longa noite de pedra* liburuarena dakar zen *Harri eta herri* poemategiaren kasuan. "Izen buruko "Harri"-ri iturbururik aurkitzekotan diktadura garain ezertara mugitzeko hain gogortua zegoen herriagatik (populuagatik) ere ari zen, baina ziurrago Celso Emilio Ferreiro-ren *Longa noite de pedra* (1962) deritzaionetik, zeren bi urte lehenago argitaratua bai zen eta Aresti-k oso ezaguna zuen Celsoren poesia, gaia oso hurbildik jarraituz. Horregatik, "harri"-idetak ez du beste iturririk C. Emilio Ferreiro-k ematen ziona baizik".⁷ Juan San Martinek, bada, influxu hori hurbileneztat ematen du. Eta horretarako Ferreireoren testu hauek gogoratzen dizkigu: "O teito é de *pedra* (harrizkoa) / De *pedra* son os muros / I as tebras... os ceraxós dos homes / que ao lonxe espreitan, / feitos están / tamén de *pedra*. / I eu, morrendo, / nesta longa noite / de *pedra*". Ferreiro poeta Galizian poesia "sozialaren" aitzindaritzan kokatu zen, dagoeneko, 1962. urterako, hots, *Harri eta herri* baino bi urte lehenago. Ferreireoren erreakzioa garbi dago adierazpen hauetan: "Los poetas gallegos, si quieren ser fieles, a sí mismos y a la tierra, tienen que huir de la arqueología estéril y del ruralismo burdo. Tienen que retorcerle el cuello al ruseñor del lirismo lacrimógeno, saudoso, viejo estilo. En cambio, tienen que sumergirse de un desesperado esfuerzo en el mundo social de nuestra tierra, en los problemas vivos de nuestro tiempo; en las angustias de nuestras gentes". Aburu guztiok, garbiro, poesia "sozial" batenak ziren. Eta norabide "sozializante" horretan etxeko hizkuntzaren errebindikazioa zuen: "Lengua proletaria de meu pobo / eu fálo a por que sí, porque me gusta, / porque me pe... e quero dar-me a gaña / porque me sai

(7) Juan San Martín, "Reduccions, revista de poesía", *Egan* (1984) 5-6, 16

de dentro, alá do fondo / de una tristura aceda que me abranque /
ao ver tantos patucos desleigados" (*Longa noite de pedra*, "Deitada
frente ao mar", *ibidem*).

Guk gure aldetik, Juan San Martinen hipotesia, funtsean, baiesten dugu, batez ere, *harria*-ren kontzeptua dela eta, baina gure poetaren luze-zabalak hobeto ulertzeko komeni da eragin zehatz horri besteak ere (Nietzsche, Mirande, Otero, Celayarenak...) hurbilgotik kontuan hartzea. Hain zuzen, Arestiren obran ere estetikaren eta alde literarioen ertzak *poligonalak* izan ziren, nolabait.

Jose Agerreren olerkigintza osatzen (eta II)

Joxemiel BIDADORrek apailatuta

JOSE AGERREREN OLERKIGINTZA OSATZEN (eta II)

ATARIKOA

- 1.- MAGOAK KARRIKETAN BARNA
- 2.- JAUNDONI BALASI
- 3.- XABIER'AT BEILARIAK EPAILAN
- 4.- JAUNDONI JOSEPH
- 5.- ASTEARTE GURENA: JAUNDONI PETRIREN NEGARRAK
- 6.- NEKEZ ARO: ABAR-IGANDE TA ASTE GUREN
- 7.- NEKAUSTEAN URKUS
- 8.- ASTE GURENAKARI BI BILDOTXAK
- 9.- BERPIZKUNDE EGUN EDER
- 10.- KRISTO, NAUSI, JAKINTZAZ
- 11.- YESUREN EZAGUERA BURU TA BIOTZAN
- 12.- MAITASUN DA ZITU BAT
- 13.- JAUN OTEUNDUAK BIZI, GOIARGI, BERPIZI TA EGIA DIGU
- 14.- BIDEAKO ANDRANE IRUÑEKOA
- 15.- DOÑE FELIXE
- 16.- BESTA BERRI AUTUKIAK
- 17.- IRUTASUN GOIENTZUA TA DEUN MIKEL
- 18.- IRUTASUN IRUDIAK: ERGAN ETA ARREN
- 19.- DONIANETAN SU TA POZ
- 20.- DEUN PETRIREN BEILA
- 21.- EGUERDI-EGUERDIAN KOETIA
- 22.- AGUR JAUNDONI MIKELI

- 23.- JAUNDONI MIKELI AGUR
- 24.- ANDRE MARI IRUÑEKO
- 25.- SAN MIKELEKO FERIAK
- 26.- SAN ZERNIN
- 27.- ILTZEAN ERE MIXIOLARI
- 28.- XABIERKO FRANZISKO
- 29.- DONE XABIER JAIAREN YAULKIA
- 30.- JAUNDONI PRANTZISKO
- 31.- SAN FRANTZES XABIER SANZIANGO UGARTEAN ILTZER
- 32.- AMA NESKASO LOALDIKOA IRUÑAN
- 33.- ANDRANE MIRENEN DOAKUNDEA
- 34.- LURDEN GOGARTEZ
- 35.- UR GOIENA, UR BARRENA, UR BERRIA

ATARIKOA

Hirugarren bilduma honekin bukatutzat ematen dugu Jose Agerre Santestebanek gerra ostean idatzi zituen olerkiak jasotzeko egin dugun ahalegina. Aurrekoan aipatu bezala, Agerreren beraren alaba Mirentxu izan da argitara gabeko olerkiak helarazi zizkiguna, eta neurri handi batean, berari esker atera ahal izan dira plazara azkenean.

Agerreren olerkiak jasotzeko ahalegin honetan lehenbiziko emailtza *Jose Agerre Santesteban: gerra ondoko olerki lanak (1949-1962)* izenburuko liburua izan zen, Iruñeko Udalak 2000 urtean atera zuena, eta 44 olerki jasotzen dituena. Bi urte beranduxeago, *Egan* aldizkari honek "Jose Agerreren olerkigintza osatzen (I)" artikulua atera zuen 24 olerkirekin. Eta azkenik, "Jose Agerreren olerkigintza osatzen (II)" honetan beste 35 lan eskaintzen ditugu, gehienak inoiz argitara eman gabekoak. Hortaz, eta gerra aurretik argitara emanikoa zein zirriborro ulergaitzetan utzitakoa kontuan hartu gabe, ehundik gora olerki utzi zigun Agerrek, diktaduraren urte gogorrenetan Iruñe hertsu hartan idatzi eta zenbaitetan argitaratuak ere, gauza filusa ez dena.

Hirugarren honetarako utzi ditugun guztiak gai erlijiosoko olerkiak dira, dudarik gabe Agerrek gehien erabili zuen gaia. Komunizki tokian tokiko ikuspuntua agertu zigun idazleak, Nafarroako zein Iruñeko bizitza erlijiosoan oinarrituriko poemak: San Blas, Bideko

Ama Birjina, Santa Felizia, Bestaberria, Ergako zein Arreko Hirutasunak, San Fermin, Aralarko San Migel, Frantzisko Xabierkoa, San Zernin... Bestalde ere, Agerrek erakutsi zuen jarrera guztiz ortodoxoa da, elizaren barruan inolako zalantzarik planteatzen ez duena, Sorkunde Garbiko Ama Birjinaren gaia darabilenean bezalaxe.

Oraingoan olerkiak gaiaren araberako hurrenkera kronologikoan ezarri ditugu, izan ere, Iruñeko Udal Aurrezki Kutzaren zuzendaria zen Migel Jabier Urmenetak eskaera egin baitzion Agerreri erakundearen egutegia bere olerkiz hornitzeko. Azkenean, ezagutzen ez ditugun arrazoiren batengatik, Kutzak ez zituen Agerreren poema laburrak argitara eman, eta bere paperen artean geratu ziren ahantzirik. Guztiarekin, interesgarria iduritu zaigu hurrenkera hura hala edo nola probestea, eta urteko festen segidari men eginez Agerreren olerkiok agertzea.

Esangabe doa Agerrek bere olerkiak argitara eman zituenean erdal aldaerarekin agertu zirela, gehienetan bederen, alabaina erdal bertsioak euskaratik eginiko itzulpen libreegiak dira, normalean prosa jarriak eta poetikotasun gutxi erakusten dutenak, esanahiarekin kezkatuago zegoen Agerre bat erakusten digutela. Jatorrizko euskal aldaeretan, berriz, Agerre olerkariago agertzen zaigu, musikalitateaz arras kezkatuak eta esanahiaren araztasuna bigarren lerro batean uzten duela. Garbi ikusten da, beste maila batean, euskara nafarra erabiltzeko joera, ekialdekoa behinik-behin, baina onartu behar da, bestaldekotasun horren barruan olerkariari akats gramatikalen bat labantzen zaiola noiz edo noiz. Ardua falta honen azpian erdalduna zen irakurlearentzat idazten zuelako ustea iger liteke agian, izan ere, Agerreren lana isolamenduaren barruan garatu zen neurri handi batean, idazle eta irakurlearen arteko beharreko elkarrekikotasunik gabe.

Joxemiel Bidador

1.- MAGOAK KARRIKETAN BARNA¹

Urtea besta txikizale batez abiatzen da, zoragarrizko benetan. Ez eguberri, ez urteberri, ez orrelakorik magoenari ez dio izamen urritzen. Guziantzat da jala, ala aundientzat nola txikientzat. Txikiari joko, aundieri gozo, gelaetan naiz ez den ziyo berberaz. Magoetari-ko ok geneukan eta daukagu katedralean. Ara klaustran, *L'adoration des trois rois mages*, Jacques Paruten istorioa, lau iduri, lasai ta luzeran. Birginak, exerita, aurre du altzoan. Iduriok dira arrian tayutuak.

Bi jaitze ok ez dira berdin,
Zeinek zein dauka berezko;
Arri-antzak dire aundikientzat,
Karrikakoak, txikientzako.
Bizitzaldiko gauzetan oi da
Zerbait, beti ez gogoko,
Txikiak bañan jolaz ikusten,
Aundiak dauka bai gozo.
Lehenago gisan lotsaz ibilki
Eliz barne zen bearra,
Orain magoak dirade haizu
Karrikan franko agertzera.

2.- JAUNDONI BALASI²

Deun taumaturgo onek lruñan hotsa du benetan. Eztarri-minen sendatzalea, ongile ziurra agertzen da. Exur edo gogorkinen batek zintzurtean zear egiten zuenean, lehen batez ere, an ziren minak eta zinak atera beartako. Gizonek uts egiten bazuten, Doni Balasirengana jotzen oi zen. Urtean bein bederik eskerrak eman bear eta berriek eskatu. Bidenabar, jakiak elizara eramaten dira. Arkupeko naietan utzi ta apez batek bedeikapenak pasatzen ditu, Don Nikolaren parro- kian. Egun guzian ari dira jendeak arrenak pasatzen. Elizkizunak ospe aundiz egiten dira, bi eliz-bira, goiz eta arratsean. Baita meza nagusi bat, ederra. Ola 1339gn urteaz geroz. Ordutikoak dira beintzat anai- diaren araukiak.

-
- (1) Argitara zein datarik gabekoa.
 - (2) Argitara zein datarik gabekoa.

3.- XABIER'AT BEILARIAK EPAILAN³

Javierada deritzon au berria da gaur nola den. Aintzinetik, beilak jadanik egiten ziren urte bitartez baña bereber ta lasal, epaillekoa kenduta; au ospatzen beitzen oparoago, bederatziruena dala-ta. Epailleko lehen egun ok urte asko ditula dira omentsu, Frantziskoren donakundea edo santutzat erasatea ille ontan izan zen-eta.

Epail lauratik amabia arte
 Napar-gazteak bella du:
 Urte orotan den aro ederra
 Xabier-aldi deitzen dugu.
 Propieneko duten eguna
 Zenez geroz bella sortu,
 Arteko igandea, oron txedera,
 Nai izan dute egokitu.
 Goizetik prestatzen dira
 Gutiz bai eta sutsu,
 Arratsaldekoan dute gazteak
 Gogo bizi ta naiduru.
 Arrastirian bai ta gabean
 Zangotzera dirade heldu;
 An dute afaltzen bai eta atsartzen
 Nai dutenak Xabieratu.
 Bitxigor, bidek nola datortzin
 Ezin da beraz etsitu,
 Ogei bat mila aurtengoan ere
 Al izan dira zenbatu.
 Heldu izanetan ainto bat dira
 Ez, ez direnak arraildu,
 Bidea dute-ta amaitzekoan
 Ain otz ta terne bukatu.

(3) Argitara zein datarik gabekoa.

4.- JAUNDONI JOSEPH⁴

Josepen jaiarekin batio, baratzetan asten dira lillak ala nola eloriaren txuria bezala. Iriko baratzetan ere bai, omen danaz, gaztain batek lenbizikoak erazuten du lillia. Hura omen da dela eta bestiek diote jarraitzen.

Ez legoke ondo
Lurak ez balu,
Joxe deunari,
Bere aintza batu,
Noiz eta jaunak
Ola egin baltu.
Mila itz goi ditezke
Onetzaz yaulki
Nork ere dakien
Airos idatzi.
Jaundoni Joseph
Delakotz aundi.
Bai goiko daukagu
Zeruan Joxe
Irazaki solla
Izateko ere
Azkarki baliosa
Dauka bitarte.

(4) Argitara zein datarik gabekoa.

5.- ASTEARTE GURENA: JAUNDONI PETRIREN NEGARRAK⁵

San Pedro deitzen lekaldetxean
-Argaren gain elizetxe-Bere lelalek astearte guren
Ospagarritzat daukate.
Uste beitate gauz ona dela
Deun Petri izan alde
Urtean behin, lege-legetsu
Asmoz jausteko dirade.
Jaundoni Petrik dariotz negarrak
Gaurko egunean baitare
Eta lañoek, poliki bilduz,
Lurrat ekartzen dituzte.

6.- NEKEZ ARO: ABAR-IGANDE TA ASTE GUREN⁶

Aste deuneko lehen-atala,
Abar-igande goizean
Umen agertze oyutiekkin
Katedraleko klaustruan.
Zein eder-yantzi dagon eliza
Ezin esan itz gutitan
Iduri du-ta egina dela
Gaurkotz bezala abaunean.
Aste ontako beste egun batez
-irugarren egunean-Beste elizara badaramate
Ama Nekezkoa gabean;
Egon-bearrez, behingotz, artan
Ostirala arte, arratsean;
Noiz ta elkiko katedraletik
Eliz-bira ateratzean.

(5) Argitara zein datarik gabekoa.

(6) Argitara zein datarik gabekoa.

7.- NEKAUSTEAN URKUS⁷

Yesuk, il aurrez, gogorrenekoa
Galeskundean zuen izan;
Uste zeikean Jaunak goregi
Giza zunetz aintzat eman;
Izakia zela, ail, ta arrokeriz
Kutsaturik nola beitzan.
Goize parkakor nekausteko onek
Zeñen sarkor, ikareal!
Doai bigunaz eman izanik
Jainko erosleain legea,
Bere errukiaz goza ahal degu
Jainko irazaleain pakea.
Ara nekaldiz zear ta barna
Nolaz ari den oldezi
Iardun ta iardun gogoeta bat
Eten gaberik nagusi:
Giza-menari antsia sar dakion
On-alakorat erazi.

(7) Argitara zein datarik gabekoa. Gai bereko beste olerki batzuk:
"Aita Yesuren eriotz doatsua" eta "Ostirale deuneko misterioak", biak
2000ko antologian jasoak.

8.- ASTE GURENAKARI BI BILDOTXAK⁸

Illunik ez dezala zohardi au belztu,
 Ezta gogoen poza itzalik goibeldu;
 Gogoeta gaiztoak ez ditzagun alha,
 Gau untan beita azaltzen Urtziren ahala.
 Igipitoarrek yuduak azpiratuz anker,
 Gon-gorenaren itza gertau zan betetzer:
 Libre Israel-erria nai zuen Jinkoak
 Errausturik zearo etsai galgarriak.
 Gaur zen pestaburua, *phase* deitua
 Mastirian jadanik Jaunak arautua.
 Umerria zen getru, buru-sabelkiak,
 Osorik jatekoa zuen aginduak.
 ure goiko jaun orrek, -Moisek zion oles-
 Gukin dugun indarra, zarella zu babes!
 Erriak kanta beza lahveren oldarra,
 Birrindu digulakotz arerio zakarra.
 Azken mordoskan sartu Yesu jangiara
 Oro makurtu dira beraren gertura;
 Aratza da betartez, musua zein argi,
 Dager gogoz emaro, solasa du ezti.
 Ezerk ez dio nasten barruan dun gentza,
 Daugion naigabeak ez irauts bihotza;
 Alaz ere dun poza bizkor izateko
 Bekundea bear luke xit arraiagoko.
 -Yuda, Yuda, nola aizen Yesu, ri oin girbin,
 Gutik zioke erabe i galdurik adin.
 Gizak gaizka-beharrez badabil oin larri,
 Kutuneneko batek, zioke ezetz gorri?
 Illuntzerat-arratsa, jartzen argiz-aldi!
 Zeru zabal guzian nola den istargi...
 Oren goiargi etan gaba aundi unen,
 Jauna da miresgilen sekulan agertzen.
 Igaratz au, zaharra, iluntziri dago,
 Arrats au du azkena, ez daike geiago,

(8) *Pregón*, 1958ko aste santua.

Afalguan delakotz bat, ahaldunago,
Aren legea belta xitez azkarrago.
Nola da su berria zaharraz ixiotzen,
Alaxen da gaurkoa lenengoan jayotzen.
Bildotxa zenaz antza aintzingo legean,
Bildotxa da, iduriz, berriko moldean.
Izatez bai ordean dira biok bertze,
Ikurraz badute ere ez guti berdintze;
Aintzinan umerria jatekotz karraska,
Lege berri-bildotxa, gogoentzat bazka.
Aizaro-gau ixila, mixteriz gurena;
Bion mystikek ditek jotzen iregana:
Sinain jaun altsuak eman lege zarra,
Xristok gaur dakarkigun ogi jainkotiarra.

9.- BERPIZKUNDE-EGUN EDER TA DOAINTSUA⁹

Oi pozgarrizko berpitz-eguna!
Sekula santan aundia:
Izan ez balitz -Deun Paulek dio- Alperrik geunke fedia.
Egi gorenaz, sinesbearr
Izanik ere, Jinko-kari,
Ideko aitorra ez da erakutsi
Orrenbestez adigarri.
Eukaristiko jaun guzietan
Xristo dago berpiztua,
Arkitze dugu katedralekoa,
El encuentro delakoa.
Ama ta seme, a den lillural
Goize disdiran samurki.
Gelgarri, Xristo nola ez da izandu
Lurrari zelarik ta bizi.

(9) Argitarara zela datarik gabekoa. (8)

10.- KHRISTO, NAUSI, JAKINTZAZ¹⁰

I.
Egi jatorra dugu Khristoren elea;
Adixkide itz eztiyoz biltzen du irallea;
Elexuri litzake, ez biyotz-legea,
Beharko balitzaigu auxen esatea.

II.
Leya guziz esanez lesusek gizari,
Xamurkiyena diyo agertzen erruki:
Orren maite-ixuriya ez inoiz izaki.

III.
Erruki-mena dugu lesu Khristo Jauna;
Doya bera delakotz izan bear du aina.
Misericors et justus ezin artu bana.

IV.
Argi erakusten zaigu ontan adimena:
Jakintsuena izan gabe, nola izan doyena?
Errukiya da motxa, ez bada zuzena.

V.
Errukiya sortzen du doyan ezagutzak,
Doyari diyo erazten Urtziren jakintzak.
Erruki, doi, jakintza, elkarren urrenak;
lesu Khristok daukazki batean iruak.

(10) *El Pensamiento Navarro-n agertua.*

11.- YESUREN EZAGUERA BURU TA BIOTZAN¹¹

Ludion beretararak maite-maitaturik
Azkena arte zen oez izan antsiaturik,
Aldiaz ala leiaz zeinek alpa nairik.
Xristo den errukiorra guk ezin atxiki,
Ortakotz ez dugu-ta adimenik aski;
Biotzez da autematen buruz baño obeki.
Gizak maitarik dauka somatuz kolkoan
Erlo bat larriago ezik ez buruan,
Zailago geralakotz adiz atzitian.
Bertsu zen apostolez Yesuren garaian;
Aen buruan leia ez zen nola erraian;
Burus aditzen galtza obe zuten nalan.
Gogo-lor, unen larril!, lepotik gaukana:
Antsiak galde diguño biotzan lekuna,
Duian zaigu zorrozten adlaren mena.
Argi-gose gerade leze unen aintzin,
Adian behar degu biotzean adin;
Izanen giñen ordun emanik eretzin.

(11) Argitara zein datarik gabekoa.

12.- MAITASUN DA ZITU BAT¹²

Maitasun da zitu bat asmoz eta oldez;

Aria gozora datorz direlarik legez:

Arauko, ba, ta zuhur biok izan bitez.

Maitasun auk badakar olderik ausarki,

Edota asmoa dela ez oinbat egoki,

Erabe ez ote diren zain gero ximenki.

Xristo jaunain xedea Urtziren beita aindiz,

Asmoa du ta olde Urtziren izariz:

Unen aria atzematen aski da zein aditz.

Bai ordean iduri -zaigu behintzat guri-,

Xristo degula aditzen bihotzalde ixuri,

Emanago gera-ta olde-bulkoeri.

Ez da bañan gertatzen onen idurira;

Urtzi'n izate beraz ezinaz bestera,

Xristo'n olde ta asmoa dariz bat-batera.

Erukitzu da Xristo ezin amets dena;

Erukiorrek agertuz bihotza lehena,

Ola deitu diote *ekile* geiena.

Eruki onen ondala susmo degu duian,

Ziyo otan barna soma gerade ezinian,

Berri gose besterik ez degu menean.

Giza bageran ere oin motz eta galzto,

Ekikegu noizpaitik ziyoen bat-bato;

Agian ta argituko Jaundik Yesu Xristo.

Betean ageriko naiz ta agiandu au,

Gure larritasuna litzake ber-berau;

Atxi-ekin gorriak unen errua dau.

Senti badai erraian, ezin da adimendau.

(12) Argitara zein datarik gabekoa.

13.- JAUN OTEUNDUAK BIZI, GOIARGI, BERPIZI TA EGIA DIGU¹³

Ego lux in mundum veni (Joan. XII-46)

Ager gitzai zu bizitzain eske

Bizi bera zeran orri:

Zugan ez ezik bizkorgarriyek

Sustrai eztute sanori.

Biziya naro lurbiran dugu

Zein motako bizkiyetan,

Ernagaleko bihi batentzat,

Orra lausoak milletan.

Gogo-biziyan olatsu nai du

Goi ko jaunak izan dadin:

Oxti xuriya nai eztu eskas

Inun gizak jauna ar ezin?

Oxtiyak bai ki barreiatu rik

Sinestunik nun ere den,

Asko badira bero xuhurri

Jaunarenganat etortzen.

Bizi-izakitan jinkoak legeak

Ainbestetan ditu erauki,

Gizari bañan argana leia

Èztio nai azkarrezki.

Gure jaubeak izaiten digu

Oi! Nolako begiramen;

Guket z epagoaz bera ikustera,

Èztigu indarrez erazten.

Argiya, bizi, berpiz, egiyak

Zugan daukate sortzea;

Zu beti zaude eman naiean

Èztugu nai guk ordea.

Laxterka dator orein gaizoa,

Eiztariyek jazarrita;

Ola datorra gizar-gogoa

Arnas aundiak itota.

(13) Argitara zein datarik gabekoa. Gai bereko beste olerki bat: "Eukarista aurean gogartez", 2000ko antologian jasoa.

Gaixo aberea xoko-xokoan
 Osatzen da baso bazter;
 Antsiek sakitu gogo gaxoak
 Eukaristiyan bai du eder.
 Yesu jaun guren eukaristiyan
 Dugu doalen emaille;
 Edonork luke, dagon bakarraz,
 Bera dela galdatzaile.
 Urrtxindorra kantaz ari da
 Emetoaren tirriaz;
 Jaunak xixtuka nai du gogoak
 Eukaristiyan bil araz.
 Urandi iduri maiz gizatelak
 Naikari gaiztoz Igeri;
 Sinestunentzat ezta zubirik
 Eukaristiyaz besteri.
 Mystiké-maite, epel badare,
 Zeñen dan gatx gugan pizten;
 Bengo lurretik eukaristiyak
 Altxa gintzake gongoen.
 Jaunartzerakoan karrik baginu
 Yesuk emanik aminto,
 Lurra litzake done-tokirik
 Ederrenetan, oil, bato.
 "Zeran xaloa, nere maitioi"
 Gogoak diyo Yesuri.
 Yesuk iardesten: "Ene kutunoi,
 Nola nintzain ni kari!".
 "Jaun altsu orrek", diyo gogoak,
 "Zeñen balaku nazu ni!
 Madalen-gisaz biotza kalda
 Nai nizuke nik eskeini".
 Oxti zuriya bilatu nuen
 Kemen urri negon batez;
 Giza berritan zuzpertz nintzen
 Eman zenidan azkarrez.
 Bizialdi latzan iardun bearrok
 Bildurrez beti ta larri,

Eukaristiyen ogiya dugu
Inun ezten indargarri.
Soraiokerik, biotz-idortek
Karroatu digu sentiya;
Oteun-suak askiko luke
Ezartziarren goriya.
Oil Zenbat aldiz yende-eskasiaz
Elizguneak argalik!
Ezpeitu emaiten Yesuk doaiak
Esku zabal ta urririk!
Zinez an dago Yesu laxtana,
Gure deikaz eztela ase;
Egitekoan atxik-ertsiya
Giza-gogoen da gose.
Ketxuz ezkerats uts egin dezan
Gureganako legiyan;
Itz eman digu: "Zuekin nago
Sekula den bitartiyen".

14.- BIDEAKO ANDRANE IRUÑEKOA¹⁴

Omen aundiko mirenkunde Iruñen. Ez dakigu nondik etorria, beintzat paperek ez dute argitzen ez ere ukatzen Alfarotiko etorrera. Askitza bera, besterik ez da. Beti ere, irudia da XVgn mendea baño aintzinago, jakintsuak diotenaz.

Urrengo mendetan -bida ziren ok-
Amazazpigarren bai eta zortzi,
Andraneri leiak ain zun ekindu,
Leialen aintoak ainbat erazi.
Non eliz arakoa beitzuten egin,
Artarako bilduz diru ta guzti...
Ez al genezake izpidez esan
Au dela mirari, zinez mirari?

(14) Argitara zein datarik gabekoa.

15.- DOÑE FELIXE¹⁵

Doñe Felixe, Labianon dela
 Gorpua kutxan, badire urte
 Ta bellariak datozenetik,
 Kurtu-bearrez, aunitz mende.
 Akitaniko printzes liraña
 Konpostelat xin zen, bide;
 Etxera berriz itzul nai ez ta
 Anaiak zuen erail ote.
 Asmo zitalaz, aldean bertze
 Egin zion sarraskitze;
 Ilotza bertan obiratuta,
 Orai ermitan daukate¹⁶.

16.- BESTA BERRI AUTUKIAK¹⁷

Iguzkindurik-Jaun Gorenari
 Beronenkoiek diote agur:
 Jatel gozoa yasta-yastatuz,
 Otamenara datorz llabur.
 Ba ontarako gal ez izaten
 Guztiok dira lots ta bildur;
 Almenak oro, bahiturikan,
 Lurrean hinka, belaunak, kur.
 Katedraletan, aundioskiro,
 Beste elizetan ez oin larriz;
 Eukaristia besta ahal deike
 Zer nai den bidez eta neurriz.
 Disdiran yori, Iguzki Deuna,
 Bitxi ta zillar t'urregorritz,
 Sort-azten ditun olde goriak
 Are yoriago dira agitz.

(15) Argitara zein datarik gabekoa.

(16) Ermita au Izebakoitz auzoan dago, Labianotik bost eunen bat metro, alde (Agerreren oharra).

(17) Argitara zein datarik gabekoa. Gal bereko beste olerki batzuk: "Besta berri bi molde" eta "Besta berri Nafarroan (Aralar, Zargaztelu)", biak 2000ko antologian jasoak.

17.- IRUTASUN GOIENTZUA TA DEUN MIKEL¹⁸

Erri zenbeiten diren Irurkun-antzeri
 Mikel Deunak die iker urtekari:
 Iker ok ohi dire Aren jaian iri.
 Beila oen asmoakin Aingerua doa xuxen;
 Naiz den bide-errietan pixka bat baratzen,
 Eliz etara dauka xede ta leiamen.
 Elizkizunok dire artean aukeraz,
 Eder-ederrak ospez bai eta jaierez:
 Arre ta Erga elizek dezatela adieraz.
 Erga-aldera joatekotz nekez igon behar,
 Oro lot-bideari tapa-tapan suhar;
 Yendiek dute gozo gogoetan azkar.
 Irutasunarekin Aingerua delarik,
 Ala da nola balitz zeruetan ondorik;
 Iñor ez Gongontzon au bezin ahaldunik.
 Ala lurrean ere Irurkuna non den
 Iduriz Deun Mikel egaz doakiyo men:
 Milla gogoeta digu elkar au ikusten.
 Ama Neskasoz beiti, unek goina beitu,
 Izakitan ez da-ta Mikel bezin dundu.
 Jaungoikoarekiko alseintz aundia du.
 Esan behar bagenu non ikusten dugun
 Irurkunaren gezna, jator eta xukun,
 Esan behar: Mikelgan, oparo doaidun.
 Eskubidez geiendan, jaundida zeruan,
 Egun batez da argitu zer duen eskuan:
 Irurkunaren da ba ondo ta ondoan.
 Aste batez, bi aldiz, Ergara zoazi,
 Bata, Pentekostekoan, bestea, andik zortzi.
 Diozun leia azitza da or erakutsi.

(18) *El Pensamiento Navarro*-n agertua. Gai bereko beste olerki bat:
 "Ergako Irutasuna", 2000ko antologian jasoa.

18.- IRUTASUN-IRUDIAK: ERGAN ETA ARREN¹⁹**Ergan**

Erga, Aralar ondoan, altxatzen da gallur:
 Bertan da baseliza, goi-goikoan mendaur;
 Irutasuna, an koka, arriz-ekel, iñaur;
 Yendiak omen aundiz besta diote gaur.
 Tamañuz ahal denaz, Aita ager da larri,
 Eroskundan naiz-ta, Semea du tipi,
 Urtzi-alzoa beita negurriz oin gaindi,
 Semea izanik ere guretzean ari.
 Goteuna zaie bioi zuzen alkarmena
 Aitaren agotikan semeari doana:
 Eskuak dira bionak, dutela Osti-Deuna,
 Ontan agert-bearrez, iruen almena.

Arren

Goizeon da jaiandi Arre-kistardian,
 Ain eder du ta bikain berak Anaidian.
 Anaikidetan aunitz dauka ta zintzoenik
 Uts gabe datortzinak beti-betidanik.
 Asko baditu onurak mundo ontarako,
 Asko geiago ordean beste bizirako:
 Irutasuna ospatzen Arren dakitela
 Begiz jo nai duena bertara doayela.

(19) Argitara zein datarik gabekoa.

19.- DONIANETAN SU TA POZ²⁰

Sasoi da Jondonizko
 Bezpera alai ontan;
 Sorbeltzak, antz ikatzak,
 Txillokaz aizetan:
 Elkarrekin jokatzer
 Irra amorratutan.
 Ezkildorretan gaztek
 Nork geien leia-ala,
 Ezkilak diraulkatez
 Itzulkan ahala.
 Basoan da itzaltzen
 Arratsalde apala.
 Santziñeneko Lide
 -ñerabe polita-Printzelenaz auzoan
 Sari da atxikita.
 Yondoni zuaitzerako
 Dute berexita...
 Holgorio mutilenak
 Arrastrietan;
 Xostan ari morroinak
Koxkorrak bai xostan
 Agure ta *kuxkuxek*
 Karrikadantzetan.
Ideko suak
 Zaharra da munduan suari gurkera
 Ekarki zunez geroz gizonak menpera
 Lehendanik zitzaion ari *omenaje*
 Ekiari egitez gurtz orrelakoxe.
 Olako jai aunditan
 Pozak ez zun pare.
 Suntsitu-ta zirela paganiko jaiak,
 Bai ta kistar usteak zirelarik xinak,
 Lei bizia suari ordean ziardun
 Ta Jondonin mistikak eder eutsi zun.

(20) Argitara zein datarik gabekoa. Gai bereko beste olerki batzuk: "Yauñ Done Yain suak", "Donianetan su ta ikurmenak" eta "Su meza Jaundonibanez", hiruak 2000ko antologian jasoak.

20.- DEUN PETRIREN BEILA²¹

Urretxindorrek ari
 Gau lenean bizkor:
 Iduri du xorgina
 Arrapika txor txor,
 Soñutan dariola
 Xirikaz andrekor.
 Gogangarrizko gaua
 Atxonez gozaro:
 Egaz joaten zaizkigu
 Ordu auek oro,
 Ezin asmatu nola,
 Aise ta jario.
 Kaletan derauntzate
 Ereskin trebeak;
 Aien atzetik joan-ta
 Ona miresleak.
 Au besterik ezbeita
 -Dio kontariak-.
 Beila ontan rondallak
 Likaz lez darakar.
 Egun guzietan hertsu
 Antzeak orla ez ar
 Ezta ager ere Orfeo
 Oin txintxo kaletar.
 Atsegin ta zoriontsu
 Daude ereslariak
 Noiz ta jotzen beitira
 Ereski politak
 Ta baia digutenean
 Jarraille zintzoak.

(21) Aritara zein datarik gabekoa.

21.- EGUERDI-EGUERDIAN KOETIA²²

Asi beitera jaiak eguerdi duletan.
 Mutillak farra dute ta arrabots kaletan,
 Atabal eta arratzak, thunthun eta gaitak,
 Ainbat otsez nekatzen iriko bazterrak.
 Eguedion Iruñak oi aurpegiz alda,
 Baldin urtean bake, orain zarata;
 Emen *armatzen* dena, suziria egorri-ta,
 Orok iduri dute baleude arrailduta.
 Zezenez lasterrak
 Ez gero ba aitzakitu; zezenez lasterra
 Gure dela diote, delakotz gutarra.
 Emen jaiaren dute aspaldi berria
 Areagoko leiaz betiro zalia.
 Zainarik baita olde aik, ona biok batio;
 T'arineketan suak kemen ere daukio.
 Jokuaren zaildurak darakus beretiar
 Deitzen diotena itz onekin azkar.

(22) Argitara zela datarik gabekoa. Gai bereko beste olerki batzuk: "San Ferminetako litsak" 2000ko antologian, eta "Lengo Sanferminak", "Sanfermin kariz holgorioak Iruñan" eta "Sanferminetan autu", hiruak 2002ko artikuluan.

22.- AGUR JAUNDONI MIKEL²³

Aralar'at biurtzen da
 Euskalerrri-Aingerua:
 Emanik etsiz aurtengotz
 Iruñaldi gozoa.
 Irunxemen da agerian
 Gorasarre xaloa;
 Berakoie du Mikelek
 Erritarron gogoia.
 Iker-ordea, yendarten,
 Oi da lege yasoa;
 Zu bai etor bañan guri,
 Nekez arat-ordua.
 Ordearekin ez yoaki,
 Ez da, ez legezkoa;
 Urte bitartez yoateko
 Itz emagun zintzoa.

(23) El Pensamiento Navarro-n agertua 1958ko apirilaren 20an. (23)

23.- JAUNDONI MIKELI AGUR²⁴

Lehen agurra

Gure Aingeruain mezu jatorra

Pazko-egurasaz datorkigu

Berak dakarra, ezbeitago zai

Aralar'era joatera gu.

Lurreko jaunak, are ta aundiago,

Menpekoen eska joan oi ez du.

Urte orotan dugu Deun Mikel

Iruña ikertzen arduratsu.

Azken agurra

Dorrean dandak jotzen,

Joateko Aingerua...

Doni Laurentz-Parrokian

Meza da amaitua.

Orra agur esateko

Oste-pilla plazan,

Aundiak eta txikiak

Guztarikotan.

Asko leiatzen zaizkio

Bidez laguntzeko

Batzuk portaleraño,

Bestek aratago.

Orkoin-aldera²⁵ neskak,

Muthikoak baita ara;

Gero antuko zaizkigu

Eginik karrera.

(24) *El Pensamiento Navarro*-n agertua. Gai bereko beste olerki batzuk: "Gaur ere Iruñaz barna den Yaun Done Mikeli", "Jaundoni Mikael guruztuna" eta "Yaun done Mikael guruztuna", hiruak 2000ko antologian.

(25) Orkoinen aldera (Agerreren oharra).

24.- ANDRE MARI IRUÑEKOA²⁶

Iruñen dugu andre gurla,
 Mari izenaz agorrako;
 Beste izen geyoz deitzen zioten
 Goiko naparrek ta beko.
 Baite erritarrek deitzen diote
 Done Mari abuztuko.
 Ager zitzaizkion leial-leialak
 Aintzinez geroz naparrak
 Usuz osteak heltzen oi ziren,
 Urrundiko beilariak;
 Goardi-gizonez zain bear zuten
 Oro zitentzat zintzoak.
 Begiruneaz ezeuden oro
 Bearreko lots ta fleitean,
 Batzuek bulka, auek estutzen
 Sar eta jali-neketan.
 Emaitzak nasai izaten ziren
 Andre Mariren aurrean.
 Orduan zena agorrileko
 Amabosgarren eguna!
 Iruñak zitun besta guzietan
 Oste erakarriz geiena;
 Orain ordean esan diteke
 Gizaz ez dela ain gizena.

Zehara ..
 Doton ta zehara?
 Zer zuek ere egin du?
 Jiberoz zehar?
 Gauz trankilak zehar.
 Andik dug zehar.
 Honetaz, gertatzen zehar.
 Bazteretan zehar.
 Usuz.
 Diteke zuek ere.

(26) Argitara zein datarik gabekoa.

25.- SAN MIKELEKO FERIAK²⁷

Xaldi bizkor auñarra,
Xaldi zail amezkoarra,
Zuen endan berritzen da
Zaldi-zaña naparra.
Erosleak elitan
Dabiltzaz ingurutan,
Zer ferekak dizkiezten
San Migelen ferietan!
Alazan margo guri
Perla gorri diduri
Igorzitzeko txirrinta
Sartzen zaio eskuari.
Erostunak arpeka
Daramazkite tolez.
Beste lurrari, an, ez galtzen
Bere zañik deus ere ez.

(27) Argitaratu zen datarik gabekoa. Gai bera erabili zuen Agerrek "Sanferminetako litsak" izenburuko olerkian, 2000ko antologian jasoa.

26.- SAN ZERNIN²⁸

Deun Zernin,
 Iruñ zarrain alderdin:
 Iritarren kistardiyak
 Sortzairu or ekun zin.
 Iruñan daukagunik
 Auxen dela aintziñenik
 Ele zarrek ola dute
 Orai ta betidanik.
 Osin bat
 Elizatik ta aurrerat
 An da ageri idazkun batez
 Orok aditzekotzat.
 Esan degun elizan
 Zernin-gurtza jarri zan;
 Osinaz eta Deunaz
 Berri guti zaiju eman.
 Deun Zernin
 Goresten dute aspaldin
 Iruñarrek ta diyote
 Mendez mende kur egin.
 Ziur ez degun garaian
 Tolosan gotzai bat zan;
 Gotzai uni pitz zitzaion
 Ager-bulkoa Iruñan.
 Zertara
 Etorri ta Iruñara?
 Zer zuketen erri biyok
 Jitekotz elkarrera?
 Gauza txairo biurki zen:
 Andik guti zatorren
 Honesta, gotzaiain sehi,
 Bazter otan usnatzen.
 Usnari
 Bipilki zuen ari;

(28) Pamplona: revista comercial, 1956ko eguberriak.

Andik laister zun nauslya
 Lur otarat ekarri.
 Kistar berritan ozte
 Lagun biyek bai dute:
 Miletan berrogeiz gaindi
 Aintzin-elek diyote.
 Una emen
 Osinaz zer erraten:
 Kistartzeko behar-ura
 Bertatik artzen zuten.
 Ur auxen, ahal balitz
 Goza giñeke ikusiz;
 Onelako oroikariek
 Jun ez zuten bear azpiz.
 Tzarrena
 Jentil-seta, ariena:
 Zezen bati sokaturik
 Ats eman zun azkena.
 Erio eder unen orde
 Aintza diyogu omenez:
 Udalak erritarrekin
 Gurtzerat joan-beharrez.
 Honesta
 Kur bear genuke baita;
 Deuna denetz ezta ere
 Iñor oroitzen ezta.
 Napartarrek Tolosan
 Zerninek dun elizan
 Esker-saritan bellaen
 Bat edo bat bearko zan.

58 - SAN ZERNIN

Don Zernin
 Inu zanar iberdin
 Inanen kistartzak
 Zortzain or elun zin
 Inan barkatnik
 Auxen dela aintzenik
 Eie zartek da dute
 Oar ta bebsanik
 Oin bat
 Elizatik ta guretat
 An da gure ibazkun dutes
 Orok aditxekatat
 Eran dagan elizan
 Zernin gure jant zan
 Oinarz eia Deunaz
 Berr gut zagu eman
 Don Zernin
 Gortzen dute aspeldin
 Inuaren ta diyote
 Mendez mendez kur egin
 Zur ez degun gortzen
 Tolosan gortat bat zan
 Gortat inu ditz aintzen
 Agur-burko inuaren
 Zehara
 Ezon ta inuaren
 Zer zuketan em diyok
 Jilekoiz elkarretaz
 Gausa kaito bihurt zan
 Andik gut zatoren
 Honesta, gortzain zeri
 Bester oian unatzen
 Unan
 Biltzi zun an

(27) Agurak zera gortat gortat... (28) Funtzioak gortat gortat... (29) Funtzioak gortat gortat...

27.- ILTZEAN ERE MIXIOLARI²⁹

Amar urtez aritzen Xabierre zintzoak;
 Beti bide latzetan oinkari-zangoak...
 Irets ondoan, tente, millakan lekoak.
 Erein behar irtenik abian zen astetik;
 Ereilak ezin dira gelditu lanetik;
 Beharrak diraueno, yo behar goizetik.
 Burura baño lenago bizia du galtzer,
 Sarri sarri Jaungoikoak doakiyo deitzer
 T'aren gogo bikaña biltzeko du laster.
 Arren! -oyu. Frantziskok-Zuk jaurtin otsara
 Plegu behar otzan bildotxain gisara...
 Damu batez iltzen naiz, begira Txinara...
 Zerura baño lenago noalela bertara!.

28.- XABIERKO FRANZISKO³⁰

Zuri betikotz, saildu aundia,
 Ospe bedi ta loria.
 Otoi begira Euskalerrria
 Onen zera-ta semia.
 Garaztar aitzaz, amaz baztandarra,
 Osoki zen euskaldun bai ta nafartarra.
 Buruz erne zelakotz, Parisera joanik
 Irakasle bizkorra egin zen gazterik.
 Munduak lamiñurriz zuen xirikatzen
 Iñakik noiz ta zion Jaunagana arazten.
 Apeztu ta doaye toki basetarat
 Paganoak millakak an bataiatzerat.
 Franzisko saildu goresgarria,
 Misiioian leyatzu egin zazu erria.

(29) Iruñeko irratiren batean irakurritako olerkia; eskuidatzian ez da zehazten ez irratia ez data. Gai bereko beste olerki batzuk: "Xabier'tar Prantzisko Jaundone aundiari" eta "Xabierreko Jaun Doni Prantziskori aintzal-di", biak 2000ko antologian.

(30) Argitara gabekoa. Aldapako San Fermingo elizan irakurria, Grazia-ren Bederatziurrenean, martxoaren 4tik 12ra bitartean; urtea ez da zehazten.

29.- DONE XABIER JAIAREN YAULKIA³¹

Berrogel t'amazazpikin
Mila bederatzi euna,
Abendu t'iruan degu
Xabier'en besta izana.
Urte oroz da aundiago
Egiten den omena;
Gero ta areago gurtzen
Bere egunean, Deuna.
Bai eta erritarrek dute
Nabariago atsegina,
Are sakonago senti
Bihotz-pirpira barna.
Oinbeste yendek ikuski
Andik ibiltzen una,
Edonork erranen luke
Besta guren-eguna.
Naiz ez ain aintzaz ospea,
Ez dela-ta ibildeuna,
Jalezko susmoa dabil
Ballitz lez pikoena.
Sarle t'erkitetan ozte
Ageri zen andana;
Xabier beita eliz askotan,
Giza, guzietan, zena!
Erritarrek lar diote
Leia bero ta zina;
Deritzaiote sarritan
Alazgile geiena.
Egun huntan da Xabierre
Oroikariz aurrena;
Katedralean aritua,
Elizkariz osona.
Meza bat, nagusi, eder
Jai aunditan oi dana,

(31) Pamplona: revista comercial, 1957ko eguberriak.

50. - JA Erdiz-erazle gotzaina
 Ponpa larriz apaña.
 Schola Cantorum taldez
 Iruñak dute emana,
 Kantariak zirelarik
 Berreunen bat aina.
 Aratz dator Aldundia,
 Betaldiak argana,
 Begiragune datxiko
 Napartar guziena.
 Zoli da aditzen soñua,
 Turrunt ta atabalena,
 Aintzin doa lagundiya,
 Ikurrina, lehena.
 Katedral-ordari zale
 Atarirat irtena;
 Orra, Napparroaren martxa
 Deritzan Cortes-ena.
 Ala barne nola kanpo
 Dari napartasuna,
 Ospasuna da ala nola
 Aintzinako erregiena.
 Predikari funtsa degu,
 Napar yesu-laguna;
 Gaurko on ekartzen zaigu
 Aukeraz den onena.
 Salla bat ezin utzia:
 Bazkaria, hurrana;
 Oturuntza da jaiari
 Legez dagokiona.
 Len segida Xabier'at
 Lau t'erditan da joana
 Xabier-itzala orolkien
 Zirrikari laztana.
 Agur, agur, eliz gozo,
 Eliza Prantziskona,
 Norat-eta behar belaunez
 52. Mallarik mail igana.

Aunitz elizek arro dute
 Xabierrez ots ozena;
 Askoz Erranen genuke
 Nola den jaia egina.
 Xoilik aipatuko degu
 Iruñan izan dana;
 Eskañizko du parrokia
 Gutiz geroz dagona.
 Goizetik goiz artzen zuten
 Lerro-lerrotan Jauna,
 Bila zuten eliztarrek
 Eukaristiko mana.
 Amarretan meza larri,
 Lagun oroz emana,
 Sarkorki bai ta jario
 Mintzatu da apez jauna.
 Xamurki daude bihotzak
 Ta gogoia, biguna;
 Apez ta eliztarrerri
 Mistika zaie barna.
 Egun guzian arrentza
 Alha da ta kartsuna,
 Atxikiaren atxikiz
 Yendeketa da xina.
 Erakusten da gañera
 Ez oi-bildutasuna,
 Zerbait bada, bai, bakanik
 Beregana duena.
 Giroa dago belatza,
 Atsez, inguramena,
 Kirioak oro lasaik
 Sendixun, gotalmena.
 Done Xabierren jaiandi,
 Urte guziko gaina,
 Liturgi-bestak kenduta,
 Bikañaren bikaña.

30.- JAUNDONI PRANTZISKO³²

Naiz ta iltzean ere misiolari azkar
 Amar urtez eutsiten Xabierre zintzoak,
 Beti bide latzetan oinkari, zangoak...
 Iretsi ta, millaka, ibiltzen, lekoak.
 Erein-beharrez zauli, abian zen goizetik
 Erellak ez oi dira gelditu lanetik;
 Beharrak diraueno jo behar oldetik.
 Bururat baño lehen du bizia galtzer,
 Sarri sarri Goikoa dohakio deitzer
 Ta aren gogo bikañak igesiko laister.
 rrenl –oyu Prantziskok- Zuk jaurtik otsara
 Kur gaitzezen otzan bildotxain gisara...
 Damu batez ordean so-nago Txinara...
 Zerura baño lehen noaieia bertara...!.
 Azken ondarran beitu egunak Xabierrek
 Alperrik du eskatzen areagoko epek;
 Iltzerat dutelarik eragiten denek
 Osotan zaizkio amaitzer Ingurutako ek.
 Antonio lagun zula, goatzen dago larri,
 Aldizkan otz-ikarez, sukar minaz gorri;
 Kristori so zen elez, begi ta belarri;
 Iltzean zen baketsu, bere euskeraz ari.

(32) Pamplona: revista comercial, 1958ko eguberriak.

31.- SAN FRANTZES XABIER SANZIANGO UGARTEAN ILTZER³³

Sanzian deitzen den isla da
Eremu urrun batean,
Leku arroka biluziez
Eta hareaz betean.
Kantongo hiri famatua
Dakusa alde batetik;
Halaber itxaso zabala
Dakusa bertze aldetik.
Saint Xabier apostolua
Harat etorri zenean,
Huna zer erran izan zuen
Hiltzerako orenean:
"Finean bizi izatu naiz!
Ahalkearen handia!
Deusik egin gabe joan baitzait
Ene bizitze guztia.
Bagadek oraino burua
Ebaki balerotzate,
Edo Filrandeko jendek
Sutan erre banindutel
Idukak, iduk, herioa,
Hire ezpata zorrotza;
Egozten dik Txinak lurrera,
Bere murraila bortitza!
Bañan non naiz? Edo zer diot?
Zer kutalez biluzia?
Zer diot, gate, predondegi?
Zer burreu? Zer su bizia?
Hunelako heriotzea
Eztuk jende guztientzat;
Bañan geraur, fama handi,
Eta martir nobleentzat.
Laxo bati ezpaitarozkit
Ofrituko herioak,

(33) Argitara zein datarik gabekoa. (32)

Sainduak merezi dituzten
 Zetroak eta koroak.
 Bañan kutalesak ezpadu
 Ene odola ixurtzen,
 Eta ezpadu su handiak
 Ene gorputza erretzen:
 Ezperen barbaroen islek
 Hilik naute ikusiko,
 Pauretiak eta elurrak
 Martir naute kausituko.
 Jainkoa banu predikatzen
 Presondegian sarturik,
 Libra nezake zenbait gizon
 Deabruen gateetarik.
 O diamanten klartasuna!
 O perlen distiadural
 Zeri gagozka hunen bertze
 Galtzen dugula denbora?
 Jaiki behar dut; kikatu nau
 Jadanik ene sukarrak,
 Huna Txina! Idekitzen tu
 Bere portale ederrak.
 Bañan ago, Frantzes Xabier;
 Lurrik asko duk kurritu:
 Geldi adi, gargoro geldi;
 Urik asko duk pasatu.
 Hire begira ziaudezak
 Sainduak hiri sainduan;
 Ire begira Jainko Jauna
 Aingeruekin zeruan".
 Jadanik higuindu zitzaion
 Bere xarmekin mundua.
 Jainkoa ardietsi nahiz,
 Desira zuen zerua.
 "Ikus-agu ene eskuña,
 O ene Kreatzailleal
 Zure Gurutze saindua dut
 Guztien salbatzaillea.

Falta garbi deitzadazu
Zure odol-zurrutetan.
Dolu dut; Jesus, har nazazu
Zure izar ederretan.
Elas, Birjina! Elas, Ama!
Ama Birjina handia!
Hiltzen diren gaxo guztien,
O esperantza guztial!
Otoi, urrun diezadazu
Deabru tropela gosea;
Begitarte on egidazu,
Erakus zure Semea.
Erakus dazu zer botere,
Zer esku duzun lurrean;
Hauts-kitzu Japon eta Txina,
Honda muruak urean.
Leku hautarik kasta-tatzuz
Idolen intsentsu hatsak;
Eta emaitzu zure Seme
Jesu-Kristoren apezak".
Horra, nola ilki zitzaion
Gorputz eritik arima;
Eta nola ediren zuen
Jainkoaren erresuma.

32.- AMA NESKASO LOALDIKOA IRUÑAN³⁴

Azilaren lenengoan mila bedratzi eun ta
 Berrogei ta amar urtean, Pi amabi zela Aita
 Erromako gongorena, Vaticanoko plazan,
 Dogma aundi baten argia lurbirat emana zan:
 Miren zeruetan dago
 Gogon nola, gorputzan.
 Unen dogmak atxiki zun leiakunderik azkar
 Nun gutik bildu beitute ainbateko su ta gar.
 Aita Sainduak alare esan zun ordurako,
 Naia ziolen yendiok pozartuki gogoko
 Ziyon bat bai edo zeiken
 Len bai len dogmatzeko.
 Mirenen begirunea... geoner ez sori alpat,
 Oturik ere badegu, adi dezanak barkat.
 Espantu egiten bai-digu nola den ha minberaz.
 Beñere ez genekikean, zein uste dun berberaz.
 Magnificat-ek dargigu
 Noraño den humilaz.
 Ohartuaz apostolak utsik zen ilobiaz,
 Belaxen autortu zuten zeruratu Mirenaz:
 Soina golan ez izaki, lurren zen nonbelt ola,

(34) Loramendi poetaren omenez Euskaltzaindiak 1959ko irailaren 20rako prestatu zituen ekitaldien barruan literatur sariketa ere bazegoen. Egun hartan Bedoñan bildutako izugarritzko jendetzaren aurrean sariketaren emaitzak eman ziren jakitera. Olerki sailari dagokionean, Arestiren *Maldan behera* izan zen lehen saritua eta Gandiagaren *Lelo xamurrak* bigarrena; bi hauetaz aparte, aipamen berezia jaso zuten Antonio Kerexeta, Jaime Kerexeta, Ignazio Goikoetxea, Eusebio Igartza eta Eusebio Erkiaga poetek. Hauxe izan zen Jose Mari Lojendio, Antonio Arrue, Aingeru Irigarai eta Koldo Mitxelena laukoteak osatzen zuen epaimanaiaren erabakia, eta bertan, Joxe Agerrereren izena ez da inon ere aipatzen, hortaz, ezin jakin onduriko lana sariketara bidali eta oharkabe gordinean igaro zen, edo bestela ere, etxeko tiraderaren batean gordeta geratu zen idatzi ondoan. Agerrereren esku-idazkien artean bi dira olerki hau jasotzen duten paperak, makinaz txukun idatziak baina zuzenketa zenbaitekin, "Dormitio" ezizenarekin sinatuak, eta *para el concurso literario del P. Bedoña* ohar ezin argigarriagoarekin.

Nun ta nola izan zeikean, gauzak ola zirela
Apostolak bazirean
Zin emanik onela.
Uste, nolaz? Zelan asma il zadien Birgina?
Soin gozo ha, printzel-soina, izadin edermana,
Yesu Khristoren egoitza, ain xahue ta yaukal,
Lurrazpiko pizti tzarrek satsutuz, suntsit ahal?
Jainkoar ere ziokean
Min-mineneko urrikal.
Alderagin-bearrezkoan unen gaitz ez egoki,
Koimesis edo *dormitio* izan zen asmatuki.
Osokoa zen berria apostolek utzita,
Bai zen xela, bai egoki, bai apain ta pollita.
Adirazte gozo onekin
Gizak zeudeken eta.
Siria-aurkintzan asi ziren *koimesis*-en aztakak
An beitzun kokat-unea gertariain seaskak.
Sartalderat zen geroago, mende zazpian, xina,
Gerkar-latin-adarretan zelarik ezaguna.
Lurbirako kistardia
Zitzaion txit emana.
Euskalerrian badugu erakusmen yayoa,
Iruñako katedralan da ale bat, alpukoa,
Oin bitxia non beitauka sogilea txororik,
Bat esan dut, dira vida, naiz den asmu batorik.
Amairu mendekoan
Ez da politagorik.
Erakusgaiz elki dugu otarik *lokartze* bat;
Joanik gera, egizta-bearrez, katedraleko ortarat;
Ara zer esaten duten atarietako antzeño ok:
buztun 15ean, orra dituzie jaiok,
Ospaundiz katedral ontan
Betidanik jaitiok.
Garai arietan Mirenek otoitz zuen kartsuki;
Yesus zeruratuz geroz, errezutan atxiki,
Otoitzan ematen zituen egun ta gauak tinki.
Une batez, aingerua sart zitzaion ezteki.
Onamen duzu, Maria,

33.- Aingeruak iarduki.

Palma bat ziolarikan aingeruak Mireni,

Mirenek galde egin zion: u nor zaren, aizu ni?

Ez dakizu nola dudan izen aundi, goresmen,
Nola nintzen goraintzia mezu baten ekartzen...

Ona andre, guren, deuntzu,

Ene izena nola den.

Aingeruak artu zuen Oliamendi gozorat,

An beitzitun oroizarrek aise ezinik konturat;

Ama zen barruan joa, maiteminak jabetu;

Almenak oro zitula seme Yesuk okitu,

Berebiziko pozarrak

Gogo ta soin bahitu.

Puerta preciosa deritzan kalostrako atarian,

Ixtoria du *lokartzeak* tinpanaren barnean.

Beitik gora lau atalki, zabalat amabi-iri;

Utsunetan iduriñok jalgunik dira agiri.

Atalgunek banan dute

Nun den ere aldenduri.

Bealdeko atalburuak bost atalki daukazki,

Lau dira goragokoan ta laguntzu polliki;

Irugarren atalkian, Miren ogean datza

Itxoitez irriñokor datorren *eriotza*.

Bonibane palma eskuan

Bizkitartean deutsa.

Azken sailan ageri da Yesu Khristo semea;

Oldez zetorkion amari, izanik *lokartzea*;

Garaleneko aingeruak -berain ondokoena-

Burestuntza yantzi dio inun den ederrena.

Irutasun goitzuari

Dagotso an urrena.

Zer esanak uzten ditut, kolkoan utz-beharrez;

Ixtoriotan bai-da areago atsegin-begikoez;

Zorño bat maileguz diot kronikalari bati:

Niik nai nuen artarakotz, guti bai eta guti.

Ala ta ere barkatu,

Untan banaiz nahiti.

Ona zer dion kronikak Mirenek zun otoitzaz:

Itzerakoan zen otoitz au orduko mintzairaz:
un ahaltzu, nere Jauna, izakion egile,
Zure gogo guren ori, ene baitan erazle.
Zuhur zu ta jakintz utsa,
Zu gozo, nere seme.
Irutasun aundi orrek, irubat ezin-adi,
Zure menpeko neskari, arren Jaun, erruki adi.
Zuganat agertu artio, azke nadin gaitzarik.
Jaunak erran zion leun: 06 izan ba kezkarik.
Ordun aingeru gaxtoa
Joan zen ikaraturik.
Ferotinek esan ditu untaz ere gauz asko;
Guk ere, asti ta lekuz, bai-genitun jarriko.
Unen kronikalaria ez uste den bakarra;
Batenbat baike bai-dira auxen bezin azkarra.
Jaungoikoak izan diela
Gure leiaeren garra.

33.- ANDRANE MIRENEN DOAKUNDEA³⁵**Nazarethen gratia plena**

Auxen beita Jinkoaren mezu goren gorena,
 Mezulariz egortzen da zeruak daukan onena:
 Gabirelek esan diyo:
 ria gratia plena.

Efeson Theotokos

Jinkoain ama! Du oyua gori gori batzarrak,
 Khristo dela jinko giza erasan dun ber-berak,
 Khristo-elizain gerk-adarran,
 Berreun bat aldunak.

Roman ogen bage

Mila zortzi eun berrogei amalau den urtean
 Abenduko zortzigarren egun aundi-aundiyan,
 Ogen bage sortu zela
 Dogma egin da lurriyan.

Roman assumpta

Maiteminez ixuriya il zitzaikun Mariya;
 Ezpainetan zuen brexxak, oil, zariyon eztiya.
 Gabirelek iragarri doai beteak aupatu,
 Irukoitzaren irian gertatu da berpiztu.
 Doipuruak, sinesbearrez
 Irakasia digu.

(35) Argitaratua gabekoa, 1955eko urtarrileko datarekin.

34.- LURDEN GOGARTEZ³⁶

Mundu guzian hotsez ditugu
 Mirenkunde zoragarrik;
 Guti direla ustean gaude
 Lurde bezin doaturik.
 Urtamu dauka Mirenek orain
 Denez geroz agerturik;
 Inoiz inorat ainbat bellari
 Heintsuz ez dira eratorrik.
 Bai-du Jinkoari gurtz-egikeran
 Zeñek ta nork berezgarri;
 Nekez dirade untan xokoak
 Lurde-eretzen ikurgarri.
 Ainbat gizaki, gendetan motak,
 Enda t'erritan, oil, zarri;
 Bakan diteke bildutasunik
 Bertan bezinbat igarri.
 Ñarrote dugu sakon gogoan,
 Zañetan nabai dardara,
 Dela zaudeleik harpe gozoan,
 Dela zoazin tokietara.
 Elizan ere so bat jaurtikiz
 An-idatzien aldera,
 Zer eta nola degun sentitzen
 Ezin ekar eletara.
 Funts ez ain larri-gauzetan ere
 Irixte da zinez aundi,
 Andranek daukan esi xukunak
 Xit izan dida biotz-unki.
 Atariz dago esi pollit au,
 Leiza alderuntz, iriz aindi;
 Loreak ditu eze ta frexko
 Atxon atxonez usaindi.
 Ohargarrietan xitezki gallurt;
 Katolikun orobata;
 Baleike Lurden dadin geiena,
 Roma badegu kenduta.
 Asiarak, afro, an dira ageri;
 Oro-gende, nabar eta;

(36) *Pregón*, 1958ko udazkena.

Aindana mezak izaten dira,
 Urrun-apezak emanta.
 Eriez ere zer aipat emen,
 -Berria llabur beharra-Jinkoak,
 guzieldun, bertan derakus
 Sendagailetan eskarra.
 Alatzez asi Lurden omena
 Berñate xinplek an-lurra,
 Andranen kinuz, aztarrikatzen
 Jarri zelarik bizkorra.
 Mila zortzireun berrogei ta amar
 Zeru-marka dun zortzion
 T'epallan ziren Andranen itzak
 Ogei ta bostain goizeon.
 Jaun Peyramatek, neskaren tartez,
 Baia azkenik bildu zion:
 ez garbia ni naiz erranik
 Den lurbirari eda zitzion.
 Ura-egunetik urmenak, zintzo,
 Bertan dirau emailenik;
 Untzi milloitan ura da bildu
 Bellariak ordudanik.
 Gañez osinak an dira beti,
 Ez dun ur ok sendamenik,
 Osa bai osa, soin eta gogoz,
 Naikoa bada sinismenik.
 Soin ta gogoan ongiak alde,
 Zeini jarriz berarena,
 Oi! Zenbat bider askoitz leukike
 Gogozko ongiak aurrena.
 Oñazez minki etzanik Lurden
 Andraneri so egon dana,
 Autemanik da zin eta argiro
 Sano zunetz itxarona.
 Aratz Andrane, Auñan audiena,
 Mirenkunde guthunkari,
 Heltzen azkentho izanik ere
 Milloika thuzu gurkari!
 Leiaz gatortzi zuri atxikiok,
 Laguntzaren eskekari;
 Otoitz dizugu, Ama Neskaso,
 Agur Miren, Ave Mari.

35.- UR GOIENA, UR BARRENA, UR BERRIA³⁷

Ur barrena, ur goiena,
Urteberri-egun ona,
Egun onaren señailea
Emen dakargu ur berria.

Ur berria urte berrian doi-doi etxetara etortzen zen. Ta ur berri
au gokaiztoez garbitu-ta, etxeko jaunak berea artzen zuen ta gorde-
bearrez tokian ezartzen. Zeregin ontan kantatzen ziren kantuen ere-
dua ona goian, Basaburuaren aldetik bilduta.

Urte berrikotz ura,
Bere sasolean
Oi zekarten mutilek
Onen egunean.
Goiena bear zun urak,
Barrena ere baitan.
Ona zer, iru itzok,
Ikurtan zekarten;
Goien beitzen goitiko,
Hondo zen-ta, barren.
Berri-k azaltzen zuen
Aldakorra non zen.
Izan ez delke goien
Ortizik ezballitz,
Hondo eztare, barren,
Lurrean ez ukiz.
Odoletako urek
Barren bear dute azpiz.
Aintzinetan mundua,
Euskalerrikoa,
Zaharra zen alere
Nola den mintzoa.
Izenik ba ote da
Nola eguberria?
Eguberri, eguberri,
Gaur dela eguberria,
Guzien jauna sortu dela
Dugunaren berria.

(37) Argitara zein datarik gabekoa.

Izarren hautsa

(Xabier Lete, 1974)

Lourdes OTEGI

Izarren hautsa egun batean
bilakatu zen bizigai,
hauts hartatikan uste gabean
noizbait ginaden gu errial.
Eta horrela bizitzen gera
sortuz ta sortuz gure aukera
atsedenik hartu gabe:
lana eginez goaz aurrera
kate horretan denok batera
gogorki loturik gaude.

Gizonak badu inguru latz bat
menperatzeko premia
burruka hortan bizi da eta
hori da bere egia.
Ekin ta ekin bilatzen ditu,
Saliatze hortan ezin gelditu,
Jakintza eta argia:
bide ilunak nekez aurkitu
lege berriak noizpait erditu
hortan jokatuz bizia

Gizonen lana jakintza dugu:
ezagutuz aldatzea,
naturarekin bat izan eta
harremanetan sartzea.

Eta indarrak ongi errotuz
gure sustraiak lurrari lotuz
bertatikan irautea:
ezaren gudaz baletza sortuz
ukazioa legetzat hartuz
beti aurrera joatea.

Ez dadukanak ongi ohi daki
eukitzea zein den ona,
bere premiak bete nahian
beti bizi da gizona.
Gu ere zerbait bagera eta
gauden tokitik hemendik bertan
saia gaitezen ikusten:
amets eroak baztertuz bertan
sasi zikinak behingoz erreta
bide on bat aukeratzen.

Gu sortu ginen enbor beretik
sortuko dira besteak
burruka hortan iraungo duten
zuhaitz-ardaska gazteak.
Beren aukeren jabe eraikiz
ta erortzean berriro jalkiz
ibiltzen joanen direnak:
gertakizunen indar ta argiz
gure ametsa arrazoi garbiz
egiaztatuko dutenak.

1. IZARREN HAUTSA BILTZEA

Joan den 2004ko urtarrilean albistea irakurri nuen egunkarian, NASAren Stardust espazio-zundak izarren hautsa biltzea lortu zuela, *Wild-2* kometaren isatsaren eremuan sartuta. Hartutako lagin hori, bost urteko ikerketa zientifikoaren gailurra omen da eta izarren hauts horrek eguzki-sistemaren osaketari buruzko informazioa eman leza-keelakoan burutu dute. *Wild-2* kometa hori 5,4 km eskaseko zabale-rra duen izotz eta harrizko bola zatar bat da eta 1978 nabarmendu zuten lehen aldiz. *Stardust* espaziuntzia, berriz, horretarakoxe solilik

diseinatu omen dute: izarren hautsa biltzeko gauza izateko. Izan ere, zientifikoen iritziz, izarren hauts horiek ikertuz, eguzki-sistemaren sorreraz gehiago jakin lezakete eta euren uste bat frogatu: hauts horretan daudela bizitzarako beharrezko diren molekuletako asko, kometek lurraren gainera jaurti eta gero hemen bizia sortarazi zuten osagaiak, hain zuzen ere. Ez da ipuina, zientzia baizik.

Duela bospasei urte *Munduko historiari ederre*na omen dena kontatu zuten Hubert Reeves astrofisikoak, Joel de Rosnay biologoak eta Yves Coppens biologoak, Dominique Simonnet kazetariaren galderei erantzunez. Unibertsoaren sorreraren historia 15 mila milioi urtetik honako bilakaera da, antza, historia eder hori, "Big-Bangetik inteligentziaranzkoa" haien hitzetan. Lurrean garatu zen bizitzaren garapenaren atala omen gara gu, tximinoen eta bakterioen senide, eta galaxien osagaienak ere bai. Gure gorputzaren osagai diren elementuak, unibertsoa sortu zuten osagai berak dira. Izarren hautsa gara.

Izar kontu hauek iradokitzailleak gertatu zaizkit beti niri eta bereziki zientifikoei hain poetikoa iruditzen zaidan jatorriaren hipotesia formulatu zutenetik, eta errefusatu beharrean, gero eta zindoago baieztatzen dutenetik. Begirada poetikoa eta zientifikoa bat datozen aldi bakan horietako batean gozatzeko aukera ez nuke galdu nahi behintzat, metafisikan gehiegi hondoratu gabe badaezpada. Eta bide batez hain gustagarria zaidan orain hogeita hamar urte inguru eza-gutzero emandako *Izarren Hautsaz* gogoratzeko paradaz baliatu nahi nuke.

Poemaren egilea Xabier Lete (Oartzun, 1944) poetak eta abeslaria da eta ez du noski aurkezpen luzerik behar. Familia giro apalean hazi zuten, sinesmen kristau eta Ideia abertzale sendoko senitar-tean. Kultura eragin europarretara zabalik zegoen pertsonen artean hazi zen era berean, askotariko hizkuntzek, musikek eta liburuak sartzea bazuten etxean eta horixe izan zuen hazleku. Gazterik egin zuen Katalunia aldera, Tarragonako Unibertsitate Laboralera, beka baten laguntzaz ikasketak teknikoak egitera, baina ikasketak amaitu gabe itzuli zen gaixoaldi baten erruz. Handik gutxira hasi zen elektrizitate konpainia batean lan egiten eta horretan jardun zuen bere asti guztia kantagintzari eskaintzea erabaki zuen arte. Leteren berezko zaletasunek liburu eta musikaren aldera eramaten zuten, gazte-gaztetandik, literatura eta filosofia irakurketak erakartzen zuten bere

arreta, eta kultura ikusmolde garaikidearen lekuko bilakatu ziren Zeruiko Argia, Jakin, Muga eta abarretan argitaratu zituen artikulua, non Jon Mirande, Gabriel Aresti, herri kantutegiak, Lizardi edo Caro Barojaren izenekin batean, Daniel Cohn Bendit, Bernard-Henri Levy, Richard Lewontin, Albert Camus eta abarrenak aipatzen ziren.

1963-64 urteetan hasi zen Kantagintza Berriko lehenengo kantu sortzaile eta abeslariekin harremanetan, herrikide zuen Julen Lekuonarekin bereziki eta geroxeago Lurdes Iriondorekin. Talde horretako kideekin harreman estua izan zuen lehen urte horietan, eta ondorioz, 60-70etako aldarrikapen kulturalen berri jaso zuen, eta bereziki Frantziako zenbait abeslariaren sorkuntzak miretsi zituen, George Brassens, Jacques Brel, Leo Ferre... Bestalde, Julen Lekuonak bezala, Hego Ameriketako errebindikapen kantu sozialetarako zaletasun bizia izan zuen, besteak beste Atahualpa Yupangui, Violeta Parra, Victor Jara... Zalantzarik gabe, 1960tik 1970 arteko euskal abeslari askorengan bezala, Leteren estilo, ideia eta adierazmoldeetan ongi sustraituak daude aipatu diren bi iturri horien eraginak. Baina ez horiek bakarrik gero azalduko denez.

Ez dok amairu taldeak bildu zituen Euskal Kantagintza Berriaren sortzailek ezagunenak eta 1965az geroztik sinergia moduan bildu zituen haien indarrak euskal ikusle, entzule eta lehen irakurleen zaletasunak piztuz apurka-apurka. Xabier Lete ez zen lehenengo partaldean artekoa izan eta zenbait urte geroago hasi zen ikuskizunetan parte hartzen. Halere, 1970an taldea desegin zenean, jendaurreko jardunaren harrak erroak boteak zituen berarengan eta kantaldiak ematen jarraitu zuen eta diskoak grabatzen, azken hamabost edo hogeit hamar urte honetan osasun arazoez jendaurreko ekitaldietan jardutea ia erabat eragozten badiote ere.

Batzuentzat sinesgaitza izango bada ere, Lete abeslari baino lehenago izan zen poeta. Poemak idazten zituen eta 1968an argitaratu zituen *Egunetik egunera orduen gurrpilean* liburuan eta lagunak zituen *Ez dok amairuko* taldekoen kantaldietan parte hartzen hasi zen poema horiei musika jarrita. Idatzi, argitaratu eta jendearengana ahalik eta modurik zuzenean iristeko helburua hartu zuen eta bere ahots marrantatsua arengatik lotsak nekez gainditu. Taulatu gainera igo orduko, Letek indar eta espresibitate handiko komunikatzailea zela erakutsi zuen, ikusleekin harreman emozional sakonean sartzeko gaitasuna zuela, eta berezko abildadea zuela bere testuak eta

besterenak interpretatzeko, ia era teatralean. Leteren komunikazio gaitasun horrek bertsolarien enpatia fenomenoa ekartzen du gogora eta ez da harritzekoa bere bozez eta sentimenduz bizi berria eman izana euskal kantu zahar askori (balada zaharrak, Etxepare), eta garaikide zituen poeta euskaldun nahiz bestelakoei (G. Aresti, Gandiaga, J.M. Lekuona,...). Azken honek, Joan Mari Lekuonak esana du Lete liburuetakoa paperetan kabitzen ez den poeta dela, eta ikusleengana zuzenean iristen asmatzen duela, paperaren mugak gaindituz, bere ahots lakarra baina zinetakoa entzunaraziz, aurpegiaren espresioaren bidez, eskuen imintzioek eta gorputz osoak daraman erritmoak transmititzen duten espresibitatez. Hautatzen dituen testuak bereganatzen daki, aditzera ematen eta biziartzten, eta, aldiz berean, bere abeslari garaikideen artean aho batez aitortua da kantu-letren egile paregabea dela. Interprete gaitasun nabarmen horren lekuko da 1970 urteetan abeslari izateaz gain, antzerki egile eta zuzendari ere ibili zela, hala nola *Deusetik izatera*, *Gabon*, *Txirrita* eta *Lehen karlistadaren kronika* antzeztanetan.

Antzerkigile, aktore eta gehienbat taula gaineko abeslari da, hortaz, baina sekulan ez dio poeta izateari utzi, eta bertso-lerroak idazte horretan umotu da sortzailea. Leteren poesiaren bilakaeraren lekuko izan dira argitaraturiko liburuak: 1968an, *Egunetik egunera orduen gurpillean*, 1974an, *Bigarren poema liburua*, eta zazpi urte beranduago *Urrats desbideratuak* (1981). Argitaratu dituen azken bi liburuak *Biziaren ikurrak* (1992) eta *Zentzu antzaldatuaren poemategia* dira (1992). Eta obra horren barruan, seinalagarria deritzodan poema honen (eta kantu honen) barrutian apur batean aztarrika egiteko gonbita zabaldu nahi nuke, hauts gehiegi harrotu gabe, jakina, bes-tela hondarrak edo nostalgjak begiak lausotuko baitiezazkiguke.

2. LANAK ETA EGUNAK

Izarren hautsa 1974ko *Bigarren poema* liburuan argitaratu zen. Abeslariak berak grabatu zuen gero disko baterako (Mikel Laboak ere bai) eta horri esker da ziurrenik ezaguna liburu bereko *Nafarroa Arragoa*, *Sinesten dut*, *Hala ere*, *Hitzez hitz* bezala. Abesti horiek kantu ezagunak baino zerbait gehiago dira, euskal kantutegiaren parte dira dagoeneko, Lete nor denik askorik ez dakien askoren errepertorioko kantuak, baina beste askorentzat, garalkoentzat be-

reziki, kanturik maitatuenetako bat da, ezbairik gabe. Joan diren urte horien argitan gogoratu nahi nuke Letek poema horretan zioena, garai hartan hartzaile izan gineno helarazi ziguna eta oihartzun egiten segitzen duena aztertu.

1990ko *Kantatzera noazu* diskoan grabatu zuen Elkar argitale-txearentzat eta bertsoia ez da liburuko bera, laugarren ahapaldia kendu eta azken ahapaldi bat erantsi zuen poemaren hasierako esanahi aldatuz eta 1974ko liburuaren testuinguruan zentzutik aldentuz tankeraz. Aldaketek bilakaera ideologikoa adierazten dute, edo agian 1974ko hartan egilearen beraren barne-zentsurak esatea eragotzi zituenak ematen ditu aditzera. Baina horri helduko diogu geroago ere, unea etorritakoan.

Poema honen baitan aurki daiteke Leteren belaunaldikoen hausnarketa filosofiko eta sozialaren formulazio oso bat, gizakia bere osotasunean hartzen duena, maila pertsonalean eta unibertsean, baina garai hartako Euskal Herriaren erreallitate sozialari eta politikari ere begiratzen ziona. Poemak poesia sozialaren hizkera indartsu eta ia profetikoaz iragartzen du, gizakiak etengabeko ahaleginak eginez irauten duela, eta etsai zaion ingurumarian aurrera ateratzeko ahaleginak ez direla zentzurik gabekoak.

Hogeita hamar urte joan dira orduz geroztik, eta Leteren *Izarren hautsa* poemaren ikuspegia esentzialista dela esango litzateke: gizakiak ahalegin ikaragarria egiten du aurrera ateratzeko, bizirik irautearekin ez du etsitzen, ezagutzen, jakiten eta inguru menderatuz, bere eremuan errotzen salatzen da. Aipatzekoa deritzot poesia sozialaren garai horretan ohi zen bezala lanaren ikuspegi nekagarri, etengarria ematen duela Letek, baina ez dela sufritze zentzugabetzat jotzen poema honetan. Gizakiaren ahalegina positiboa da, bere gogorrean ere. Ez da hemen munduan irauteko borroka egoista, zakar eta basatia aipatzen, otsoen artekoa balitz bezala. Hartzen duen ikuspuntua orokorragoa da, giza belaunaldien ahalegin kateatuak zentzua eta norabidea ematen dio salazte etengabe horri. Gizakion ahalegin hori gogorra da eta sufrimendu handia ekartzen dio gizabanaoari, baina ez da sufritze absurdu edo etsigarria, Sisiforena bezala. Zentzua baitu eta zentzu horren ardatzak "ezagupena eta argia" aurkitzera bideraturik baitaude, inguru latz hori aldatzeko balioko dioten tresnak eskuratzeraz.

Poemaren tankera formalari erreparatzen bazaio, Xabier Letek

berak iragarri zuen liburuan poema hau kantagarria zela, "neurtitze-tan egina", eta liburuko gainerako poema gehienak ez bezala, ez dagoela bertso librean idatzirik. Aitzitik, egitura metriko oso jakina duen ahapaldi mota sortu zuen, eta horrekin batera, poemako esaldien eta ahapaldien egituraketa aski ordenatua eta didaktikoa antolatu zuen, gai filosofiko eta sozialari zegokion moduan, aditzera eman nahi zuen mezuaren esakuntzan lortu nahi zuenari egokituz.

Poemaren egitura metrikoa honakoa da J.M. Lekuonak *Oiarzungo kantutegian* (1999) deskribatzen duenez: "Hamar bertso-lerroko estrofa, eredu desberdinak hartzen dituena: lauko nagusia, distiko bat, lauko besarkatua, hiru puntu guzitara" (191 or.). Hortaz 10 eta 8 silabako bertso-lerroak, eta haiek batuta 18 silabako bertso-lerroak hedadura eskaintzen du lehen bi lerroetan (distikoan), esaldi osoetan ideiak zabal adierazteko, mezu osoak eta ongi zedarrituak helarazteko, eta, era berean, nolabaiteko benazkotasuna edo solemnitatea eratzekiz. bertsolariek ohituraz erabiltzen duten bertso-lerroaren moldaketa originala egin zuen eta, gainera, doinu berria sortu zuen Karlos Gimenezek, Leteren poema honentzat. Honakoa da, laburturik, poemaren egitura metrikoa

10 - 8 A

10 - 8 A

10 B

10 B

8 C

10 D

10 D

8 C

Izarren hautsa poemaren egitura metrikoa eta doinua ez dute bertsolariek beste zenbait kantu bezala erabili izan bertso berriak egiteko. *Haizea dator ifarraldetik, Ez nau izutzen negu hurbilak* edo *Habanera* bera aski arruntak bilakatu dira bertsolarien doinu-sortetan, izan ere, poema honetako egitura ez da errazetakoa, errima ugari samar ditu eta gainera besarkatuak. Hala dio J.M. Lekuonak oraindik argitaratzeko den bertso-doinuei buruzko saio-lan batean:

"Altxor bat dauka herriak bere barrenean, batez ere aurrekoek sortua, erabilia eta belaunaldiz belaunaldi eskainia, festak ospatzeko, haurrak jolasteko, gertaera epikoak gogoratzeko, kanta

dotoreak –batez ere maitasunezkoak,– gozatzeko eta abarretarako. Gero bertsolarien doinuak daude, batek bertsozale egiten delarik ikasten dituenak, bertsozale izateko behar-beharrezkoak direnez. Oso oparoa izan da azken berrogei urteetako doinu-kopurua, doinu-mordo bat ikasi duelarik herriak. Eta azkenik, kantagintza berriaren emaitza legoke, non ikasten diren eta erabiltzen kantore berrien doinuak. X. Lete, kanta-autore ezagunak, sortu izan ditu doinu berri oso ezagun zenbait. Eta bertsolaritzaren historiari buruzko bere emankizunetan agertu diren bertso-doinuak izan dira, esaterako, 2001ko txapelketan gehien erabili zirenak. Tresna berriek, telebistak eta diskoek, eta batez ere X. Leteren nortasun poetikoak, eragin beteak izan dute herri-doinuen sorreran eta zabalkundeak.”

Gainerakoan Letek kantuetan bertsolariek bezala jokutzen du metrika arauetarako dagokienez, ez ditu bokalen arteko sinalefa arauak ia inoiz betetzen eta errima silaba eta erdikoa egiten du gehienetan, bokaletan oinarrituz bereziki. Ezaugarriok ez dira harritzekoak Leteren lanak ongi ezagutzen dituenarentzat, Lekuonak esan duen bezala, Lete izango baitu ziurrenik euskal literaturaren hogeita hamar urte hauetan bertsolariak hobeki ezagutu eta baliozta daitezten lan eraginkorrena egin duenetako bat, haien bertsoak bildu eta musikaren laguntzaz grabatu eta kantaldietan ezagutzera emanaz. Bertsolarien ahozko transmisioa berritzeko eta komunikabideen bozgoragailuek hedatuz eginiko lan eskergarri horren lekuko dira bereziki *Bertso Zaharrak I* (Antton Valverde eta berriki hila den Julen Lekuonarekin batean grabatutakoa) eta *Bertso zaharrak II*, oso-osorik J. M. Lujambio *Txiritaren* bertsoez osatua. Berriki, 2002 urtean osatu du zenbait bertsolarien bertsoen bertso-bilduma.

Izarren hautsa poemaren beraren egitura tematikoari dagokionez, izaera deklaratihoa ongi nabarmentzen da eta antolaketa arrazionala eta argia dario. Lehenik, poemaren lehen ahapaldian, poemaren mezu nagusiaren sarreran mintzaira biblikoaren benazkotasuna gogorarazten duen adierazpena egiten du, Testamentu Zaharreko Genesiaren bertsikulo haietan bezalakoa edota kosmogonia sortzaile izan den literatura ororena bezalakoa. Hona, J.A. Uriartek egin zuen Vulgatakoaren bertsoa: *Asieran ecerezetic eguin cituen Jaungoicoac cerua eta lurra. Baña lurra cegoen moldacaitza eta utsa, eta illuntasunak estaltzen zuten leiceko gaña: eta Jaungoicoaren Espiritua*

cebillen uren gañean. Lete Genesisiko lehen esaldi horien taxuaz baliatzen da, baina, jakina, unibertsoaren sorreraz oso bestelako ikusmoldea ematen du: bere garaian hedatuak ziren Einsteinen ondoko teoria berria. Beraz, *Izarren* hautsaren hastapeneko deklarazioak lehen ahapaldi hori osorik hartzen du eta esaldi enuntziatiboen bidez, genesi berri bat kontatzen du, gertakarien sortzaile jakinik gabekoa. Gertakariak ez dira inoren aginduz edo halako erabaki baten ondorioz suertatzen, aitzitik, "egun batean" gertatzen dira, beste batean gerta zitezkeen bezalaxe, ausaz bezala, "ustekabeen" sortzen da unibertsoa, izarren hautsen mamitzearen ondorioz eta gizakiak ere "noizbait" ernatzen dira, arrazoi jakinik gabe. Ez du, beraz, Letek nork eta zergatik sortu gintuen esateko modurik, ez baleki edo jakiterik ez balego bezala, gertakari horien segida aurkezten du, noiz eta nola zehaztugabe horretan. Gauzak zertan diren esatera etorri nahi du, datuak aurkeztu eta horien zentzua zelan izan daitekeen iragarri, agian; horregatik ezbairik onartzen ez duen gertakarien gertatze hori izendatu soilik egiten du eta gizakion ustekabeko sorrera horrek hemen irautera ekarri gaitu: sortu ginelako gaude hemen.

Hurrengo bi ahapaldietan gizakia da unibertsoaren bilakaeraren protagonista, gizakia, bai, eta bereziki iraun ahal izateko egin behar duen ahalegin gogorra. Ia deskuiduz sorturiko gizakiak, bera babes-teko helburuz eratu ez zen inguru latz batean sortu zen eta, senez, aterrunerik gabe dihardu "jakintza eta argia" eskuratzeko. Mundua halako batean sortu zen eta gizakiok, berriz, ustekabeen. Baina giza bizitzaren egia nagusia horixe da: inguru latz hori menderatzea dela gizonaren xedea eta senez igarri dutela hori gizakien belaunaldi zaharrenetatik hasita. Leteren esanetan, "bertatikan irautea" da axola duena, izan ere borondate hori izango ez balu, dena galdua bailegoke.

Azken bi ahapaldietan poema maila konkretuagoetara jaisten da, gizakiaren orde, subjektua "gu" hori da, eta Letek orain arte egia orokorrak, literaturan *topoi* ezagunak direnak enuntziatzen aritu bada ere, gu horretara iristean, iritziak ematen hasten da; lehen pertsonan egiten ditu hausnarketak, lehen pertsona kolektiboan bada ere. Bere ikuspuntua emateko Lete bertsolarien hizketa modura hurbiltzen da, une honetan, eta herri-jakituria edo eskarmentua adierazten duten esapideen bidez mintzatzen da, hala nola, "Ez dadukanak ongi ohi daki/eukitzea zelan den ona" edota aurreraxeago

“gu ere zerbait bagera” bezalakoetan. Esperientzia-adierazpen herri-tarraren lekuko da bera ere, eta herri behartsu eta langilearen parte sentitzen den aldetik, gogoan eduki beharreko jarrera eta irizpide zentzukoak gogoratzen ditu.

Leteren *Izarren hautsaren* mezuaren hartzailleak euskal herritar guztiak dira eta horiek ulertzeko moduko hizkeran dihardu, baina tankera literarioaz ere bai, eta, era berean, Frankoren diktaduraren eraginpeko autozentsurak esan beharrekoak modu sinboliko eta konnotatiboan esanarazten dizkio, dakienak ententitzeko eran, alegia. Hortaz, sarrera orokorraren ondoren, laugarren eta bosgarren ahapaldian dago mamiturik egilearen mezu nagusia: Gizakiaren senak iraunarazten dion bezala, guk (euskaldunok) ere aurrera egiten saiatu behar dugu, besteak baino gutxiago ez garenez. Letek agintera erabiltzen du, borondate adierazpen bat egiten du entzuleei zuzendurik “saia gaitezen ikusten”:

Gu ere zerbait bagera eta
Gauden tokitik hemendik bertan
Saia gaitezen ikusten:

Amets eroak baztertuz bertan
Sasi zikinak behingoz erreta
Bide on bat aukeratzen.

Poema ixten duen ahapaldian proposatu duen entzule euskaldunei zuzenduriko helburu konkretu hori berriro kokatzen du glza bilakaeraren testuinguru orokorrean eta poemaren egitura boro-biltzen da hartara. Horregatik gogoratzen du gu ez garela ezeren amaiera, salatu, bilatu eta ingurua aldatzen saiatzen garen belaunaldietako bat besterik, ez gara lehendik izan diren eta gerora izango diren beste asko ez bezalakoak (41-50). Hurrengo belaunaldiek ere ez dute prozesu luze hori amaituko, eurek ere saiatu, erori eta berriro jaiki egin beharko dute, baina hurrengo belaunaldi horiek izango dira, *Gertakizunen indar ta argiz/ gure ametsa arrazoi garbiz / egiaztatuko dutenak*.

Begien bistan dago, egitura osorik hartuta, poema diskurtsibo ordenatua da *Izarren hautsa*. Zerbait argudio aurkezten ditu modu enuntziatibo eta espresiboan, hizkera zuzen eta argian, ez dago zalantzarik, ez dago ihesbiderik, ez du balio kexatzeak, sentimentalismoak edota ebaditu-nahiak ez dute Leteren enuntziatio hauetan

tokirik: Esaldiak baiezekoak dira, sendoak, matizatzaile zalantzaririk gabeak, ez *agian* eta ez *beharbada*. Bestalde, argudioen lokera moduak irudi osagarriak edo apaingarriak eransteko aukera baztertzen du, diskurtsoan aditzak indikatiboeran daude, eta bestalde, gizakia-
ren errealitatea aurkezteko aditez eta izenez balliatzen da batez ere, lokailurik gabe, justaposizioan daude esaldiak eta graduazio semantiko-
koa planteatzen dute. Aditzek aktibitate gogorra adierazten dute semantikoki eta errepikapenak indartzen du ahalegin errepikatu eta etengabea: *sortuz ta sortuz gure aukera/ atsedetik hartu gabe:/ lana eginez goaz aurrera,/ kate horretan denok batera/ gogorki loturik gaude*. Eta aurreraxeago, *Ekin ta ekin bilatzen ditu,/ Saiatze hortan ezin gelditu,/ Jakintza eta argia:/ bide ilunak nekez aurkitu/ lege berriak noizpait erditu/ hortan jokatzu bizia*.

Giza jarduera hori atergabea da, borroka bat da, unagarria, bizia dago jokoan.

Baina ez da hil ala biziko borrokaren ondoriozko irauteko ahalegina soilik, bereziki esango litzateke irauteko sena horrek, bilaketa intelektuala eta zientifikoa alpatzera bideratzen duela:

Gizonen lana jakintza dugu:

ezagutzu aldatzea,

naturarekin bat izan eta

harremanetan sartzeta.

Eta indarrak ongi errotuz

gure sustraiak lurrari lotuz

bertatikan irautea:

ezaren gudaz baietza sortuz

ukazioa legetzat hartuz

beti aurrera joatea

Jakintza eta argia dira gizonaren lana, "bide ilunak nekez aurkitu", "lege berriak noizpait erditu"... , etengabeko afana izan behar du gizakiak, gero eta gehiago jakin eta hobeki irauteko. Modu baikorrean aurkezten du Letek ahalegin handi hori guztia: jakiteko, ezagutzeko eta inguru latz hori menderatzeko ahalegina positiboa da, aurrera egitea da gizateriaren zeregina. Antzinetatik heldu den izakin guztien arteko kate luzearen ideia nabaritzen da hor itsatsirik. Gizakiaren ahaleginak Naturaren gainerako elementuekiko ezinbesteko harremanetan loturik daude. O. Lovejoyk aztertu zuen Antzinetatik

literaturan hain ezaguna den Naturako osagarri guztien arteko garapen-eskalaren ikusmoldea, "The great chain of being. A study of an idea" (1936). Baina X. Leteren konkretzioan gizateriaren belaunaldien arteko elkartasuna da azpimarratuena: "gogorki loturik gaude".

3. IYA GURIAK EGIN DU

Errealitatean eragiteko ikusmolde positibista adierazten du Letek 1974an poema hori argitaratzean, baina ez du luzerako izango *Izarren hautsaren* mezu eragilearen distirak. Urte gutxiren buruan, zenbait emaitza poetikotan, zehazki Bernardo Atxagaren *Etiopia* (1978) eta Joseba Sarrionandiaren *Izuren gordelekuetan barrena* (1981) liburuetan, Letek kantu honetan aurkezturikoa bezalako ikuspegiak urratu egiten dira, tenpluko oihala bezala: errealitatea hautsita dago eta horrela egotea dagokio. Euren ideia filosofikoetan Nietzsche, Heidegger eta Wittgensteinen filosofien eragina nabari da eta positibismoaren zalantza jartzen duten mugimenduak hedatuko dira mendebaldeko kulturari, badaezpadako norabidea duten prozesuetatik ikusten dira progresoa, denbora eta historia. Utopiak hondatzen hasiak dira.

Bost urte eskas daude obra horien artean, baina gogoan hartzea komeni da une honetan Letek poema liburu hori idaztean gogoan zuen testuinguru sozial eta politikoa zein zen. Frankismoaren azken urteak ziren eta euskal gizartearen irakiten zegoen, alde batetik urte luzetan jasandako errepresio politikoa, sozial eta kulturalaren sufrimenduan zaildutako gizartearen eta, bestetik, etortzekoak ziruditen aldaketan atarian, itzaropentsu. Horregatik, agian komenigarria litzateke Leteren poema 70ko urteetako testuinguruaren irakurtzea: min zaharrak sendatu eta aukera berriak ongi ballatzen asmatu behar zen. Gertatu berri samar ziren, alde batetik, ETAKo lehen militanten aurkako Burgosko epaiketa (1970ko abenduaren 3an hasita) eta haren inguruan eragin ziren mobilizazioak. Bestetik, liburuaren testuinguru horretan sartzen da ETAKo lehen protesta-aktibitateen ondoren, bahiketak eta atentatuak gertatzen hasiak zirela (Meliton Manzanas 1968an, Carrero Blanco 1973...).

Letek "gu ere zerbait bagera eta" deritzan ahapaldian zentsurak ahoa zabaltzen uzten dion neurrian bide on bat aukeratu beharraz

diharduenean, *amets eroak baztertuz bertan,/ sasi zikinak behingoz erreta,/ bide on bat aukeratzen* dioela. Eta ez da aieru hutsa izango pentsatzea aipamen horiek zuhurtasunerako dela egin eta iraupenerako animua eskaini nahi zutela. Amets eroak, gehiegikeriak alde batera utzi bertan eta aurrera egiteko kemena izateko aholkatzen zuen Letek, jardun, ekin eta salatuz, bereziki argi ikusten salatuz. Hurrengo ahapaldian konkretatu zituen *bide on* horren zedarriak: berriro alpatzen du Letek *gure ametsa* (eroak ez den ametsa) eta geuk, geure belaunaldikoek ez, baina hurrengoek amets horiek egiaztatu egingo dituzte, *gure ametsa arrazoi garbiz* egiaztatuko dute.

Esan bezala, Leteren poeman ez ziren artean iritsiak Pott Banda-koek sumaturiko postmodernitatearen zaputzak, eta ez zezakeen igarri ondotik etorriko ziren hogeita hamar urte horietan euskal herri-tarren ametsak eta arrazoi garbiek jasan duten higadura latza. 1990ko grabazioan amaieran erantsi zuen ahapaldi berriaren utopis-moa are nabarmenagoa egiten da:

Eta ametsa zilegiztatuz,
 egiaren antz-iduri,
 herri zahar batek bide berritik
 ekingo dio urduri:
 guztien lana guztien esku
 jasoko dugu, zuzen eta prestu
 gure bizitzen edergal;
 Diru zakarrak bihotzik ez du
 lotuko dute gogor eta estu
 haz ez dadin gizonen gain.

Nolanahi ere, hogeita hamar urte geroago irakurrita, Leteren lehen poemaren zulentasunak eta mezu iradokorrak erabilitako mintzaira bera ere aipagarria da. Erabiltzen dituen irudiek naturari eta gizakiak harekiko duen harremanari buruz dihardute, modu denotati-boan eta konnotati-boan ere bai. Gizakiak lurrean ongi itsatsi behar du irauteko, landareek bezala eta beste izakiekin harremanetan egon. Bestalde, gizakiaren aktibitatea modu konnotati-boan adierazten duenean nekazaritza arloko irudiez balliatzen da: errotu egin behar du gizakiak, "Inguru latz bat" den horretan, Gabriel Arestik, garaiko idazle gazteen gidari zenak *San Simon eta San Juda* kantuan

esan bezala (eta bidenabar gogoratu behar X. Letek bilakatu zuela hain ezagun). Landare eta zuhaitzak, sustraitu, hazi eta berriztatu egiten diren begetalak dira belaunaldien bilakaeraren metafora poema honetan, bereziki azken ahapaldian "Gu sortu ginen enbor beretik/ sortuko dira besteak,/ burruka hortan iraungo duten,/ zuhaitz-ardaska gazteak".

Oso sinesgarria da Letek ahapaldi honetan XIX. mendearen bigarren zatiko bertsolarien ereduak irudimenean izatea, eta ziurrenik J. Petrirena *Xenpelarren* bertsoak izango zituen gogoan, "la guriak egin du" hasten direnak bigarren gerra karlista sustatu nahi zuten jauntxo karlisten aurka idatzi zituela eta euskal herritarren aspirazio foruzaleen aurkakoak ziren liberalen kontra ere bai. Horregatik esan zuen gerra nahi zuenak hiltzea merezi zuela: "Iya guriak egin du/ badegu zenek agindu/ Ez oraindik umildu/ elkarrengana bildu/ gerra nahi duen guziya/ berari kendu bizia".

Esan denez, Xabier Letek A. Valverde eta J. Lekuonarekin batera grabatu berri samarrak zituen *Xenpelarren* bertso horiek *Bertso zaharrak* bildumarako, eta "Gu sortu ginen enbor beretik sortuko dira besteak" dioenean ziurrenik *Xenpelarrek* erabilitako irudiaz jabetu zen, 1869ko bertso-paperen irakurleei tinko eusteko esaten zienean bigarren gerla karlistarik ez hasteko, baina foruei eusteko:

"Gu gera iru probintzi,/
 lengo legerik ez utzi/
 oieri firme eutsi,/
 naiz anka bana autsi/
jaioko dira berriyak/
 gu gera euskal erriyak."

Leteren poesiak garai horretan erabili zituen iturri jakinak izan ziren noski, lehenago aipaturikoez gain, G. Arestiren poesia soziala eta protesta-kantuen funtzio eragilea. Lekukoek ongi frogatua den eragina izan baitzuen Arestik 1965-75 urteetan idazten hasitakoan artean (B. Atxagarenganaino iristen den eragina bestalde, "Bertso berriak jartzera noa" hasten diren 1976ko *Ziutateaz* liburuko atariko bertsoetan ikus daitekeen bezalaxe). Arestiren eraginarekin eta Leteren beraren bizi-esperientziarekin du zerikusia, bestalde, bertsolaritzaren esapide eta formula ohikoez, jarrerez eta irudiez ehunduriko

Leteren kantuen dohainak. Garai hartan sortu zuen poesia zuzen, argi, konprometituak, kantautore frantsesen eta hegoamerikarren oihartzuna zekarten. Eta, oinarri horrekin batean, Xabier Leteren kanturako letretan nabariak dira ahozko literaturaren eraginak, hemen bereziki bertolaritzarenak, beste batzuetan maite-kantuenak, eta horietatik zetorkion noski esanaren naturaltasuna eta komunikatzeko gaitasun aparta. Aldi berean, hartzaileen erantzun bizia eragiten daki, urteen joanak itzali ez den atxikimendua sortzen du, askorik jabetu gabe ere bertolarien eta herri-kantuen erreferentzia ugari gogoan jasoak ditugun entzuleongan.

Zehaztasunez esanda, Letek Xenpelarren bertso horien oihartzuna bilatu zuen ziurrenik, eta haren garaian bertso-paperek gizarteko arazoan eta ideiak hedatzeko bide eta eztabaida-leku bilakatu ziren modu berean, Letek eta beste zenbait euskal abeslarik azaldu berri dugun euskal errealitate hari buruzko halako ikuspegi eta iritzil jakin bat osatu eta hedatzen lagundu zuten, zentsuraren eraginez beste gune askorik ere ez zuelako agian.

Bestalde, Xabier Letek urte haietako poeta sozialari egitea zego-kion bezala, mezua helarazteari lehentasuna eman zion, eta horregatik bere mintzamoldea argia eta xumea da, ongi eratu eta korapilorik gabea. Bere jarrera berriz, kantu honetan bereziki, aski neurtua eta orekatua da, solemnitate eta autoritate apur batez mintzo dena. Leteren hainbat kantu eta bertotan hedatzen den ironiaren arrastorik ez da hemen, tankera serioa du, poeman egiak deklaratu eta bideak erakutsi egin nahi dira, baina, jarrera neurtuz, urte batzuek geroxeago hainbat hedatu ziren protesta-kantu eta tankera panfletario samarreko testuen aldean, aski duina eta dotorea gertatzen dena.

Azken batean, herri-jakituriaren esapide sententzioso eta eskarmentudunek, nekazaritzaren munduari loturiko hainbat irudi eta espresamoldek, testuaren mezu denotatiboari konnotazio leungarriak eta hurbilak helarazten dizkiote entzuleari, gainerakoan argudiatze abstraktua eta elkorra gerta zitekeena, gizateriaren bilakaeraren ikuspegi dialektiko batean islatzen dena hurbilduz: "*ezaren gudaz baietza sortuz / ukazioa legetzat hartuz / beti aurrera joatea*". Ezeta da erantzun segurua, baina baietzkoa lortzen saiatzea da gizakiaren helburua, eta hortik dator beti gizateriaren aurreratzea, ahaleginak aha-
legin, oinazeak oinaze. Afanaren eta nekearen irudiak indartsuak dira

poemaren lehen atalean eta modu espresiboan adierazirik daude, izan ere "kate horretan gogorki loturik gaude". Amalera aldera, ordea, katearen orde zuhaitzaren irudiak edertasuna dakar berez belaualdien arteko lotura hautsiezinen kontzeptu bera den horri. Kateak lotu egiten du, baina adaxka gazteek berrikuntza etengabea eta itxaropena dakarte. Modu horretan gizateriaren bilakaerari buruzko irudi positiboa eraikitzea lortzen du, ahaleginari zentzua ematen dio eta zeregin horretan esku hartzea posible dela komunikatzen du.

4. SINESTEN DUT

1974ko *Izarren hautsa* abestia eta *Sinesten dut* deritzan beste poema bat eta liburu berean argitaraturiko *Egun batez* oinarrizko gai-batasuna dute. Leteren kezken adierazpide dira hirurak: "Ezerezaren kearra/ kosmos zabalera barreiatuz/ espiral indartsuan zehar/ irentsia izanen da." (*Egun batez*) Gizaki oren galderen erantzunaren bila dabil horietan, hastapena eta amalera, eta zentzurik bai ote duen ahalegin eta sufrimendu honek guztiak. 1974ko liburu horretan bertan bilaketa horrek eragiten duen etsimendua adierazten du eta agian *Izarren hautsa* bezalako poemak adierazpenak ez dira liburuko beste hainbat poema bezala, Sartrearen etsimendu existentzialaren lekuko horren garbiak, eta bai, aldiz, frankismoaren garai luzeetan zaildutako euskaltzaleen iraunkortasun etsi ezinaren legatarioak.

Izarren hautsa eta *Sinesten dut* poemak egiten duten printzipioaldarrikapena idazlearen mundu-ikuskerak jakin baten lekuko dira, munduaz eta bizitzaz zentzuz beteriko ikuskera eta sentiberatasunez gainezka adierazten dena, belaualdien zikloaren baitan onartuz. *Sinesten dut* poemak fede-aitortza egiten du hain zuzen ere ikusmolde horretan: izakien aldakuntza oro, sakoneko aldakuntza-lege baten arabera izakiz izaki antzaldatzen gaituen prozesu horretan sinesten duela adierazten du, behin ere gelditzen ez den gurpilean sarturik, espazioaren sakontasunerantz eta forma guztiak sortu ziren iturrira itzuliko direla jakinik.

Xabier Letek liburu honetako poemetan adierazten duen mundu-ikuskerak honek islatzen du nabarmen Pierre Teilhard de Chardin

filosofo, zientifiko eta teologoak garaiko euskal kultura sortzaileetan izandako eragin handia. Teilhard paleontologoak, "neo-humanismo" deiturikoaren sortzaileak, *Giza fenomeno*a salo-liburuaren idazleak, Vatikanoko bere obrari ezarritako zentsuraren ondorioz ezin izan zuen bizi zelarik (1881-1955) bere obra argitaratu, izan ere erreallitateaz eta unibertsoaren bilakaeraz zuen ezagutza zientifikoa ezkonarazi nahi zuen bere fedez, kosmogenesia eragiten duen naturaren energia, batetik, eta bestetik, gizakiaren alderdi metafisikoa elkartzuz.

Letek bezala, Mitxelena edo Txillardegiren saloek Teilhard de Chardinen kezka eta ikuspuntuak oihartzunak jaso zituzten. Kosmosaren eta gizateriaren bilakaera eta aldakuntza etengabea ikuspuntu humanista batetik garatu zituzten eta garaiko Elizaren estatismo eta dogmazaletasunaren krisia salatu. Hala, Ernesto Cardenal poeta nikaraguenseak, garaiko beste idazle kristau askok bezala, Teilharden herentzia jaso zuen, eta hark bezala bizi osoa eman du goialde horretan *Nor bat izatea, eta bihotzez maitatzeaz gain, unibertso osoaz maitatu ahal izatea* eskatzen, Teilhardek Peking-en idatzi bezala. Ernesto Cardenalek berak ere 1960etako poeta hegoamerikarrik entzutetsuena izanik, euskal idazleengan eragin tematiko nabarietako bat izan zuen, *Oración por Marilyn Monroe y otros poemas* idatzi zuen garaian (1965).

Cardenalek, fede kristauarekin, askatasunarekin eta justiziarekin zuen konpromisoaren lekuko eztabaidatua den poetak, liburu bat argitaratu du aspaldi ez dela, azken 30 urteko poesigintzaren emaitza bilduz *Cantico Cosmico* (1989) izenez. Honakoa idatzi zuen garai hartan, ikaskuntza zientifikoek, metafisika eta giza bizitzaren zentzuak bat egiten duten bidegurutzean:

¿Qué hay en una estrella?

Nosotros mismos.

Todos los elementos de

Nuestro cuerpo y del

Planeta

Estuvieron en las entrañas

De una estrella.

Somos polvo de estrellas.

Beraz, garaiko eraginen eta garaiko ikusmoldearen isla da *Izarren hautsa* poema hura. Xabier Lete Teilhard de Chardinen neohu-

manismo hori, munduaren sorrerari buruzko garaiko teoria berritzaileek aldarazitako mundu-ikuskerari hori erreallitate hurbilaren esperientzia material eta dialektikoarekin bateratzen salatzen zen. Egun batez poeman dioen bezala, *Ezerezaren kearra / kosmos zabalera barreiatuz / espiral indartsuan zehar / irentsia izanen da. / Hutsak eta hotzak / besarkada hestuan elkar lotuz/ arrasto mugagabea/ borobildu eginen dute*, Dena galduko da halako batean, eta zikloa bere baitan itxi; horregatik, berak sineste adierazpen egiten du: *"Sinesten dut / kolore zoragarrizko larrosen / kapulotasun legunean / haize euritsuaren freskotasunean / itsasoaren aldakuntza / gazi mugikorretan / eta jakintsuagotzen gaituen / zalantza orokorraren baitan"*

Xabier Leteren sinesmen-aitortza hura irakurrita, gauza segurua xamarra deritzot *Izarren hautsaren egileak Teilhard de Chardinen* testuen irakurketa sakona egina eduki zezakeela. Izan ere, bat dator neurri handi batean filosofo eta zientifikoak Bruno de Solages, Toulouseko Institutu Katolikoko zuzendari eta adiskideari eginiko gutun batean eginiko aitortzarekin, azken sinesmen aitortzarekin:

Baldin eta, barne-iraultza baten ondorioz, nik bata bestearen ondoan, Kristogan dudan sinesmena, Jainko pertsonal batean dudan sinesmena eta espirituan dudan sinesmena galduko banitu, iruditzen zait halere munduan sinetsiko nukeela etsi gabe. Munduan eta haren balorean, infalibilitatean eta ontasunean, dena esana eta egina denean, bera baita hasiera eta amaiera, eta sinesten dudan gauza bakarra. Ni sineste horri esker bizi naiz. Eta uste dut nire heriotzako orduan, zalantza ooren gainetik altxatuz, sinesmen honengan utziko dudala neure burua.

A.Kardaberaz eta J. A. Mogel: literatur bizkaieraren lehen uneak testuen argitan

Patxi SALABERRI MUÑOA

Euskal lurraldeen arteko beste lehia horietako bat bailitzen, literatur bizkaieraren tradizioaren sorreran ere bizirik mantendu izan da printzipioz bederen paradoxiko samarra zirudienaren suzia. Izan ere, bizkaitar eta gipuzkoarrei buruzko pasadizoetan legez, hor da beti pizturik zorioneko galdera kontraesankorra, hots, ea noraino ziren gipuzkoar, tradizio berriaren sortzaileak edo, era zuzenagoan nahi bada, ea nork sortu zuen bizkaiera idatziaren tradizioa galdetzen duena. Hau da, gipuzkoar idazle kongsakratu batek jarri zuen abian literatur bizkaiera ala gipuzkeraz idazten hasi zen jatorri gipuzkoarreko idazle bizkaitar bat izan zen benetako "erruduna? Erantzunetan, ez dago salbuespenik, beti agertzen da "gipuzkoar" hitza. Bizkaitarron etsipenerako, ziurrenik.

Ondoko lerrook literatur tradizio horretako lehen uneetako testuen lekukotasuna eskaintzea bilatzen dute¹, eta, horretarako, us-tezko paradoxaren sintesiarekin hasiko dira, gero, behin aitatasun konpartituena argitu ondoren, bizkaieraren maiorazkoa denaren garrantziaz, esanahiaz eta lekukotasunaz aritzeko eta ballatzeko.

(1) Literatur bizkaieraren nondik norakoak ezagutzeko hurbilpen interresgarriak auki daitezke X. Altzibarren *Bizkaierazko idazle klasikoak* liburuan (Bilbo: 1992) eta B. Urgellen lanetan eta J. A. Lakarrarenetan.

Bizkaierazko aurretikoak

Ukitu ezineko topikotzat dugu gure literaturan historian XIX. mendea izan zela literatur bizkaieraren benetako abiatzea eta sendotzea ekarri zituena. Eta printzipioz, eta oro har, ez dirudi gure artean hedatutako sistema kanonikoak dioena zalantzan jartzeko arrazoirik dagoenik.

Nolanahi dela, tradizio horrek baditu aurretikoak, aurretiko egiazkoak, efektuaren kausaren ildokoak alegia, eta horiekin batera, nola ez, aurretik etorri arren aurretiko ez ziren bizkaieraz sortutako adaskak ere, maizki aurretikoekin berekin konfundituak izan direnak.

Izan ere, eta ezaguna den bezala, literatur bizkaieraren bene-benetako aurretikoak eliza katolikoaren eskutik etorri ziren, hark markatutako premia-egitarauetatik, eta ez bizkaieraz idatzitako bestelakoetatik, berauek han-hemenka –eta beste humus batetik, normalean– sortutako aleak baino ez baitira izaten. Hori dela eta, hemen ez dira aintzat hartuko poema-sortak, errefrau-bildumak zein bestelako apunte-koadernoak, zeren eta ez Mikoletaren orrialdeek baitira esku artean dugunaren aurretiko, eta ez *RS* edo Garibairen errefrauak edota Landucci-ren lexikoa ere aurretikoen ahaide.

Literatur bizkaierak, beste euskalkietan garatutako tradizio oro bezalatsu, tokian tokiko sinestunei erantzuteko premiazko premia tridentinoa bide zen hartan izan zuen izateko arrazol bakarra, ez beste inon. Ondo baino hobeto adierazten du hori guztia Pedro Jose Patrizio Astarloa durangarrak amarengandik edoskitako euskara markinarrean: “Trentoco Batzar, edo Concilijuaeren gurariric andijena izan zan, berac iracatzirico fede, edo sinisqueria guizon gustijen ezauera-ra eldu, eta gustijac eguijatzac euquitia. Uste izan evan, ez eguala onetaraco modu oberic iracاسبide, edo Catecismo bat compondutia baño; nun azaldu, edo esplicaduric ifini ceitezan, berac iracatzi evan, eta Cristinaubac jaquin biar dabeen icاسبide gustija: eta alan aguindu evan, eguin ceitequiala iracاسبide au, eta artu eiqijela Obispo Jaun gustijac arduria, errijetaco itzcunza, edo verba modubatera itzuli, edo biurtuteco” (*Urteco domeca gustijetaraco verbaldi icاسبidecuac*, Bilbo, 1816, zenbatu gabe: 1r).

Horrela, XVI. mendearen amaieratik aurrerako *Sinodal kalagorri-tarrek* azaldu bezala, urtero tokian tokiko euskaran idatzitako pieza bat –“doctrina christiana” bat, katixima bat, alegia– argitaratzeko

agindua zabaldu zen gure artean. "... que los Prelados hagan imprimir cada año doctrinas christianas en lenguaje acomodado a las provincias" zioen 1600ean Pedro Manso gotzaiak hartutako erabakiak, 1700ean oraindik indarrean iraungo zuenak²... Ordurako, hain zuzen, hasia zen Pedro Manso argitararazte lanetan ("Nos assi lo hemos comenzado a hazer en nuestro tiempo", *idem* 336 or.), Betolazaren *Doctrina* (Bilbo: 1596) lekuko.

Iritsi zaizkigun idazlanak gehiegi ez diren arren, aski garbi ikusten da katea moduko bat osatu zutela *Doctrina Christiana* izenekoek bizkaieraren alorrean, izan ere Betolazarenari beste batzuk erantsi baitzitzaizkion hurrengo urteetan: Kapanagarena (Bilbo: 1656), N. Zubiarena (Donostia: 1691), anonimoren bat³, Martin Arzadunen *Doctrina Christianeen explicacinoa* (Gasteiz: 1731; Iruñea: 1758)... Horrenbestez, tradizioa, hanka bakarrekoa izanik ere⁴, sortuta zegoen bizkaieraz. Eta ondo gogoratuko zen horretaz literatur bizkaiera piztaraziko zuen aitzindari nagusia: "Eun, da zazpi urte da, gure Aita Ripalda famaduaren Doctrina, Licenciadu Capanaga Mañarico Sacerdote Jaunac, Bizcaico Eusqueran atara ebala" (Kardaberaz, "Iracurle bizkaitarrari", *Jesus, Maria, ta Joseren devociñoico Libruchoric atarico devociño batzuc*, Iruñea, 1764, 4 or.).

Beraz, erabilera zabala(goa), sistematikoa(goa) eta tematikoki

(2) "Y porque es conuiniente que cada Prouincia tenga la doctrina Christiana impressa en lengua paterna: y porque ay en la tierra Vazcongada deste nuestro Obispado (orohar, lurralde euskalduna dela eta, Kalagorriko barruti eklesiastiko-administratiboa bat dator mapa dialektologikoetan bizkaierari dagokion esparruarekin) diferencia en el Vazquence del señorío de Vizcaya, Prouincia de Guipuzcoa, y Alaba. Estatuymos y ordenamos, que los señores Obispos nuestros successores, hagan imprimir cada año Cartillas de la doctrina Christiana en Romance, y en Vazquence, segun el vso de las dichas Prouincias, para que los Curas tengan Cartillas en la lengua propia de cada Prouincia" (Ik. J. Urkixoren "Cosas de antaño. Las Sinodales de Calahorra (1602 y 1700)", *RIEV* XIV, 1923, 335 eta hk.).

(3) Ikus K. Mitxelenaren "Un catecismo vizcaino del s. XVII", *BAP* 10, 1954, 85-95.

(4) Ez dirudi hanka bakar horretatik gehiegi aldentzen zirenik "Durangoko deboto batek" argitara emandako *Liburu Virginia Santissimien Errosario santuena* (Iruñea: 1737) izenekoak bezalakoak ere.

anitzea goa) baino ez zitzaion falta bizkaierari letra larriko Tradizio bila-
katu ahal izateko.

Aurretiko gipuzkoarrak

Esan gabe doa aipatu politika tridentiarrean bazegoela sermoie-
tarako erabakirik ere, oraindik goiz zen arren horrek idatzizko lanetan
izango zuen eraginaz ohartzeko. Lehengo sinodalek jasotzen dituzte
agindu horiek ere:

*“Que en la tierra Vazcongada los Sermones sean en Vazquen-
ce. Porque somos informados que en la tierra Vazcongada, y en
especial en algunos lugares, que la mayor parte dellos habla
Vazquence, los Predicadores por autoridad predicán en Romance, y
no en Vazquence: de lo qual se sigue grande daño, y que la gente
que viene de las caserías a oyrlas como no saben Romance se
salen ayunos del Sermon. Por tanto S.S.A. Ordenamos y manda-
mos, que en los tales lugares, los Sermones se hagan en Vazquen-
ce, y los Curas no consientan otra cosa, so pena que seran castiga-
dos, y lo mismo guarden los dichos Curas quando declararen el
Euangelio”* (ik. Urkixo 1923, 339 or.).

Bistan da sermoien arlo horretan ez zela gehiegi zehazten hi-
zkuntz modalitatea. Askil zen, hortaz, “vazquence”-z predikatzea.
Guztiarekin, XVIII. menderako argi baino argiago geratuko zen
euskalki batzuk txairoagoak, ulergarriagoak, unibertsalagoak eta, on-
dorioz, arimaren eginkizunetarako aproposagoak zirela beste batzuk
baino. Prestigioaren alorreko ohiko konstatazio objektiboak, alegia.

Hegoaldean sermoirako euskalkiaren hautaketak –gaztelaniaz
egiten ez zenean, noski⁵– berez ez bide zuen tokiko euskalkiarekin

(5) Larramendik dioenez, ez ziren gutxi gaztelaniaz predikatzen zituz-
ten euskaldunak, “y aun ha llegado la infamia a valerse de estos predica-
dores para que en muchos pueblos, comunidades de monjas y cofradías se
tenga por cosa de menos valer el que se predique en vascuence. Como
que el vascuence es solamente lengua para aldeanos, caseros y gente
pobre: diablura más perjudicial no ha podido introducirse en los púlpitos”
(*Corografía*, 1754: 1950, 304-305 or.). Antzeko zerbait idatzia zuen, hala-
ber, zazpi urte lehenago Mendibururen liburu ospetsurako prestatu gutu

loturarik izaten, eta bai, aldiz, predikari egokitzen zitzaizkien elizgizonen aurreiritzi, jatorri, ahalmen eta trebetasunekin.

Ildo horretatik, eta zabarkeriak gorabehera⁶, ezaguna da

nean: "Sinistérazo nai digute, aditzen dala Gaztelania, are icasi ez dútenen artean. Eztá hori eguia: alpérren eráusicac eta aitzáquiac dirade: hitz banácaren bátzuec adituágatic alceác dáramatzí bésteac, eta Jaincóaren hitzarén ogulá guelditzen da Euscáldunentzat cheatu báquez provechuric gábea. Baña eguia baliz ere, eztá lotsagarri hitzeguin bear digutela Euscáldunac Euscalerrietan, ez guzloc daquigun hizcúnzan, ez gure erricó, gure gurásoen hizcunzan, ez bularraréquin batean edósqui guenduen ta lembicico guinequién hizcúnzan; báicican Gaztelaüen hizcúnza arrotzeán? [...]" (ikus Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioan* "Aita Manuel de Larramendiren carta libru onen egillleari bidaldua").

Horrezaz gainera, bazen sermoi-hizkuntza *gaztelania erabili behar* zuenik ere, kanpotik bidaltako predikari erdaldunak hain zuzen: "[...] el abuso de que nos envían a las comunidades de Guipúzcoa predicadores castellanos, que predicán al pueblo en castellano, con gran satisfacción de que son entendidos, siendo certísimo que de mil oyentes no habrá cincuenta que los entiendan, para que saquen algún fruto; y todos los demás, o están dormidos, o están oyendo como si le oyeran predicar en griego" (Larramendi, *Corografía*, 303 or.).

Dena den, gogoratu behar da horrelakoekin ere esker onekoak izan direla betidanik euskaldunak. Andoaindarrak gogoratu bezala, san Frantzisko Borja (1510-1572), jesuita bilakaturik, Euskal Herrira predikatzerara etorri zenean, inork gutxi ulertu arren, *gaztelaniaz* mintzo baitzen, erraz elkartu zituen "inmensos auditorios, en que lloraban todos y se compungían" (*idem*).

(6) Predikariaren artean ez omen ziren gutxi euskal-gaizto egiten zutenak edota hizkuntza behar bezala erabiltzeko bitartekorik jartzen ez zutenak: "Alabañan guchic daqui bere jayaterrico Eusqueraren erdiá, eta alpérrac diradén bézala, éztute icasi nai gueiago, ta éztie nai béren burúai atsecabé-ric emán. Baña onetatic cer guertatzen dá? Daquiten pisca arequin, hitz molcho, escúmen baten diña eztán arequin nola eciñ adierázo dituztén beren esacariac, badarasáte púlpituan hitzera naasi bat, beñ eusquéra, beñ erdéra, beñ Latíñera, gucíá lendatuá, ciquindúá, baraustuá, ceñean dirudién, igo diralá gaiñ artará enzúle gucien burlá eguitera: ta arritú oi naz, nolá ascó ta ascó, búlzaca ordú gasitoán áyentzat, bótatzen ezituztén andicán berá. Are gogaicarriena da, charlari óyec icústea ta aditzea, nolá daudén isecáz ta musínca Eusquéraz ederqui daquiénen jolasari, beñ Nafarroaco minzoadela, gueró Balzcaico verbá *dongueá*, bátean *ausaz* ere Goyerricó

preziatzen ziren sermoietan –urtero burutzen ziren misioetakoetan, batik bat– euskalki prestigioatuena erabili ohi zela, oro har gipuzkeratzen hartzen dena, jakina⁷. Eta ez bakarrik predikariak “onena” aukeratzen zuelako, bizkaitarrek berek –“onena” zelako, nonbait⁸– elizkizunetarako nahiago izaten zutelako baizik: “Bizkaitarrac berac, ascoc beñtzat gure Dialectoan, berenean baño predicatcea naiago dute[...]: eta Bizcaico Predicadore asco gurean predicatcera oitu, edo eguin dira [...]” (Kardaberaz, *Eusqueraren berri onac*, 1761, 13 or.).

hizqueta dezulá, béstean *noasquiro* Beterricoa; achurlárien ta necazarien hitzera dála hura, basérritarra dirudizúla, ta millá onelacó astaqueria. Eztute icen obeágoric mereci. Ayenatú bear guintuque guré hizcúntza ederrá gáltzen dígúten hizjarlo motél charr óyec. Oralndic eztazáute, Euscáldunac Eusquéra duelá gauzaric onena ta honragarriena” ikus Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioan* “Aita Manuel de Larramendiren carta libru onen egllleari bidaldua” 1747koa).

Hala eta guztiz ere, Larramendik berak zioen legez, aldatzen hasia zen egoera: “No se puede dudar que de pocos años a esta parte se predica en vascuence menos mal que antes, y que hay predicadores que en sermones morales predicán absolutamente bien y con limpieza, y con gusto y fruto de los oyentes. Así por lo común los misioneros en sus sermones, y con especialidad los franciscanos misioneros de Zarauz, que a su mucha virtud y observancia [...] han añadido el cuidado y trabajo de predicar un vascuence claro, intelligible, limpio y bien ordenado, según el carácter y sintaxis de la lengua” (*Corografía*, 309-310 or.). Horiek dira, hain zuzen, beste toki batean honela irudikatzen dituenak: “[...] neronéc aditú ditudán bátzuec, argui ta garbi mintzó diránac, ta Eusquerari beren onetsiari bézala darraizcánac” (ikus Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioan* “Aita Manuel de Larramendiren carta libru onen egllleari bidaldua”, 1747koa).

(7) “En la Provincia (assi se llama por antonomasia Guipuzcoa [...]) ay un dialecto, que comparado con los demás puede decirse el mejor, más intelligible, y gustoso; y pudiera dar testigos desto en los otros dialectos, que assi lo confessan. Este dialecto es el unico, que por todas partes está rodeado de países Bascongados, de Bizcaya, Alaba, Navarra, Labort, y por esso ha podido conservarse con mas cultura, y esplendor en lo hablado” (Larramendi, *Diccionario trilingüe*, 1745, xxix or.).

(8) “[...] el dialecto de Guipúzcoa, que es el más claro y que en todas partes se oye con más gusto” (Larramendi, *Corografía*, 316 or.).

Planteamendu eta jokamolde horie guztiak, halere, predikazio hutsaren esparrutik kanporatzeko eta idatziaren arlora iristen hasteko zorian zeuden. Izatez, elizako zaindariek "artalde"-aren salbazioa zuten begien aurrean eta, ondorioz, aurrean egon ez zitezenerako -urtaldirik gehiena-, "ardi"-entzako "ibilgida" irakurterraz eta ulergarriak eskaintzeko kezka agertuko zuten. Baina horietan nekez sar zitezkeen sermoiak bezalako testuak. Eta hori garbi ikuzten da literatura erlijioso guztian eta, nola ez, bizkaieraz idatzitakoan.

Ondorioz, erlijiorako gida gisako horiek ez ziren sermolez osatu aski berandu arte, eta, jakina, orduan ere, "arima-zain"-ei helarazteko burutu ziren, eta ez irakurle -nekezale, nekazari- arruntel. Astarloari kasu eginez gero, behinik behin, berea da lehenengo saioa⁹: "Icusi dira devocinoeco liburuchubac, baita icasbide, edo doctrinaco cartillac bere; baña eztau oraindio arguitara urten Sermoesco liburuc. Venturaz au icusijagaz, viztucio dira euzcaldun artian dagozan guizon Jaquitun asco; eta egunian baño egunian icusico dira Sermoe, Verbaldi, eta Icasbide obiac" (*Urteco domeca gustijetaraco verbaldi icasbidecuac*, Bilbo, 1816, zenbatu gabe: 2v).

Astarloak bertan adierazten zuen legez, normalena zen "gida" horiek katixima eta debozio liburuen esparrukoak baino ez izatea. Baina predikazioan erabili ohi zen hizkera idatziaren erresumara jauzia egiteko gertu zegoen bizkaieraren sorotetan.

Egia da, edonola ere, aurreko mendean egin zirela hegoaldeko

(9) Ezaguna da urte berean argitaratu zuela Frai Bartolome Santa Teresa karmeldarrak arlo bereko galez -sermolez- osatutako lehen *Ikasikizunak* ere, nahiz eta egia ere den lehendabiziko idatzaldi baten eskuizkribua 1807rako prestatuta zeukala. Honela zuri zuen markinarrak bere lana 1816ko argitalpenean "Iracurliari" zuzendutako gutunean: "Icusiric, iracurlia, zariana zariala, ezdaucazula ceure eusqueeran pulpitan esateco cer iracurric, entero guichi baino, gogoratu jatan, cristinaubaren ERACUTSICO lau zatijac pulpiti esateco edo prediqueetaco Icasiquizuneetan imini biar nitubala. Adisquide ascoc aurreratu navee sail oni equitera. Esaten even, chito asmo ona zala. Ta onera jaquinecua esucal errijetaco cura jaun ta eleisa-gulzonentzat. Neuc bere (sinistu dalquezu, iracurlia, baderichazu) ondo nerichon egutiari, al izan ezquero [...] Au aintzat artuten badozu, iracurlaac, laster ateraco da bigarren zatija. Baita aren ondoric sacramentubac, credua ta aita gueria bere. Baita guero...." (*Jaungoicuaren amar aguindubeetaco lelengo bosteen Icasiquizunac*, I. zatija, Iruña, 1816, vi-vii or.)

euskalkiak predikazio eta literatur hizkuntza bilakatzeko lehendabiziko aldarrak. Larramendiren hitzak izan ziren autoritatezko abiapuntu esplizitua: "los predicadores vascongados [...] si quieren predicar con limpieza y fruto aprendan bien el dialecto del país en que predicán" (Larramendi, *Corografía*, 1754: 1950, 311 or.). Nahiz eta, lan honi dagokionagatik, zehatzago adierazia zuen hori bera urte batzuk lehenago: "*Esta libertad de hablar, y escribir en todos los dialectos, es la que yo quisiera introducir en todos los Bascongados, de manera, que el Guipuzcoano hablasse el Bascuence, y le escribiesse en su dialecto, que fuesse siempre el dominante, pero se valiesse tambien de los demas dialectos segun la oportunidad de las circunstancias. Lo mismo digo del Bizcaino, que usando de su dialecto como dominante en todos sus discursos, y escritos, se valga de los otros dialectos: y lo mismo es del Navarro, Alabès, y Labortano*" (*Diccionario trilingüe*, 1745, xxviii or.; gurea da letrakera etzana).

Aldarrak aldarri, eragin zuzenagokoa suertatu zen halere Agustín Kardaberaz predikariak *Eusqueraren berri onac* liburutxoan idatzi zuena, hots, "arimen oneraco, *Bizcaico, Nafarroaco, ta Guipuzcoaco iru Dialectoetan escribitcea, guztiz premiazco, ta gauza chit bearrada*" (*Eusqueraren berri onac*, 63 or.; gurea da letrakera etzana)¹⁰. Baina ez idatzi egin zuelako bakarrik.

Herrietako misioetan ziharduen predikaria izanik, logikoa da pentsatzea erraz emango zitzailela entzute gehiago berak bisitaturiko herrietan hitzez zabalzen zituen mezuel –batez ere, honako hauek bezain garrantzitsuak baziren–, testuetan idatzita inoren zain ge-

(10) Euskalkien idatzizko erabilpen premiaren aldarria zehazteko, kon-tuan izatekoa da egile hernaniarrak garai berean –1760–1761ean, alegia– Iruñean argitaratu zuen *Aita S. Ignacio Loyolacoaren Egercicioac* liburuan egin zuen oharkizuna, alpatu baieztapen horretan oinarrituz bestek ondorio-zatuko zuten praktika anitzaren eta lokalistaren aurkakoa: "[...] orañdañoço Euscaldunac bacecusten, ta orañgoac ere badacuste, ta eguia aitortu bear da: Eusquerac usoaren faltaz, ceren Libru guchi diran, ta orien usoric, eta gogoric ez, Eusqueraz escribitceco gogoa quentcen duela. *Escribitcea, guciac, eta bacoiltzac nai duten erara*, erraz ezta: edo *gure eusqueran ecin datequean gauza da*" (*Aita S. Ignacio Loyolacoaren Egercicioac*, 8 or.; gurea da letrakera etzana). Ikus hurrengo oharra ere.

ratzen ziren aldarrikapenei baino. Sumatzekoa da, beraz, arimen eta idaztearen kargua hartu behar izaten zuten elizgizonetako askok behintzat Kardaberaz ezpainetatik izango zituztela horrelako berriak.

Baina ez zen hori hernaniarrak "arimen onerako" egin zuen lan bakarra. Benetan sinesten den teoriari ondorio egokiek segitu behar diotela eta, berrehala jarri zuen praktikan Kardaberazek bizkaieraz idazteko luzatua zuen aholkua. Ez edozein modutan, gainera, bere esperientzia zabalean oinarrituta baizik: bizkaitar guztientzat ballagarrria izan zitekeen bizkaiera komuna (betiere formatan "laburrena" bilatuz, adierazten du berak) eskaini nahi izan baitzuen *Doctrina Cristiana edo Cristiñau Doctrinea, bere Declaraciño laburra gaz, delakoan*¹¹ (Iruñea, c. 1762; 1783an berriro kaleratuko zen Tolosan, ustez J. A. Mogelen eskuko "eusquera apaindubaguan").

Eta, horrela –gauza arrunta gure artean "barrukoel" dagokiena "kanpokoek" egiten hastea–, bera izan zen literatur bizkaierak izan zuen lehendabiziko aitzindaria Astete horrekin eta handik bi urtera hiriburu berean kaleratutako *Jesus, Maria ta Joseren devociñoico libruchorik atararico devociño batzuc delakoarekin* (176 orrialdekoa).

(11) "Bizkaitarrenzat urrentgo avisoa bear da" izenburupean beste inon baino argiago mintzatu zen Kardaberaz bizkaieraren txokokeriez eta beroriek liburuetaratzeko ezintasunaz: "Badacust ondo, Bizcai guztico Eusquera bat izan arren, verbaren batzuc ori batzuetan, besteac besteetan oi direala. Enzunaz icusi, edo icasi dot, Orozco, ta Zeberioti Ochandianora, ta Plencia, eta Machichaco aldeti Munguiara, ta onunz Verba batzuc, edo esateco moduac banaro, edo diferenteac dituezala. Bala Señorloco beste lecu zabal andi, eta bazterretan bere aimbeste Euscaldun euren modura nic ascotan enzun, eta diranac gustoz adletan nituan. Onetara bat bereala, edo lenengoan eguiten ezta; baia bearrac eraguiten dau. Durango, ta Marquinati onunz beste moduric da; baia orrec eze bere esan gura ezdau. Alan Bizkaitar guztiendaco aimbat da *Jartcea*, edo *sartutea*, *artcea*, edo *artutea*, *aguertcea*, edo *aguertutea*, eta orrelan besteac: *guztia* edo *gucia*, *ceure*, *zure*, *gueure*, edo *gure*, *Galdea*, *Itauna*, edo *Itandea*. *Era*, *guisa* modua emen esaten dogu, eta Bizcalan, *leguez*: *zuen guisan*, *zuen edo zuec leguez*. *Cerren*, edo *ceren*, &c. Laburrena nic escribietan dot; baia bacochar bere errico leguez iracurri, esan, edo pronunziadu bear dau. Erri guztietaco modura, ta gucien gustora Libru batean escrititcea, ecin izango dan gauza da" (*Cristiñau Doctrinea*, 112-14 or.).

Kardaberazen aholkuak eta ereduak laster izan zuten jarraitzaile-rik, lehen Bilboko Bartolome Olaetxea apaiza izan zelarik. Haren dotrinak edizio ugari izan zituen denbora gutxian (*Doctrina Cristiana* izenburuarekin, Gasteiz: 1763, 1774 eta 1780; *Cristinauben Doctrina* izenarekin, Bilbo: 1775; Gasteiz: 1785; Tolosa: 1787...).

Edonola ere, ez legoke gaizki oroitaraztea Kardaberazek ez zuela zailtasun gehiegirik ikusten bizkaitarrek euskaraz irakur eta uler zezaten: "Vizcaitar asco gogotic asi, ta beren modura, ta gurera chit erraz, ta laster eguin dira" dio *Meza eta Comunioa* izenburuarekin ezagutzen den liburutxoaren "Iracurleari aviso" delakoan, 4-5 or. (jatorrizko izenburua: *Mezaco Sacrificio, ta Comunio sagraduaren gahñean Doctrina*, Tolosa, 2. ed., 1782). Are gehiago, honela animatzen du irakurlea –bizkaitarra barne, beti baitarama gogoan– gipuzkerazko lanak irakur ditzan: "Animo bada, Cristau ona: Iracurteari gogotic ematen badiozu, eguiña dago guztia. Naiz Bizcaitarra, naiz emengoa zerala: Itz guciac berealacoan ez adituagatic, laster orretara, ta ondo aditcera eguingo cera" (*Meza eta Comunioa*, 6-7 or.).

Baina guztiarekin ere, eta hau da lan honen motiboa, bizkaiera hizki larriz idazten hasia zen "literatur tradizio" bilakatzen ari zen hura.

Gipuzkeraz idazten hasi zen bizkaitarra

Larramendi, Kardaberaz, Mendiburu eta Ubillos bezalako pertsonaia handien jarraitzaile aitortua, eta haien planteamenduekin bat eginik, J. A. Mogel elizgizon jaiotzez elbartarrak idazteari eta, dagokigun tradizio-sorrerarako garrantzitsuago dena, argitaratzeari ere ekitea erabaki zuen, lehen lantxoan artean Kardaberazen *Cristiñau Doctrinea* "apaintzea" izan omen zuelarik (Tolosa: 1783)¹². Iturriekiko lotura gehiegi zuen egokitze-moldatze hori gorabehera, eta ondorengo bokazioaren jendaurreko frogaleku gisa ulertu ahal bada ere, onartu behar da Mogelen benetako lehen lana –"originala"–, lehen

(12) Ikus X. Altzibarren "Kardaberazen bizkaierazko dotrina: 1783ko edizioa" in J. A. Lakarra (ed.): *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum. Pars prior*, Donostia, 1991, 259-276 or. Nolanahi ere, gogora bedi lehenagokoak zirela kaleratu gabe utziko zituen hainbat sermol.

eta argitaratua esan nahi baita-gipuzkeraz etorri zitzaioala irakurleari handik urte batzuetara.

Are gehiago, literatur arbasotzat hartu zituenekin zorrak uzten ez hasteko, ausartuko ginateke esaten Kardaberaz txit eredugarriak berak eman ziola Mogeli gaiaren aukera egiteko motiboa, *Eusqueraren berri onac* liburutxoan honako hau idatzi zuenean: "Gure Fede, ta Legue santuac, ta Jaincoac nalen dituen Dotrina gaiac, edo asuntoac, eta enzunle, edo auditorioac bearren dituenac, dirade, guele-na, Confesio, ta Comunio gaizqui eguindacoen gañean" (*Eusqueraren berri onac*, 52-53 or.). Hasteko, beraz, Kardaberaz izan zen eredia, Kardaberaz, gidaria.

Horrela, bada, 1800. urtean J. A. Mogelen *Confesio ta Comunio Sacramentuen gañean eracasteac edo cembat gauzac lagundu bear dien Confesio ta Comunioari ondo eguiñac izaiteco* liburuak ikusi zuen argia Iruñeko Ezkerro liburugilearen alargunaren etxean. Azalean bertan eransten zuenez, "ateratzen du arguira Guiputz itzqueran Cristau euscaldunen oneraco". Edozein euskaldunentzat hain zuzen, bizkaitarrak barne, baldin eta "nequezale edo langille" baziren behintzat.

Mogelek liburu hartarako normaltzat hartu zuen gipuzkera erabiltzea, eta ez zion formulari arazo itxurarik ikusi. Areago, jendeak "arrera ta gera ona eguiten badie oni, [...] arguitaratuko ditut guero-ra aitatu ditudan gaien gañeco beste libruac" ere (ix or.). Eta izan zuen harrera onik, 1803ko *Confesino Onan* dioenari kasu egiten bazalo¹³, baina aipatu "beste libruac" argitaratzeko geratuko ziren halere¹⁴.

Hizkuntzaz zerbait esan behar dela eta, Larramendi du izargi arazo nagusietan. Hizkuntz arazoak, dena den, erlijioaren esparrura mugatzen ditu liburuaren "Eracurle euscaldunari itz-aurrecoa" dela-koan. Eta garbi ditu Mogelek irizpide orokorrak, bai maileguen au-

(13) "Neure biotzeco pocic andijenagaz icusi dot, celan zabaldu dirian milla bat liburu Naparroa, Guipuzcoa, ta Bizcaijan. Jaquin dot Abade Jaun ascoc iracurten ditubezala Elessetan, ta nequezale ez guichic euren echeetan" (*Confesino Ona*, 1r).

(14) *El Catequista bascogado* edota, nahi bada, hura osatuko zuten liburukiak bide zituen Mogelek gogoan goiko lerroak idatzi zituenean.

rrean ("Euscararen gañean cer esan dezaquet? Batzuec dituzu, dio Aita Larramendi euscaldunean maisuac, gure eusqueran nai ez luqueenac beste itzcundeetatic itzcho bat ere. Eusquerari erachi zaizca erdaldunetatic itz ez guchi; baña adituaz, ta oituaz, eusqueracoac bezain ongui aditzen diranac; ta oyec utzi bear eztitugu"¹⁵, *Confesio ta Comunioco Sacramentuen gañean eracasteac*, xi or.), nola hiztun zabarren hizkuntz erabilpenaren aurrean ("Beste batzuec, dituzu premia gabe ta animencalte andiarequin euscara gucia galtzen duteenac, bein eusquera, bein latiñera, gucia baraustu ta ciquindua. Guchic daqui bere jaieterrico eusqueraren erdia, ta alperten, naguitzen, ta lotsatzen ere dira icasten, ta galdetzen; ta guero gaitzqui esaca dabilitza garbiro eusquera eguiten duteenac gatic" (*Confesio ta Comunioco ...*, xii or.)¹⁶.

Alabaina, ideien prozaratze zehatzerako bestelako itsasargiak ditu Mogelek¹⁷: "Mendibururen eusquera [...] da eguiatz ta itzac garbiago ta eusqueratsuagoac Cardaverasen libruetacoac baño; ala ere onénac leen zabalagoan aditzen dira esan dedan arrazoiac gatic. Nic ere oni jarraitu diot aleguinez arrazoi beragatic" (*idem*, xiii-xiv or.).

Lau lerro gorago zehaztua zuen markinartuak zertan zetzan arrazoi hori, betiere, jakina, euskalkien kontua ahazten ez zitzaioarik; eta, nahiz eta aparteko garrantzirik eskaintzen ere ez zion, garbi uste

(15) Ikus daitekeenez, zertxobait moldatuta dakartza Larramendiren jatorrizko hitzok: "Beste bätzuec dituzu, guré Eusquéran nai ez luquéenac beste hizcúndeetatic hizcho bátere: eta onén bidéz epáiten ta ciatzen bézala dira jolaseán. Bédereco erguelqueria! Étzaiteala zu malmeti. Eusquéari erachi záizca Gatzelaniatic, Latiñetic edó beste hizcúndeetatic hitz ascó; baña adituáz ta oituaz, Eusquéraacoac bézalañ ongui aditzen diranac, eta oyec utzi bear eztitúgu" (ikus Mendibururen *Jesusen Biotzaren Devocioan* "Aita Manuel de Larramendiren carta libru onen egilleari bidaldua", 1747koa).

(16) Ikus Larramendiren jatorrizko hitzak artikulu honetan bertan, 6. oharrean.

(17) Aurrerago aitortuko duen bezala, "errazagoa ta garbiagoa" iruditzen zaio Mogeli Ubillosek darabilen aditz-jokoa; alabaina, "nola aitatu ditudan beste euscaldunac diran icen andicoac, oien guisara nic ere conjugacio esana eguin det" (*Confesio ta Comunioco...*, xvi or.). Jakina, euskaldun ospetsu horiek "Aita Larramendi, Cardaveras, Mendiburu, ta Labort eusqueraco libruguilac" (*idem*, xv or.) ziren.

zuen "libru onetaco eusquera izango dala aditua Guiputz gucian, Vizcaico erri ascotan, ta Naparroa gueianean" (*idem*, xiii or.). Bere hizkuntz eredia aukeratzeko arrazola, hortaz, uste horren inguruan harilkatua eskaini zuen: "Cardaverasen libruac aditzen errazagoac dira Euscal-errietan Mendibururenac baño. Onec itz asco artu ditu Napar eusqueratic, ta nola urruti dauden bata bestea gandic Naparroa, ta Vizcaia, ez ala Guiputzac (bada oec erdian daude) errazago eguiten zale Vizcaitarrai aditzea Cardaverasen itzquera guiputz utsecoa, Mendibururen guiputz-naparra baño" (*idem*, xiii or.).

Egungo pasadizo ozpintsu askotan bezala, euskalkiek aurkezten dioten arazoa –"atsecabe" dio Mogelek– bakoitzaren prestigio/desprestigio kontuekin lotuta dago: "au da enzutea Euscaldunac gaitzqui esaten, ta aucitan becela batzuec besteaquin" ...¹⁸

Nonbait bakea nahiago hizkuntz prestigioaren inguruko hitz-aziotan¹⁹, eta tokian tokiko hizkeraren alde atera zitzaion korolaria: "Aita Larramendi, ta Cardaverasec, guiputzac izanic, aitortzen zuten, etzequitela cein zan obeagoa: *bacoitzac jarrai beza bere jaieterrico eusquera*; ordea ez *gaizquiric esan*" (xiv or.; gurea da letrakera etzana).

(18) Egun bezalatsu gertatzen bide zen duela berrehun urte ere: "Guiputzac enzuten dutenean Vizcaitarren itzquera, bereala aviatzen dira esaten, *au dec eusquera zatar, astun, ta gogaitcarría. Norc enzun belarriac estaldu gabe? Vizcaitar ascoc (ez erri gucietacoac) esango dizute guiputzac dirala labañac beren itzqueran, emacumen mingain zorrotzentzat ona dala, vizcaicoa guizontsuagoa. Asitzen dira quiñu ta siñuca; oec arpeguian ematen die aiel, nion, cion, diot, ta ala beste epai moldeaquin. Aiec berriz Vizcaitarrai, deuscat, neutsan, zeuntsan, esan juan, ez doc, bai doc ta onela beste itz ascotan*" (*idem*, xiv or.).

Aurrerago ere bada atsekaberako arrazoirik: "Ez daquitenac uste dute Vizcail gucian esaten dala: *Ené, ara toroa plazaan manzania jaaten*. Bilbotarren erdi erdera erdi eusquera daucate Vizcail gucico euscaratzat. Ez da ordea ala" (*idem*, xiv-xv or.).

(19) Aurreiritziak, ordea, ongi barneratuta zituen berak ere: "Eztitsua-goac dira guiputzen itzac; baña itzen eusqueratasun, garbitasun, ta eusquera legueen aldetic, ez dio ecer zor Vizcaicoac, ta Cardaverasen iritzian, obeto gordetzen dira eusqueraren regla edo zucen videac Vizcailan, Guiputzean baño" (*idem*, xv or.).

Aldi berean, aurreko balezpen horrek oinarri sendoa eskaintzen zion gipukeratik bizkaierara jauzia egiteko, aldez aurretik bere buruaren nolabaiteko kokapena egin behar izan bazuen ere: "Ez degu erricoiac, edo errico amorean ichutuac izan bear. Nic guciac dauzcat edertzat. Zati bat naiz guiputza, ta beste zati bat vizcaltarra, ta bietara cerbait eguin banaiz ere, gueiago vizcaico eusquerara nere vicitzaric gueiena emen igaro dedalaco gendeai eracasten animaco gauzaac. *Libru berau ipintzea uste det Vizcaico eusqueran ere*" (xiv or.; gurea da letrakera etzana).

Bizkaierarako zubia igarotzen...

Bizcaico eusqueran iragarritako liburuak ez zuen hiru urte pasatu arte argia ikusiko. Eta ikusi ere, Gasteizen ikusiko zuen argia, testua eta gaia egokiturik eta orrialdeetan ere biziki laburturik zihoala.

Izenburuan adierazi bezala, *Confesino ona edo ceimbat gauzac lagundu biar deutseen Confesinuari ondo eguiña izateco* zen gai nagusia eta, aurrekoan ez bezala, honako honetan komunioari buruzko guztia muskilduta uzten zen²⁰. Autoreak berak aitortzen du gai murrizketarena atariko "Berba-aurrecua iracurle Bizcaltarrari" delakoan: "Orra nos aguertuten nachatzun aspaldi onetan escatuten cendubana emotera, ta zan quiputz eusqueran arguitu dodan Confesinuaren gañeco Liburuba" (zenbatu gabeko 1r orrialdea). Hitzaurrearen amaieran, hala ere, liburuari falta zaiola galarekin idazlan berri bat osatuko duela aginduko du idazleak: "Bizcaltarrac artuten badeuste liburu au, aguertuco dot onen ondoren bere lagungarritzat Comuniono onaren gañecua" (*idem*, 3v).

Ez zen, ordea, Mogel gehiegi fidatzen bizkaitarren bibliomaniaz, bizkaitarren euskaltzaletasuna gipuzkoarrena baino txepelagoa ikusten baitzuen eibartarrak²¹: "Nic icusi baneu bizcaltarretan eusqueria-

(20) Eta horrezaz gainera, "cerbait laburtu ditut luciac cirudjjezan Iracaste, edo Doctrinac" (*Confesino ona...*, 1v).

(21) "[...] liburubac urtengo dau escuor, ta chicarraguac, merquiaguaz ostian. iCe poza niria enzuten badot bizcaltarrac alcarren lejjan dendatuten diriala eroatera liburu au, ez blotza iminiric daucadalaco saldu erosijetaco irabaztetan, ta bay diruba aurreratuten dabeenac liburu onen aguemenera

ren zaletasun quiputzetan necusana, ez nintzan ain esquer dongacua izango, cein da ichico nituban baruric neure bizcaitarrac, Jangolcuaren berbiaren ogui ederra zabalduric atzeco, ta arrotz leguez eguiten jatazanetan" (*Idem*, 1r).

Gainera, ez zitzaion Mogeli larriegia iruditzen bizkaitarrek gipuzkerazko testuen aurrean har zezaketen inpresioa, eta, egia esan, premiarik gabekoa eta opari modura eskainia izan zen honako bertso berri hau. Izatez, "Quiputz eusqueria ondo aditutia" "bizcaitar barrucunetzat gach" irizten bazion ere (*idem*, 1r eta 1v), "verba ascatu aditutun ez dirianac, aditu oy dira lotu ta catetuta dagozan bestiacaz batera" (*idem*, 1v).

Guztiarekin ere ("alan bere" dio berak), "ipiñi dot Liburu bera bizcaico eusqueran" (*idem*, 1v). Arrazoiak, beraz, ez ziren ulertezintasun eta distantzia dialektologikoen esparrukoak, inondik ere.

Zinez pentsa liteke bizkaieraz idatzl eta argitaratzeko erabakian "neure adisquide andi, ta gauza onétan, neure biarlagun leguez eguiten dan Aita Fray Pedro Antonio Añibarro Zarauzco Colegio A. San Franciscoco Ordean Misionarijac bizcaitarrentzat atera daben liburu chicar, baña urre guztia baño guelago balio dabena" (*idem*, 2r eta 2v) ere erabakiorra suertatu zela²². Orobat, "misionari virtute andico, ta eusquera zale" zen Kardaberaz ospeak eta haren hitzen pisuak ere hautuaren zuritze aproposa ziruditen, eta ez alferrik testuratu zituen Mogelek hernaniarraren *Eusqueraren berri onac* liburua-ren 12-13. eta 63. orrialdeetako lerro zirikatzaileak.

Baina, guztiaren gaineratik, bizkaieraz idazteko hartu zuen nekearen bene-benetako arrazoa xalotasun handiz isuri zitzaion markina-

co, calteric izan ez daguljen, oztu ta atzeratu ez ditezan Urrenguetaraco!" (*Confesino ona...*, 1v).

Nolanahi ere, "Abade Jaunei jagoque erosi eraguitia onelango liburubac euren Errijetaco nequezale iracurten daquljenai. Diru guchiren costubaz eguingo ditubez irabaci andijac euren arimetaraco. Lagunduten ezpajaque onetán, ez dabee barric jaquiten; jaquinarren, ez daqulje nun erosi" (*idem*, 4r).

(22) *Esku librua* delakorako egin zuen euskalki-hautua (ia batera, "Nafarroaco euscaran" eskaini zuen Iruñean bere *Cristau Dotriña*) Mogeli bezain erabakigarria suertatu bide zitzaion Añibarrori ere aurrerantzean.

rrari: "atseguin emoterren" lehendabizi (azpimarratu beharreko arrazoia, alegia) eta, bigarrenik –horrelako liburuetan hain ongi ikusia ez den apeta hutsaren arlotik ateratzearren, erantsiko genuke guk–, "gauza ain biarrac itsatsi ditezan obetó bizcaltarren biotzetan" (*idem*, 1v).

... eta Peru Abarka sortzen

Ezin ahantzi daiteke Mogelen bizkaierazko lehen liburu argitaratuak²³ gauza azpimarragarri zenbait zeramatzala hala bere baitan nola inguruabarretan, lehena eta nonbait garrantzitsuena, literatur bizkaierak eskainiko zuen liburu handienaren garaikidea gertatu zelarik. Izan ere, ez bide da zalantza gehiegirik *Peru Abarka*ren idaztaldirekin kointziditu zuela *Confesino onarenak*, luzeago edo laburrago, gehiago edo gutxiago, bai baituridi Mogelek lan biak izan zituela denbora berean gogoan eta, agian, mahai gainean ere²⁴.

Are gehiago, esan liteke *Peru Abarka*ren gaia ere *Confesino onaren* baitan irudikatzen/iragartzen dela modu xume batean –hein batean *a contrariis* bada ere–, Mogelek honako hau idazten duenean: "Nic gura baneu apaindu bere eche ta uchaan daucazan bichi, ta janci ederracaz, apaindubaguac utengo leuque erdera ascoc baño; baña [...] ez dot jancico jaiegunetaco soñocuacaz: esan gura dot, ez dodala iracatsico noraño elduten dan bere ugaritasuna berbeetan" (*Confesino ona*, 2r; gurea da letrakera etzana). Mogelek ez zuen egoki ikusi guztiz praktikoa izan behar zuen elizliburu batean hitz eta hizkuntz eralketarik egitea²⁵, erakusten hastekotan, hori

(23) Gorago adierazi bezala, lan honetan ez da aintzat hartzen Mogelek egokitutako "astetea", Kardaberazena baita funtsean.

(24) Honela dio 1802ko otsailaren 26an Vargas Ponceri igorritako gutunean: "[...] he trabajado una obra de *Diálogos vascongados entre un rústico casero y un cirujano callejero*. Tendrá la obra como unas doscientas ó más páginas en 4º" (ikus X. Altzibar, *Bizkaierazko idazle klasikoak*, Bilbo, 1992, 180 or., 357. oharra).

(25) Haren iloba Juan Jose Mogelek ere berdintsu jokatu zuen 1816an, Bilbon, argitaratu zuen *Basserritar nequezaleentzaco escolia* liburuarekin. "Berba aurrekua"-n dioenez: "Euskaldun askori miñberatuko

beste estilo bateko liburu batean erakutsi behar baitzen, printzipioz xede kateketikorik ez zuen batean, hain zuzen.

Markinarrak segidan erantsi bezala, bizkaieraren hizkuntz aberastaturaz ohartu nahi zuenak aski zuen Añibarro adiskidearen "liburu chicar, baña urre guztia baño guelago ballo dabena"-ri (*idem*, 2v) begiratu bat ematea. Han erraz baino errazago "ediroco dau [...] Bizcaico eusqueran edertó adierazo leitezala esan biar dirian gauzac verba, nequezaleen aoetan dabilzanacaz" (*idem*; gureak dira letra makurrak). Ez dirudi gaineratu behar denik horretan bertan datzala *Peru Abarka*-ren hazia, eta horren inguruan mamituko dela liburua.

Baina Basarteko katedradunaren berezko jakituria eskaintzen duten sei autu edo dialogoak alboan utzirik, bihoa oharpen bat artikulatu honetara erakarri gaituen erlijio-premien inguruan eraturako idatzizko bizkaieraren tradizioaren ideiarekin lotuago agertzen dena.

Liburuaren "Prólogo al lector vizcaíno"-n adierazitakoarekin bat, azken autua den "Diálogo entre dos amigos eclesiásticos, el P. Fr. Pedro de Urlja y D. Juan de Zandija" izenekoak *Peru Abarka*ren irakurketatik ondoriozta zitekeen inpresio orokor bat errotik ezabatzeke funtzioa du, batetik, eta konklusio praktikoa bat eskaintzeko xede argia, bestetik, bi-biak, erantsi beharrik ez dago, literatura bizkaieratzat ezagutuko zena sustatzeko aldarri gisa uler litezkeelarik.²⁶

Lehenengoari dagokionez, beraz, eta liburuan zehar isuritakoa nahi ez bezala interpreta ez zedin, euskarak Basarteko abarkadunen kulturarako ez ezik, goi mailakotzat hartzen ziren esparruetarako ere balio zuela erakutsi beharra zegoen²⁷, hau da, kultura klasiko garaia-

deutseez b

elaarrijak liburu onetan irakurriko ditubeen berba arrotz ta naastekuak [...] Baña [...] esan danetik ezagutuko da zegaltik liburu onek urteten ez daben euskeera garbijaguan. Arimako ondasun ta mesediak billatzen ditut. Orretarako nai dot guztiak aitu najeen. Jangoikoari eskerrak, egunoro urtengo dabee orain, euskeerara zaletu ta ondo ikasteko gei ugarijak [...] orduban urtengo dabee liburu barri, euskeriaren lora ta ondasunez betiak" (in *Baserritarrak jakitunaren etxeko eskolia*, 2. ed., 1845, orain 1991, 23-25 or.)

(26) Solaskide bien hitzak batean hartuz, honela lerrake haien leloak: "Atera ugari liburu euskerazkuak [...] Liburu euskera garbikuak [...]" (*Peru Abarka*, 1990eko edizioa, 176 or.).

ren egile ziren "erromarrak Itxi deuskubezan berbeeta goratu ta apaindubenak [euskaraz emanez], jakin daien guztiak guztirakua dala euskerea" (*Peru Abarka*, 1990eko edizioa, 177 or.), Lizardiren "nora-nahikoa"-ren parekoa, alegia. Eta hori hain zehatz eta latindar idazleen testuen bitartez erakusteko arrazoa Fr(ai-de)ak berak aitortzen dio irakurleari: "Sinistuko ez eben bizkaitarrak bestelan euren euskerea zala ain aberats ta apaingarria" (*idem*, 197 or.).

Bestalde, eta behin aurreko puntuan finkatuta uzten zelarik eliza eta erlijioaren arloko gauza garaletarako ere ballagarria zela euskara, elizgizonekin akullua erabiltzea baino ez zitzaion geratzen erlijio-gizon markinarrari.

Horrela, azken autuak ezin lotura handiago izango du euskaldun elizgizon ospetsuek erakutsi zituzten hizkuntz erabileraren inguruko kezka zehatzekin. Izatez, autuan, Larramendik aspaldian agertutako kezka mahalgaineratzen da Fr(ai-de-)aren eskutik: "Sarri alkarregaz berba egin dogu, Bizkaiko jaun, abade ta nik legezko soñokoa darabilen askoren nagitasun, alperreria ta ardurarik eza euskerea ikasteko liburubakaz bururik ausi baga [...] Bizkaiko [...] Abade askok nazaude, ta gitxi gitxi batzuk baño aurkitu ez ditut euskera zaleak. Gura leukee jakin; baño neke baga, atsurlari alperrak legez" (*idem*, 173 or.).

Egoera kezkarri horretatik ateratzeko aholku praktikoa, bada, garbia da: "dendatu biar gara [elizgizonok], erdera usaiñak itxirik, nekezari euskaldun utsak irakatsi deuskuben gisaan berba egitera garbiro, ta autortu eragin biar deutseegu obeto aituko gaitubela geure olagizon, arotz, argiñ, errementari eta baserritarrak elexaan agertuten garianian ikasi biar ditubenak irakasten, erdi erdera ta erdi euskera beste euskaldun txar askok diadarrez diardubengan baño" (*idem*, 173-174 or.).

Behar dituzten erantzun zehatzak ere ez dira falta, Fr(ai-de-)aren ezpainetatik isurtzen den bezala: "Itxi egiozu erderati euskerara biurtu guriori; [...] Entzun egiezuz nekazareai euren esakuneak; ikasi egizu euskerea eurak ganik; egin zaite euskera irakurten, ta urte bete barru urtengo dozu euskaldun" (*idem*, 175-176 or.). Eta aurre-

(27) "[...] ta alan ikusiko da euskeriak baditubala berba bizkor, apaindu, zoli ta adiutubak gauza goratubak azaldetako" (*idem*, 178 or.).

rago, "Atera ugari liburu euskerazkuak. Oneei egin gau ta egun legez; dendatu irakurtera lotutasun baga, ta denpora gitxi barru ikasiko litzate euskera ondo berba egiten" (*Idem*, 176 or.). Eta, diskurtsoaren hariarekin segituz, suposatu beharko da baita euskeraz ondo idazten ere.

Tamalez, zegokion garaian irakurleenganatua izatea baino ez zitzaion faltatu gure Literaturaren erraldoi honi, besteak beste literatur bizkaieraren hasiera-zikloa koherentziaz osoturik eta ohorez itxirik gera zedin. Baina ezaguna da, Jainkoen madarikazio ezezagunen batengatik nonbait, Euskal Literaturak ezin duela bizitza honetan normalakuntza egoerarik izan.

SORKUNTZA

SORKUNTZA

Amets epelak

Andoni SALAMERO

Izar zeruari diosal eginez,
Eguneroko ametsa marrazten duzu
Oinkada amultsuz, hasperen betez
Arnasgora,
Arnasbehera, haizearen menpe.
Ilun ikaratan, xuxurla berotan
Urrundik,
Isilik:
ekiaren soa ...
Eguna,
Jarduna,
zeu irudikatzen,
Zure ifarraren hegoak norabidetzen.
Nora zoaz?
Nora jotzeko asmoa duzu?
Egunsentiak itzali du zure loa,
Hasi berri den egunak ernarazi gogo.
Gaur ere gizakia zara, eraberritua,
Betikotasunaren besoetan, magaldua,
Gaur, oraina aurrean duzu,
Aitzin solasik ez duzu behar,
Biziak dastatzeko ermetu du lorea,
Gaur, aurrera begira, jakizu maitea,
Iur honen zerua, beti, duzula zeurea.

Nire begiak erle bi,
Burruban ...
Burruban ...
Zure ezpain loretan noiz xurgatuko,
Noiz dastatuko
Zain:
Zure Maitasunaren ezitia.

Zu ere bazoaz,
Bazoaz ustez,
Bazoaz, bakarrik, noranahi, nondinahi
Joanean,
urratsez-urrats, itzulinguruez gaindi.

Bazoaz nekeminez,
Bazoaz jakinminez,
Bazoaz igarobidean,
Igarojoanean,
orain hau iraganez,
Memoriaren ildoak izkiriatur zure joanaren jarduna.

Bazoaz bazoazelako,
Beste norajoanik ez dagoelako, aurreral,
Egonaldian oroitzuz zure joanaren partitzea, egonaren joana;
Galduz, biziaren bizia,
Irabaziz, biziaren bizia ere bai,
Bizitzaren zantzuetan aurkituz zentzu ezkutuen argia,
Zarenaren egia,
Egi horren mamia,
Zinezko izanarekin, betiko, batuko zaituen Mia.

Udazkenean,
Zenbat bider / ikusi ditut
Zuhaitzak,
biluzik.

Zenbat aldiz I
Haien biluztasunetik loratzen
Eresi bitxiak:
Txoriak

Zuretzat inor ez banaiz ere
Utzi hazten,
Ekiak berak egin nazan bere
Bero izpi batez, bederen.

Zuretzat inor ez banaiz ere
Utzi loratzen,
Euri tanten dantzak
Ez nazan bil herabe.

Zuretzat inor ez banaiz ere
Utzi aletzen,
Haize hezeak lurrian,
Pausa nazan, ondoren.

Zuretzat inor ez banaiz ere
Jakizu, niretzat bazarela,
Oso zinezko eta eginezko, maite
Eta haziz,
Loratuz,
Aletuz doazela nire hitzok
Zeru-lurraren bihotzean, betiere.

Itsuek badakite
Itsu ez direnak,
Zein itsu bizi diren, lasterraren lasterrez.

Itsu ez garenok,
Ba ote dakigu itsu batek bere jarduna nola bizi duen
Egonaren egonez?

Nire ahotsa,
Ahots zabar hau,
Barruan galtzen da,
Inoiz beldurak hartuta,
Zinez onartzen ez naizen seinale?
Bidezidor errazez gatibatu,
Xendra estu-luzetan desagertu eta alde, alde egin dut urrunera.

Badakit,
Badakit, bai,
Ezezagun izan nauzula,
Ekaitz arrotz, noraeza.
Badakit nahastu naizela,
Nahastu lainopean, nire oinen noragabearen desesperaoan;
euri tantek ezabatuz nire ahotsa,
Bihotzaren morroi den ahots ahul hau...

Nora nindoan,
Nora noan esaten didazu, sarri,
Auskalo, ba ote dakit nik?
Esan zuk menturaz non den bidea,
Egira naraman bidea,
Maitasunaren ekiak berak idoro nazan
Bero.

Ortzia ilundu zen lainoz,
Argia ezkutatu;
Argia...
ortzi argi urdina.

Euri zaparrada bikaina hasi zuen,
Eta negar malkotan,
Tantaka,
Tantaka,
Hortentsia urdinak urdinagotu ziren.
Zeruz bete ziren.

Hitzotan ez nago ni bakarrik,
Zaude! Pentsatu nor den hitzotan ari zaizun hauxe.

Mor ote naiz?
Zer dagit?
Zure berri zer dakit?

Ez nago zure aurrean soinez,
Aurrez aurre, niregan, irudikatzean, haziz ikusten zaitudan arren.
Irudikatu idaztean, ene gogora zatozenez,
Gogo-argazki izanez lehendabizi,
Gogoaren irudi, hitzaren atzaparretan preso
Zure gogoaren arnasak noiz askatuko nauen zain;
Arnasaldiz arnasaldi,
Hitzez hitz,
Itzalaren mugetatik itzartzuz,
Zure erraien argira,
Zure bihotz kabira ene hitz arnasok atsedean hartzeko,
Zurea izateko,
Zuregan irauteko,
Betiko.

Sentitzea pekatu?

Haritz LARRETA

Herri txikia **BIZTANLEZ**,
baina isildua,
INOIZ EZ.

Saiatu dira, bai, saiatu:

nahi izan gaituzte **ZANPATU**;
demokraziaren izenean,
URKATU;

barru-barruraino **ZAURITU**,
bortizki zauritu.

Euskaldun izatea,
sentitzea,

pentsatzea,

bizitza,

herria maite izatea

nahi digute **LEPORATU**.

Saiatu dira, bai, saiatu.

Gu mindu arte,

gu hutsaren pare utzi arte,

EZ DIRA GELDITU.

Nola ba!

Izan ere, gu itzaltzea,
gu itzaltzea dute **helburu**.

Hara, eta horiena ez al da **DELITU**?
Jainkorik baldin bada, zuzenduko al **ditu**

Seguru, honek ere ez duela gure esana
ADITU!

Ai ama, hau panorama,
inork ulertzen ote **GAITU?**

Aitzitik, ez gaituzte
LURPERATU,
nahiz eta, etengabe, erasoak,
tamalez aski ohiko zaizkigun erasoak
PAIRATU.

Hona, halaber, herriaren oihartzun mintzoa:
EZ DU, EZ,
egiten salatu zaizkigun zauriak
ZORNATZEN LANIK!
Ederki kosta behar zalo!!!

Esaguzue:

Zer du ba txarrik,
garena izateak?
Herri-maiteak izateak?
Proiektu propio baten alde
borrokatzeak?

Lan jatorra egin
dezakegula
pentsatuz
gozatzeak?
Sentituz
pentsatzeak?

Eta, onik zer?

Bizipoz dugun kultura anderea,

gure arbasoen ondarea,

herri zahar honen adorea,

**BEHIN-BETIRAKO LOKARTU NAHI
IZATEAK?**

EZ, INOIZ EZ,

ez dute inolaz ere **LORTUKO,**

ez dituzte gure eskubideak **UKATUKO,**

gure izaera hain errotua

gona zahar bat bailitzan **URRATUKO.**

Ziur gaude, ziur,

erabat ziur,

eta, jakina, argi dakusagu:

IZAN ZIRELAKO GARELA

ETA

GARELAKO IZANGO DIRELA.

Sortzetik gure jokamolde oro zehaztu duen

herrimina

EZ DUGULA INOLAZ ERE

bidean **GALDUKO,**

itsasorik gaiztoenean ere

ez dela **ITOKO,**

erasorik ankerrenean ere

ez dugula **ETSIKO,**

itxaropen aterik ez dugula

HERTSIKO,

KOSTA ALA KOSTA,

UTZI ALA EZ UTZI,

EUSKALDUN BIZIKO BAIKARA

BETIKO!!!

gure abarri onak ere ez duela gure esana
gure abarri onak ere ez duela gure esana
gure abarri onak ere ez duela gure esana

BEHIN-BEHIRAKO JOKATU HARI
IZATEAK

UTARAKU gora zehar bat dabilen URATUKO,
UTARAKU gora zehar bat dabilen URATUKO,
UTARAKU gora zehar bat dabilen URATUKO,

Zur gaudu, zut,
erabat zut,
eta, jehina, erri dabilen.

UTARAKU GORRA
UTARAKU GORRA
UTARAKU GORRA

Zorretik gure jokamende oro zehatu duen
herminis

ES DUGULA KIOZAS ERE
bidea GILDURU,

izateak gaitzordeak ere
es dets ITOMO,

izateak ankerrean ere
es dugula BEHINKOAK oinarri gaitzordeak
Itxaropen zehar ez dabilen gaitzordeak

HERTIBI,

KOSTA AJA KOSTA
UTZI AJA EZ UTZI

EUSKALDUN BIZIKO BAIKARA
BETIKOII

Hutsune belusatua

OTXOTEKO

Hutsunea entzun.

Ametsak ezerezean sortu
eta ametsetan ezereza sortu.

Sortzeak ezkutukoari irekia egotea,
prestatzea eta bera jasotzea suposatzen du.

Eta ezkutukoan ezereza gogortzea dago
ahantzuraren jantziak apainduta.

Sortzea deusezan fedea edukitzean datza.

Sorkuntza hutsetik dator.

Sortzearen egite horretan

sinisten denaz haratago abiatzea da:

ahantzuraren begirada gainditu,

lortzak arnastu,

ebatondoak baztertu

eta uharak dastatu

ziurtasunen etorrera berantetsi aurretik.

Sortzailea etorreraren itxaronaldi biluzia

baimentzen duen itzal egiazkoa da.

Itxaronaldi biluzian

itxaropenak argi egiten du,

itzal sortzaileak pizten dituen argia.

Eta itxaropenetan pitzaturik

zorneaz blaiturik gautza,

deserri arrotz honetan

deuseza noiz gauzatuko zain.

NORA EZEAN

Itzalik gabe geratu naiz.
Dagoeneko ez daukat
nigan zalantza duen itzalik.
Bidegurutzetako erroiek
bizkarra eman didate.
Bizitzako eskifaia ahiturik
ez dago oihala puztuko duen haizerik.
Oinazeak eraso gordinetan
ene begirada alboratzen du
samina gibelean utzita.
Eta ilargiak tinko
argirik sortzen ez duen eremuan
izerdia erauzi nahi du
larritasunen urdurian.

Non hago Merlin?!
Non hago Merlin?!
Hire arrastoa etengabe dakusat,
hire mezuaren zentzua jaso diat,
hire kaparen lorratza sentitzen diat,
baina non zeudek
hire bidaiaren mugarriak?

Loreleiren lurrinak
aintzirako ur gainean galdurik...
Ulalumeren hasperenak
basoko hezean hedatzen?
Zernahi aroko uztak onduko dira
bi birjinen elkar topoan,
eta erregeek eta azziek bakulu berdina dute oratuko
bi birjinak topatu aurretik.

Ikusten baduzu ibaian behera,
 Moldavan behera,
 –Kanpa Uharte eta Montzaren Errota
 aurrez aurre edukita–
 itzalik gabeko ahurra
 doinu deliziosoz emeki kulunkatua,
 ez ezazu pentsa
 arratoiak barruraino zulatzen duten
 Ofeliaren gorputz gardenean
 bere izter zurietatik hasita
 barne errailetaraino
 ez ezazu pentsa
 izadiaren hilezkil hotzek
 kontrakoa adierazten duten arren.
 Ibaien behera ikusten baduzu
 argigunearen sekretua
 gorde ezazu bihotzean gorde.

Baina itzalak ez dira batzen
 ezta belztasunean handitzen,
 ez bata bestearen gainean jartzen ere.
 Itzalak luze luzatzen dira
 egiaren argitan,
 azkar dardaritzen dute
 argiaren berotan;
 baina inoiz ez dute igortzen
 beroaren egia.

Argilunak bidaide errariak dira
 eta zalantzaren mugarriak
 eskaintzen dizkigute.
 Nire bilaketan ordea
 zalantzaren itzal izpirik
 ez da ageri,
 abandonatze eta amiltze honetan
 nora eze huts eta betearen jabe
 izatera iritsi naiz.
 Cupida geldirik dago ate ondoan,
 bidegurutzetako itzal galdua,
 etengabeko itxaronaldian.

Esperantzak ez du zentzurik,
zoriaren norgehiagokan
nehoiz irabazle ez zarelako.
Eta etsipena
barrunbe amaigabea da.

ZABOR TARTEAN BILATU ZEURE BURUA

Zabor tartean bilatu zeure burua,
bertan aurkitzen dira galdutako ametsak
bertan hautsirik urteetako harremanak
bertan odolusturik zauritutako sentimenduak.

Ez atzera begiratu
edozer da deuseza baino hobe,
bilatu zabor tartean
eta mundu honetako
bitxirik preziatuenak dituzu aurkituko.

Eralki ezazu desatxikipenaren arragoan
Golem berria,
gezurra eta egia zentzurik ez duten
eguzki sapaldaren zabalean,
mugarrien zedarriztapenak
errorik ez duen mendi hegian,
argi izpiak zutabe bihurtzen diren jauregian.

Hor dago zure gunea,
hor dago zure etxeall

NORA, NI?

Bata, osotasuna, bakarra.
 Bi, abiatu da,
 lasterketa infiniturantz.
 Hiru, bikoitzasunaren islak
 fruitua eman du
 seme/alaba bihurtuta,
 osotasuna, berriz ere, atxikita.

Baina non da
 perfektua dena?
 Osotasuna?
 Erabatekotasuna?

Hiru angelu, 180 gradu?
 Nabukodonosor-en jauregia?
 $2\pi, \pi^2$?
 Euklide-ren bost solido perfektuak?
 Marra zuzen amaigabea?
 Kepler-en ametsa?

Nork bukatuko lehenago,
 Gilgamesh-ek ala Sisifo-k?
 Aurrena baina
 Prometeo doa,
 ihesian!!

Eta helmugan
 isoszele triangeluak dira suizidatuko,
 eta logaritmo nepertarrak, malenkoniaz,
 depresioak jota etsituko,
 eta Cantor-en infinituak
 euren agorafobia dute sendatuko
 World Trade Center-eko igogailuetan sartuta.

Unibertsoa ximurturik dago;
 halaxe gorai patzen du Deleuze-k
 tolestura ximurra
 erabat lauak diren orrialdeetan.

Ez dago -tasun / -keria
desberdinduko dituen
alde zein ifrentzurik.
Eta ez zait axola
hondarrean mundu bat
edota zerua lore batean
ikusten ez baditut ere.

Ez dut infinituaren beharrik
ordu bat denbora asko dela jakiteko
zure begien kliskak
baiezkoa adierazten didanean.

AGUR ESAN ZENIDAN

Agur esan zenidan
orbela lurrera erortzen den lez,
xuabe eta leun,
eskaini ez zenidan azken laztanaren doinuaz
ixilik eta labur,
barrunbe ankerrean hutsunea sortuz.

Baina halakoxea da bizitza,
errealitatearen ispilu
eta ametsen labea,
ordu miragarri bat
eternitate madarikatuan bilakatzeko
gaitasun axolagabea duena.

Izan ere, mundua
mundua baino ez da,
eta honek ez du idazten
amodiotan amaitzen diren istorioak.

EZTIA ETA OLIOA

Eztia eta olioa jartzen zenuen
 ogi zatiaren gainean
 goizeko lehen orduetan
 esnatu ostean.

Egun argia, urdin mailegatua zirudien
 zeruko kolorearen tapiza.
 Tximini batetik kea zerion
 eta urruneko larrean barreiatzen zen
 bertan zegoen ihintzarekin bat eginik.

Zertzelada haietan
 zure irribarre joria
 olio tantetan pozten zen
 eta une haietako begiradetan
 maitasuna baino ez
 elkar aldatzen genuen,
 eztia bezain gozoa
 eta olioa bezain bizia zen maitasuna.

Haginkada xamurrez
 ogiari kosk egiten zenion
 eta hortzeko erretenetan
 eztizko hariak nabaritzen zitzaizkizun
 kandelen argizarizko tantak baillitzan
 letaginetatik zintzilik bukatuta.

Horregatik ote zen
 zure musuen goxo hura?
 Baina gozarena besterik
 ez zen isurtzen
 geure besarkaden arteko zirrikituetan.
 Halakoa zen gure arteko maitasuna,
 eztia bezain gozoa
 eta olioa bezain bizia.

Eta horzkada bat bestearen atzetik
 ogi zatia amaitzen zenuen,
 olloz gantzuturiko ogi-mamia
 eztizko tantaz ziprztindurik.
 Eta alaitasun haren leinurupean
 zure etxeko sukaldea
 zohargitu egiten zen.
 Zinez gustatzen zait
 goizean goiz
 ogi zatiak prestatzen zu ikustea,
 ezti gozoa eta
 olio bizia
 mami zuriaren gainean jartzen.
 Eta ez dut besterik behar
 zu maite zaitudala jakiteko.

BIHOTZ TTIKI BAT MAITASUN GORENAREN JABE

Tantaz tanta
 sortzen da putzua,
 putzu handia sortzen
 tanta ttikien pilaketan.
 Ttikia zer den badaki handiak
 eta handiaren berri du ttikiak.

Keinu, laztan eta begiradaz
 osotua dago errealitatea,
 eta horien kateatze jarraian
 sortua da baden guztiaren
 eta izango diren guztien zerizana.
 Tantak, malkoak, taupadak...
 oinazearen dardarak, pozaren algarak...
 Eta ttikien baturaz baino ez
 bete daiteke handitasun gorenaren osotasuna.

Denok nahi dugu maitatuak izatea.
 Eta zu, oraindik ezer ez zarelarik ere,
 maitasunaren inongo eskakizunik egin gabe,
 maitasunaren gordailu amaiezina zara
 ttikitasunean handituz astiro eta leun.

Alferrikakoak dira
Magnificat, Requiem edota
 gorazarre anpulosoenen gauzatzea.
 Xuabe-xuabe garatzen zoaz
 izengabearen betikotasuna.

Honela aurrera egiten du
 gogoaren borondatea honela.
 Zirrikitutan barrena ttikitasunetik handitu,
 joritasunean amultsu, txirotasunean sendo,
 aitzakiarik gabe uhertsigarriak gaindituz.

Garitxaren odolak
 ondoriorik sortzen ez duen azalean
 irekitzen duzu bidea.
 Zure nahiaren iturburu horrek
 zilarrezko urez zabaltzen du
 eremu zarbatsu eta urahi bihurtua.
 Bere burua barrutik entzutera
 adi prestatzen den orok,
 zoriontasunaz horditurik
 edo oinazez erresumindua,
 bere gorputzaren barrutik ere
 emari hau sentituko du
 naharo dariola.

Eta hor zaude zu,
 pozaren besarkadak baztertzen
 eta zorigaitzaren ukabilkadak sailhesten,
 berotasun epelaz inguraturik
 munduko burrunbadak enoratzen.
 Hain da hauskorra zure izatea,
 hain da sotila zure arnasa,
 hain da xamurra zure egoera...
 Nolatan izan daiteke bihotz tiki bat
 maitasun gorenaren jabe.

"SORIA ÁRIDA Y FRÍA..."

Bideko behaketa estetiko bat

Luis Mari MUJICA

Uztailaren bihotzean, Gaztela Zaharreko eremuak labe gori direla –eta txitxarrak pinuetan arratsaren bihotza zerratzen dutela– Soriara arrimatzen naiz. Ostatuko leihotik galsoro edo bestelako labore-lurren urrezko galtzuak ditut begiztagal. Parajearen zekentasunak, arrokadien orban grix-zurixkak –pinu serioen berdoztasun mikatzak– Antonio Machado handiaren poesiaro naramate. Lehen ere San Leonardo de Yagüeko ostatu batean egona nintzen. Oraingoan, ordea, asti gehiago dut, eta probintziari itzulia emanen diot bertako eremuak, galsoroak, muino urdinxka eta kare-haitzak (sabina-zuhaitz, haritz baiXu eta arteen berdoztasunean) oro gustatuko ditut.

Abejar herriaren parean Calatañazoranzko errepidea hartzen dut. Bidean korta zapalak, teilaturik gabeko ostatu zaharrak, eta txaparro, epuru eta pinuen lekukotza toki bakartietan. Calatañazor herrian –bihurgune batzuk igarota– ertaroan sartzenagoa sentitzen naiz. Ene oroimenera, berehala, haurtzaroan –eta gaztelania kastizoan– ikasiriko kopia xumea: "En Calatañazor / Almanzor / perdió el tambor". Herriaren saihets batean gaztelu zaharraren hondakinak; bere hormak joanaren lekuko zurrun dira. Dorrea, goitik behera, tximistaren aizkoraz bezala, zartatua dago, eta bere alboan amildegia errekarantz zintzilik; oro antzinatasun geologiko basatia da inguruan. Herrian etxe anitzek epuru-zurez eginiko habeteria agertzen du, eta buztinez eta legar-orez eginiko hormak ere ez dira falta (zoruån har-lauza gogorrak, erreka-kaskailuen geometria soilak dituztela). Balkoiteria zurrezkoa da etxeetan, atalburua, aldiz, harrizkoa batzuetan, eta teila-tuetan ke-bide konikoak. Calatañazor ertaroan datza, ertaroaren geraldí astitsuan

Santa Maria eliza galantak erromanikoa eskaintzen dio bisitariari atarian; kapiteletan erliebeek irudi zoomorfoak eta landareak dituzte (arkuaren alfiz bitxia ahanzi gabe), eta tenplu barruan, batik bat, erretaulako Kristo gotiko bikaina. Horman Gaztelako pendoi antzina-ko baten oihala.

Berriro gaztelurantz so egiten dut, eta paisaiaren zekentasu-
nean (nahi baduzu mistikan...) Gaztelaren kontraesanak sumatzen
(ezen Machadok esan zigun Gaztela Zaharra zarpailen artean ere
harro sentitzen dela ("Castilla miserable, ayer dominadora, envuelta
en sus andrajos, desprecia cuanto ignora..."). Kontraesan horrek
estonutzen nau –egungo hondamendia ikusita ere– bere iragana
harro eta joria azaltzen baita. Alde batetik murrizta da Gaztela, beste-
tik osoro aberatsa konkistaldiko amets eta eginbeharretan. Ez,
gazelaua ez da andaluziarra bezain joria, baina bai zailtsu eta eragin-
korragoa (lurraren zekentasunak bere arima sufrikarioz handitasuna-
ra bultzatu baitu –eta eremuetako jasanbeharrak bere izaerari bor-
tiztasun berezia erantsi–).

Gaztelara iristen naizen bakoitzean ni neu gaztelaua sentitzen
naiz, Gaztelaren seme, joera endozentrista guztiak albora utzi.
Gaztelako paisaiak harridura estetiko berezia du niregan, transzen-
dentziaren intuizioa sumatzen dut bere hedadura luzean, aszetikaren
deia dut sakon zentzuetan. Maitatzen dut bere lurren bisemia sakona
–luxurik edo joritasunik gabea– (eta ez naiz ari, alafede, gezurretan
-ipuzurikeria etnikoetan, ze Gaztelaren jarrera mesianikoaz aski kriti-
ko azaldu naiz bestetan...).

Naturaren sentimendua eta estetika, bada, biziki uztartuta
Gaztelako geografia osoan, ze ote -otean -eta lo, ez -lo, ere - bera
astitsu behatzea atsegin izaten zait (non ikusiak baitan luzarorako
susmo ona uzten didan...). Euskaldunok, kulturalki, Gaztelaren era-
soa mendeetan jasan arren –hizkuntzaren esparruan, bereziki–, mait-
te dut Gaztela, miresten dut bere patu historikoa (non iberiarrek,
zeltiarrek, eromatarrek, bisigodoek, alanoek, mairuek eta abarrekin
euskaldunok ere populatu genituen bere lurra eta nazio oso baten
ardatz bilakatzeko tenorea ukan zuen...). Bai, Gaztelaren gaurko zar-
pail guztien gaidik ("Castilla miserable..., envuelta en sus andra-
jos...") aintzinako lehia eta ahalmena dira gailen ("ayer dominado-
ra"; horretan datza bere sintesia.

Calatañazorko herrixkan gaitzesten dut Espainian moda den

itsas-bazterreko turismoa. Komunikabideek ignoratzen dituzte barrualdeko lurrok, eta turismo fribolo eta hutsal batek itotzen du oro coka-cola light posmodernoaren mesedetan. Costa Brava, Costa de oro, Costa Blanca eta gisakoen propagandan Soria osoro ahantzia geratzen da, baztertua sano, eta giza-erlauntzak bilatzen dituenak joera arruntak ditu, hots, larrua belztea, izozkia hartzea eta plater konbinatuen hutsaltasunaz asetzea...

Calatañazor utzita, Soriako probintziaren iparraldea korritzen dut pinudien itzal eta usain mikatzen abaroan. Vinuesa, Covaleda, Salduero, Duruelo eskualdeko ildo batzuk dira. Santa Elenako aldapatik gora, La Laguna Negraren ur berde eta paisaia bortitzean da ene soa (Machadok emaniko bisemia eta drama-kutsuan bildua): "Los hijos de Alvargonzález / por una empinada senda, / para tomar el camino de Salduero a Covaleda / cabalgan en pardas mulas, / bajo el pinar de Vinuesa". Pinuen erretxin-usaina sarkorra da.

Molinos de Dueron zubi-begien azpian Duero isil pasatzen da paisaiari xarma berdosta itsatsiz (eta historiak gorderiko erromantzeen jalgipena entzungarri bertan –hiruzpalau bider berari behatuz ere bidaiari hau aspertzen ez dela–). Herrietan etxe eta jauregi sendoak, harribiziz eginiko egoitzak, aterpe zabalak, erlaitz irteerak, armari harroak, estrata eta kale simetrikoak. Cuerda del Pozoko urtegiak, berriz, sabelean ortzi urdinaren pusketak gorde bide ditu, eta mendiak pinuak, ipuruak eta isatsak bere ur-azalaren lagunkide ditu. Beherago ibaiak ur nagia sentazio baldana, paisaiaren loaldiaren plazera. Vinuesan, zehazki, etxeteria mardularen ondoan, eliza bi begizko dorreaz, eta gibelean –digante litikoa bezala– Urbion garaia katedral baten itzal maiestatikoa ezartzen duela baranoan. Mendiaren oinetan hedatzen da –esana dugunez– euskal toponimia apurra, euskaldunek ertaroan beheko eskualde despopulatuetara eginiko emigrazioen adierazgarri.

La Laguna Negrak arrokadi eta toki malkartsuen fantasia geologikoa du uretan. Harkaitz galantek mamuak dirudite, izu barnetikoen plastifikazio litikoak, aspaldiko istorioen zantzuak. A. Machadok beste behin: "Era un paraje de bosque / peñas aborascadas; / aquí bocas que bostezan / o monstruos de fieras garras..., / rocas, y rocas, y troncos, / y troncos, ramas y ramas. / En el hondón del barranco / la noche, el miedo y el agua". Nik ere inguruan bisaia zantarrak, zintzur zabalduak, konkordura itsusiak sumatu bide ditut, antzinako erro-

mantzeen argudioaz nahasturik (aintzira, ordea, gaur bare eta go-goetatsu dago uraren berdetasun txukunean).

La Laguna Negratik jaitsita, Navalenen San Leonardoranzko bi-dea hartzen dut. Hurrengo egunez, Uceroko aldeko paraje gaitza (arte, txaparroa, sabinak eta ipurua errege diren eskualdea) dut txangoaren helburu. Ene kasko gainetik hegazti zantar bat igarotzen da. Sala dirudi. Ni neu ote naiz bere sarraskia? Mendia bihurgune eta koskatan jaisten dut –bertikaltasun ausartetan erasten– Lobos ibaia aldera; Gallanako aldapan aurrez-aurrez dakusat gaztelu baten silueta hondakinen apoteosia negargarrian (eta paisaia kare-haitzen gune zuritzetatik lur landuen biguntasunera igarotzen da. El Burgo de Osmako lurrak bilatuz). Han-hemen korta eroriak, murru jautsien hieratikotasun zurrinak, herri eta herrixka hustuen desolamendua.

Kotxea erreplide estuaren gune batean uzten dut, nola-hala, aparkatuta. Machadoren Campos de Castilla poemategia dut besapean. Non toki hoberik poetaren poemak irakurtzeko? Pinuz beteriko paraje berezia da, berde hotzaren festan (eta, nola ez, erromantzeen xumetasunak –eta amodioaren inguruko pasaguneek– aberatsagoak bihurtzen ditu nire uneak (eta Machadoren bisemia dastatuz pinu baten azpian poesiak protagonismoa irabazten du). Liburua irekitzen dut astiro –edozein orri egoki delarik paisaiaren giro animikoan dastatzeko–. Pinuen usaina bortizki datorkit. "Por un camino en la árida llanura, / entre álamos marchitos, / a solas con su sombra y su locura, / va el loco, hablando a gritos". Machadoren hitz bakoitza egoki eta sotil da, ez du deus soberakorik. "Lejos se ven sombríos estepares, colinas con malezas y cambrones, / y ruinas de viejos encinares, / coronando los agrios serrijones". Laugarren ahapaldia irakurtzera noala, supituan, auto baten gelditzea entzuten dut, gero pauso batzuen oinotsa, eta ondoren, ze ustekabea!, niregana datozen bi gizonen zalaparta. Urduritzen naiz.

–¡Quieto ahí! –ahots zakar batek. Burua jiratzean bi gizon berdez jantziak antzematen ditut –eskopetak niregana apuntatzen dituztela: ¿Qué hace usted aquí? ¿A qué ha venido aquí? –Zurbil geratzen naiz. Euren armak ikusten ditut. Liburua erortzen zait eskuetatik belarrera.

–¿Yo...? Ya lo ven, a leer....

–¿Leyendo en un lugar tan abrupto?

–Miren, aquí está el libro... –kokotsa dar-dar dudala–. ¿Es que no se puede leer en el bosque?

–No sea usted insolente. A nadie hemos visto leyendo en estos parajes.

–Perdone, Sr. Guardia, pero yo sí estoy leyendo ... Machado merece tanto y más en estas tierras. –Guardia batek ez darama kaskoan trikorniorik, baina bai ni eskopetaz apuntatzen jarraitzen duenak. Lehen goardiak lurrera joan zaidan liburukian ditu begiak, eta orobat alboan dagoen makuto tipian.

–¿Quién es ese Machado?

–Uno de los poetas más grandes de España.

–¿Un poeta? –ezbaiez hartzen du ene erantzuna. Machado handia ez-ezaguna zailo.

–Bueno, déme el carnet de identidad y ábrame la mochila... ¿Es usted vasco, verdad?

–Sí, así es.

–Su coche tiene matrícula de San Sebastián, y está mal aparcado. Invade parte de la calzada asfaltada.

–Bueno. Es que la carretera es tan estrecha...

–¡Coño! ¿No sabe que está prohibido el estacionamiento en tal lugar? Tengo que imponerle la consabida multa... –Desgustuz irakurtzen ditu nire NAN.en datuak. Lagunari pasatzen dio, segidan, agiria, eta hitz ulergaitzak ahapeka xuxurlatzen ditu. Gero Machado-ren poesi-liburua jasotzen du lurretik susmoz bezala –zerbait subertsiboa bailitzan–. Arriba me enseñará usted los documentos del coche.

Ez naiz libratuko milaka duro batzuetako multaz. Ze inozoal

Goardiak ezkutatzean autoaren motorra pizten dut, eta Uceroranzko bidean jartzen. Uceron eliza erromanikoaren errosetoia behagarrri da, eta Zisterko kapitelen gardu landu eta giza irudien errealtismo biluzak –tenplarioen oroitzapenean bilduak–; guardia zibilekin arestian jasaniko pasadizoa ez dut erabat ahantziko. Laster ailegatzen naiz El Burgo de Osmara (aspaldiko larrugile, eltzegile, saskigile eta upagileen giroan dagoen hirira); katedral gotikoak eraikuntza galanta du –aldareburu poligonal, leiho garai eta ederrak, hiru nabe

girolaz hornituta, Siloskoaren kerantzan klaustroa, plegu bitxiz landuriko hilobiak, eta beste edergai anitz... –.

Soria hiriburura arrimatzen naiz ondorengo egunetan, eta bertan erromanikoa eta gotikoaren distiran murgiltzen, San Saturioren ermitaldeko parajea, batez ere, ederretsiz. Hirian, lehenik Santo Domingo elizaren finezia erromanikoa bitxitasun apartan –Ravenako arkitekturaren kerantza sotila atari txairoan duela– (bai, aitor dezadan, eta ez nadin lotsa, hamar minutu higitu gabe egonen naiz atariko tinpanoaren behakuntzan, non harlandu, irudi eta erliebeek otoitz eta salmo diren hieratismo mistikoa islatzen duten). Barruan kapitelen simetria eta hozkaduren arte transzendentea (eta edozein arte abstrakzio da, irudimena eta ulermenaren ekintza, eta erromanikoak iruditeria zurruna ageri du, nahiz ziurtasunera makurtua, gotikoaren sotiltasuna ez lortu arren). Estilo bakoltzak teologia berezia islatzen du, espiritualitate berezia erakusten (eta erromanikoak, gauzak zehatzago esanez, hormen sendotasunaz eta puntu-erdiaren biribiltasunaz fedearen trinkotasuna espresatu bide du, bere estatismoaz oxibalaren transzendentziara ihesia oraindik osoro burutu gabe). Bai, erromanikoa eta gotikoa fede-abstrakzioaren bi molde desberdin dira.

Zubia igaro aitzinetik, Osmakoarekin katedralkide den San Pedro elizaren atari platereskoa nik miresgarri, eta areago klaustro bikaina erromaniko arazenean eraikia (eta jakizu kalostra ere deitzen zaiola Ataun herrian eliz-inguruari).

Zubitik, beste aldera, Dueroren marra jarraituz –uraren ispiueta-tik gorago– San Saturioren ermita, guneharkaitzuan lekutua. Poetak "He vuelto a ver los álamos dorados del camino / en la ribera del Duero entre San Polo y San Saturio, / tras las murallas viejas de Soria barbacana...". Sintesi ederra ur-ertzeko makalondo eta lertxunak bere tokian ezarrit. Duero, noski, paisaiaren kide mina da. San Saturiok 1559. urteko flandriar triptiko ederra gordetzen du (eta nik, altueratik, ibaiaren beste ertzean –kanposantuaren bakean– poetaren Leonor emaztekiaren oroia sumatzen dut). Trenaren lokomotiba ateratzen da, ustekabean, tunelaren ahotik, umil eta zaratatsu. Hau dena, orain laurogei urte bezala, Machadoren presentziaz ukitua dago.

Dueroren zubitik harantz dago, bestalde, San Juanen monasterio xaharra, kristau eta arabiar kulturaren txertakuntza lirainenetakoa

duena. Gaurko eguzki-galdaren zigorpean hurbiltzen naiz, eta sugerente egiten bere klaustro sabaigabea. Klaustroaren hondakinetan kapritxo litiko asko dago arkuteria eta habeetan. Duerok, errota-urak bezala, ehoturiko eromantzeak xurxurlatzen bide dizkio (nik suspirio oso xumeetan entzuten ditudanak -eta lo, ez -lo bezala goxoro jasotzen astiro dastatuz-). Elizako kapiteletan zaldunak ageri dira munstroak suntsitzen -eta gizaseme errugabeel lepoak mozten- fantasiarik inozoenean, eta ederrak alde anitz du. Baldakinoak perfektuak dira. Baina kanpoan, alpaturiko klaustroaren bitxitasun aparta, arkuterian elementu erromaniakoak eta arabiar edergailuak fineziaz gurutzatu eta sareztatuz. Ekialdeko eragina du -Amalfi eta Palermoko estilizioarena- eraikuntzan, pilare bakoitza desberdina dela puntuerdi eta ferrazko arkuekin tartekatuz- (eta espiraletan ene baitara lehengo poesi-olde eta artearen sujerentziak). Klaustroaren egungo sabaia Gaztela Zaharreko ortzi urdina da, eta erromaniakoaren edertasunak sustraiak zerurantz iraulita dauzka...

Soriara arrimatzen naizen horietako batean parada izaten dut espetxeratua dagoen loba ikusteko.

-Hoy también llega usted tarde -atean uzkur gartzelazainak.

-Ya sabe, hay muchos kilómetros en medio desde San Sebastián hasta aquí... -emeki nik.

-Ese es su problema... No tiene más que media hora para ver a su sobrino. -Nire llobak hamaika bat urte daramatza, dagoeneko, espetxeetan, eta "mutil, animo, hilabete batzuk baino ez zaizkik geratzen..." jalgitzen diot ikustatzen dudana bakoitzean. Berak lokutorioko gelaxkan:

-Hartu nuen bidali zenidan Ataungo toponimiaren liburukia. Eskertzen dizut oparia, eta bertan allegatzearen dudana semearen izena jartzeko tokizen interesgarri zenbait beha egon naiz. *Illor, Illurdi, Zearreta* bezalakoak politak dira ataundar batentzat.

-Zergatik ez *Kepa* edo *Koldo*? -nik adarra joz, ontsa baitakit berak ez ditudala atsegin aranatar izen asmatuak.

-Zaude, zaude...

lloba aski zimel ikusten dut. Badakit idealista dela, eta berak gure Euskal Herriaren egoeraz gartzelan duen irizpideak erredukzionismoa islatzen duela, agian. Hemen, amaren etxetik hirurehun bat kilometro urrun egon beharra ez da gauza makala.

–Joan den astean pilotara euskaldunok irabazi genuen.

–Pozik, orduan?

–Noski, baina giharretan oraindik oinazea dut. –Gustatzen zaio gure herriaren irtenbide eta beste mistifikazio abertzaleez nirekin mintzatzea. Iloba gelaxkako burdin-barroteetara ongi bilduta mintzatzen zait. Ni, berriz, nekatzen naiz burdinapeko zirrizturatik barrena hitz egin beharraz.

Atexka irekita guardiak niri:

–Le quedan siete minutos para terminar la visita.

–¿No me podría dejar un cuarto de hora más?

–Imposible. Ya sabe qué tiene que hacer otra vez...

Urruntzen da metro batzuk gelaxkatik

–Irakurri nuen zure artikulua, *Diario Vasco*-n azaldua. Badakizu ez nagoela ados gauza guztietan zurekin.

–Noski, nik jalgitakoak ez dituk nahitaez hartzekoak. –Ilobak eta biok urri hitz egin dugu oraingoan politikaz. Berak bigunegitzat nauka. Beti badu zerbait Garaikoetxearen aurka.

–Ba al dakizu txapeon egon garela bi astetan?

–Zergatik?

–Alu hauek euskarazko kartak eten egiten dizkigute..., eta Madrilerla bidaltzen dituzte gaztelaniara itzultzearen. Total, gutunak gure eskuetara etortzerako hilabeteak igarotzen dira.

–Pazientzia behar, hortaz... –“En fin, en fin, Jainkoak egin zin Martin...” eransten diot. Egia esan, gustura etortzen naiz iloba ikustazera. Luzesko darama berak espetxeetan, eta oraindik luzerako ote duen errezeloak tristatzen nau.

–Jaso nuen, osaba, bidalitako paketea ere. Eskerrik asko...

Hilobiaren ikustaldia amaituta, Almazán aldera hartu ohi dut bidea. Urrunetik ikusten da Almazán herria errepidean, muino batean kokatua, ia oro harresitan bildua. Behean Duerok mihizatzen ditu ur –ertzeko makalondo eta zumeen itzalak. Parajea okrea, berriro, lehorraren mistikaz ukitua; ogi-lurrak dira bertakoak, eta buztinez eginiko etxeak ez dira falta. Arabiar hiria izan zen Almazán Alfonso VI.ak hartu zuen arte; Antso Azkarra nafar erregeak, berriz, menderatu zuen hiria “matando, et quemando, et robando” kronikak dioe-

nez. San Migel eliza mirestekoa da bere nabe, abside eta kupularen orientalismo txairoagatik.

Almazán-dik Santa María de Huerta-rantz jaisten naiz. Ene begiak, beste behin, mozkortzen dira labore-lurren urre eta okreaz. Levante eta Gironako kostaldeko turismo zatatatu eta erosotik urrun, dastatzen dut gaztelar paisaiaren xarma. Zergatik murgildu behar gara denok turismo komertzialaren sare faltsuetan? Santa María de Huertan zisterreko beste monasterio sotila –bertan XII. mendeko ataria arrosotoiaz hornitua, klaustro gotikoa, elizaren erre-
taula, 1557.ko koru tailatua eta jantokia ere ikustekoak direla. Edo-
non eraikuntzan zisterar monjeen biluztasun ornamentala nabari
–hots, gotiko seberoaren kerantzak edergai gehienetan–.

Herriak eta hiriak bisitatu ondoren, beti ukaten dut astia ene baitara itzultzeko (eta, aitortua dudanez, ene bidai-gurariaz gain, behin medikuak esana beteaz dagit txangoa: "Zu ibilliaz sendatuko zara; gauza berriak ikusteak aterako zaitu zure maratiletatik...". Bai, nik ere psikiatraren beharra izan dut ene bizitzan, batzuetan (idazleok konplexuak baikara baitan...). Ikusiak, zinez, marko zabalagoak jar-
tzen dizkio norberaren paranolari...

ITZULPENAK

nos. San Miguel...
orientalismo katolikoa

Amazoa de Santa Maria de...
guztira...
leante...
un...
bera...
Pala de...
mendeko...
taula...
non...
-hoi... goko...

Hemak...
batara...
bera...
zaiz...
nie...
Kongreg...
tan...

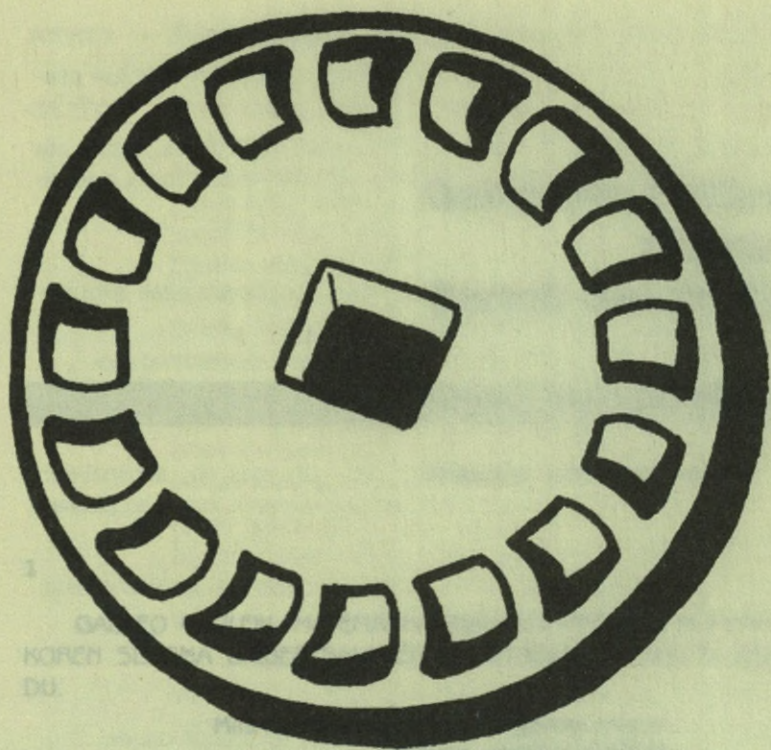
...
...

Ma...
Total...
guztira...

-Pazienta...
Martín...
kharera...
guztira...

...
...

Alfonso...
bidea...
bera...
Alfonso...
mendeko...
guztira...

KORCHI
DU.

Zientziaren argiak ilunty
Galileo Galilei kalzante
Egurik eragile
eta Lurra gaurko

Galileoren gela apala Partur. Duzue
ureki, ebeko gizararen semak, wam
bat dalar.

GALEO (Gula) alda garbitu
erreb mans gaurko

ANCHA Esne sartzean ordu
Bestak, ebaren ingur
is jara.

ITZULPENAK

Galileoren bizitza

Drama

Bertolt Brecht (I)

Itzulpena: Miren BILLELABEITIA

Eskaintza: Joseba eta Nerea-ri

1

GALILEO GALILEIK, MATEMATIKA IRAKASLE PADUAN, KOPERNIKOREN SISTEMA UNIBERTSALAREN BALIOTASUNA ERAKUTSI NAHI DU.

Mila seihun eta bederatzigarren urtean
Paduan, etxetxo apalean
Zientziaren argiak liluratu egiten gintuen.
Galileo Galileik kalkuluak egiten zituen
Eguzkia mugitzen ez dela
eta Lurrak grabitatu egiten duela.

Galileoren gela apala Paduan. Goizean goiz. Mutiko batek, Andrea, etxeko giltzariaren semeak, edalontzi bete esne eta ogitxo bat dakar.

GALILEO: *(Bular aldea garbitzen ari da bafada alaiak eginez.)* Utzi esnea mahai gainean, baina ez itxi libururik.

ANDREA: Esne saltzailleari ordaindu behar dlogula esan du amak. Bestela, etxearen inguruan biraka hasiko da laster, Galilei jauna.

- GALILEO: Esan hobeto zirkulua osatuko duela, Andrea.
- ANDREA: Zeuk esan bezala. Ez badiogu ordaintzen, zirkulua osatuko du gure inguruan, Galilei jauna.
- GALILEO: Epaitegiko udaltzaina aldiz, Cambione jauna, zuzen eta artez etorriko duk gugana, eta zein marra mota aukeratu du puntu biren artean?
- ANDREA: (*Imintzio eginez.*) Laburrena.
- GALILEO: Ederto. Gauza bat erakutsiko diat. Begira ezak astronomia taulen atzean.
(*Andreak Ptolomeoren sistemaren modelo bat atzeratzen du taulen atzealdetik.*)
- ANDREA: Zer da hau?
- GALILEO: Astrolabio bat; traste horrek erakusten dik, antzinakoen ustetan, nola ari diren astroak Lurraren inguruan biraka.
- ANDREA: Nola?
- GALILEO: Aztertu egin behar diagu. Lehenengo lehenengokoa: deskribapena.
- ANDREA: Erdian harritxo bat dago.
- GALILEO: Lurra duk.
- ANDREA: Bere inguruan, elkarren gainean, eratzunak daude.
- GALILEO: Zenbat?
- ANDREA: Zortzi.
- GALILEO: Kristalezko esferak dituk.
- ANDREA: Eratzunetan bolatxoak daude itsatsita...
- GALILEO: Astroak.
- ANDREA: Eta hor hitzak idatzirik dituzten xingolak daude.
- GALILEO: Zein hitz?
- ANDREA: Izarren izenak.
- GALILEO: Adibidez?
- ANDREA: Beheko bolatxoa Ilargia da, hori jartzen du. Eta gainean Eguzkia dago.
- GALILEO: Eta orain Eguzkia mugiaraz ezak.

ANDREA: (*Eraztunak mugiarazten ditu.*) Polita da. Baina hain itxita gaude...

GALILEO: (*bular aldea lehortuz.*) Bai, horixe bera sentitu nian tramankulu hori lehenengoz ikusi nuenean. Batzuei horrela gertatzen zaiguk. (*Andreari botatzen dio esku-oihala bizkarra lehor diezaion.*) Harresiak, eraztunak eta gelditasuna! Bi mila urtetan zehar Gizadiak uste izan zian Eguzkia eta gainontzeko izar guztiak bere inguruan biraka ari zirela. Aita Santuak, kardinalak, printzeek, jakintzuek, kapitainek, merkatariak, arrain saltzaileek eta ikasleek kristalezko esfera horretan geldi zeudela uste zitean. Baina orain gu irten egingo gaituk, Andrea, bidai handi bat egiteko. Garai zaharrak igaro direlako eta orain aro berri bat delako. Azken ehun urtetan Gizadia zerbait itxaroten balego bezala duk.

Hiriak txikiak dituk, eta buruak ere bai. Sineskeria eta izurritea. Baina orain zera esaten duk: gauzak horrela izateak ez dik esan nahi horrela jarraitu behar dutenik. Dena mugitzen baituk, laguna.

Hau guztia itsasontziekin hasi zela pentsatzea atsegin diat. Antzina-antzinako garaletatik, gizonak kostaldetan zehar arrastaka aritu baino ez zian egin, baina halako batean utzi egin zitean eta itsasoak zeharkatzen hasi huen.

Gure kontinente zahar honetan zurrumurru bat zabaldu duk: beste kontinente batzuk ere badituk. Eta, gure itsasontziak haletara jotzen dutenetik, bazter guztietatik esaten duk, barreka ari diren kontinenteetan, itsaso handi eta izugarri hori putzu txikia baino ez dela. Eta gauza guztien zergatiak aztertzeko gogo handia zegok: zergatik erortzen den eskutik askatzen den harria eta nola igotzen den zerurantz jaurtikitzen denean. Egunero asmatzen duk zerbait. Ehun urtekoek ere, asmatu den berrikuntza belarrira oihukatzeke eskatzen ditek gazteei.

Gauza asko asmatu dituk honezkero, baina asmatzeko gehiago zeudek. Eta horrela egin behar izango ditek belauldi berriek ere.

Sienan, gaztetan, ikusi nian etxegintzan ari ziren langile batzuk bost minututan eztabaidatu ondoren granitozko bloke handiak mugitzeko era zaharra soken antolakuntza berri eta zentzuzkoagoagatik aldatzen. Han eta orduan jakin nian: garai zaharrak amaituak hituen eta berri bat hasten zuan. Laster jakingo dik Gizadiak zer gertatzen den bere etxeaz, bizi den izarraz. Liburu zaharrek diotena ez duk nahikoa izango.

Mila urtetan fedea gailendu zen tokian, hantxe bertan, zalantza nagusitu baituk. Mundu guztiak esaten dik: bai, liburuetan zetorrek hori, baina ikus dezagun geure kabuz. Egia goretzien txaloak jotzen zaizkiek bizkarrean; sekula ere zalantzan jarri ez zen hura kezkatan jartzen duk gaur.

Horrela printzeen eta prelatuen urrez brodaturiko solnekoak ere jasotzen dituen haize korrontea sortu duk, eta hankak ikusten zaizkiek azpitik, lodiak ala argalak, geure hankak bezalako hanka batzuk. Zeruak, ikusi den bezala, hutsik zeudek. Eta barre zantzoka lehertu dituk.

Baina Lurreko urak errota goru berriak mugiarazten ditik, eta untzitegietan, eta soka eta untzi-oihal lantegietan, bostehun esku mugitzen ari dituk era batera eta antolaketa berri batez.

Gu hil baino lehenago, azoketan ere astronomiaz hitz egiten entzungo dugula iragartzen diat nik. Arrain saltzaileen seme-alabak ere eskolara joango dituk. Geure hirietako gizonek, berrikuntzez irrikitzen, Lur gainean astronomia berri bat mugitzen has dadin atsegin izango baitute. Beti esan ohi duk astroak finko loturik zeudela kristalezko ganga batean jaus ez zitezen. Orain indar berriak hartu eta aske utzi dizkiagu hegan flotatuz, euskaririk gabe, eta bidai luzea hasi ditek, geure itsasontziek bezala.

Eta Lurra biraka ari duk alai Eguzkiaren inguruan, eta arrain saltzaileak, merkatariak, printzeak eta kardinalak, eta Aita Santuak ere, berarekin batera ari dituk biraka.

Unibertsoak aldiz, galdu egin dik bere erdigunea gau batean, eta hurrengo goizean kontaezinak zituan bere erdiguneak. Horrela denek eta batek ere ez ematen diate erdigune hori, bat-batean leku handia dagoelako.

Gure itsasontziak urrutira doazkik, gure astroak bira handiak ematen dizkiate espazioan eta xake jokoan ere dorreak askoz ere harantzago doazkik oraintsu arlo guztietan.

Nola zioz poetak? "Oi egunabar goiz hori...".

ANDREA: "Oi hasierako egunabar goiz hori!

Kostalde berrietatik heltzen den

Haize bolada!"

Eta zuk esnea hartu behar duzu, laster jendea etorriko delako berriro.

GALILEO: Bitartean, ulertu duk atzo esanikoa?

ANDREA: Zer? Kiperniko eta bere jira-bira haiena?

GALILEO: Bai.

ANDREA: Ez. Zergatik nahi duzu neuk ulertzea? Oso zaila da, eta urrian hamaika urte baino ez ditut beteko oraindik.

GALILEO: Horrexegatik, hain zuzen ere, horrexegatik nahi diat uler-tzea. Ulertua izan dadin lan egiten diat nik eta erosten dizkiat hain garestiak diren liburu horiek, esne saltzaileari ordaindu beharrean.

ANDREA: Baina nik eguzkia, arratsaldean, goizean egon ez den tokian dagoela ikusten dut. Horregatik ezinezkoa da gel-dirik egotea! Sekula ere ez!

GALILEO: Hik ikusten duk! Zer ikusten duk? Ez duk ezer ikusten. Begiak zabal-zabal ireki baino ez duk egiten. Begiak zabal-zabal irekitzea ez duk ikustea. (*Gelaren erdian konketaren burdinazko euskarria jartzen du.*) Hau Eguzkia duk. Jezarri. (*Andrea jezarri egiten da aulkian, Galileo bere atzean geratzen da zutik.*) Non zegok Eguzkia, hire ezkerre alara hire eskuinera?

ANDREA: Nire ezkerre.

GALILEO: Eta nola hel zitekek eskuinetara?

- ANDREA: Zeuk eramaten baduzu, jakina.
- GALILEO: Horrela baino ez? (*Jaso egiten du aulki eta guzti eta bira erdia ematen dio.*) Non zegok orain Eguzkia?
- ANDREA: Nire eskuinera.
- GALILEO: Eta mugitu duk?
- ANDREA: Ez.
- GALILEO: Nor mugitu duk?
- ANDREA: Neu.
- GALILEO: (*Oihuka.*) Gezurra! Tentel hori! Aulkia!
- ANDREA: Eta ni berarekin!
- GALILEO: Jakina. Aulkia Lurra duk. Eta hi bere gainean hago.
- SARTI AND.: (*Ohea egiten sartu da.*) Zer egiten ari zataizkio nire semeari, Galilei jauna?
- GALILEO: Ikusten erakusten diot, Sarti andrea.
- SARTI AND.: Gelan zehar leku batetik bestera eramanda?
- ANDREA: Utzi, ama. Zuk ez duzu ulertzen.
- SARTI AND.: Ez, e? Eta hik bai, ezta? Ikasgaiak hartu nahi dituen zaldun gazte bat dago. Oso ondo jantzita eta gomendio gutun bat eskuan. (*Eman egiten dio.*) Azkenean nire Andreak bi eta bi bost direla esatea lortuko duzu. Zuk esandako guztia nahasten du. Atzo gauetz, Lurra Eguzkiaren inguruan biraka ari dela erakutsi zidan. Sinestuta dago Kippérnico izena duen jaun batek horrela kalkulatu duela.
- ANDREA: Ez du ba Kippérnico kalkulatu, Galilei jauna? Esalozu zeuk!
- SARTI AND.: Nola? Benetan kontatzen dizkiozu halako astakeriak? Gero eskolan esan ditzan eta eklesiastiko jaunak nigana etor daitezen santutasun urriko gauzak baino ez dituelako esaten. Lotsatu behar zenuke, Galilei jauna.
- GALILEO: (*Gosaltzen.*) Geure ikerketetan oinarrituz, Sarti andrea, Andreak eta biok, eztabaida gogorren ostean, munduari gehiagotan ezkutatu ezin dizkiogun aurkikuntzak egin ditugu. Aro berri bat hasi da, sekulako garaia, zinetan bitzeta plazer hutsa izango baita.

- SARTI AND.: Ba oso ondo. Ea aro berri horretan esne-saltzaileari ordaindu ahal diogun, Galilei Jauna. (*Gomendio gutuna erakutsiz.*) Ez ezazu berriz ere bidali, egidazu mesede hori gutxienez. Pentsa ezazu esne-saltzaileari zor diogunaz. (*Irteten da.*)
- GALILEO: (*Barreka.*) Utz iezadazu esnea hartzen behintzat!... (*Andreari.*) Zerbait ulertu genian atzo, beraz!
- ANDREA: Berari bakarrik esan nion, harriturik uzteko. Baina ez da egia. Zuk aulkia baino ez duzu mugitu, eta ni berarekin batera, bere gunearen inguruan eta alde batera, eta ez honela. (*Besoaz aurreranzko mugimendua egiten du.*) Bestela jausi egingo nintzatekeen, jakina. Zergatik ez du aulkiak aurreranzko birarik egin? Orduan ikusiko litzatekeelako ni ere Lurretik jausiko nintzatekeela berak horrelako birarik egingo balu. Ikusten duzu, ba.
- GALILEO: Baina nik erakutsi egin diat...
- ANDREA: Eta nik gaur gauean ulertu dut Lurrak horrelako birarik egingo balu gauez, ni buruz behera zintzillika egongo nintzatekeela, eta hori horrela da.
- GALILEO: (*Mahai gainetik sagar bat hartuz.*) Hara, hau Lurra duk.
- ANDREA: Ez erabili horrelako adibiderik, Galilei jauna. Horrela beti irabazten duzu.
- GALILEO: (*Sagarra berriro utziz.*) Ondo duk.
- ANDREA: Adibideekin beti irabaz daiteke argia izanez gero. Baina nik ezin dezaket nire ama aulki batean jaso zuk nirekin egiten duzun bezala. Horregatik ez da adibide ona. Eta zer gertatuko litzateke sagarra Lurra balitz? Ez litzateke ezer gertatuko.
- GALILEO: (*Barreka.*) Gertatzen dena duk, hik ez duala jakin gura.
- ANDREA: Har ezazu berriro. Zergatik ez litzateke gauez buruz behera zintzillik geratuko?
- GALILEO: Beraz, hau duk Lurra eta hemen hago hi. (*Zotza sartzen dio sagarrari.*) Eta orain Lurra biraka ari duk.
- ANDREA: Eta orain berriro nago ni buruz behera.

- GALILEO: Zer? (*Berriro ere bira ematen dio sagarrari.*) Ez ote zegok toki berebean? Ez ditek oinek behean jarraitzen? Zutik jarraituko al huke honela biraraziz gero? (*Zotza atera eta bira eginarazten dio.*)
- ANDREA: Ez. Eta zergatik ez naiz konturatzen biraka ari denik?
- GALILEO: Berarekin batera ari haizelako birakal! Hi eta hire gainean dagoen airea eta esferaren gainean dagoen guztia.
- ANDREA: Eta zergatik ematen du eguzkia mugitzen ari balitz bezala?
- GALILEO: (*Sagarra biraka jartzen du berriro zotza eta guzti.*) Hara, hire azpian Lurra ikusten duk, berdin jarraitzen dik, beti zegok azpian eta, hiretzat, ez duk mugitzen. Baina orain begira ezak gora. Orain argia duk buru gainean, baina zer duk buru gainean, hau da, goian, birarazten bahaut?
- ANDREA: (*Bira jarraitzen du.*) Berogailua.
- GALILEO: Eta non zegok argia?
- ANDREA: Behean.
- GALILEO: Hori duk!
- ANDREA: Hori oso ondo dago, txundituta utziko du.
(*Ludovico Marsili, gizon aberatsa sartzen da.*)
- GALILEO: Etxe honek usategia dirudi.
- LUDOVICO: Egunon, jauna. Ludovico Marsili dut izena.
- GALILEO: (*Aurkezpen gutuna aztertuz.*) Holandatik al zatoz?
- LUDOVICO: Zutaz askotan entzun dut bertan hitz egiten, Galilei jauna.
- GALILEO: Zure familiak lurra ditu Canpanian?
- LUDOVICO: Nire amak munduan zer pasatzen zen eta hori guztia pixka bat ikus nezan nahi zuen.
- GALILEO: Eta Holandan, esaterako, Italian neu nintzela gertatzen zela entzun zenuen?
- LUDOVICO: Eta nire amak zientzietan zer gertatzen zen ikus nezan nahi zuenez...
- GALILEO: Banakako eskolak: hamar ezkutu hilean.
- LUDOVICO: Oso ondo, jauna.

- GALILEO: Zer interesatzen zaizu?
- LUDOVICO: Zaldiak.
- GALILEO: Hara!
- LUDOVICO: Nik ez daukat zientzietarako bururik, Gallei Jauna.
- GALILEO: Hara. Orduan, hamabost ezkutu izango dira.
- LUDOVICO: Oso ondo, Gallei Jauna.
- GALILEO: Oso goiz eman behar dizut klasea. Kaltetua heu izango haiz, Andrea. Alde batetara utzi behar haut, jakina. Ulertzen duk, ezta? Hik ez duk ezer ordaintzen.
- ANDREA: Banoa. Eraman dezaket sagarra?
- GALILEO: Bai.
(*Andrea badoa.*)
- LUDOVICO: Egonarria behar izango duzu nirekin. Batez ere, zientzietan beti delako dena zentzuak esaten duenaren kontra. Hor duzu, adibidez, Amsterdamen saltzen duten tutu berezi hori. Zehazki aztertu dut. Marruzko kutxa bat eta lente bi, bat honelakoa –(*lente ahurra marrazten du keinu batez*)- eta bestea horrelakoa –(*lente ganbilla irudikatzen du*)- Batek handitu eta besteak txikitu egiten duela diote, eta zentzudun edozeinek uste izango luke neutralizatu egiten direla. Gezurra. Traste horrekin bost bider handiago ikusten dira gauzak. Hori da bere zientzia.
- GALILEO: Bost bider handiago ikusten dela?
- LUDOVICO: Elizetako dorreak, usoak, urrun dagoen guztia.
- GALILEO: Zuk zeuk ikusi al dituzu elizetako dorre horiek handituta?
- LUDOVICO: Bai Jauna.
- GALILEO: Eta tutuak lente bi zituela diozu? (*Marrazki bat egiten du paper zati baten.*) Honelako itxura al zuen? (*Ludovicok baietz egiten du.*) Noiz asmatu zen hori?
- LUDOVICO: Ni Holandatik atera baino egun batzuk lehenago uste dut, azokan behintzat ez zen lehenago ikusi.
- GALILEO: (*la lagunkoi.*) Eta zergatik izan behar du Fisikak? Zergatik ez zaldi hazkuntza?

(Sarti andrea sartzen da Galileo konturatu gabe.)

LUDOVICO: Nire amak beharrezkoa dela uste du zientzia apur bat. Gaur egun mundu guztiak edaten du bere ardo zientziaz, ezta?

GALILEO: Berdin-berdin aukera zenezake hizkuntza hil bat ala Teologia. Errazagoa da. *(Sarti andrea ikusten du.)* Ongi da, zatoz astearte goizez.

(Ludovico badoa.)

Ez begiratu horrela. Onartu egin dut.

SARTI AND.: Une egokian ikusi nauzulako. Unibertsitateko Idazkaria kanpoan da.

GALILEO: Esalozu sartzeko, pertsona garrantzitsua da eta. Horrek 500 ezkutu esan nahi du, agian. Orduan ez nuke banakako ikaslerik behar.

(Sarti andreak sartzeko adierazten dio Idazkariari. Galileok jazten bukatzen du paper zati batean zenbaki batzuen zirrimarrak egiten dituen bitartean.)

Egunon, utz lezadazu ezkutu erdia. *(Sarti andreari ematen dio Idazkariak zorrotxo batetik ateratako txanpona.)*

Sarti andrea, bidal ezazu Andrea optikoarengana lente biren bila; hemen daude neurriak.

(Sarti andrea irteten da papera hartuta.)

IDAZKARIA: Soldata 1000 ezkututara igotzeko egin zenuen eskabi-deaz hitz egitera nator. Zoritxarrez, ezin naiz Unibertsitatean horren alde jarri. Zuk badakizu matematika ikasleak ez dituztela ikasleak unibertsitatera ekartzen. Nolabait esateko, Matematikak ez dira oso arte irabazizkoak. Eta ez da izango Errepublikak ez dituelako biziki estimatzen. Ez dira Filosofia bezain beharrezko, ezta Teologia bezain baliagarri, baina ezagutzen dituenari sekulako poztasunak ematen dizkiote!

GALILEO: *(Bere paper ganean makurturik.)* Lagun maitea, ezin dut 500 ezkuturekin konpondu.

IDAZKARIA: Baina, Galilei jauna, zuk bi aldiz ematen duzu eskola astean ordu bi. Zeure ospe itzelak nahi dituzun ikasle

guztiak ekarriko dizkizu, banakako eskolak ordain ditza-
ketenak. Ez dituzu banakako ikasleak?

GALILEO: Jauna, gehiegi ditut! Eskola eman baino ez dut egiten eta noiz ikasiko dut nik? Jainkoarren, gizona! Ni ez naiz orojakilea, Filosofia Fakultateko jaun horiek bezala. Tentela naiz. Ez dut ulertzen ezertxo ere. Horregatik, behartuta nago nire jakituriaren hutsuneak betetzen. Eta noiz egin behar dut? Noiz ikertuko dut? Nire zientzia jakiteko egarri da! Arazorik nagusienei buruz hipotesiak baino ez ditugu gaur egun. Baina frogak eskatzen dizkiogu geure buruari. Eta nola egin dezaket aurrera, bizitzeko, ordain dezakeen artaburu guztiari sartu behar badiot buruan paraleloki dauden marra bik infinituan baino ez dutela elkar jotzen?

IDAZKARIA: Ez ahaztu Errepublikak, agian, ez duela zenbait Printzek bezainbeste ordainduko, baina horren ordezkari ikertzeko askatasuna bermatzen duela. Paduan protestanteak ere baditugu entzule legez! Eta doktore agiria ematen diegu! Cremonini jauna ez bakarrik ez genuen Inkisizioaren esku utzi, frogatu zitzaigunean, frogatu zitzaigun, Galilei jauna, erlijioaren aurkako aldarrikapenak egiten zituela, baizik eta soldada igoera ere eman genion. Holandan ere badakite Venezia dela Inkisizioak ahorik zabaltzen ez duen Errepublika. Eta horrek bere balioa ere badu zuretzat, astronomoa izaki, hau da, aspaldidanik, Elizaren aginduak betetzen ez diren sail batean ari baitzara!

GALILEO: Giordano Bruno Erromara eraman zenuten. Copernicoren teoria zabaltzen zuelako.

IDAZKARIA: Ez Copernicoren teoria zabaltzen zuelako, faltsua bestalde, baizik eta ez zelako veneziarra eta ez zuelako hemen lekurik. Beraz bazter dezakezu errea. Bidenabar, askatasun guztia izanik ere, komenigarria da lau haizetara ez oihukatzea Elizaren anatema zehatza jasan duen izena, hemen ere ez, hau da, ezta hemen ere.

GALILEO: Pentsakera askatasunarekiko duzuen babesaren negozio polita da, ez da hala? Beste toki batzuetan Inkisizioa nagusi dela eta erre egiten duela gogoratzean, irakasle

- on eta merkeak lortzen dituzue. Inkisizioaren aurrean eskaintzen duzuen babesaren ordainean soldata txikiagoak ordaintzen dituzue.
- IDAZKARIA: Ez da bidezkoal Ez da bidezkoal Zertarako nahi zenuke ikertzeko munduan den asti guztia izatea Inkisizioko edozein fraile ez-jakintsuk zeure ideiak debeka balitza besterik gabe? Ez da arrosarik arantzarik gabe, ezta printzerik frailerik gabe, Galilei jauna!
- GALILEO: Eta zertarako ikerkuntza askatasuna ez badago ikertzeko astirik? Zer gertatzen da emaitzekin? Agian Signoriako jaunel erakuts niezazkieke grabitazioari buruz egin ditudan ikerketak *-eskuizkribu batzuk erakutsiz-* eta galdetu ea ez dituzten ezkutu batzuk gehiago balio.
- IDAZKARIA: Askoz ere gehiago balio dute, Galilei jauna.
- GALILEO: Askoz ere gehiago ez, 500 ezkutu gehiago, jauna.
- IDAZKARIA: Ezkutuak sortarazten dituenak baino ez ditu ezkutuak balio. Dirua irabazi nahi baduzu beste gauza batzuk aurkeztu behar dituzu. Saltzen duzun zientziaren ordainean baino ezin duzu eskatu, erosten duenaz hartuko den bezala. Adibidez, Florentzian Colombe jaunak saltzen duen Filosofiak gutxienez 10.000 ezkutu urtean ematen dizkio irabazten Printzeari. Zure grabitazio arauak, Galilei jauna, iskanbila handia sortu dute, dudarik gabe. Parisen eta Pragan txalotu dituzte. Baina han txalotzen duten jaunek, ez dizkiote Paduako Unibertsitateari zuk sortutako gastuak ordaintzen. Aukeratu duzun ikerkuntza espezialitatea da zure zoritxarra, Galilei jauna.
- GALILEO: Ulertzen dut: merkatal askatasuna, ikerkuntza askatasuna. Eta merkatal askatasuna ikerkuntzaz, ez da hala?
- IDAZKARIA: Baina Galilei jauna! Hori bai arazoak ikusteko modu bixia! Utz iezadazu esaten ez ditudala guztiz ulertzen zure ohar barregarri horiek. Loretan den Errepublikako merkataritza ez zait arbulagarri egiten. Baina are gutxiago ausartuko nintzateke, Unibertsitateko Idazkari ohi bezala, ikerkuntzaz era horretan hitz egiten, zilegi bazait esatea, era arduragabe horretan. (*Bitartean Galileok begirada minduak zuzentzen ditu bere lan-mahairantz.*)

Pentsa ezazu nolakoak diren gauzak geure inguruan! Beste toki batzuetan esklabutzaren zartailupean hasperenka ari diren zientziez! Han zartailuak egin dira narruzko infolio zaharrez! Han ez da jakin behar nola jausten den harria, baizik eta zer idatzi zuen Aristotelesekin horren inguruan. Begiek irakurtzeko baino ez dute balio. Zertarako gorputzen erorketari buruzko lege berriak belauniko nola jausteko arauak baino ez badira garrantzitsu? Pentsa ezazu aldiz zein poztasun handiz hartzen dituen geure Errepublikak zeure ideiak, ausartegiak izanik ere! Hemen ikertu ahal duzu! Hemen lan egin ahal duzu! Inork ez ditu zelatan egiten, inork ez zaitu zapaltzen! Gure merkatariok, florentziarrekin lehian oihal hobeak izateak zer ekartzen duen ondo dakiten horiek, arretaz entzuten dute "Fisika hobe baten alde" egin duzun deia, eta zenbat zor dion Fisikak ehungailu hobeak eskabideari. Gure hiritar bikainak zeure ikerkuntzez interesaturik daude, bisitatu egiten zaituzte eta zuk egindako ikerkuntzak erakusteko eskatzen dute, astia urri duten hiritarrek egiten dute hori. Ez arbiatu merkataritza, Galilei jauna. Hemen inork ere ez luke utziko, ezta hurremanik ere, zeure lanean molesta zaitzaten, ezta muturluzeok arazorik jar diezazuten. Onar ezazu, Galilei, hemen lan egin dezakezu.

GALILEO: (Etsita.) Bai.

IDAZKARIA: Eta, diruari dagokionean, erabil ezazu berriro, noiz edo noiz, zeure konpas proportzionala bezain gauza politen bat, zeinarekin, matematika ikasketarik gabe ere, (*Atzamarrez kontatzen hasten da.*) marrak irudika baitaitezke, kapitalaren interes konposatuak kalkulatu, lur-sailen krokisa berriz garatu eskala handiago ala txikiago batean eta kanoi baten balen pisua zehaztu.

GALILEO: Lelokeriak.

IDAZKARIA: Bertako jaunik gorenena liluratu eta harritu eta eskudirua erakarri duen zerbaiti lelokeria esaten diozu. Stefano Gritti jenerala ere, tresna hori erabilia erro karratuak egiteko gai dela entzun dut!

GALILEO: Harrigarria benetan..! Pentsarazi didazu, Priuli. Agian, era horretako zerbait edukiko dut zuretzat. (*Krokisa duen papera hartzen du.*)

IDAZKARIA: Benetan? Irtenbidea litzateke hori. (*Jaiki egiten da.*) Galilei jauna, badakigu gizon handia zarela. Gizon handia baina asegabea, hala esan badaiteke.

GALILEO: Bai, asegaitz nago, eta hori ordaindu behar zenidakete, argiak bazinete! Nire buruaz ere asegaitz naizelako. Baina, horren ordeaz, zuetaz egon nadin salatzen zarete. Onartu behar dut, veneziar jaunok, atsegin zaidala zuen armategiari, untzitegiei eta armagintzari denbora eskaintzea. Baina ez didazue astirik uzten nire zientzia arloan inguratzen nauten burubide ausartei jarraitzeko. Han garia jotzen ari den idiaren muturra estaltzen duzue. 46 urte ditut eta ez dut asetu nauen ezer ere egin.

IDAZKARIA: Ez nuke gehiago oztopatu nahi.

GALILEO: Eskerrik asko.

(*Idazkaria irteten da.*)

Galileo bakarrik geratzen da une batzuetan eta lanean hasten da.

Andrea heltzen da korrika.)

GALILEO: (*Lanari utzi gabe.*) Zergatik ez duk sagarra jan?

ANDREA: Berari erakusteko bira egiten duela.

GALILEO: Gauza bat esan behar diat, Andrea: ez iezazkiek beste batzuei geure ideiak adieraz.

ANDREA: Zergatik ez?

GALILEO: Agintariak debekatu egin dik.

ANDREA: Baina egia dira eta.

GALILEO: Baina debekatu egiten ditik... Arazo honetan beste zerbait zegok. Fisikoek ezin diagu frogatu oraindik egiazat duguna. Copernico handiaren teoria ere ez duk frogatu oraindik. Hipotesi hutsa duk. Eman iezazkidak lenteak.

ANDREA: Ezkutu erdia ez da nahiko izan. Jaka utzi behar izan dut. Ordainetan.

GALILEO: Eta zer egingo duk neguan jakarik gabe?

(*Isilunea. Galileok lenteak jartzen ditu paperaren gainean, irudia jarraituz.*)

ANDREA: Zer da hipotesi bat?

GALILEO: Zerbait zilegitzat ala gertagarritzat hartzea, baina horren frogarik izan gabe. Felice, hor behean, saski-dendaren aurrean, umeari titia ematen ari zaiola, hipotesia duk, esnea ematen diola umeari eta ez umeak berari, bertaratu eta ikusi eta erakusten ez den bitartean. Astroen aurrean, oso gutxi ikusten duten begi lausodun zizareak bezalakoak gaituk. Milaka urtetan sinestu ziren irakaspen zaharrak zaharkiturik zaudek; eraikuntza erraldoi horietan eutsi behar dituzten oinarrietan baino egur gutxiago zegok. Gauza gutxi erakusten duten lege ugari dituk, hipotesi berriak ordea, asko azaltzen duten lege gutxi ditik.

ANDREA: Baina niri dena frogatu didazu.

GALILEO: Horrela izan daitekeela baino ez. Ulertzen duk? Oso hipotesi ederra duk

Eta ez zegok kontra egiten dion ezer.

ANDREA: Nik ere fisiko izan nahi dut, Galilei jauna.

GALILEO: Sinesten diat, kontutan izanik geure arloan azaltzeko dauden hamaitzako auzi. (*Leihora hurbildu eta lenteetatik begiratzen du neurritz interesaturik.*) Begira hemen-dik, Andrea.

ANDREA: Andre Maria neurea, dena hurbiltzen da! Dorreko kanpaiak bertan daude. Kobrezko letrak ere irakur ditzaket: Gratia Dei.

GALILEO: Honek 500 ezkutu ekarriko zizkiguk.

2

GALILEOK AURKIKUNTZA BERRI BAT EMATEN DIO ERREPUBLIKARI.

Ez da handia gizon handiak egiten duen guztia Eta Galileori laket zalo janaria.

Entzun ezazue orain, egonarrria osoro bilduz

Egia osoa teleskopioari buruz.

Veneziako armategi handia portuaren ondoan. Aholkulariak Dogo-aren agintepean. Alde batera, Sagredo, Galileoren laguna, eta Virginia Galilei, hamabost urtekoa, belusezko kuxin baten gainean luzeran hirurogei bat zentimetrotako narru gorrizko kutxatila daramala. Taula baten gainean, Galileo. Bere atzean, katalejuaren oinarrria, Federzoni lente leuntzailearen ardurapean.

GALILEO: Gorentasun, jaunok! Paduako zuen Unibertsitateko matematika irakasle legez eta, hemen Venezian, zuen Armategi Handiaren zuzendari legez, beti hartu dut nire betebehartzat, irakaskuntza lan gorena ez ezik, Venezia-ko Errepublikarentzat asmakizun erabilgarri bidez irabazi apartak lortzea. Zor dudan poztasun eta apaltasunez, guztiz tresna berria aurkeztu eta eman diezazueket gaurko egunean, nire ikuspegi luzeko anteojuua, edo teleskopioa, mundu osoan ospetsua den zuen Armategi Handian egina, printzipio kristau eta zientifikorik gorenenak jarraituz sortua eta zuen zerbitzari sutsu honek hamazazpi urtetan pazientziaz eginiko ikerkuntza lanaren ondorio. (*Galileok taula utzi eta Sagredoren ondoan jartzten da. Txaloak. Galileok gur egiten du. Ahopeka, Sagredori.*) Hau denbora galtzea!

SAGREDO: (*Ahopeka.*) Harakinari ordaindu ahal izango diozu, lagun.

GALILEO: Bai, horrek dirua ekarriko die. (*Gur egiten du berriro.*)

IDAZKARIA: (*Taulara igoz.*) Gorentasuna, jaunok! Berriz ere osatuko da veneziar idazkiz loriaren orria Arteen Liburu Handian! (*Txalo adeitsuak.*) Munduan ospetsu den jakintsu batek eskainiko dizue, zuei bakarrik, merkataritzarako onura handia duen tutua, egin dezazuen eta merkatura deza-zuen on deritzozuen eran. (*Txalo gogorragoak.*) Pentsa-

tu duzue, agian, tresna honen bidez, guda garaian areioaren ontzi mota eta kopurua ezagutzeko beta izango dugula, berak gureak ezagutu baino ordu bi arinago, eta horrela, bere indarra ezagutuz, jazarpena, eraso ala ihesa erabaki dezakegula? (*Txalo beroak.*) Eta orain, Gorentasun, Signoria Handia, Galilei jaunak bere asmakizun den tresna hau, bere gaitasunaren lekuko hau, bere alaba xarmangarriaren eskuetatik har dezazun erregutzen dizu.

Musika. Virginia aurreratu egiten da, gur egiten du eta anteojuak ematen dio Idazkariari, honek Federzoniri eman diezailon. Federzonik oinarriaren gainean jarri eta lotu egiten du. Dogo-a eta aholkulariak taula gainera igo eta tututik begira hasten dira.

GALILEO: (*Ahopeka.*) Ez dizut agintzen maskarada hau jasateko gai izango naizenik. Dirua erruz emango dien zirtzileria lortu dutela uste dute hauek, baina askoz ere gehiago da. Atzo Ilargirantz zuzendu nuen tutua.

SAGREDO: Eta zer ikusi zenuen?

GALILEO: Ez duela berezko argirik.

SAGREDO: Zer?

AHOLKULA.: Santa Rositako gotorlekuak ikus ditzaket, Galilei jauna... Itsasontzi horretan jaten ari dira. Arrain errea. Jangura egin zait.

GALILEO: Benetan esaten dizut. Astronomiak ez du milaka urte-tan aurrera egin anteojurik ez zuelako.

AHOLKULA.: Galilei jauna!

SAGREDO: Hitz egiten ari zaizkizu.

AHOLKULA.: Tramankulu honekin ondoegi ikusten da. Etxeko emakumeei esan behar diet bukatu dela terrazan bainua hartzeko ohitura hori.

GALILEO: Badakizu zerez osatzen den Esne Bidea?

SAGREDO: Ez.

GALILEO: Nik badakit.

AHOLKULA.: Holako batengatik hamar ezkutu eska daitezke, Galilei jauna.

(Galileok gur egiten du.)

VIRGINIA: (Ludovico ekartzen du bere aitarengana.) Ludovicok zoriondu nahi zaitu, aita.

LUDOVICO: (Nahasturik.) Zorionak, jauna.

GALILEO: Hobetu egin dut.

LUDOVICO: Bai jauna. kutxatila gorria jarri diozu. Holandan berdeak zen.

GALILEO: (Sagredoganantz itzuliz.) Tramankulu honekin harako teoria jakin bat ez ote daitekeen froga pentsatzen ari naiz.

SAGREDO: Euts lezalozu.

IDAZKARIA: Zure 500 ezkutuak gauza erabakia da, Galilei.

GALILEO: (Kasurik egin gabe.) Berez, ez naiz fidatzen arinegi ateratako edozein ondorioz.

(Dogo-a, gizon lodi eta apala, Galileorengana hurbildu eta hitz egiten saiatzen da, duintasun traketsaz.)

IDAZKARIA: Galilei jauna, Berorren Gorentasuna, Dogo-a.

(Dogo-ak Galileoren eskua estutzen du.)

GALILEO: Egia da, bostehun ezkutuak! Pozik dago, Gorentasun?

DOGOA: Zoritzarrez, Errepublikan aitzakia bat behar izaten dugu beti gure zinegotzientzat, gure jakintsuei nolabait ordaindu ahal izateko.

IDAZKARIA: Beste alde batetik, non egongo litzateke, bestela, eragingarria?

DOGOA: (Irribarrez.) Aitzakia behar dugu.

(Dogoak eta Idazkariak aholkulariengana daramate Galileo, eta inguratu egiten dute. Virginia eta Ludovico urrunduz doaz, astiro.)

VIRGINIA: Ondo egin al dut?

LUDOVICO: Niri oso ondo iruditu zait.

VIRGINIA: Zer gertatzen zaizu?

LUDOVICO: Ezer ez. Kutxa berde batek balio bera izango zukeen agian.

VIRGINIA: Uste dut denak daudela oso pozik nire aitarekin.

LUDOVICO: Eta nik uste dut zerbait ulertzen hasi naizela Zientziaz.

3

1610-EKO URTARRILAK 10: KATALEJUAREN BIDEZ COPERNICOREN SISTEMA BAIEZTATZEN DUTEN ZENBAIT FENOMENO AURKITZEN DITU GALILEOK ZERUAN. LAGUNAK OHARTURIK BERE IKERKUNTZEK IZAN DITZAKETEN ONDORIOEZ, GIZA ARRAZOIAN DUEN FEDEA AGERTZEN DU GALILEOK.

Mila seihun eta hamarreko, urtarrilaren hamarrean

Galileok ikusten du Zerua egiazkoa ez dela.

Galileoren langela Paduan. Gaeuz Galileo eta Sagredo beroki lodiak jantzita, katalejuaren ondoan.

SAGREDO: (*Katalejutik begiraturuz, ahots apalez.*) Igitaiaren ertza oso irregularra da, koskaduna eta laztasunez betea. Alde ilunean, ertz argidunetik hurbil, argidunak diren puntuak ere badaude. Bata bestearen atzetik agertzen dira. Puntu horietatik argia barreiatzen da, geroago eta inguru zabalagoetatik, argiturik dagoen inguruaz bat egin arte.

GALILEO: Nola azaltzen dituzu puntu argidun horiek?

SAGREDO: Ezinezkoa da... .

GALILEO: Bai. Mendiak dira.

SAGREDO: Izar batean?

GALILEO: Izugarritzko mendiak. Eguzki berriak urre kolorez argitzen dituen gailurrak, bere inguruan, maldan behera, gaua nagusitzen den bitartean. Ikusten duzuna goiko mendi tontorretatik arantara jaisten den argia da.

SAGREDO: Baina hori mende bitako Astronomiaren aurka dago!

GALILEO: Hori da. Ikusi duzuna ez du beste inork ikusi, nik izan ezik. Zu bigarrena zara.

SAGREDO: Baina Ilargia ezin daiteke izan mendi eta aranez osaturiko Lur bat, Lurra izar bat ezin izan daitekeen bezala.

- GALILEO: Ilargia mendi eta aranez beteriko Lur bat izan daiteke, eta Lurra izar bat izan daiteke. Zerutar gorputz arrunta, bat milaren artean. Begira ezazu berriro. Ikusten duzu Ilargiaren alde iluna guztiz ilun?
- SAGREDO: Ez, orain arretaz begiratuta, argi motela ikusten diot gainetik, errauts kolorekoa.
- GALILEO: Eta zeln eratako argia izan daiteke hori?
- SAGREDO: ¿?
- GALILEO: Lurrarena da.
- SAGREDO: Burugabekeria da hori. Nola eman dezake argia Lurrak, bere mendi, baso eta urekin, gorputz hotz batek?
- GALILEO: Ilargiak bezala. Astro biak daudelako Eguzkiak argiturik, horregatik distirutzen dute. Guretzat Ilargia dena gara gu Ilargiarentzat. Eta berak ikusten gaitu batzuetan igtiala bezala, beste batzuetan borobil erdia bezala, beste batzuetan betea eta beste batzuetan ez gaitu ikusten.
- SAGREDO: Orduan ez litzateke desberdintasunik izango Ilargia eta Lurraren artean?
- GALILEO: Dirudienez ez.
- SAGREDO: Hamar urte ez dira oraindik Erroman gizon bat erre zutena. Giordano Bruno zuen izena, eta horixe bera baieztatu zuen.
- GALILEO: Horixe bera. Eta gu ikusten ari gara. Ez kendu begia tutu horretatik, Sagredo. Lurra eta Zeruaren artean desberdintasunik ez dagoela ikusten ari zara. 1610eko urtarrilaren 10 da gaur. Gizadiak bere egunerokoa idazten du: Zerua deuseztaturik geratu da.
- SAGREDO: Ikaragarria da.
- GALILEO: Beste gauza bat aurkitu dut. Oraindik harrigarriagoa agian.
- SARTI AND.: (*Sartzen da.*) Idazkari jauna.
(*Idazkaria arinki sartzen da.*)
- IDAZKARIA: Barkatu beranduko ordua. Zurekin bakarka hitz egitea eskertuko nizuke.

- GALILEO: Priuli jauna, Sagredo jaunak nik entzun behar dudan guztia entzun dezake.
- IDAZKARIA: Baina agian ez zaizu atsegin izango jaun honek gertatu dena jakiterik. Zoritxarrez, guztiz gauza sinestezina.
- GALILEO: Badakizu? Sagredo jauna ohituta dago nire aurrean gauza sinestezinak aurkitzen.
- IDAZKARIA: Beldur naiz... (Anteojua erakutsiz.) Hemen dago traste ospetsua. Berehala bota dezakezu. Ez du ezer ballo, ezer ere ez.
- SAGREDO: (*Bueltaka urduri egon dena.*) Zergatik?
- IDAZKARIA: Ba al dakizu, zuk hamazazpi urte luzeko ikerketen ondorioztat aurkeztu duzun asmakizun hori, Italiako bazter guztietan aurki daitekeela ezkutu batzuen orde? Eta Holandan egina hain zuzen ere! Une hauetan, holandar unti bat ari da bostehun anteoju portuan husten!
- GALILEO: Benetan?
- IDAZKARIA: Ez dut zure lasaitasuna ulertzen jauna.
- SAGREDO: Baina zerk arduratzen zaitu? Utz iezadazu esaten tresna honen bidez. Galilei jaunak Unibertsoari buruzko aurkikuntza iraultzaileak egin dituela gaur bertan.
- GALILEO: (*Barreka.*) Begira dezakezu zeuk ere, Priuli.
- IDAZKARIA: Ba, utz iezadazu esaten nahiko dudala zirtzileria honegatik Galilei jaunari soldata bikoiztu dion gizona naizelako asmakizuna egiteaz. Kasualitate hutsa da, hemen bakarririk egin daitekeen zerbait lortu dutela uste duten Signoriako jaunek, lehen begirada batean, saltzaile ibiltari bat ez ikustea, aurreneko txokoan, honelako tutu bat saltzen ogi zati baten ordainetan.
- (*Galileo barre algaraka.*)
- SAGREDO: Priuli jaun maitea, baliteke nik ezin neurtzea tresna horren merkatu balioa, baina Filosofiarako duen balioa hain da handia eze...
- IDAZKARIA: Filosofiarako! Zein zerikusi du Galilei jaunak, matematika izaki, Filosofiarekin? Galilei jauna, aspaldian ur-bonba egokia asmatu zenuen hirirako, eta bere ureztatze

- sistema oso ondo dabil. Ehuleek ere biziki ospatzen dute zure tresna hori, nolatan itxaron behar nuen hone-lakorik?
- GALILEO: Ez joan hain arin, Priuli. Itsasbideak luze, ziurtasunik gabeak eta garestiak dira. Halako erloju zehatza behar dugu zeruan. Nabigaziorako gida bat. Orain arrazoi onak ditut, katalejuaz, erregulariki mugitzen diren zenbait astro argi hauteman ahal izango ditudala uste izateko. Astronomia karta berriek milioika ezkuu aurrez ditzake-te itsasketarako, Priuli.
- IDAZKARIA: Utzi hori. Gauza gehiegi entzun dut honezkeru. Nire adeitasunaren ordainetan hiritarren barregarri bilakatu nauzu. Ballorik gabeko kataleju batengatik engaina zezaten utzi zuen idazkaritzat gogoratuko naute. Hamailka-txo arrazoi dituzu barre egiteko. Zuk zeure bostehun ezkuuak dituzu. Esan diezazuket hala baina, eta gizon zintzoa da esaten dizuna, mundu honek nazka ematen didala.
- (*Ate danbada joaz irteten da.*)
- GALILEO: Haserre bizian dagoenean benetan atsegin egiten zait. Entzun duzu? Negoziorik egin ezin daitekeen munduak nazka ematen dio
- SAGREDO: Bazenekien zerbait holandar tresna horiei buruz?
- GALILEO: Jakina, banuen entzutea. Baina nik askoz hobea bat egin diet Signoriako zeken horiei. Nola egingo dut lan epaitegiko udaltzaina ikasgelan dudala? Eta Virginiak ezkontza-saria behar izango du laster, ez da oso argia. Eta gainera, atsegin dut liburuak erostea, ez Fisikari buruzkoak soilik, eta gogoko dut ondo jatea ere. Gauza-rik gehienak janari on baten aurrean bururatzen zaizkit. Garai ustela da haur Horiek ez didate ordaintzen bere ardo kupelak ekartzen dizkien zamariari beste. Lau besakada egur Matematika eskola bigatik. Orain bostehun ezkuu ebatsi ahal izan dizkiot, baina zorrak ditut oraindik ere, batzuk duela hogei urte. Ikerkuntzarako bost urte lanik gabe izanda dena frogatuko nukeen! Beste gauza bat erakutsiko dizut oraindik.

- SAGREDO: (*Dudatan dago katalejuari hurbildu ala ez.*) Beldurra eta guzti dut ia, Galilei.
- GALILEO: Orain lainoetako bat erakutsiko dizut, esnea bezain distiratsua, Esne Bidearen lainoa... Esaniezadazu zerez osatzen den!
- SAGREDO: Izarrak dira, kontaezinak.
- GALILEO: Orionen konstelazioan bakarrik bostehun izar finko dau-de. Horiek dira mundu anitzak, mundu kontaezinak, erre zutenak aipatzen zituen urrutiko astroak. Berak ez zituen ikusi, baina itxaroten zituen!
- SAGREDO: Hala ere, Lurra izar bat balitz ere, oso urrun egongo ginateke oraindik Copernicoren baieztapenetatik, Eguzkiaren inguruan biraka ari dela, alegia. Zeruan ez dago beste baten inguruan biraka dabilen astrorik. Baina Lurraren inguruan ilargia dabil beti.
- GALILEO: Horixe, Sagredo, galdetzen diot nire buruari. Herenegu-netik nago galdera bera buruan dudala. Hor dago Jupiter. (*Fokatu egiten du.*) Tutuaz ikus daitezkeen lau izar txikiago ditu hurbilean. Nik astelehenean ikusi nituen, baina ez nuen bere posizioa zehatz idatzi. Atzo berriro begiratu nuen. Laurak mugitu zirela zin egingo nukeen. Zehaztasunak idatzi nituen orduan. Eta orain, berriro mugitu dira. Baina zer da hau? Nik lau ikusi nituen. (*Mugituz.*) Begiraiezalozu zeuk!
- SAGREDO: Nik hiru ikusten ditut.
- GALILEO: Non dago laugarrena? Hemen daude taulak. Egin zitza-keten mugimenduak kalkulatu behar ditugu. (*Lanari ekiten diote urduri. Iluntzen du eskenatokian, baina Jupiter eta bere satelliteak ikusten dira oraindik ostertzan*). Ar-gitzen hasitakoan, jezarrita jarraitzen dute oraindik bere neguko berokiak soinean.) Egiaztaturik dago. Laugarrena, Jupiterren atzean baino ezin daiteke egon, ikusten ez den tokian. Hor duzu astro bat inguruan beste batzuk biraka dituen.
- SAGREDO: Baina eta Jupiter finkaturik dagoen kristalezko esfera?

- GALILEO: Bai, non dago orain? Nola egon daiteke Jupiter finko beste astro batzuk bere inguruan biraka ari direnean? Ez dago euskarririk Zeruan, ez dago ezer finkorik Unibertsotan! Jupiter beste Eguzki bat da!
- SAGREDO: Lasai zaitetz. Arinegi pentsatzen duzu.
- GALILEO: Nola arinegi? Mugi zaitetz! Ikusi duzuna ez zuen inork ikusi. Arrazoi zuten!
- SAGREDO: Nork? Copernicoren kideek?
- GALILEO: Eta besteeek ere bai! Mundu guztia zegoen bere aurka, baina arrazoi zuten. Hau Andreari interesatuko zaloi (*Aterantz doa korrika bere senetik aterata eta dei egiten du.*) Sarti andrea! Sarti andrea!
- SAGREDO: Galilei, lasai zaitetz!
- GALILEO: Sagredo esna zaitetz! Sarti andrea!
- SAGREDO: (*Anteojua bira araziz.*) Utziko diozu zoroak bezala zarata egiteari?
- GALILEO: Utziko diozu bakallaoa bezain geldi egoteari, egia asmatu dugu-eta?
- SAGREDO: Ez naiz bakallaoa bezala geratzen, dardarka nago ordea egia izan daitekeela pentsatzeaz.
- GALILEO: Zer?
- SAGREDO: Sena galdu ote duzu? Benetan ez dakizu zertara arriskatzen zaren ikusten duzun hori egia bada? Eta enparantza guztietan oihukatzen baduzu Lurra izar bat dela eta ez Unibertsorearen gunea?
- GALILEO: Bai. Eta ez Unibertso erraldoi guztia, bere astro guztiak eta guzti, gure Lur nimitsoaren inguruan biraka ari dela, denek uste duten bezala!
- SAGREDO: Beraz, astroak baino ez daude!... Eta non dago Jaungoikoa?
- GALILEO: Zer esan nahi duzu?
- SAGREDO: Jaungoikoa! Non dago Jaungoikoa?
- GALILEO: (*Sututa.*) Hor ez! Lurrean aurkituko ez luketen bezala hor izaki bizidunak izan eta hemen bila ari balira!
- SAGREDO: Eta orduan, non dago Jaungoikoa?

- GALILEO: Teologoa al naiz apika? Matematikoa naiz.
- SAGREDO: Ezer baino lehenago gizakia zara. Eta nik galdetzen dizut: non dago Jaungoikoa zure sistema unibertsal horretan?
- GALILEO: Gugan ala inon ere ez!
- SAGREDO: (*Oihuka.*) Sutan erre zutenak esaten zuen bezala?
- GALILEO: Sutan erre zutenak esaten zuen bezala!
- SAGREDO: Horregatik erre zuten! Hamar urte ere ez dira oraindik!
- GALILEO: Ezin izan zuelako ezer frogatu! Baieztatu besterik ez zuelako egin! Sarti andrea!
- SAGREDO: Galilei, gizon zuhurtzat hartu zaitut beti. Hamazazpi urtetan zehar Paduan eta hiru urtetan Pisan, eroapen guztiaz irakatsi zenien ehunka ikasleri, Elizak predikatzen duen eta Eliza oinarritzen den Idazki Sainduak baieztaturiko Ptolomeoren sistema. Erratu bidetzat zeneukan, Copernicorekin batera, baina irakatsi egiten zenuen.
- GALILEO: Ezin nuelako ezer frogatu.
- SAGREDO: (*Sinesgabe.*) Eta uste duzu horrek gauzak aldatzen dituela?
- GALILEO: Erabat! Begira Sagredo! Fedea dut gizonengan. Eta horrek esan nahi du bere arrazoian dudala fede! Fede hori gabe ez nuke izango goizean ohetik jaikitzeko indarrik.
- SAGREDO: Orduan zera esango dizut: nik ez dut federik beraienengan. Berrogei urtek gizonen artean erakutsi didate behin eta berriro ez direla arrazoirako gai. Erakutsiezu kometaren isats gorria, sar lezaiezu zentzugabeko beldurra eta bere etxeetatik korrika ateratzen eta hankak hausten ikusiko dituzu. Baina esaeizu arrazoizko zerbait eta froga lezaiezu zazpi argudio erabilita eta iseka egingo dizute.
- GALILEO: Hori gezurra da erabat eta gezur beltza. Ez dut ulertzen nola hori sinesturik maita dezakezun Zientzia. Hilak bakarrik uzten dituzte hain epel arrazoiek!
- SAGREDO: Nola nahas dezakezu bere zuhurtzi errukarria arrazoiaz?

GALILEO: Ez naiz bere zuhurtziaz ari. Badakit astoari zaldi esaten diotela saltzerakoan eta zaldiari asto erosi nahi dute-nean. Hori da bere zuhurtzia. Gauean, bidaian atera baino lehenago, bere esku ihartuaz mandoari, belar azao bat gehiago ematen dion atsoa, jakiak erostera-koan, ekaitza eta barealdia kontutan dituen itsasgizona, euria egin dezakeela erakusten zaionean txapela jutzen duen umea, horiek dira nire itxaropena, arrazoiak aintzat hartzen dituzte denok. Bai, fedea dut gizonen-gan arrazoiak eragiten duen indar ez-tian. Luzaroan ezin diote aurka egin. Inork ezin dezake luzaroan ikusi nola uzten dudan harri bat jausten *-(harri bat jausten uzten du)-* eta nola esaten dudan era berean ez dela jausten. Inor ez da horretarako gai. Froga batek darion lilura handiegia da. Gehienek etsi egiten dute horren aurrean, eta azkenean denek. Pentsatzea gizakiaren gozamenik handienetako bat da.

SARTI AND.: Behar duzu zerbait, Galilei jauna?

GALILEO: *(Berriz anteojutik begira eta zehaztasunak idazten ari dela, oso era atseginez.)* Bai, Andrea behar dut.

SARTI AND.: Andrea? Ohean dago, lo.

GALILEO: Ezin duzu esnatu?

SARTI AND.: Zertarako behar duzu?

GALILEO: Poztuko duen zerbait erakutsi nahi diot. Lurra Lur denez geroztik gutaz gain beste gizonik oraindik ikusi ez duen zerbait ikusi behar du.

SARTI AND.: Zeure tutuarekin zerikusia duen zerbait berriz ere?

GALILEO: Nire tutuarekin zerikusia duen zerbait, Sarti andrea.

SARTI AND.: Eta horretarako iratzarri behar dut gauerdian? Zeure onean al zaude? Lo egin behar du. Ez dut esnatuko.

GALILEO: Benetan ezetz?

SARTI AND.: Ezetz, benetan.

GALILEO: Sarti andrea, orduan lagun nazakezu agian. Hara, arazo bat sortu da, eta ezin dugu horretan ados jarri, liburu gehiegi irakurri ditugulako ziur asko. Zeruari buruzko arazoa da, astroei buruzko arazoa. Hauxe da arazoa:

pentsa daiteke handia txikiaren inguruan ari dela biraka ala txikia handiaren inguruan?

SARTI AND.: (*Fidagaitz*) Zurekin ez da inoiz jakiten zeri eutsi, Galilei jauna. Galdera serioa da ala nitaz barre egiteko asmoa duzu berriro?

GALILEO: Galdera serioa da.

SARTI AND.: Orduan laster izango duzu erantzuna. Janaria nik zerbitzatzen dizut zuri ala zuk zerbitzatzen didazu niri?

GALILEO: Zuk zerbitzatzen didazu niri. Atzo pixka bat erre zitzaizun.

SARTI AND.: Eta zergatik erre zen? Bazkaria egiten ari nintzela zapatak ekarri behar izan nizkizulako. Ez al nizkizun zapatak ekarri?

GALILEO: Litekeena da.

SARTI AND.: Zeu zara ikasi duena eta ordain dezakeena.

GALILEO: Ulertzen dut. Ulertzen dut funtsean ez dagoela arazorik. Egunon, Sarti andrea.

(*Sarti andrea joan egiten da, jostari.*)

Eta hau al da egia uler ezin zezakeen jendea? Berehala harrapatzen dute!

(*Kanpai bat goizeko otoitza jotzen hasi da. Virginia sartzen da berokia jantzita, farola du eskuan.*)

VIRGINIA: Egunon, aita.

GALILEO: Zergatik zaude jalkita hain goiz?

VIRGINIA: Goizeko otoitza egitera noa Sarti andrearekin. Ludovico ere etorriko da. Nolakoa izan da gaua, aita?

GALILEO: Argia.

VIRGINIA: Begira dezaket?

GALILEO: Zertarako?(*Virginiak ez daki zer erantzun.*) Ez da jostailu bat.

VIRGINIA: Ez, aita.

GALILEO: Beste alde batetik, tutu hori etsigarria da, laster entzungo duzu esaten alde guztietatik. Hiru ezkuturen ordai-

- nean saltzen dute kaleetan eta Holandan asmatua zegoen jadanik.
- VIRGINIA: Ez duzu berarekin ezer berririk ikusi Zeruan?
- GALILEO: Ez interesatzen zaizun ezer. Mantxatxo lauso batzuk besterik ez izar handi baten ezker aldean, arreta deitu behar dut nolabait horien gainean. (*Sagredori hitz egiten bere alabaren gainetik:*) "Medicea Izarrak" deituko ditut agian, Florentziako Duke Gorenaren omenez. (*Virginiani berririo*) Jakin behar duzu, Virginia, ziur asko Florentziara joango garela. Gutun bat idatzi dut ea Duke Gorenak bere Gortean hartzen nauen matematikotzat.
- VIRGINIA: (*Pozarren.*) Bere Gortean?
- SAGREDO: Galilei!
- GALILEO: Adiskide maitea, lasaitasuna behar dut. Frogak behar ditut. Eta lapikoa haragiz betea nahi dut. Eta lan hori lortzen badut ez diet banakako ikasleei Ptolomeoren sistema buruan sartu behar izango, aitzitik astia nahiko izango dut, astia, astia, astia! Frogak biltzeko, oraingoz ditudanekin ez baita nahikoa. Hori ez da ezer, eraketa ziztrina! Horrekin ezin naiz mundu guztiaren aurrean aurkeztu. Oraindik ez dago froga bat ere zerutar gorputz batek Eguzkiaren inguruan bira egiten duela erakusten duenik. Baina nik horren frogak erakutsiko ditut, mundu guztiarentzako frogak, Sarti andrearengandik eta Aita Santuarengaino. Gorteak ez onartzea da nire ardura bakarra.
- VIRGINIA: Jakina onartuko zaituztela, aita, izar berriak eta guztiarekin.
- GALILEO: Zoaz zeure mezarara.
(*Virginia irteten da.*)
Gutxitan idazten dizkiet gutunak hiritar ospetsuei. (*Gutun bat ematen dio Sagredori.*) Uste duzu ondo dagoela?
- SAGREDO: (*Ozenki irakurtzen du Galileok emandako gutunaren bukaera.*) "Berorren Gorentasunarengandik, aro berri hau argituko duen eguzki jaioberriarengandik hurbil

egotea besterik ez dut itxaro". Florentziako Duke Gorenak bederatzai urte ditu.

GALILEO: Hala da. Nire gutunari apalegi deritozozula uste dut. Nahiko apala ote den kezka dut, eta ez ote den formalegia, benetako otzantasuna falta balitzaio bezala. Aristoteles demostratzeko ohorea izan duenak gutun neurritsua idatz dezake, baina ez nik. Ni bezalako gizonak sabela gainean arrastaka eginez baino ez dezake lor hala moduz duineko den lana. Eta badakizu mesprezua diodala sabela betetzeko gai den burua ez duen edozeini.

(Sarti andrea eta Virginia gizon bien ondotik igaro eta mezatarara doaz.)

SAGREDO: Ez zaitetz Florentziara joan, Galilei.

GALILEO: Zergatik ez?

SAGREDO: Han fraideek agintzen dutelako.

GALILEO: Florentziako gortean izen handiko jakintsuak daude.

SAGREDO: Lekaioak.

GALILEO: Burutik oratu eta anteojuraino eramango ditut narraz. Gizonak dira apaizak ere, Sagredo. Eurek ere amore ematen diote frogen lilurari. Copernicok, ez ahaztu hori, bere kalkuluetan sinesteko eskatu zien, nik bere begiei sinesteko baino ez diet eskatuko. Egia ahulegia denean bere burua babesteko, erasoari ekin behar dio. Burutik oratu eta anteoju horretatik begiratzera behartuko ditut.

SAGREDO: Galilei, bide lazgarriari ekiten ikusten zaitut. Gizonak egia ikusten duenean, zorigaitzezko gauari ematen zaito hasiera. Eta itsukeria une bati, gizakiaren arrazoian sinesten duenean. Nortaz esaten da begiak irekita egiten duela aurrera? Bere hondamendira doanaz. Nola utziko liokete ahaltsuek egia ezagutzen duenari aske ibiltzen, nahiz eta izarrik urrutikoenei buruzko egia izan! Uste duzu Aita Santuak zure egia entzungo duela erratuta dagoela esaten badiozu, erraturik dagoela ere entzun gabe? Uste duzu bere egunerokoan idaztera mugatuko dela: 1610.eko urtarrilak 10, Zerua indargabetua izan da? Nola nahi dezakezu Errepublikatik alde egin, zure

egia poltsikoan duzula, zure tutu hori eta guzti printze eta fraideen trikimailuetan jausteko? Zeure Zientzian hain mesfidatia izanik ere, umea bezain sinesbera zara haren azterketa erraztuko dizula deritzozun guztiaz. Ez duzu Aristotelesengan sinesten baina bai Florentziako Duke Gorenarengan. Lehenago anteojuak eskuan ikusi zaitudanean, izar berri horiek begiratzen, zure oinak egur kartsuen gainean ikusten nituela iruditu zait, eta frogetan sinesten zenuela esan duzunean, haragi errearen sunda. Zientzia maite dut, baina maitasun handiagoa dizut zuri, adiskide. Ez zaitetz Florentziara joan, Galilei!

GALILEO: Onartzen banaute, joan egingo naiz.

(Oihal batean gutunaren azken orria ageri da.)

"Aurkitu ditudan azken izarrei Medicis Etxearen izen entzutetsua ematean, jakitun naiz jainko eta heroien izenak zeru izartsura jasotzeak aintzatu dituela, baina oraingoan, aldiz, Medicis-tarren izen ospetsua izango da izarroi betiko oroimena emango diena. Nire aldetik, Berorren Gorentasunaren eskuetan jartzen dut neure burua, berorren zerbitzaririk fidelenetakoa eta sutsuenetakoa bezala, ohorerik handienetakoa legez hartzen duena berorren meneko jaio izana. Berorren Gorentasunarengandik hurbil egotea baino ez dut nahi, aro hau argituko duen eguzki berri hori.

4

GALILEOK VENECIAKO ERREPUBLIKA UTZI DU FLORENTZIAKO GORTEAZ ORDEZKATUZ. ANTEOJUAK EGINIKO AURKIKUNTZEK JAKINTSUEN SINESGAIZTASUNAZ EGITEN DUTE TOPO.

Zaharrak esaten du: beti izan naizena naiz oraindik.

Berriak esaten du: ez baduzu balio, joan zarelako da.

Galileoren etxea Florentzian. Sarti andrea langela atontzen ari da gonbidatuak hartzeko. Andrea, bere semea, jezarrita dago astronomia kartak txukunduz.

SARTI AND.: Zorionez, Florentzia guztiz goetsi honetara heldu ginenetik, erreberentziak eta ondrek ez dira gelditu. Hiri osoa dator tutu horretatik begiratzeraz eta gero nik zorua garbitu behar dut. Eta alferrik izango da. Aurkikuntza horiek garrantzirik izango balute, apaizgoa izango litzateke lehena hori jakiten. Lau urtetan egon nintzen Filippo monsinoreren zerbitzutan eta ezin izan nion bere liburutegi osoari hautsa kendu. Koadernaturiko liburuak zeuden sabairaino jarrita, eta ez bertsetak! Monsinore maiteak libra bi maskur zituen ipurdian Zientzia guztia haren gainean jezarrita egoteaz, eta ez ote zuen hau jakingo ba? Gaurko bisita handia porrot ederra izango da, eta bihar ezin izango diot berriro esne saltzaleari aurpegira begiratu. Banekien zer esaten nuen, jaun horiei afari on bat, behar den moduko artxo zati bat emateko esan nionean, tututik begirarazi baino lehenago. Baina ez! (*Galileoren antzak eginez.*) "Zerbait desberdina antolatut diet".

(*Deitu egiten dute behean. Sarti andreak leihoko mara-tilatik begiratzen du.*) Jainko maitea! Duke Gorena da! Eta Galilei Unibertsitatean oraindik! (*Korrika jaisten ditu eskailerak eta Medicis-tar Cosme, Toscanako Duke Gorenari eta laguntasunean datozen Txanbelana eta gor-teko dama biri sartzeko keinua egiten die.*)

COSME: Anteju hori ikusi nahi dut.

TXANBELA.: Galilei jauna eta unibertsitateko beste jaunak heldu arte itxaron nahi izango du Berorren Gorentasunak agian. (*Sarti andreari.*) Galilei jaunak astronomo jaunek berak oraintsu aurkitutako izarrak, Medicea deituak, azter zezaten nahi zuen.

COSME: Beraiek ez dute antejuan sinesten, ezta inondik ere. Eta non dago?

SARTI AND.: Goian, langelan.

(*Mutikoak keinu bat egiten du buruaz eskailerarantz, eta Sarti andrearen beste keinu baten ondoren korrika igotzen da.*)

- TXANBELA.: (*Oso gizon aguretua.*) Gorentasun! (*Sarti andreari.*) Hor-
tik igo behar da? Ni, irakaslea gaixorik dagoelako baino
ez naiz etorri.
- SARTI AND.: Jaun gazteari ez zaio ezer gertatuko. Nire semea goian
da.
- COSME: (*Goian sartuz.*) Gabon.
(*Mutiko biek gur zeremoniatsua egiten diote elkarri. Isi-
lunea. Gero Andrea bere lanera itzultzen da.*)
- ANDREA: (*Bere maisuaren antza zehatzak eginez.*) Honek usate-
gia dirudi.
- COSME.: Bisitari asko?
- ANDREA: Hor ibiltzen dira behaztopa eginez, ahoa zabalik ge-
ratzen dira begira eta ez dute tutik ere ulertzen.
- COSME: Ulertzen dut. Hori al da... ? (*Anteojua erakusten du.*)
- ANDREA: Bai, hori da. Baina hor esaten du: "Ez ukitu".
- COSME: Eta zer da hau? (*Ptolomeoren sistemaren egurrezko
modeloa erakusten du.*)
- ANDREA: Ptolomeoren sistema da.
- COSME: Eguzkia nola mugitzen den erakusten du, ezta?
- ANDREA: Bai, hori diote.
- COSME: (*Aulkian jezari eta eredia jartzen du bere belaun gai-
nean.*) Nire irakaslea hoztu egin da. Horregatik etorri
ahal izan naiz lehenago. Ondo egoten da hemen.
- ANDREA: (*Urduri, batetik bestera doa oinei narraz eginda, ezbai-
kor, mutiko berezi hura mesfidati begiratzuz, eta azke-
nean, tentaldiari luzaz eutsi ezinik, beste modelo bat
ateratzen du mapen atzetik, Copernikoren sistemaren
irudikapen bat.*) Baina egiaz honelakoa da jakina.
- COSME: Zer da hori?
- ANDREA: (*Cosmeren modeloa erakutsiz.*) Horrela dela diote, bai-
na honela *–(berak duen eredia erakutsiz)–* da. Lurрак
Eguzkiaren inguruan egiten du bira, ulertzen duzu?
- COSME: Benetan sinesten duzu?
- ANDREA: Erabat. Frogatua dago.

- COSME: Benetan? Jakin nahi nuke zergatik ez didaten agurea ikusten uzten. Atzo mahai aurrean zegoen oraindik afa-lorduan.
- ANDREA: Badirudi ez diotela sinesten, ezta?
- COSME: Bai, jakina baitez.
- ANDREA: (*Bat-batean Cosmek belauan gainean duen eredia erakutsiz.*) Eman lezadazu, hau ere ez duzu ulertzen zuk!
- COSME: Zertarako nahi dituzu biak?
- ANDREA: Eman lezadazu. Ez da umeentzako jostailu bat.
- COSME: Ez daukat emateko arazorik, baina adeitsuago izan zaitzek, badakizu?
- ANDREA: Tentel hutsa zara zeure adeltasun horrekin, eta eman ala egurra hartuko duzu.
- COSME: Ukitu gabe, aditu?
(*Borrokari hasten dira eta laster daude pirrika lur gainean.*)
- ANDREA: Erakutsiko dizut nik modelo bat nola erabili. Eman amore!
- COSME: Orain apurtu egin da. Eskua bihurtzen didazu.
- ANDREA: Orain ikusiko dugu nork duen arrazola eta nork ez. Esan Lurrak bira egiten duela ala kokotekoak joko dizkizut.
- COSME: Sekula ere ez. Ai, kaskagorri hori! Adeitasuna erakutsiko dizut!
- ANDREA: Kaskagorria! Kaskagorria ni?
(*Borrokari jarraitzen dute. Beheko solairuan Galileo eta Unibertsitateko irakasle batzuk sartzen dira. Bere atzean Federzoni.*)
- TXANBELA.: Jaunok, ondorez arin batek eragotzi dio Suri jaunari, Berorren Gorentasunaren irakasleari, honaino laguntzea.
- TEOLOGOA: Ez ahal da ezer larririk izango.
- TXANBELA.: Ez horixe.
- GALILEO: (*Etsita.*) Ez da hemen Berorren Gorentasuna?
- TXANBELA.: Berorren Gorentasuna goian dago. Ez luzatzeko erregutzen dizuet, jaunok. Gortea irrikitzen dago Unibertsitate

gailenaren iritzia jakiteko Galilei jaunaren tresna apartari buruz eta astro berri horiei buruz.

(Igotzen dira.

Mutikoak lurrean geldi geratu dira orain, zarata entzun dutelako behean.)

COSME: Hor daude. Utzi jaikitzen.

(Zutik jartzen dira berehala.)

JAUNAK: *(Igotzen diren bitartean.)* Ez, ez dena dago oso ondo. –Medikuntzako Fakultateak baztertu egin du Auzo Zaharreko gaixoak izurridunak izan daitezkeenik. Oraingo hozberoarekin, miasmak izoztu egin daitezke. –Txarrena kasu honetan izua da beti. –Urtaro honetan ohikoak diren hotzeria bolada besterik ez. –Baztertu egin da edozein susmo. Oso ondo dago dena.

(Goian, ongi-etorriak.)

GALILEO: Gorentasun, pozarren nago zure aurrean geure Unibertsitateko jaunoi berrikuntza hauek ezagutarazteaz. *(Cosme makurtu egiten da zeremoniatsu alde guztietara, eta Andrearenganantz ere bai.)*

TEOLOGOA: *(Lurrean apurtuta dagoen Ptolomeoren eredia begiratu-tuz.)* Zerbait apurtu da hemen dirudienez..

(Cosme makurtu egiten da arin eta Andreari ematen dio eredia adeitasun handiz. Bitartean, Galileok, gordeka, baztertu egiten du bestea.)

GALILEO: *(Anteojura hurbilduz.)* Berorren Gorentasunak ondo dakienez, astronomoek arazo handiak ditugu aspaldi honetan geure kalkuluak egiteko. Filosofiarekin bat datorren sistema oso zaharra erabiltzen dugu horretarako, baina tamalez sistema hori ez dator egintzekin bat. Sistema zahar honen arabera, Ptolomeoren sistema, astroen mugimenduak oso korapilatsuak omen dira. Venus planetak adibidez, honelako mugimendua egingo luke. *(Arbel baten gainean marrazten du Venusen orbita epiziklikoa Ptolomeoren sistemaren arabera.)* Hala ere, hain korapilatsuak diren mugimendu horiek onartzuz ere, ez gaude astroen kokapen zehatza aurreratzeko egoe-

ran. Ez ditugu aurkitzen, benetan, egon behar luketen tokietan. Horrez gain badira astroen beste mugimendu batzuk zeintzuentzat Ptolomeoren sistemak ez baitu inolako azalpenik. Horrelako mugimenduak egiten dituzte dirudienez, Jupiter planetaren inguruan, nik duela gutxi aurkitutako izar txiki batzuek. Jaunak ados badaude, Jupiterren sateliteak zehatz behatuz has gaitezke, Medicea Izarrak begiratzuz...

ANDREA: (*Antejuaren aurrean dagoen aulkia erakutsiz.*) Jezarri hemen mesedez.

FILOSOFOA: Eskerrik asko, mutiko. Beldur naiz ez ote den hau horren erraza izango. Galilei jauna, zure tutu ospetsu hori erabili baino lehenago, eztabaida bat izateko atsegina nahi genuke. Gaia: existitu daitezke planeta horiek?

MATEMATIK.: Behar bezalako eztabaida.

GALILEO: Nik uste nuen anteojutik begiratu baino ez eta sinetsita geratuko zinateketela.

ANDREA: Hemendik, mesedez.

MATEMATIK.: Jakina, jakina... hain zuzen ere, zuk badakizu, antzina-koen iritziz, ez dela posible Lurra ez den beste gune baten inguruan biraka ari diren izarrak egoterik, ezta Zeruan bere euskarria ez izatea ere.

GALILEO: Bai.

FILOSOFOA: Eta, izar horiek izan daitezkeela alde batera utziz, matematikoak –(*matematikoaren aurrean makurtzen da*)– hori zalantzatan jartzen badu ere nahi nuke filosofo legez, apaltasun osoz, ondorengoko galdera luzatu: beharrezkoak ote dira izar horiek? *Aristotelis divini univesum...*

GALILEO: Ezin genezake hizkuntza arruntean jarraitu? Nire lankidea den Federzoni jaunak ez du latinera ulertzen.

FILOSOFOA: Garrantzitsua al da uler gaitzan?

GALILEO: Bai.

FILOSOFOA: Barkatu. Uste nuen zure lente leuntzailea zela.

ANDREA: Federzoni jauna lente leuntzailea eta jakintsua da.

FILOSOFOA: Eskerrik asko mutiko. Federzoni jauna tematzen bada...

GALILEO: Ni tematuko naiz.

FILOSOFOA: Argudioak distira galduko du, baina zeure etxean gauden... Aristoteles gorenaren Unibertsoa, bere esfera mistikoki musikaz beteak eta kristalezko gangaz osaturik, eta bere zerutar gorputzen orbitez eta eguzki ibilbidearen inklinazioaz, eta satellite taulen sekretuekin eta hemisferio australeko katalogoaren izar aniztasunaz, eta zerutar globoaren arkitektura inspiratuak hain orden eta edertasunez beteriko eraikuntza osatzen dute ezen zailantzan jarri behar baikinaten armonia hori haustekotan.

GALILEO: Eta Berorren Gorentasunak anteoju honetatik ikusiko balu ezinezko bezain alferriko diren izar horiek badirela?

MATEMATIK.: Zure anteojuak ezinezko dena erakustean, ez dela fidatzekoa erantzuteko zorian izango ginateke.

GALILEO: Zer esan nahi duzu horrekin?

MATEMATIK.: Askoz ere probetxugarriago litzateke, Galilei jauna, azalduko bazenizkigu Zeruko goiesfera aldagaitzetan, astroak asko mugitu daitezkeela susmatzera eragiten zaituzten arrazoiak.

FILOSOFOA: Arrazoiak, Galilei jauna, arrazoiak!

GALILEO: Arrazoiak? Izarrei eta nire oharrei egindako begirada baten fenomeno argi erakusten dutenean? Ene jauna, eztabaida gustu txarrekoa iruditzen zait.

MATEMATIK.: Ziur banengo gehiago suminduko ez zinatekeela, esango nuke zure tutuan dagoena eta Zeruan dagoena gauza desberdin bi izan daitezkeela.

FILOSOFOA: Ezin daiteke adeitasun handiagoz esan.

FEDERZONI: Medicea izarra lantean marraztu ditugula uste dute!

GALILEO: Iruzurra leporatzen didazue?

FILOSOFOA: Nola egin dezakegu? Berorren Gorentasunaren aurrean!

MATEMATIK.: Zure tresna, zeure semea izaki ala apopiloa baino ez, trebezia handiaz eginga dago, zalantzarik gabe. Argi dago hori!

- FILOSOFOA: Eta zinez konbentziturik gaude, Galilei jauna, ez zu ez beste inor ez litzatekeela ausartuko dinastiaren izen gorenaz apaintzen izar batzuk, horien izatea ez baitago duda guztiez gain .
(*Duke gorenaren aurrean makurtzen dira denak*)
- COSME: (*Gorteko damak dauden tokira begiraturaz.*) Okerren bat al dago nire izarrekin?
- DAMA ZAH.: (*Duke Gorenari.*) Dena ondo doa Berorren Gorentasunaren izarrekin. Jaun horiek, benetan ba ote diren baino ez dute galdetzen.
(*Isilunea.*)
- DAMA GAZ.: Tresna horrekin Hartz Nagusiaren gurdia gurdia gurpil guztiak ikusten direla diote.
- FILOSOFOA: Bai eta Zezenean asma daitekeen guztia.
- GALILEO: Orduan, begiratu egingo duzue, jaunok, bai ala ez?
- FILOSOFOA: Jakina, jakina.
- MATEMATIK.: Jakina.
(*Isilunea. Bat-batean, Andreak buelta eman eta artez-arte zeharkatzen du gela. Bere amak harrapatu egiten du.*)
- SARTI AND.: Zer gertatzen zaik?
- ANDREA: Tentelak dira. (*Askatu eta joan egiten da.*)
- FILOSOFOA: Ume gaixoa.
- TXANBEL.: Berorren Gorentasuna, jaunok, gogora ahal diezazueket hiru ordu laurden barru dantzaldi ofizialari hasiera eman-go zalola?
- MATEMATIK.: Eta zertarako sartu dantzaldi honetan? Lehentxeago ala geroxeago, Galilei jaunak egitateak onartu behar ditu. Jupiterren bere planeta horiek esfera-estalkia zulatuko lukete. Oso erraza da.
- FEDERZONI: Harrituko zarete baina ez dago horrelako esfera-estalkirik.
- FILOSOFOA: Edozein eskola liburuk badela esango dizu, gizontxo.
- FEDERZONI: Orduan eskola liburu berriak behar dira.

FILOSOFIA: Gorentasun, nire kidea eta ni Aristoteles gorenaren jakiturian oinarritzen gara.

GALILEO: (*Lausengari ia.*) Jaunok, gauza bat da Aristotelesen jakiturian sinestea, eta beste bat begi bistako egitateak. Aristotelesen esanetan, hor goian kristalezko esferak daudela diozue zuek, eta hori dela eta ezin daitezkeela halako ala bestelako mugimenduak gertatu, astroek esferak horiek zulatu beharko lituzketelako. Baina, eta mugimendu horiek badirela ziurtatu ahal bazenezate? Erakutsiko lizueke horrek kristalezko esferarik ez dela? Jaunok, apaltasun osoz, zuen begiez fidatzeko eskatzen dizuet.

MATEMATIK.: Galilei maitea, ekandu zaharkitua iruditzen bazaizu ere, Aristoteles irakurtzeko ohitura dut noizik behin, eta kasu horietan nire begiez fida naizela ziurta diezazuket.

GALILEO: Fakultate guztietako irakasleek gertaeren aurrean, ez ikusteko, begiak itxi eta ezer gertatzen ez denaren itxurak egin ditzaten, ikustera ohitu naiz Nire oharrak erakusten dizkiet eta irribarre egiten dute beren baitarako, nire anteojuak eskaintzen diet, sinetsita gera daitezten, eta Aristoteles aipatzen didate.

FEDERZONI: Gizon hark ez zuen anteojurik!

MATEMATIK.: Jakina, jakina.

FILOSOFIA: (*Harroturik.*) Lokatzez beteko baduzu Aristoteles, jakintsu onartua, ez soilik antzinako zientzia guztiak baizik eta Elizako Aita Santuek, alferrikoa deritzot eztabaida jarraitzeari. Uko egiten diot eztabaida desegoki honetan parte hartzeari. Eta kito.

GALILEO: Egia denboraren alaba da eta ez agintearena. Gure ezjakintasuna mugaezina da, gutxi dezagun milimetro kubiko bat! Zergatik hain azkarrak izan nahi, azkenean ere tentelkeria pixka bat gutxi dezakegunean? Nire eskuetan, Unibertsoaren zokotxo bat apur bat hobeto, ez askorik, ikusteko aukera eman didan tresna izateko zori asmaezin ona izan dut. Erabil ezazue.

FILOSOFIA: Gorentasun, jaun-andreok, honek guztiak noraino eramango gaituen baino ez nuke galdetu nahi.

- GALILEO: Nire ustez, zientzia gizon legez ez genuke galdetu behar noraino eraman gaitzakeen egiak.
- FILOSOFO: (*Haserre bizian.*) Galilei jauna, nork daki nora eraman gaitzakeen egiak!
- GALILEO: Gorentasun, gauotan, Italia osoan anteojuak zuzentzen dira Zerurantz. Jupiterren ilargiek ez dute esnea merketuko. Baina inoiz ere ez ziren ikusi eta, hala ere, badira. Horretatik ateratzen du herriko gizonak gauza gehiago ikus ditzakeela, begiak zabalduz soilik! Eta baleztatu behar diozue! Ez dira urrutiko astro batzuen mugimenduak Italiak arreta jar dezan eragiten dutenak, baizik eta aldaezin jotzen ziren teoriak zalantzetan jar daitezkeela zabaldu duen berriak, eta mundu guztiak daki teoria gehiegi dagoela. Jaunok ez ditzagun kolokan dauden teoriak defendal!
- FEDERZONI: Zuek, maisu legez, jarri behar dituzue teoriak kolokan.
- FILOSOFOA: Zure gizontxo honek eztabaida zientifiko batean aholkurik ez ematea eskatuko nizuke.
- GALILEO: Gorentasun! Veneziako Armategi Handian eginiko lanak marrazkilari, tresna egile eta sortzaileekin kontaktuan jarri ninduen egunero. Horiek bide barri asko erakutsi zizkidaten. Ikastunak ez izatean bere bost zentzumenek erakutsitakoaz fidatzen dira, gehienetan irakaspen horrek nora eraman ditzaketen beldur izan gabe...
- FILOSOFOA: Hara!
- GALILEO: Gure itsasgizonen oso antzekoak, zeintzuk duela ehun urte gure kostaldeak utzi baitzituzten, jakin gabe beste zein kostaldeetara helduko ziren, eta beste kostalderik zegoenentz ere jakin gabe. Esan daiteke, gaur egun, Antzinako Greziaren benetako loria izan zen jakinmin zintzo hura aurkitzeko untzitegietara jo behar genukeela.
- FILOSOFOA: Hemen entzun dugun guztiaren ostean, ziur nago Galilei jaunak miresleak aurkituko dituela han.

- TXANBELA.: Gorentasun, atsekabeturik ikusten dut eztabaida hezi-garri hau gehiegi luzatu dela. Berorren Gorentasunak atsedean apur bat hartu behar du dantzaldiaren aurretik.
(*Keinu baten ondoren, Duke Gorenaren Galileoren aurrean makurtzen da. Segizioa berehala joateko gertu da.*)
- SARTI AND.: (*Duke Gorenaren aurrean jarriz gozoki plater bat eskaintzen dio.*) Opiltxo bat, Gorentasun? (*Dama zaharrak kanpora laguntzen du Duke Gorenari.*)
- GALILEO: (*Aatzetik korrika.*) Baina tresnatik begiratzea baino ez duzue, jaunok!
- TXANBELA.: Zure baieztapenei buruz, Berorren Gorentasunak ez dio uko egingo bizirik dagoen astronomorik handienaren, aita Christopher Clavius Erromako Apezpiku Elkargoaren, iritzia kontsultatzeari.

5

IZURRIAREN BELDURRIK GABE, GALILEOK BERE IKERKETAK JARRAITZEN DITU.

- Goizean goiz. Galileo makurtuta dago bere oharren gainean, anteojuaren ondoan. Virginia sartzen da bidai poltsa bat hartuta.*
- GALILEO: Virginia! Zer gertatu da?
- VIRGINIA: Komentua itxi dute eta etxera etorri behar izan dugu arineketan. Arcetrin bost legendun daude.
- GALILEO: (*Dei egiten du.*) Sartil!
- VIRGINIA: Hemen ere merkatuko kalea itxi dute atzo gabarik. Auzo zaharrean hildako bi daudela diote eta eritetxean hiru daudela hiltzorian.
- GALILEO: Dena estali dute berriz ere, betiko legez, azken momentura arte,
- SARTI AND.: (*Sartzen.*) Zer egiten duzu hemen?
- VIRGINIA: Izurria.
- SARTI AND.: Jainko maitea! Fardelak egingo ditut. (*Jezarri egiten da.*)

GALILEO: Utzi fardelak. Eraman itzazu Virginia eta Andrea! Nire oharren bila noa.

(Presaka itzultzen da bere mahaira eta paperak biltzen hasten da arinki. Sarti andreak berokia jartzen dio korrika datorren Andreari eta gero oherako arropa apur bat eta janariaren bila doa. Duke Gorenaren otsein bat sartzen da.)

OTSEINA: Berorren Gorentasunak, eritasunaren hondamena dela eta, hiritik alde egin du Boloniara joateko. Hala ere Galilei jaunari ere onik jartzeko aukera emateko tematu da. Minutu bi barru, zalgurdi bat izango duzue ate aurrean.

SARTI AND.: *(Virginiari eta Andreari.)* Tira, goazen kanpora azkar. Eutsi, eraman hau.

ANDREA: Baina zergatik? Ez badidazu esaten zergatik, ez naiz joango.

SARTI AND.: Izurria duk, seme.

VIRGINIA: Aita itxaron behar dugu.

SARTI AND.: Galilei jauna, prest zaude?

GALILEO: *(Anteojua mantel barruan bilduz.)* Eraman itzazu Virginia eta Andrea zalgurdira. Laster joango naiz.

VIRGINIA: Ez, ez gara zu gabe joango. Zure liburuak biltzen hasten bazara, ez duzu inoiz bukatuko.

SARTI AND.: Heldu da zalgurdia.

GALILEO: Zentzuzkoa izan zaitez, Virginia: Igotzen ez bazarete, zaldizaina joan egingo da. Izurria ez da lelokeria.

VIRGINIA: *(Protestaka, Sarti andreak Andrearekin batera kanpora eramaten duen bitartean.)* Lagundu liburuak batzen, bestela ez da etorriko!

SARTI AND.: *(Deika etxeko atetik.)* Galilei jauna! Zaldizainak esan du ez duela itxarongo.

GALILEO: Sarti andrea, uste dut ez dudala joan behar. Dena dago nahasirik, badakizu, hiru hilabetetako oharrak bota beharko ditut ez baditut gau baten ala bitan jarraitzen. Eta izurri hori alde guztietatik dago.

SARTI AND.: Galilei jauna! Zatoz oraintxe bertan! Zoratuta zaude!

- GALILEO: Joan behar duzu Virginia eta Andrearekin. Mik jarraituko dizuet.
- SARTI AND.: Ordu bete barru ezin izango du inork irten. Etorri behar duzu!
(*Entzuten geratzen da.*) Badoo! Gelarazi behar dut.
(*Irteten da.*)
Galileo batetik bestera dabil. Sarti andrea itzultzen da zurbil-zurbil eta pardelik gabe.)
- GALILEO: Zer egiten duzu hemen? Umeek hartu duten zalgurdia zu gabe joango da.
- SARTI AND.: Joan dira. Virginia lotu behar izan dute. Bolonian ardura-tuko dira umeetaz. Baina nork egingo dizu jatekoa hemen?
- GALILEO: Zoratuta zaude. Hirian geratu jatekoa egiteko! (*Bere oharra hartzen ditu.*) Ez pentsa zoratuta nagoenik Sarti andrea. Ezin ditut ohar hauek utzi. Arerio boteretsuak ditut eta frogak batu behar ditut baieztapen batzuetarako.
- SARTI AND.: Ez duzu desenkusatu behar. Baina ez zara zentzuduna, gero.
Galileoren etxe aurrean, Florentzian. Galileo irteten da eta kalean behera begiratzen du. Moja bi pasatzen dira.
- GALILEO: (*Haiei mintzatuz.*) Barkatu, arrebo, non eros dezaket esnea? Gaur goizean ez da etorri esne saltzailea eta nire etxeko giltzaria joan egin da.
- MOJA BAT: Dendak Beheko Auzoan baino ez daude irekita oraindik.
- BST. MOJA: Hortik irten da? (*Galileok baietz egiten du.*) Hau da kalea!
(*Moja biok aitaren egin, agur maria otoitz egin eta korrika joaten dira. Gizon bat pasatzen da.*)
- GALILEO: (*Gizonari mintzatuz.*) Ez ote zara zu ogi zuria ekartzen digun okina? (*Gizonak baietz egiten du.*) Ez al duzu ikusi nire etxeko giltzaria? Atzo gauez joango zen. Gaur goizean goizik ez zegoen etxean.

(Gizonak ezetz egiten du buruaz. Aurreko aldean leiho bat zabaltzen da eta emakume bat agertzen da.)

EMAKUMEA: (Oihuka.) Zoaz arin! Aurreko horiek izurria dutel

(Gizona, korrika doa izuturik.)

GALILEO: Badakizu zerbait nire giltzariari buruz?

EMAKUMEA: Zure giltzaria erori egin zen hor goian, kalean. Jakin behar zenuke. Horregatik joan zen. Hau begirunerik ezal (Danbada batez ixten du leihoa.)

(Ume batzuk datoz kalean behera. Galileo ikusi eta oihuka alde egiten dute. Galileo itzuli eta soldadu bi ikusten ditu korrika etortzen bular-oskola eta guzti.)

SOLDADUAK: Sar zaitetz berehala etxean!

(Bere astamakila luzeekin etxerantz bultzatzen dute Galileo. Bere atzean atea atalangan ixten dute).

GALILEO: (Leihotik.) Esan diezadakezue zer gertatu zaion emakumeari?

SOLDADUAK: Herri hilobira daramate.

EMAKUMEA: (Berririo agertzen da leihoan.) Atzeko kale osoa kutsatuta zego. Zergatik ez duzue ixten?

Soldaduek soka bat jartzen dute kalean zehar.

Baina honela gure etxean ere ezin izango duk sartu! Hemen ez duk beharrezko ixtea, denok gaudek osasuntsu. Geldi! Geldi! Nire senarra hirian zego eta ezin izango duk sartu! Pizti alenak!

Barruan bere oiho eta negarrak entzuten dira. Soldaduek badoaz. Beste leiho batean atso bat agertzen da.

GALILEO: Hor atzean zerbait dago sutan.

ATSOA: Ez dituzte suteak itzaltzen izurri susmorik badago. Izurriaz baino ez dute pentsatzen.

GALILEO: Ohiko bezala. Horrelakoa da bere gobernu sistema osoa. Fruiturik eman ezin duen pikondoaren adar gaixoa legez mozten gaituzte.

ATSOA: Ez duzu hori esan behar. Ezintasunak jota daude.

GALILEO: Bakarrik zaude etxean?

- ATSOA: Bai. Nire semeak ohar bat bidali dit. Jainkoari eskerrak, atzo gauez jakin zuen hor atzean norbait hil zela eta ez zen etxera itzuli. Bart hamaika gaixotu egon dira auzoan.
- GALILEO: Damu dut nire giltzaria hiritik kanpo lehenago ez bidaltzea. Nik lan larria nuen, baina berak ez zuen arrazoirik geratzeko.
- ATSOA: Gu ere ezin gara Joan. Nork hartuko gintuzke? Ez diozu zeure buruari ezer aurpegiratu behar. Neuk ikusi nuen. Gaur goizean goizik atera zen, zazpiak inguruan. Gaixorik zegoen ezen atetik irteten ikusi ninduenean ogia hartzeko, itzulingurua egin zuen niri itzuri egiteko. Dударik gabe, ez zuen nahi zeure etxeari giltza eman diezaioten. Baina beraiek denaz jabetzen dira. (*Karraka hotsa entzuten da.*)
- GALILEO: Zer da hori?
- ATSOA: Zarata horrekin izurriaren hoziak dauden hodeiak desagertarazten salatzen dira.
(*Galileok barre algarak egiten ditu.*)
Barre egiteko gogoa izatea oraindik ere!
(*Gizon bat dator kalean behera eta sokaz itxita aurkitzen du.*)
- GALILEO: Adizu! Hau itxita dago eta etxean ez dago ezer jateko.
(*Gizona korrika joan da.*)
Ezin gaituzue gosez hiltzen utzi! Adizu!, Adizu!
- ATSOA: Zerbait ekarriko dute agian. Bestela, ate aurrean esnetupina utzi ahal dizut, baina gaua egiten denean bakkarik, beldur ez bazara.
- GALILEO: Adizu! Adizu! Entzun behar digute!
(*Bat-batean Andrea agertzen da soka ondoan. Aurpegi negarrez beterik du.*)
- ANDREA: Zer egiten duk hemen?
- ANDREA: Egon naiz gaur goizean. Atera deitu dut baina zuk ez didazu ireki. Jendeak esan dit ze...
- GALILEO: Baina ez hintzen zalgurdian joan?

- ANDREA: Bai. Baina bidean salto egin nuen. Virginiak jarraitu egin zuen. Ezin naiz sartu?
- ATSOA: Ez, ezin nauk. Ursulinen komentura joan behar duk. Han egongo duk hire ama, agian.
- ANDREA: Egon naiz bertan, baina ez didate sartzen utzi. Oso gaixorik dago.
- GALILEO: Oso urrutitik hator? Hiru egun dituk joan hintzenetik.
- ANDREA: Denbora guzti hori behar izan dut, ez zaitzez haserretu. Behin harrapatu egin ninduten.
- GALILEO: (*Zer egin jakin gabe*) Ez negarrik egin. Badakik? Denbora oso honetan era guztietako gauzak asmatu ditiat. Nahiz duk esatea? (*Andrea baitez egiten du negar zotinka.*) Entzun ondo, bestela, ez duk ulertuko eta. Gogoratzen haiz Venus planeta erakutsi niala? Ez egin kasurik zarata horri, ez duk ezer. Badakik zer ikusi dudan? Ilargia bezalakoa dela! Esfera erdia gisa ikusi diat eta igitaia gisa ikusi diat. Zer iruditzen zaik? Pilota bat eta argi bat erabiliz erakutsi ahal dizkiat. Horrek frogatzen dik planeta horrek ere ez duela berezko argirik. Eta eguzkiaren inguruan dabilela biraka, zirkulu erraz bat eginez, ez al duk miragarria?
- ANDREA: (*Negar zotinka.*) Noski baitez, eta hori egitatea da.
- GALILEO: (*Ahopeka.*) Nik ez nian bertan geldiarazi.
(*Andrea isilik geratzen da.*)
Baina, jakina, geratu ez banintz, ez zuan halakorik gertatuko.
- ANDREA: Sinestu behar dizute orain?
- GALILEO: Orain froga guztiak ditiat. Badakik? Hau guztia igaro eta gero, Erromara joango nauk eta erakutsiko zieat.
(*Kalean behera txanodun gizon bi datoz, makila luzeak eta pertzak eramanez. Makilen bidez ogia hurbiltzen dute leihoetara, lehenengo Galileori eta gero atsoari.*)
- ATSOA: Han aurrean emakume bat dago hiru haurrekin. Emaiozue zerbait hari ere.

- GALILEO: Ez dut edatekorik. Etxean ez dago urik. (*Gizon biek sorbaldak jasotzen dituzte.*) Etorriko zarete bihar ere?
- GIZ. BATEK: (*Ahots itoaz, ahoan zapi bat jarri baitu.*) Nork daki zer gertatuko den bihar?
- GALILEO: Etortzen bazarete, ezin diezadakezue nire lanerako behar dudan liburutxo bat ekarri?
- GIZONA: (*Barre sorra eginez.*) Liburu batek orain garrantzirik balu bezala. Pozik egon zaitezke ogia baduzu.
- GALILEO: Nire ikaslea den mutiko honek emango dizue niretzako. Merkurioren biraketa periodoa duen karta duk, Andrea, galdu egin diat. Lortuko al didak eskolan?
Gizonek bere bidea jarraitu dute.)
- ANDREA: Noski. Bila joango naiz, Galilei jauna. (*Irteten da. Galileok ere alde egiten du. Aurreko etxetik atsoa ateratzen da eta tupina uzten du Galileoren ate aurrean.*)

6

1616: ERROMAKO ELKARGOAK, BATIKANOKO IKERKETA ISTITU-TUAK, GALILEOREN IKERKETAK EGIAZTATZEN DITU.

Ez da sarritan ikusten

Jakintsu bat ikasi nahiez

Jainkoa debozioz zerbitzatzen zuen Claviusek

Berretsi zuen Galileo arrazoi emanez.

Erromako Elkargoaren egongela Erroman. Gaua da. Eli-zako buruzagi gorenak, fraideak, eta jakintsuak taldeka. Bazter baten, bakarrik Galileo. Bozkario handia dago. Eszena hasi baino lehenago barre algarak entzuten dira.

PREL. LODIA: (*Barrearen barrez sabela eutsiz.*) Halako tentelkeriarik! Halako tentelkeriarik! Noizbait sinestua izan ez den baieztapenen bat alpa diezadaten nahi nukel!

JAKT. BATEK: Adibidez, jatekoaren aurrean nazka gaindiezina hartzen duela berorrek, monsinore!

- PREL. LODIA: Sinestuko dute, sinestuko dute. Zentzuzkoa da sinesten ez duten bakarra. Deabrua badela ere zalantzatan jarzen dute. Baina Lurrak itzulipurdika egiten duenik harri txintxarrak errekaetan bezala, hori bai sinesten dute. *Sancta simplicitas!*
- MONJE BAT: (*Pailazoarena egiten.*) Zorabioak jota nago. Lurrak arinegi egiten du bira. Utz biezat bere besotik eusten, irakasle. (*Balantzaka dabilenarena egiten du eta jakintsu baten besoari eusten dio.*)
- JAKINTSUA: (*Jolasa jarraituz.*) Bai, gaur Lur zaharra mozkor-mozkor eginda dago berriro. (*Beste baten besoari eusten dio.*)
- MONJEA: Geldi, geldil! Jausiko gara eta! Geldi esaten diet!
- BI. JAKINTS.: Venus guztiz okerturik dago jadanik. Poparen erdia baino ez diot ikusten. Lagundu! Arren!
- LEHEN MONJ.: Eta ez begiratu beherantz. Dena nahasirik ikusten dut.
- PREL. LODIA: (*Ahotsa nahita goratuz Galileo dagoen tokirantz.*) Ezinezkoa! Gauza nahasiak Erromako Elkargoan!
(*Barre algarak. Sakoneko ate batetik Elkargoko astronomo bi sartzen dira. Isiltasuna.*)
- MONJE BAT: Ikertzen jarraitzen duzue? Gaizpidea da!
- LEHEN ASTR.: (*Haserre bizian.*) Guk ez!
- BI. ASTRON: Nora iritsi nahi du? Ez dut Clavius ulertzen... Ontzat emango balitz azken berrogeitamar urteotan baieztatu dena! 1572ean esferarik gorenenean, zortzigarrenean, izar finkoen esferan, izar berri bat argitu zen, inguruko izar guztiak baino handiago eta distiratsuago eta, sei hilabete igaro baino lehen, berriro desagertua zen, eze-rezean. Galdetu behar diogu geure buruari: zer gertatzen da orduan betikotasunaz eta Zeruaren aldagaiztasunaz?
- FILOSOFOA: Uzten bazaie, ortzi osoa suntsitzen bukatuko dute.
- LEHEN ASTR.: Bai, nora helduko gara! Bost urte geroago Tycho Brahe daniarrak kometa baten ibilbidea zehazten du. Ilargia baino gorago hasten zen eta bata bestearen ostean, esfera-bilkura guztiak zeharkatzen zituen, mugitzen diren gorputz zerutiar guztien euskarri sendoak. Ez zuen

aurkakorik aurkitzen eta bere argiak ez zuen desbidera-
ketarik jasaten. Beraz galdetu behar dugu: non daude
esferok?

FILOSOFOA: Hori ez da eztabaidatzen! Nola lezake Christopher Cla-
viusek, Italiako eta Elizako astronomorik handienak ho-
lako zerbait ikertu ere?

PREL. LODIA: Hau gaizpidea!

LEHEN ASTR.: Ba ikertzen jarraitzen du! Hor barruan dago jezarrita,
deabruzko tutu horretatik tinko begiratu!

BI. ASTRO.: (*Principiis obstat*) Duela urte batzuk, gauza asko kalku-
latu genituen, eguzki urtearen iraupena esaterako,
Eguzki eta Ilargi eklipseen datak eta zerutar gorputzen
tokiak Copernico heretiko horren taulak erabiliz, hortik
dator dena.

MONJE BAT: Zera galdetzen diot neure buruari: zer da hobe, Ilargi
eklipse bat egutegiak dioen baino hiru egun berandua-
go ikusi, ala betiko zorionbiderik inoiz ez lortu?

MON. ARGAL: (*Aurreratzen da Biblia zabalik duela, pasarte baten atza-
mar batez fanatikoki jotzen.*) Zer diote Idazki Sakratuek?
"Eguzki, geldi zaitetz Gabaon gainean eta zu, Ilargi, Aya-
longo aranaren gainean!" Nola geldituko litzateke
Eguzkia mugituko ez balitz, heretiko horiek dioten beza-
la? Gezurrik al diote Idazki Sakratuek?

LEHEN ASTR.: Ez, eta horregatik bagoaz.

BI. ASTR.: Badira astronomooi zailtasunak jartzen dizkiguten feno-
menoak, baina guztia ulertu behar al du gizonak? (*Biak
irteten dira.*)

MON. ARGAL: Gizakiaren aberria alderrai dabilen izar baten parean jar-
tzen dute. Gurdi berean sartzen dituzte, piztiak, landa-
reak eta mineralak, eta biraka jartzen dituzte hutsik da-
goen zeruaren zehar. Bere ustez, ez dira jada Lurra eta
Zerua. Lurra, Zeruko astro bat delako, eta Zerua, lurrez
osaturik dagoelako. Ez dago desberdintasunik goikoa
eta behekoaren artean, betikoa eta iragankorraren ar-
tean. Gu hilko garela, badakigu. Baina orain esaten di-
gutena zera da: Zerua ere deuseztuko dela. Esaten zen,

eta idatzirik dago, Eguzkia zela, Ilargia eta Izarrak zirela, eta gu Lurraren gainean bizi ginela; baina orain, bere ustez, Lurra ere izar bat da. Izarrak baino ez daudel! Helduko da eguna gizonak eta piztiak ez direla esango digutena, gizona ere piztia dela, piztiak baino ez diral!

LEHEN JAKIN.: (*Galileori*) Galilei jauna, zerbait jausi zaizu behera.

GALILEO: (*Bitartean poltsikotik bere harria atera du eta jolasean lurrera jausten utzi du azkenean, Eskuratzeko makur-tzen den bitartean:* Gorantz, monsinore. Gorantz jausi zait.

PREL. LODIA: Lotsagabeko gizona!

(*Kardinal oso zahar bat sartzen da fraide baten sorbal-dari eutsiz, eta lekua egiten diote begirunez.*)

KARD. ZAHA.: Hor barruan jarraitzen dute oraindik? Ezin dute arin bukatu txotxolokeria horrekin? Clavius horrek bere As-tronomia ezagutu behar luke. Entzun dut Galilei horrek, gizona, Unibertsoko erdigunetik bazter batera aldatzen duela. Beraz, gizadiaren arerioa da! Eta horrela hartu behar da. Gizona Kreazioaren errege da, edozein umek daki hori, Jaungoikoaren izakirik gorenena eta maiteena. Nola jarriko luke Jaungoikoak mirari hori, hainbeste ahaleginen ondorioa, baztertua eta beti ihesean dagoen astro txiki batean? Bere Semea halako toki batera bidaliko luke? Nola egon daiteke bere kalkulu taulen eskla-buei sinesteko bezain gizaki doilorrik! Ba al da horrela-korik onartuko duen Jaungoikoren izakirik?

PREL. LODIA: (*Ahotsa apalduz*) Jauna hementxe bertan dago.

KARD. ZAHA.: (*Galileori*) Zeu zara, beraz? Badakizu? Ez dut jada oso ondo ikusten, baina gizon haren antza izugarria duzula bai ikusten dut, –nola zuen izena?–erre genuenak.

MONJEA: Berorren Gorentasuna ez litzateke asaldatu behar. Osa-gileak...

KARD. ZAHA.: (*Baztertu egiten du eta Galileorengana jotzen du.*) Zuk lizundu egin nahi duzu Lurra, bertan bizi eta berarengan-dik dena hartzen duzun arren. Zeure teilatuari botatzen dizkiozu harriak! Baina ez dut onartuko. (*Monjea bazter-*

tu eta batetik bestera ibiltzen hasten da harro.) Ni ez naiz edozein izaki, epe labur batez, edozein tokitan biraka ari den edozein astro txiki baten gainean. Lur finkoaren gainean nabil, pausu ziuirraz, eta bera geldi dago, bera da Unibertsoaren erdigunea, ni bere erdigunean nago eta Sortzaille Handiaren begia nigan finko dago, nigan bakarrik. Nire inguruan biraka, kristalezko zortzi esferatara loturik, izar finkoak daude, eta Eguzki ahaltsua, inguruan duen guztia argitzeko sortua. Eta ni ere bai, Jaungoikoak ikus nazan. Honela ikusgarri eta ezeztazekin, neure gainean, gizonaren gainean datza, Jaungoikoaren ahalegina, izakirik garrantzitsuenarengan, Jaungoikoaren irudi hilezkorrean, eta... (Zerraldo erortzen da.)

MONJEA: Berorren Gorentasuna gehiegi fidatu da bere indarretan!
(Une horretan sakoneko atea zabaltzen da eta, bere astronomoen buru legez, Clavius handia sartzen da. Isilik eta azkar egongela zeharkatzen du, alboetara begiratu gabe eta, irtetean, esaten dio monje bati: Arrazoi du. Irteten da astronomoak atzetik dituela. Sakoneko atea zabalik geratu da. Isiltasun osoa. Kardinale oso zaharra bere senera dator.)

KARD ZAHA.: Zer gertatzen da? Badakigu erabakirik?
(Inor ez da esatera ausartzen.)

MONJEA: Berorren Gorentasunak etxera joan behar du.
(Lagundu egiten diote agureari irteten. Hunkiturik, egongela uzten dute denek. Claviusen ikerketa komisioko monje txiki bat Galileoren ondoan geratzen da.)

MONJE TXIK.: *(Ezkutuka.)* Galilei jauna, aita Claviusek joan baino lehen esan zuen: orain teologoek ikusi behar dute nola berregiten dituzten zeruko esferak! Irabazi egin duzu. *(Irteten da.)*

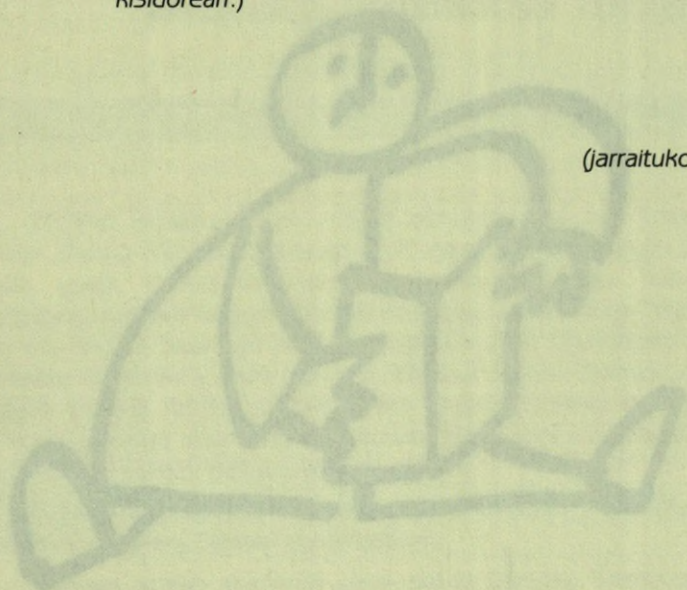
GALILEO: *(Geldiarazten saiatzen da.)* Irabazi duzu! Ez nik, baizik eta Arrazoiak!
(Monje txikia irten da dagoeneko. Galileo ere irteten da. Atarian garaiera handidun prelatu bat aurkitzen du,

*Kardinale Inkisidorea. Astronomo batek laguntzen du.
Galileo makurtu egiten da. Irten baino lehen galdera
bat xuxurlatzen dio atezainari.)*

ATEZAINA: *(Xuxurlatuz bera ere.) Bere Gorentasuna, Kardinale Inki-
sidorea.*

*(Astronomoak antejuraino laguntzen dio Kardinale In-
kisindeari.)*

(Jarraituko du)

HAUR ETA GAZTE
LITERATURA

Gazteen poesia emanaldi nazikatua Tolosan

**HAUR ETA GAZTE
LITERATURA**

HAUR ETA GASTE
LITERATURA

Gazteen poesia emanaldi musikatua Tolosan

Iñaki ZUBELDIA

2004ko otsailaren 5ean ekitaldi aitzindaria egin zen Tolosako Leidor zinema aretoan. Batxilergoko 90 gazte baino gehiagok parte hartu zuten Poesia Emanaldi Musikatuan. Ekitaldia Tolosako Galtzaundi Euskara Taldeak antolatu zuen Iparraldeko Hatsa Elkartearen eta Andoni Salamero poetaren laguntzarekin. Finantziazio osoa Tolosako Udalaren kontura joan zen, Euskara Saileko Onintza Lasak, Kultura Saileko Andoni Iturzaetak eta Gazteria Saileko Itxaropena Urkiolak laguntza ekonomikoa emateaz gain, beren aholkuak eta iradokizunak eskaini zizkigutelarik.

Ekitaldiaren helburuak honako puntu hauetan bildu zituzten Galtzaundi Euskara Taldeko antolatzaileek:

- Gazteen arteko anaitasun giroa piztea Oñatiko, Tolosako eta Baionako ikasleak elkartuz.
- Poesiara eta literaturara hurbiltzeko bideak erraztea gaurko gazteei.
- Musika, dantza, antzezpena eta irudiak saio artistikoaren osagarri eta apaingarri izatea.
- Gazteen inizatiba eta gogoia sustatzeko eurak saioaren prestaketa inplikatzeko.
- Euskararen prestigioa bilatzea ekitaldi atsegini eta erakargarri baten bidez.
- Sentimenduen mundua ezagutzeko eta besteei azaltzeko bitartekoak eskaintzea.

- Gazteek ere esateko gauza asko dituztela kontuan hartzea.
- Gazteen bitartez jende helduagoa ere ekitaldi kultural batera erakartzea.
- Honelako ekitaldi bat zela medio, ikastetxe desberdinak eta horietako irakaslegoa inplikatzeko.
- Gazteengan gauza artistikoetarako kontzientzia eta sugarra piztea.

Eta artista handiak eta poeta bikainak hurbildu zitzaizkigun Tolosara Euskal Herriko toki ezberdinetatik, bertako artista eta poeten lanarekin batera ikuslegoa eta entzulegoa txunditzera. Baionako Bernat Etxepare Lizeoko batxilergoko gazteak, Oñatiko Helkar Hezi Ikastetxeakoak eta Tolosako Laskorain ikastolako eta Hirukide-Eskolaploak ikastetxeko batxilergoko ikasleak igo ziren txandaka Leidor zinema aretoko taulatu gainera.

Jaialdia ederra, bikaina, zirrargarria izan zen eta bi ordu luzez ez ginen aspertu gazteek eskaini zuten trebetasun musikal artistiko poetikoarekin. Eskaini zen emanaldiaren atzean prestakuntza lan isil eta izugarria zegoen eta, batez ere, gazteen ilusio eta ahalegin neurtezina. Denek maila altuko ikuskizuna eskaini zuten, batzuek antzerkia eta eszenografia koreografiko alpagarria erabili zituztelarik. Beste batzuek dantza, antzerkia, instrumentu musikalak... Talderen batek teknologiaren abantailak nahiago izan zituen bere ikuskizunetarako, ordenagailu portatila eta kanoia irudiak proiektatzeko eta musika desberdinak kudeatzeko erabili zituztelarik. Eta denek emankizunaren ardatz eta zutabe poesia erabili zuten, gazteen poesia, poesia sentikorra eta sentibera, poesia gardena eta zuzena, norberaren mundu afektiboa, gure herriarekiko atxikimendua eta maitasuna, gure lurraren planteamendu ekologiko eta zaintzailea, bizitzaren ikuspegi gazi-goza... nabari zelarik gazteen poesia gordin eta ederratan. Batzuetan sentimenduen zirrarak oilo-ipurdia jartzen zizuten gazteen hitzak eta haiei lagunduz entzuten genuen musikak edo abestiak eraginda.

Gazteek gauza bat demostratu zuten: aukera uzten bazaaie, bitartekoak eskura jartzen bazaaizkie, eta konfiantza eta denbora ematen bazaaie, gauza ederrak egiteko gai direla. Eta hori sobera erakutsi zuten Tolosako emanaldian.

Baina, ez da dena hor gelditzen. Ikastetxe bakoitzak bere ekitaldia modu antolatuan eta koordinatuan eskaini zuen.

Oñatiko Elkar Hezi ikastetxeak eman zion hasiera ekitaldiari, misterioz beteriko antzezpen batekin: HOTSA, HITZA, IRUDIA, BIZIA -POESIA- izan ziren antzezpenaren ardatza. Eta poesiaren uza bikaina jasotzeko aukera izan zuen entzulegoak musika instrumentu desberdinen doinu gozoak lagun zituelarik. Saio bikaina eta iradokizunez beteak eskaini zuten Oñatiko gazteek.

Hemen dituzue Oñatiko gazteen poesia batzuk:

EXISTITZEN NAIZ

Bai, existitzen naiz,
ez al nauzu ikusten?
ez al nauzu sentitzen?
Ez nago
ez itsasoan,
ez baso ilunetan
Ez mendiaren magalean
ez haitz artean,
ezta salen artean ere
eta ez naiz zuhaitzen lizun.
Ez al zara
oraindik ere nire bila etorriko?

Itziar Aizpeurrutia

BARRU BARRUTIKAN

Maitasuna erorketa bat da
Lainoetatik erori zinen
Nire besoetara
Bihotzaren itsasora
Ez zenekien igerian
Eta nire zainetan
Murgildu zinen.

Jon Urkia

ZURE BEGIRADAREN ZIRRARA

Haizearen ahotsa
leiho ertzetik pasatzean
barne zirrara
sartzen zait barnean,
baina zirrara hori
bestelakoa da
zure begiradak
ni zeharkatzean.

Alaitz Zuazubiskar

EUSKAL HERRIA

Erromatarrek,
ez ziguten kendu
Euskal Herriko kosta.
Barbaroek, ez zuten birrindu
Euskal Herri osoa.
Musulmanak,
ez ziren heldu konkistazera,
Euskal Herri gehiena.
Frantziarrek,
ez dute lortuko kentzea
Euskal Herriko iparraldea.
Espainolek,
ez digute kenduko
Euskal Herriaren hegoa.
Inork,
ez digu kenduko
Euskal Herriaren osotasuna.

Iñigo Zubia

TXORIA

Txoria, basoko musikaria
 Txoria, pozaren irudia
 Txoria, animala miresgarria
 Txoria, hegalaria
 Zein da kalolan sartzearen arrazola?

Unai Bartolome

GAIZKI NAGO

Gaizki nago,
 ezinegonean,
 triste,
 lagun gutxiko aurpegiarekin.
 Kanpoan,
 Elurra ari du.
 Ohean etzanda nago,
 buruz behera,
 nire malko lodiez,
 pijama berria bustitzen.
 Aurpegia goibel dudala,
 somatzen dut.
 Eta,
 zu;
 Inoiz aurkituko ez zaitudan
 bezala nago,
 gerran,
 haur bat bere hildako
 ama topatzen egongo banintz bezalaxe.

Alain Anton

GALDEZKA ARI NATZAIZU

Galdezka ari natzaizu,
 nire bihotz maitia,
 nora joan zaidan
 ene egunsentia.
 Harekin eraman du
 urrun mutil gaztia.
 Zuhaitzek ikusi dute
 basoan malkoz bustia.
 Itzuliko al dit
 ilunabarrak bizia?
 Dastatu beharra daukat
 haren musuen ezta.

Arantzazu Ugarte

EGUNSENTIA

Egunsentia,
 Txorien doinua,
 eguzki izpiek
 ene begi lausotuak ireki,
 eta iratzarri.
 Egunerokotasunaren egunerokoa,
 gizartearen gizakien gizatasunaren,
 beharraren presoan preso,
 iratzarri nauten txoriak
 egunen batean egonen diren bezala,
 preso.
 Eta bizitza,
 hauts soil bat bezala,
 behatzetatik irristan,
 haizeak daroan
 hasperenaren gisa,
 oroimenaren melankoniarekin
 badoa,
 preso.

Maitte Moreno

ZURE BEGIEK

Zure begiek
ez dute merezi iluntasuna,
zure ileak
ez ditu merezi esku zikinak,
zuk
ez duzu merezi lore sorta bat,
zuk mila aleluia merezi dituzu.

Xabier Pascual

Oñatiarren ondoren, Tolosako Laskorain ikastolako gazteak igo ziren taulatura. Hauek ere saio bikaina zeukaten prestatua, antzerkia, musika, dantza, abestiak eta poesia errezitaldia, koktel gozoa bezala dena nahasian eskainiz. Salo bariatua eta aberatsa izan zen, dantzariak, abeslariak, antzezleak, poesia errezitatzen zutenak, aurkezleak... denak maila oso altuan aritu zirelarik.

Hona hemen Tolosako Laskoraingo ikasle gazteen poesia batzuk:

POLIT ARRAINA ITSASOAN

Polit arraina itsasoan
Ezpain goxoak zure ahoan
Polit zeruan izarra
Zurea da nire bihotz bakarra
Polit basoan zuhaitza
Alditu nahi nuke zure hitza
Polit arratseko eguzkia
Politago zure argazkia
Polit loreak mendian
Diztira duzu begian
Polit erle argizaria
Zuria duzu aurpegia

Polit hostoak erortzen
Zergatik ez nauzu maitatzen?

Polit txoriak maitatzen
Beti zaude nire bihotzean

Polit umea jostatzen
Benetan zaitut zu maitatzen!

Olatz Treku

MAITEKO NAUEN BIHOTZ BATEN BILA

Maiteko nauen bihotz baten bila,
helduko didaten bi besoen bila,
ispilura begiratzean ikusten den iruditik ihesi,
bakardadetik ihesi,
denboraren lorratzen beldur,
pazientziaren magalean eseria
osatu nahian,
izan nahian,
norbaiten zain.

Zure azala egunero laztanduz,
zure begiak egunero gozatuz,
hats emearen epeletan, hitz goxoen musikan,...
beti nirekin.
Beti galdurik,
urrunean.
Bazarela jakinik,
niretzat nahirik,
ilargiaren irudi zuritan,
egunaren argitan, hatsaren dardaran,
zure izatea nigan.
Ezagutu gabe maitatu
ezin uka, ezin jasan, beti zure beharrean.
Inoiz eduki ez bazaitut ere,... nola esan,
nola azal,...
badakit ezin zaitzakedala gal.

Aiora Mujika

EDER EURIK AZANTZA

Eder euriak azantza
 mezatik lekora dantza
 Euskal Herriak oraindik badu
 aske izateko esperantza.

Eder antzara paisaian
 irria lili bisaian
 Euskarak gidatuko gaitu
 hasia dugun bidaian.

Eder zeruan arrano
 bizia neke egundaino
 zailtasunak gaindituz jarraitu,
 ezinezkorik ez dago

Eder arbolak kabia
 herri artian bakia
 Euskal Herriak ere behar du
 munduan bere tokia.

Eder atarian zakur
 handikitan sobra lapur
 euskaldunoi kentzen digute
 dena, gure bihotz ta lur.

Eder euriak azantza
 mezatik lekora dantza
 Euskal Herriak oraindik badu
 aske izateko esperantza.

Naiara Perurena

ALDEGIN ZENUEN ETA

Aldegin zenuen eta
 utzi ninduzun bakarrik
 nire eskari guztiak ziren
 den-denak izan alferrik.

Banatu eta zu ahaztu nahian
igaro dudan denbora
aldapatsua izan da eta
ezin iragan gustora.

Urte bete pasa eta
uda heldu dela ikusirik
itxaropenak galduak ditut
ezin sentitu bizirik.

Hala ere gogoan darabilt
beti zure aurpegia
zu betiko ahanztea ez da
izanen errazegia.

Maitasunez ase ninduzunez
ez zaude nigaz zorretan
nire gogoia zugana doa
ez dut dudarik horretan.

Nahikari Galarraga

OLATU BORTITZEN BITSA

Olatu bortitzen bitsa
Haizeak darama hitza
Senti dudana ohar zaitezen
Idazten dut eskutitza.

Kaloak itsasertzean
Zerua ilun jartzean
Laguntasuna bilakatzen da
Maitasuna iluntzean.

Maitemindu naiz hain errez
Zenbat gau ustel negarrez
Zu niretzako guztia zara
Ni zuretzako ezer ez.

Ene bihotzeko lorea
 Barne-barnean gordea
 Zu ikusi gabe nire begiek
 Galtzen dute kolorea.

Gutziz galdurik iparra
 Zu zara nire izarra
 Iluntasunik ilunenean
 Argitzen nauen bakarra.

Sentimenduak hondora
 Malkoak irten kanpora
 Nire zauria sendatu dadin
 Etorri zaitetz albora.

Sentimenduak elbarri
 Oroitzapenak ekarri
 Dugun apurra ene maitea
 Zergatik uka elkarri.

Zuretzat bihotz osoa
 Beldurti bezain lausoa
 Baina norbaitek eman behar du
 Lehendabiziko pausoa.

Dena idatzi dut labur
 Ta nola ez naizen maltzur
 Besarkada bat, muxu goxo bi
 Baina etzazu esan agur.

Maiara Arreseigor

Laskorain ikastolako en atzetik Tolosako Hirukide-Eskolapioak ikastetxeko gazteak igo ziren eszenatokira. Hauek teknologian oinarritutako saioa eskaini zuten, ordenagailu portatil bat eta irudiak proiektatzeko kanoia erabiliz. Musika ere ordenagailuan programatua zeukaten irudi konkretu batzuekin eta irakurri behar ziren poesiekin sinkronizatuta zeudelarik.

Hemen dituzue Hirukide-Eskolapioak ikastetxeko gazteen poesia batzuk:

OROITZAPENA

Pentsatzen dut,
zuan pentsatzen dut,
bion momentuetan,
momentu goxoetan.

Egun haietan,
biok bakarrik,
bi sentimenduek bat egitean
ezerk ez zuen axola,
elkarrekin geunden.

Laino leunetan etzanda,
ez geneukan oztoporik,
bakarrik ginen,
bata bestearen ondoan,
hutsunerik gabe,
elkartuta.

Zure ezpainen laztan goxoa
nire maisaillean,
ezpainenetan,
bihotzean.

Amaitzeko asmorik gabe,
horrela jarraitu nahi nukeen,
betirako horrela,
biok batera.

Nire beldurra egia bihurtu,
bananduta bukatu,
ezin elkarturik,
saiakerak alferrik,
jarraitzeko intentziorik ez.

Orain oroitzapen hutsa,
besterik ez,
ezerezean geratutakoa,
erremediorik gabea,
tristeia

Aintzane Goenaga

MAITEA

Zure goxotasunaren dizdirak
 urratzen ditu nire bihotzeko itzalak ;
 zure edertasunak
 itsasoa dirudi tamainan,
 horrela, nire bihotzeko kostalde lehorrenetan
 lehertzen dira zure maitasunezko olatu aparrak.
 Horrelakoetan, nire bihotzean
 malzter geratu nahi dute
 bai suak eta bai garrak,
 ez baititu ahanzten ferekatu beharrak.

Zure dotoreziaren errekaetoak
 alaitzen ditu nire bihotzean
 goibelen dauden ibarrak;
 zure bihotzaren handitasunak
 erraz menperatzen du eguzkia:
 ez baitaiteke gailen
 zu ikusten zaitudaneko maitasun-gezia,
 ez zure eztitasunak bihotza goxatzeko
 duen modu berezia,
 ez zure izenaren bost letra hauen
 melodia goxoak
 belarria laztantzen didanean
 duen dotorezia.

Ez bedi zure maitasuna inoiz niretzat
 izan galerazia.

Maitea, zuri zor dizut nire izate guztial

Ion Izagirre

LAGUN MAITEA

Gure artekoa inoiz hasi gabe
amaitu zen niretzat,
gogorra izan zen
muxu eta laztan haien
beharra sentitzean
ez jasotzea.

Ahaztu behar izatea
eta ezin ahaztua,
konturatu nintzen
horrela ezin nuela segi,
ahaztu egin behar zintudala.

Eta lortu nuela uste nuenean,
ezin nuela konturatu nintzen,
ezin zintudan ahaztu
ez nuen nahi
nire alboan behar zintudan,
gogorra izan zen.

Baina begiak ireki
eta zure begi urdinak ahaztea
zen erantzuna,
eta horixe egin nuen.

Begiak itxi
eta dena atzean utzi,
baina benetan
gehien behar dudanarekin
geratzea lortu nuen,
zure adiskidetasunarekin.

Nahiz eta oraindik
begietara begiratzean
atzeko oroitzapenak bueltatu,
orain bai esan dezakedala
lagun modura asko maite zaitudala!

Maite Laso

EUSKARA

Ezer ez da aldatu
 diote pozik, irriz ezpainenetan,
 euskara herrietan eta erdara hirietan.
 gure hizkuntza maltea ahoan
 eta gure herria bihotzean,
 euskara kalean:

bai herrietan,
 bai hirietan;
 denon laguntza
 altxor hau ez galtzarren,
EUSKAL HERRIAN EUSKARAZI!

Barroterik gabe ametsetan,
 argirik gabe ilunetan,
 ikusi barik zelai berdeak,
 sentitu barik bertako giroa,
 zugatik emango nuke guztia,
 zugatik heriotza,
GORA EUSKAL HERRIA!

Maiara Urkia

BEHIN GALDUTAKO OROITZAPENAK

Ezeztu gezurrez beteriko malko horiek,
 jadanik ez dago zuk egin dezakezun ezer.

Nik aukeratu dut bide hau
 eta ez duzu ezer egiterik ni jarraitzeko.

Nireganako zure oroitzapenek
 istorio honen bukaera idatziko dute.

Zuregatik nire bihotzean nuen argia jadanik itzali da,
 iluntasuna eta hotza errege dira orain.

Orain ez da arima ahaztu baten negarra eta
 lurraren kontra zure malkoek
 egiten duten soinua besterik entzuten.

David Salvador

MAITE ZAITUDALAKO

EUSKARA

Maite zaitudalako
 egin dut amets.
 Maite zaitudalako
 dakit
 ez zaitudala
 inoiz ere
 galduko.

Zure ondoan
 bizi nahi dut.
 Zure alboan
 behar
 dut egon,
 maite zaitudalako,
 behar zaitudalako.

Sandra Limousin

NI, ZU, INOR...

Berandu da,
 oso berandu,
 eta zu jadanik joan zara,
 nire bizitzatik irten zara
 edozein laino
 zerutik desagertzen den bezala.

Goiz da,
 oso goiz,
 eta ni, hutsune onartezin eta goibelarekin jaiki naiz ohetik,
 edozein txakurtxo
 bere amaren magaletik aldentzen dutenean bezala.

Hotz dago,
 oso hotz,
 eta zuk zure bidetik jarraitzen duzu,
 ni atzean utziz,
 edozein gudarik bere etsaia atzean uzten duen modura.

Bero da,
 oso bero,
 eta uda iritsi den bezala zu joan egin zara;
 orain jabetu naiz ez zarela bueltatuko,
 baina nik,
 edozein amak bere alaba baino gehiago maiteko zaitut!

Leti Varona

Azkenik, Baionako Bernat Etxepare Lizeokoak igo ziren eszena-tokira bere jarraitzaileen oihu eta animoen artean. Hauek ere irudimena erabiliz eta antzerkia, dantza eta poesia uztartuz, saio mugitu eta irudimentsua eskaini ziguten. Iparraldekoen abestirako eta antzerkirako dohain berezia modu nabarian erakutsi zuten.

Hemen dituzue Baionako gazteen poesiak:

ASKATASUNAREN ISPILUA

Zerua,
 naturaren ama
 Batzutan xuriska
 Bestetan grisa
 Oihana,
 Haren alaba
 Udazkenean kolore bizia
 Neguan biluzia

Ugarte bat galdurik erdian
 Maitasunaren argian
 Xoriak itzulika inguruan
 Bukaezinezko mugak buruan
 Toki hotzetik airatu nahian
 Askatasunaren atarian
 Oihana dute oinarri
 Zerua bakearen aberri

1 ES-ko ikasleak:

Maialen, Amets, Hegoa, Aize, Olatz, Aitziber, Emili, Anaiz, Elorri, Jon, Jokin, Andde.

BADA MUNDU BAT...

Bada mundu bat
Non, pozak, tristurak atxeman duten leku bat
Non, urak sua estaltzen duen
Urak bizia eman,
Natura ama bakarra,
Lurra etxea,
Eta eguzkia argi iturri
Lurralde heze eta triste honetan,
Natura basatia da.
Txabola euripean, aitatxi eta alabatxo ondoan
Blak bakarrik, biak isilik.
Pobreak dira bainan elgarrekin dira.
Makil baten gainean
Dilindan.

Aitaxi eta alabatxo, bakardadean,
Arriskuei aurre egiten.
Hemendik ihes egitea ahanztezina den gertakizuna
Biziaren arriskuan
Bainan beti zintzilik geratzen dira
Zeri begira, urari begira
Heriotza halei begira

Elkartzen dira gain hortan,
Aitaxi eta neskatxa errugabe batzuek
Bizi berri baten hasteko

Esperantza eta pazientziaren adarrari lotuz
Itxaropenean

1L-eko ikasleak:

Arantxa, Maider, Maialen, Ainara, Maitena, Beonika, Oihana, Laida, Iban, Olivia, Cécilia, Marie, Ainhoa, Maylis, Amande, Joana

HOLA ULER DAITEKE BA OROREN ZERGATIA?

Hurbiletik miliarka harri puska finak
 urrunetik arbol-ingumak,
 mozorroturikako arrainez beteak!
 Hori dugu basamortua!
 Eremu zabal horren idurimena eroarazten dauku,
 taupadaka odol ezartzen! Basamortuak, itzala eta argia ditu
 bere aurpegiaren bi begiak,
 pentsamoldea bezain mugagabea dauka bere bakardadea,
 haizea du, bere arezko forma-fereka guzien erditzalea,
 bere marruxkadurak, hil-aztarna guzien gordelekuak...
 bere sakontasunean atxikitako erreperio ikusgaitzak.

Bakartasunaren desesperaziotik
 sablearen gainetik, eguzkiaren izpietarik,
 haize beroaren barnetik
 argi eta itzal gunetarik,
 gameluek dute,
 bizitzeko, behar dena, ateratzen...
 eta, gizakiak
 «hutsaren geroko» haurrak bezala,
 barneko mundu zabaletan, geldiune bat eskatuz,
 doatzilarik lasterka,
 jainko handiak hautatu ez dezaken bidegurutzetan,
 zorion baten bila, dabiltzalarik,
 badakite badutela nonbait, beren ideien ordenatzeko,
 lurralde bat: bake, askatasun eta bakardadez estalia:
 basamortua!

Sable beroa oinen azpian irrixtaka,
 hatsa itotzen duen aire epela bisaian,
 gizona xinaurria bezain ttikia,
 lurperatu bristean luken
 uhain itxurako espazio horren gainean,
 onartzen du, ikustearekin, haizeak
 bere urrats guziak bet-betan
 ufako batean ezabatzen,
 ez dela basamortua, bera: errege!

Arearen gainean,
eguzkiaren isladak
gure begi biak itsutzen ditu
pobretasunaren aitzinean.
Bizia argipean estaltzen da
gauaren itxaropenean.

Nola uler daiteke ba ororen zergatia?

Arantxa, Argitxu, Eider, Elixabet, Ellande, Gorka, Ihitz, Iñaki, Irati, Joana A., Joana As., Joana B., Jone, Lea, Lore, Luixa, Margaita, Nazara, Patxi, Peio, Txomin B., Txomin H., Uhaina, ikasleak, Auxtin, Jasone eta Maite-ren laguntzarekin.

Bi orduko emanaldi bikaina bukatutakoan jendeak gogotik jo zuen txalo, ikusitakoa ez ohizko zerbait baitzen. Gazte ez profesionalak, batxilergoko euren asignaturak aprobatu behar dituzten gazteek, horrelako saio duin, ederra prestatzeak badu nahiko meritua. Eta ikuslegoak horixe txalotu nahi izan zuten: gazteen ahalegina, gazteen elkarlana, gazteen artea. Eta arte horren guztiaren ardatza eta muina POESIA izan zen, Andoni Salamerok Oñati aldean eta Auxtin Zamorak iparraldean hain gartsuki landu eta zabaldu duten poesia.

Emanaldi osoa ikusi zuenak, berehala egiten zuen gogoeta hauexek: "Zenbat lan dago eskaini duten saio eder honen atzean?" Eta talde horietako bat prestatzen aritu zen Andoni Salamerok berak emango digu erantzuna. Hemen dituzue bere hitzak:

«Emanaldia egin aurretik, lan eskerga burutu zela zer esanik ez dago. Leidor zinemara bertaratu zen edonori zaila litzaloke pentsatzea zelako ilusioz eta zelako gogo onez lan egin den egitasmo bizi hau aurrera ateratzeko. Batetik, ikasleen prestutasuna azpimarratuko nuke, beren kemena eta adorea, beren naturaltasuna mundu afektibo eta emozionala agertzerakoan, gelan zein oholza gainean. Entseluak balioz izan zaizkigu sakonago elkar ezagutzeko, horrelako erronken aurrean arduren pisuak zer balio duen ikusteko, batik batik, guztion lana kontutan hartzerakoan, eta emanaldi osoa eta lotua jendeari aurkezteko. Bestetik, ikastetxeko irakasleek, akullatze, ziztatze eta gogotze lanetan dotorezia handiz jokatu dute, ikasleekin egon dira berezi zitzaizaien egun horretan, emanaldi egunean, eta gelan jaso dituzten animoa eta maitasuna kontutan hartzekoak lirateke. Era berean,

beste hiru ikastetxeen aldetik, inplikazioa eta interesa poesiaren egun hau aurrera eramateko azpimarragarria da, zuontzat hitz onak besterik ez ditut gure ikastetxearen izenean, asko ikasi dugu ikasleok zein irakasleok zuon ekarpenetik eta bat baino gehiagok edaten jarraituko dugu jarrotzen hasi zitzaigun iturri oparotik. Ez nituzke ahaztu nahi mentura honetan Galtzaundikoak, langile finak eta adeitsuak, Iñaki Zubeldia, Igor Garmendia eta euskararen izenean, haiekin batera, taldean lan bikaina egiten diharduten guztiak. Koordinatze lanak, haiei esker bideratu dira, eskatutako oro lortzen ahalegindu dira eta. Jarraitu orain bezala eta bihotzez, bejondeizuela! Hatsako kide eta lagunei eta haien bozeramale lanetan aritzen den Auxtin Zamorari eskertu nahi nieke poesiaren izenean edonorentzat izan duten mira eta errespetua, liburu batean testuak izateak errazagotzen du gure lana eta bi urtez, Hatsaren bidez, argitaratu ditugun liburuei esker olerkiak sortzen ez dugu ibilli izan behar. Azkenik, Tolosako Udalari, sarri, erakunde izanik ideiak bideratzeko jarrera irekia erakusteagatik, beldurrik gabe arituz. Modu berean, Tolosako Udalak liburutxoa argitaratzearekin batera eta gazte hauei beren barrua askatzeko gunea eskainiz, herriona dena gogoratuz, hitz egiteko poza eskalni dielako gazte hauei, betiko topikoak gainditzeko tenorea eta gutxi balitz benetazko izaera gune egokian erakusteko ere bai, ez dela gutxi. Ez dadila izan azkena!»

Honaino Andoni Salameroren hitzak eta balorazioa.

Eta lanaz gain, gauza ederragoa nabaritu dut nik gazteen artean: ilusioa, elkar lana, koordinazioa, gauzak ondo egiteko gogoia, elkartzaren giroa, ...

Berrito ere Andoni Salameroren ikuspuntua txertatzen dut hemen:

«Bizi izan genuena adierazteko zaila da hemen guztia aditzera ematea. Bakar-bakarrik, zinez, esan genezake ikasleek berena zuten gunean, berena zuten giroan, oroimen gozoa eramán zutela etxera, argi eta garbi ikusi zen entseiuetan, emanaldian, askarian ondo baino hobeto pasatu zutela. Haiek luzatu nahi zuten unetxo hura, argi eta garbi antzeman zitekeen hori beren betartean, amets hura buka ez zedin nahi zuten. Baina, hurrengo egunean, ikasle gizarajoei ikastetxera joan behar zuten, berriketa

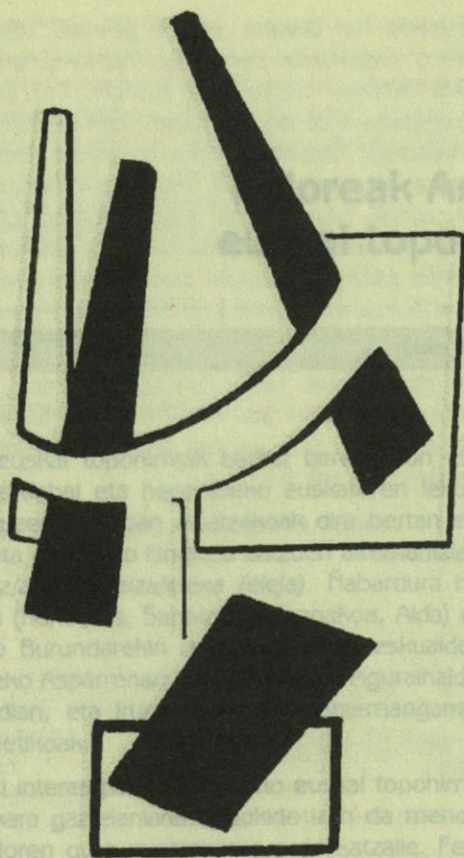
gutxiarekin. Orduan haien nahieza dastatu nuen beren aurpegietan eta olerkari tolosar baten, Lizardiren, olerki-pasarte bat etorri zitzaidan gogora:

*Oi zein den ituna
behera behar haul
Nik ez nahi eguna
bihurtzerik gaur*

Halaxe bilakatu zitzaigun eguna gau, bat-batean, guztia egina zegoen, guztia zen historia eta etxeratzean, izarapean, ametsen izarpean gordeko zituen oroitzapenok han izan zen bat baino gehiagok. Horren dudarik ez dugu.»

Jaialdia bukatutakoan, parte hartu zuten 94 bat gazteak Leidor aretoko eszenatokira Igo ziren, jendearen txalo beroak jasotzera. Ondoren, Hirukide-Jesuitinen ikastetxeko jangela handira joan ziren elkartasun eta adiskidetasun giroan afaltzera. Balonako, Oñatiko eta Tolosako gazteek bizi guztian gogoratuko dute 2004ko otsailaren 5a, Tolosako Leidor zinema aretoan elkartu ziren eguna. Giro polita sortu zen gazteen artean, baina denbora urri harremanak sa-kontzeko eta adiskidetasuna aurrerago eramateko. Hala ere, batzue-tan giroak, begiradak, barneko emozioak... dena adierazten du eta ez da hitz askoren beharrik izaten zoriontsu sentitzen zarela zure kideei adierazteko. Eta hori nabaritu genuen gau hartan Iparraldeko eta Hegoaldeko gazteen artean. Aukera eta abagune berriak izango ahal dituzte euren artea eta poesia jendeari dastatzera emateko eta euren arteko adiskide lokarriak sendotzeko.

Bizkitartean, jarrai ezazue zuen sentimendu mundua, zuen artea eta poesia euskaraz lantzen. Poesiak libreago egingo zaituzte eta gizatiarrago, sentiberago, solidarioago...

ADABAKIAK

Koloreak Arabako euskal toponimian

Luis Mari MUJICA

Arabako euskal toponimiak baditu berezitasun estimagarriak, batez ere, mendebal eta hegoaldeko euskararen lekukotasunaren aldetik. Hain zuzen, lexikoan aipatzekoak dira bertan ematen diren mendebalde eta ekialdeko isoglosa batzuen alternantziak, hala-nola, *soro/solo*, *aritz/aretx*, *eleiza/elexa* (*eleja*). Ñabardura horiek, batez ere, Aranaldea (Kontrasta, Sanbizente Aranakoa, Alda) eta Gipuzkoa eta Nafarroako Burundarekin mugakide diren eskualdetan ematen dira. Aizkorripeko Asparrenan, Donemiliagan, Agurainaldean, Barrundian, Ubarrundian, eta Iruraraitz-en ere, atzemangarri dira halako dudamuda fonetikoak.

Fonetikoki interesgarria da bertako euskal toponimia, ezen toki anitzetan euskara gaztelaniaren albokide izan da mende anitzetatik hona, eta ondoren gure mintzairaren ordezkatzaille. Fenomeno horrek eragin apartak ukan ditu, adibidez, *u*, *i* - *e* irekieretan (buru boro, Solatxi *Solatxe*, beiti *betxe* kasuetan), eta *z/s* < *j* prozedura belarizantean (Basalde *Bajalde*, Basauri *Bajauri*), –edo eta *br* moduko konsonate– pilaketa sekundarioan –gaztelaniar azentu toniko arrotzagatik– (Mugaburu Mugaburo < *Mugabro* toponimoan bezala).

Arabako toponimiaren geruza fonetikoki gaztelaniaren ukituaz joa kausitzen da, eta hori atzeman dugu egun biltzen eta aztertzen ari garen Arabako toponimia tradizionallean.

Arabar toponimian lau dira, nagusiki, agertzen diren koloreak, hots, *zuria*, *gorria*, *beltza* (*baltza*) eta *urdina*. Horiekin batera aipatzekoak dira *ilun/ bel* (oscuro) ñabardurak. Kolore zenbaitek se-

mantika exozentrikoa har dezake, honela *gorriak* "rojo, colorado" "pelado" eta "seco" delakoaren semantika (*Aizkorri*, *Askorri*, *Lugorri*, *Logorri* kasuetan), *beltzak* "negro" eta "oscuro" rena (*zubel*, *zumel* "coscoja, árbol o madera de hoja "oscura" / *zur-bel(tz)-etik*) (*Zubeldia*, *Zumelzu*, *Arbeltegi* / *Arbelaitz* "roca de piedra oscura" toponimoak) (eta, batzuetan, "bortitza" rena *iparbeltza* "viento cierzo muy fuerte" hitzean), *zuriak* "blanco" eta "claro" ("piedra caliza", "tierra arcillosa (?)"-rena (*Atxuri*, *Luzuri*, *Bidazuri*), eta *urdinak* "azul" eta "piedra caliza"-rena (*Aiurdin*, *Atxurdin* toponimoetan) -eta, nolabait, *gris-arena* ere bai *Zumaurdin* / *Zumurdin* (Iruraiz, Burgelu) fitonimoan bezala.

Alpatzekoak dira, orobat, *narbar* "pardo, grisáceo" (*Ariznabarreta*, *Pagonabarreta*, *Amenabar*) eta *-arre* "color de la tierra", "color terroso oscuro" (*Uharrea* / *ugarrea*) eta *berdea* (*Bideberdea*, *Landa-berdea*, *Aresberdetxokoagaburua*).

Hona Arabako zenbait eskualdetan toponimian aurkitzen den *marginodun* onomastika:

I.- ASPARRENA

Zuri Sorasuri, *Etxezuri*, *Zurieta*.
Gorri Bustingorri (*Gustingorri*), *Illaragorri*
Urdin Aiurdin.

II.- DONEMILIAGA (SAN MILLAN)

Balza / *beltza* *Muninbalza*, *Loibalza*
Ilun Arrilun
Zuri Bidezuri, *Landazureita*, *Martxatxurieta*, *Luzuriaga*, *Andazurieta*
Gorri Burgorri.

III.- BARRUNDIA

Gorri Aizkorri
Zuri Bidezuriarte, *Atxuri*
Urdin Atxurdinzar.

IV.- ZIGOITIA

Zuri Begizuriaran (izengoti bidez), Arrizuri, Atxuri, Iturrisuri.
 Gorri Rotagorri, Pelogorri (izengoiti bidez), Lugoerri, Perrangorri,
 Larragorri, Iturriogorri, Inerragorri, Bidegorrieta, Askorripea,
 Madarigorriaga, Bidegorrieta.
 Urdin Arriurdin, Aiurdin, Ajurdin.
 Beltz (baltz) Iturbalz, Inerbaltz, Inarbalza.

V.- AGURAINALDEA

Urdin Urdinzarreta, Aiurdin.
 Zuri Bidaizuri (Bidazuri).
 Baltz Iturbalz
 Ilun Basalluna

VI.- IRURAITZ

Gorri Bolugorrieta, Bulgorrieta, Logorrieta.
 Zuri Mendizuri, Okaranzurieta.
 Urdin Zumurdin
 Ilun Arrilun.
 Nabar Zuaznabar.

VII.- UBARRUNDIA

Urdin Aitzurdin, Arriurdin, (Arriordin).
 Gorri Bidegorrieta.

VIII.- GANBOA

Gorri Iturgorri (fuente ferruginosa?), Arrigorri (Arrigorre).
 Urdin Zumaurdineta.

IX.- ARRATZUA

Zuri Arrizuriaga.
Gorri Larragorri.
Urdin Urdintximisua.
Berdea Bideberdea.

X.- KONTRASTA

Gorri Idoigorria, Askorribea.
Zuri Bargasuri.
Baltz Lubalza.

XI.- ALDA / ULLIBARRI

Urdin Atxurdin, Arriurdina.
Gorri Eskorripea
Zuri Akaranzurieta.
Baltz Lubalza, Loibalza.
Berdea Aisperde, Aisperdea.

XII.- SAN BIZENTE ARANAKOA

Gorri Illarragorri, Askorrieta, Illarragorri, Illarragorriandia, Illarrago-
rritxikia, Bidagorri.
Urdin Arriurdin.
Zuri Artezuria, Iturrizurieta, Okaranzurieta (*Okaranzurieta).
Baltz Irarrabalza.
Ilun Basoiluna.
Berde Millaberde (*Villaverde)

XIII.- BURGELU

Urdin Zumurdin, Zumaurdineta, Arriurdin.
Gorri Urgorria (*agua ferruginosa?), Arrigorria, Arrigorriaga.
Berde Lanberde, Landaberde.

XIV.- DULANTZI

Gorri Lugarri, Aizkorri, Algorri
Balz Lurbalza
Urdin Arriurdin.

XV.- LEGUTIOALDEA

Gorri Iturrigorri
Baltz Lubalza, Ubelza (Ubalza?).

XVI.- ARAMAIO

Baltz Letabaltz, Letabaltz, Zumelzubideazpi (zumel "madera oscura o negra" = coscoja), Basobaltz.
Gorri Lugarri, Urdin.
Zuri Atxurikogaña, Arzuriaga.

XVII.- ZUIA

Ilun Rikillun (*E)rrrekaillun), Pagilun (*Pagailun), Pakillun, Trakillun, Iturlun.
Zuri Zuzurriaga (*Zurzuriaga), Lauzuri, Landazurieta, Luzurieta, Solazuri.
Gorri Okarangorri, Logorri.
Berde Aresberdetxokoagaburua.

XVIII.- URKABUSTAIZ

Berde Landaberde
Gorri Logorri, Turgorri (*Iturgorri).
Zuri Saratxuri, Landazuri.

XIX.- LAMINORIA

Beltza (baltza) Aranbalza, Bagadibalza.
Urdin Atxurdin.

Gorri Okarangorri.
Zuri Bustinzuri.

XX.- ARRAIA (MAEZTU)

Urdin Atxurdina.
Gorri Ilarragorri, Askrori, Larragorri, Ligorri (*Lugorri), Eragorrieta.
Zuri Luzuri, Iturzurietaña, Solazuri.
Beltza (*baltza*) Irarbalza.

XXI.- TREVIÑO

Zuri Zuriate, Urzuria, Zuriaga, Aranzuri (*Aranzuri).
Gorri Orriagarri (*Orriagorri?), Parragorri, Mendigurria (*Mendigoria), Langorria
Beltza (*baltza*) Alanbalza (*Aranbalza).
Berde Turriberde (*Iturriberde), Turruberde, Turroberde.

XXII.- KOARTANGO

Gorri Logorri (*Lugorri).

Jatorri arrotza edo erromanikoa duten kasuetan *-oria* kolorea ere azaltzen da (lat. *aurea* monoptongatuak *oria* eman baitu Errioxako mintzairan, Santa Aurea *Santa Oria*); beraz, gaztelania arkaikoan *gualdo* eta *amarillo-ren* ondoan, *oria* ere bada, gaztelania modernoan ere presente egon dagoena (J. R. Jiménez poetak "las abejas ori-negras", *Platero y yo* liburuan). *Valoria*, *Villoria*, *Montoria*, *Fontoria* (*Hontoria* / *Ontoria*) toponimoak (Gaztelan, batez ere) horren lekuko dira. Euskal Herrian badira *Villoria* (Nafarroan Lana ibarrean) eta *Montoria* (Arabian).

Otsailak 7. Omenaldia Mª Dolores Agirreri

Gillermo ETXEBERRIA

Egun bikaina izan zen otsailaren zazpia Errezilen bildu zirenentzat. Egun horretan egin zitzaion Omenaldia Mª Dolores Agirreri, bertako alabari. *EGAN* aldizkariak zuzen-zuzen hartu zuen parte Errezilgo Udalarekin eta senideekin batera.

Ondo merezia, izan ere, omenaldi hau euskaltzaleon aldetik. Iragan urtean bete ziren ehun urte jaio zenetik. 1903. urtean Errezilen jaio eta berehala, hamalau urterekin, Donostiara etorri zen bizitzera eta bertan eman zituen gainerako urte guztiak, 1977ko abuztuan 97 urterekin hil zen arte. Bere ezagutza dutenek esan digutenez, ez zuen, halere, Errezilekin lotura hautsi.

Andereñotza ikasi zuen eta epe laburrean lanbide izan baldin bazuen ere, berehala utzi eta beste arloetara dedikatu zituen bizitzako ordu eta egun guztiak. Barru-barrutik zerion euskaltasuna eta hamaika ekilibrio eta konponketa egin behar izan zituen frankismo garaian zentsuraren hatzaparrek harrapa ez zezaten.

Antzerki munduan ibili zen buru-belarri. *Euskal Iztundeko* buru Toribio Altzagaren lagun zen eta haren itzalean jardun zuen, harik eta hau hil eta oposaketak irabazi eta bertako buru eta arima bihurtu arte. Adin bateko garenok, ondo gogoratzen ditugu Santo Tomas egunero eta Donostia bezperako antzerkiak, ia denak Antzoki zaharrean taularatzen zirenak. Bertan antzeztutako obrak ugariak izan ziren, batzuk bereak, itzuliak besteak, euskal autoreek idatzitakoak, Telesforo Monzonenak, besteak beste, baita berak egindako bat edo

beste ere: *Aukeraren maukera eta azkenean okerra. Au duk maltzurkeria.*

Omenaldi egunean *Aukeraren maukera eta azkenean okerra* ikusi eta entzuteko parada izan genuen. Neska koskorra zenean Errezilen bertan antzeztu omen zuen Marilo Agirrek, Mª Doloresen llobak eta berak antzeztu eta irakurri zuen lana, bazkal ondoan. Zoragarri eta txundigarri.

Horra berak itzultitako beste hainbat eta hainbat obra: Garcia Lorcaren *Yerma*, Iturri-legor izenpean, H. Gheon-en *Lourdesko lorea*, Tagoreren *Txalupa bete euri*, Buero Vallejoren *Ilunpe goritan*, Pio Barojaren *Altzateko jaun*.

Omenaldiko egunean entzun ahal izan genituen beste hamaika gauza eta albiste Mª Doloresen inguruak. Lehenengoa Iñaki Beristainek aldaretik meza garaian esanak. Ondoren auresku hunkigarri eta txistularien laguntzaz oroitarrria bistaratu zen. Han ziren Mª Doloresen ahaide ugari, alaba moja, semea, Pablo Agirre eta abar luzea. Eusko Jauriaritzako Miren Azkarate, Adiskideen Elkarteko Jose Mª Urkia, Luis Mª Mujika eta G. Etxeberria.

Mª Dolores, antzerkiak gain, euskara irakasle zen. Hasera hartan, adorea ere behar zen langintza horretan aritzeko. Oraindik ere gogoan dute haren ikasle izandakoak, erabiltzen zituen metodoak eta pedagogiak. Bazkal orduan, hainbatek hitz hartu zuen eta garai hartako berri eman.

Eraberean, orduko antzezle izandako hainbat lagunek eman zuten bere inpresioa. Haien artean bereizi nahi genuke Azpeitian osasuntsu bizi den Enrike Zurutuza. Hamaika gauza bitxi esan zigun bazkalondoan.

Bazkaria 40 lagunentzat jarri genuen, baina, eskakizuna hainbestekoa izanik, beste jantoki bat ireki eta laurogeita bost lagun izan ginen bazkaldar. Gero etorri zirenak, ez zuten aukerarik izan. Bertako alkate den Iñaki Olartzabal izan genuen hizlari, errezildarren esker ona azalduz. Eraberean Miren Azkarate eta Joxe Mari Urkia, Adiskideen Elkarteko Zuzendaria.

Bazkalondoan, amaieran, Patri Urkizuk, EGANen eskutik argitara eman duen liburua aurkeztu zuen (Mª Dolores Agirre eta euskal antzerkia) eta bazkaldarrei doan eman zitzaien.

Andolin, beti zaitugu gogoan

Xabier KINTANA URTIAGA

Joan berri zaigu Andolin, gazterik. Halaxe diosku buruak eta zentzuak, baina bihotzak, setatiro, gure artean beti bezala bizi-bizirik dagoela errepikatzen digu. Adimenaren eta sentimenduaren arteko egoera kontraesankor honetan, beraz, ez da erraza jadanik geurekin ez dugun baina, aldi berean, ondo barruan eramaten segitzen dugun lagunaren aipamena egitea, zeren, Axularrek Bertrand Etxausi ziotson bezala, iruditzen baitzaigu oraino bizi zarela eta horrela, aurrean bazintugu bezala mintzatu nahi gaitzaizkizu.

Duela urte pare bat, Santurtziko udaletxearen areto nagusian, Andolin euskaltzain izendatu zenean, beraren sarrera-hitzaldiaren aitabitxi eta erantzulea izateko ohorea izan nuen. Orduko giro alaian esandako gauza batzuk orain errepikatu beharra egokitu zait giro erabat aldatuan. Badirudi, bai, historian jazoerak bi aldiz gertatzen direla, baina ez beti, Marxek zioen bezala, lehenbizikoan tragedia gisa eta bigarreanean fartsa moduan. Edonola ere, ez nuke nahi, Andolinek berak halaxe gura ez lukeelako, lehenagoko jaialdi ospakizun hura, bigarren honetan hileta kutsuaz aurkeztea.

Asko eta ongi idatzi da Andolinen curriculumaz, eta hortaz, guztiok jada dakiguna gain-gainetik besterik ez dut aipatuko. Santurtzin orain dela berrogeita hamar urte jaio eta Batxilergoa Eskolapioetan ikasi zuen, Filologia Erromanikoa, aldiz, Deustuko Unibertsitatean egin eta Doktoregoa Estatu Batuetan, Los Angelesko Unibertsitatean burutu zuen. Aspaldiko urteotan Euskal Herriko Unibertsitateko Filologi Fakultateko irakaslea genuen, iazko udazkenean Hizkuntzalaritza Orokorreko katedra lortua izanik.

Hizkuntzazalea zen Andolin Eguzkitza: haurtzaroko gaztelaniaz gainera, euskara, frantsesa, latina, alemana, arabiera, ingelesa, italiara eta katalana ere ikasiak zituen, bai eta horietako askotan ongi mintzatu ere. Haren lagunoi maiz itzultzaile zerbitzua egiten zigun, ingeles-alemanez. Baina batez ere, euskara eta alemana maite zituen Andolinek. Euskaraz oso ederki eta zehazki mintzatzeaz gainera, geure hizkuntza nazionalaren erabiltzearen eta berreskuratzearen aldeko apostolua genuen bere eguneroko praktikan.

Baina gure santurtziarraren trebetasuna norainokoa zen erakusteko, adibide gisa, pasadizo batzuk kontatuko dizkizuet. Azken aldion, orain kontura ez datorren arazo batengatik, aleman batzuekin posta elektronikoz harremanak izan behar izan ditut. Itzulpenak Andolinek egiten zizkidan eta alemanek, ni ezagutu ez eta, "nire aleman estilo txukun eta jatorra" goraiatzen zidaten. Inoren lumekin burua apaintzea dotorea ez denez gero, honela erantzun behar izan nien: "Eskerrik asko. Zuen zorionak neure adiskide itzultzaileari emango dizkiot".

Zaila izaten da, bestalde, hizkuntza batean ari garenean, bat-batean bestera pasatzea. Andolinek baina, horretan ere aparteko abilezia zuen. Gogoan dut, behin, duela hogei bat urte, biok Donibane Lohizunen ginela. Uda zen eta bertan, gogoak lagun, Udako Euskal Unibertsitateak bere ekitaldiak egiten zituen. Arratsalde batean, bertako tren-geltokiaren aurretik paseoan solasean genbiltzala, bat-batean gazte handi ile hori bat agertu zitzaigun, praka laburrekin, aldean bizkar-zorro bete-betea zekarrela. Alderri eta erabat galdurik ibiltzeko itxurarekin, gugana etorri eta, Donibaneko jende arruntak bera ulertzea mundu honetako gauzarik ohikoena balitz bezala, ez dakit zein kale non zegoen galdetu zigun alemanez.

Andolin eta biok, ohi bezala, euskaraz ari ginen geure artean. Gaztearen galdera entzutean, Eguzkitzak, begiratu eta aleman ederrean erantzun zion, galdeturiko kale hartara heltzeko behar zituen era guztietako azalpen zehatzak emanik. Hori eginda, gertaturikoagatik inolako komentariarik egin gabe, elkarrekin genuen hizketari hariari lotu eta enekin euskaraz mintzatzen segitu zuen lasai aski.

Beste anekdota hau oraintsukoa da. Orain dela hiru urte, Euskal Idazleen Elkarteak Stephen Jay Gould biologo estatubatuar ospetsua gonbidatu zuen, 2001.eko abenduaren 13an Euskal Herrian hitzaldi bat egin zezan. Tokia Eibarko Armagintza Eskola eta gaia neodarwi-

nismoa. Hitzaldia ingelesez izatekoa zenez gero, aldi bereko itzulpen-zerbitzua antolaturik zegoen, baina ustekabeko gaizki ulertu baten-gatik, horretarako hitzarturik zegoen itzultzailea ez zen egun eta ordu horretan agertu, hitzaldia biharamunean zelakoan. Egoeraren larritasunaz jabeturik, Andolinek bere burua eskaini zuen itzultzaile lana egiteko, eboluzioari buruzko gogoeta berritzaile haiek, egia esan, Andolinen ohiko kezka eta zaletasunetatik aski gai urrunak izan arren. Halere, zin-zinez diotsuet, bikain bete zuen bere lana. Halako moldez non hizlariak berak, haren erraztasuna ikusita, entzuleei harentzako txalo beroak eskatu behar izan baitzituen.

Andolin Eguzkitzak hizkuntzen nondik norakoak eta barne-korapiloak berehala aditu eta bereganatzeko zeukan erraztasun horretaz berehalaxe konturatu zen Gabriel Aresti bera ere, hogeita hamaika urte lehenago, 1970an hirurok Zuberoara egin genuen bidaiaren gogoangarrian. Egun horretan Euskaltzaindiak Dominique Salaberri kantututuz biltzaile zuberotarrari bere *Chants populaires du Pays Basque* liburuaren lehen mendeurrenean omenaldia egiten zion, eta, beraz, ekitaldi irekia zen. Egun berean, derradan bidenabar, Luis Villasantek Euskaltzaindiaren burutza hartu zuen, horrela gure hizkuntzaren batasunari aro berri eta emankorra hasiera emanez.

Kontuan hartu behar da hura zela Andolin Eguzkitzak Zuberoara egiten zuen lehenbiziko bisita. Bide osoan zehar Gabriel Arestirekin era guztietako euskal gaiak ukitu eta eztabaidatzeaz gainera, Maulera heltzean, Andolinek bileran zeuden euskaltzainekin zein iparraldeko jendeekin euskaraz parra-parra inolako oztoporik gabe jardun zuen. Txikitandik euskaraz zekiten euskaltzain zahar batzuk ordea, zuberotarrekin bereziki, elkar ezin adituz zebiltzan, umetan erdara besterik ez zekien Santurtziko umegorri hark guztiak errazki ulertzen zituen bitartean. Eta hori guztiori inolako harrokeria eta hantusterik gabe, berak hain ederki praktikatzeko zekien xalotasun miresgarriaz, hots, apal-apalik, hori gauzarik ohikoena eta normalena balitz bezala.

Edonola ere, G. Arestik *Anaitasuna* aldizkariaren hurrengo zenbakian *Munstro bat, munstro bi* zeritzon artikulu sonatua idatzi zuen, Andolinen antz eta irudira Euskal Herrian sortzen ari zen euskaldunberrien belaunaldi berria goresteke. Artikulu profetikoa benetan.

Inoiz, euskararen alde zeukan militantismoak puntako jarrerak hartzera zeraman. Normala denez, gure praxi linguistikoak edonon lehen hitzak euskara esatera bultzatzen gintuen, baina solaskideak

gure hizkuntza ez zekiela konturatzean, harekin erdaraz egiteko gomendatzen zuen zentzu oneko argudioari, nonbait gutxiegi zeritzon gure Andolinek. Gogoan dut, adibidez, duela hogeitabost bat urte, Baionan ginela eta, ez dakit zer erosteko, hango denda batera sartu ginela. Andolinek zerbitzariari euskaraz hitz egin zion, baina honek, Iparraldean, zoritxarrez, frantximenten artean oraintsu arte ohikoa izan den displizentzi eta arduragabekeri aurpegiaz, Molière-ren hizkuntzan euskaraz ez zekiela erantzun zionean, gure Andolini bere arimarik apostolutarrena azaleratu eta, frantses ederrean honelako zerbait esan zion: "Baina andrea, ez al dakizu Euskal Herrian bizi zarela eta bertoko hizkuntza euskara dela? Zure bezeroetarik asko, gainera, euskaldunak dira. Beraz on zenuke euskara ikasteaz arduratuko bazina".

Nik neuk, egia esan, aitortu behar dizuet, ez nengoela dendetan era horrelako sermoiak entzuten oso ohiturik. Horregatik, dendatik irtetean, Andolinek, bere ohiko zintzotasunaz, esan zidanean bere jarrera eta predikuaekin andre hura ordutik aurrera konturatuko zela Euskal Herrian euskara jakitea beharrezkoa zela, eskeptikoki erantzun nion, garai hartan Ipar Euskal Herriko egiazko egoera nolakoa zen jakinda, andre hark aterako zukeen ondorioa, zorigailtoz, oso bestelakoa zatekeela, hots, nongo zoroetxetik alde eginak ote ginen biok, garai hartako Frantzia euskara ikasteko eskatzea erokeria hutsa baitzen. Baina, halere, aitor dezagun Eguzkitza moduko askoren desorduko idealismo goiztiar hark oraingo errealitate hobea ekarri digula: gaur behintzat inork ez luke Andolinen jarrera hura erokeriatzat joko Baionan, eta euskararen ofizialtasuna, gero eta aldarrikatuagoa da, departamendu propioarekin batera. Beraz hemen ere Erasmod arrazola bere erotasunaren laudorioan. Izan ere, gizarte aldaketa guztietan ohikeriaren inertiaren aurka aitzindari izatea gogorra izan arren, eta gaizki ikusia izateko arriskua badakar ere, denborak, azkenean, justizia egiten du, eta zuenari arrazola ematen.

Idazlea zen aldetik, Andolinek eleberriak (*Lehen orenean* (1978) eta *Herioaren itzalpean* (1998)) eta poema-liburuak eskaini dizkigu: *Orhiko mendirantz urratsez urrats* (1986), *Urkidian zehar* (1987), *Mila urte igaro eta, ura bere bidean* (1993), bai eta bere poesiaren antologia, euskaraz eta katalanez (2001). Gainera, kanpoko idazle batzuen itzulpenak moldatu ditu, mundu zabaleko literatura gurera euskaraz eskaintzeko asmoz. Hizkuntzak hain ongi jakiteak, noski,

literatur itzulpenak egiteko aukera ematen zion, eta hor ere, ardua eta sen berezia zerabilen, hitz bakoitzaren forma, pisua, egitura fonetikoa eta konnotazioak zehazki balioetsiz. Hor daude, diogunaren lekuko, Konstandinos Kavafis idazle greko modernoaren poema-antologia ederra (1995), edota orain urte bi *Batzarra Telgtenen* izenburuaz argitaratu zuen Gunter Grass-en obra.

Literatura, ordea, bizitzako gertakariez gainera, oso bereziki literaturaz elkatzen denez gero, Eguzkitzak ez zituen bera baino lehenagoko euskal idazleak bazterrean utzi eta horietako batzuen edizio berriak moldatzen jardun zuen, Joan Tartasen *Ontsa hiltzeko bidia*-ren argitalpen berria eta Jon Miranderen poesi bilduma (*Orhoituz*) prestatuz. Sormen- zein itzulpen-lanetan, Eguzkitzaren ezaugarri nabarmenena, nagusia ez esateagatik, sentiberatasuna zen, gauzak esateko finezia, zehaztasun dotorea, nabardurak adierazteko ardua, beti hitz aproposenak aukeratzeko sena, maiz euskalki ezberdin eta urrunetako berbak elkartzuz, etorkizuneko literatur hizkuntzaren aldeko apustu garbia bezain ausarta eginez, gaur zail eta irrealizat jotzen duguna geroak, euskal irakaskuntzaren poderioz, erraztu eta normalduko duelakoan. .

Idazteko eskuzabala zen Andolin Eguzkitza, eta horrek hainbat aldizkaritan esku hartzera bultzatu zuen, kazetari eta pentsalari gisa, adibidez *Anaitasuna*, *Argia*, *Euskaldunon Egunkaria*, *Jakin*, *Hegats*, *Maiatz*, *Zehatz*, *Egan* edota *Berria*-n. Merezimendu guztioi esker, bost urtez Euskal Idazleen Elkartearen lehendakaria izan genuen, eta denbora horretan literatur arloan ere Galeuscaren harremanak sendotzen saiatu. Era berean Eusko Jaurlaritzaren Euskara Aholkubatzordearen kidea izan zen.

Haren eskuzabaltasuna aipatu dut, eta, izan ere, horixe zen Andolinen ezaugarri nabarmenetako bat: hurkoari beti laguntzeko prest egoten zen. Segur aski bere izaera horretan zerikusia du barrubarruan zeraman kristau kontzientzia sakonak, baina, ene ustez, horrekin batera edo, nahiago bada, horrez gainera, bazegoen beste zerbait ere, bere berezko izaera zintzo, apal eta noblea. Ez baitzen kasualitatea Euskaltzaindiko sarrera-hitzaldirako aukeratu zuen gaia zein eta xalotasunaren laudorioa izatea, bertan Santurtzin azaldua. Xalotasuna, hau da, malizia eta ustekeriarik gabe bizitzeko, zintzotasun osoz mintzatzeko eta aurriritziel kasurik egiteke jarduteko izpiri-

tu-jarrera irekia, gehienontzako bertute erdiesgaitza, baten batek gaurko mundu honetan horri inozokeria deritzokeen arren.

Xalotasun gizatiar berbera erakusten zigun, halaber, azaleko ezaugarri engainagarriez gainera, pertsonak barrutik ezagutzeko eta aintzat hartzeko zerabilen kezka, inor sekula ez mesprezatzeko ahaleginaz. Alde horretatik, era eta iritzi guztietako lagunak zituen, horietako batzuen ideologia eta adierazpen publikoekin inondik ere bat ez zetorren arren.

Ernazimenduko Pico de la Mirandola haren antzera, jakituri ega-
rri ase ezina izaten zuen Andolinek, eta horrexegatik ustekabeko gauza askoren informazio-iturri agortezina izaten genuen. Horri esker, laguntza estimagarria ematen zigun guztioi Euskaltzaindian, terminologia tekniko-zientifikoak beste hizkuntzetan izaten zuen isla-
da aztertzeko orduan, eta Andolinen iritziekin eratu izan dira, neurri handiz, geografi arloko euskal exonimo asko.

Baina, den-dena laudorio izan ez dadin, Andolin izpiritu eta ma-
mizko gizakia genuenez gero, beharrezkoa da haren akatsen bat ere gogoratzea, horiei akats esan ahal bazaie behintzat.

Gure herriaren ezaugarri nazional nabari bat aipatzekotan, Koldo Mitxelenak, behin euskaldunok logikari diogun atxikimendu handia azpimarratu zuen. Alde horretatik ere, Andolin oso euskaldun jatorra genuen, logikarekiko lotura horretan inoiz setati eta bakarrik gelditu arte. Euskaltzaindian egindako proposamen tamalez gaizki ulertu batzuetan, adibidez. Kixotismo horrek ez zion ardura handirik ematen. Azillonako markesaren antzera, "egija gugaz, danen aurka" jo-
katzeko prest, Atxuriko tren-geltokian irakur daitekeenaren ildotik¹.

Beste falta bat, agian Euskal Herrian barkagaitzagoa, Andolinen antialkoholismoa zen. Erabateko abstentioa zen gure gizona: ez ardo, ez txakolin, ez sagardo, ez patxaran, ez eta garagardorik ere. Whisky-koñaken izenak aipatze hutsak burua zorabiatzen zion. Eta inoiz, ekinaren ekinaz, oturuntzaren batean mahaira ekarritako ma-

(1) Hitzaldiaren amaieran Iñaki Eguzkitzak, anaiak, esan zidanez, Andolinen aitona bat, amaren aita, Dionisio Bilbao, -kasualitateal-Azillona-n jaioa zen, Fikan, behialako Ferrocarriles Vascongados (gaurko Eusko Tren) konpainiaren eragilea izan zen markes horren jatorrizko leinu-etxean, hain zuzen. Nolako egurra halako ezpala, alajaina!.

rkako ardo ona gorai patzen genuelako, zaporea dastatzeko, hartatik tanta batzuk edatera behartzen genuenean, ikustekoa izaten zen jartzen zigun nazka aurpegia, besteok edabe zatar hura nola irents genezakeen ulertu ezinik.

Ardoa, noski, ardo ona, ez gustatzeko bekatu larri horretatik nolabait barkatzeko orduan, aitor dezadan, euskal gastronomiari zor zaiona behintzat ematen ziola, eta ene ustez denetarik jaten zuela, nahiz eta beti ere neurritz, behin ere abusatu gabe. Berau ere, segurenetik, akastzat jo daltekeen arren. Halere, gozozalea zen. Haren beste zaletasun bat, txiki-txikitandik zekarrena, trenenganako maitasuna zen. Trentzale hutsa zen, eta lagunoi kontatzen zigunez, haurtzaroan bere Santurtziko etxeko leihoetatik maiz orduak pasatzen zituen trenen joan-etorriei adi-adi begira.

Haren militantzia politikoz hitz bi. Andolin, nik ezagutu dudanez, beti abertzalea izan da, hitz honek euskaraz duen jatorrizko esanguran: patriota, herrizale, bertoko balioen partaide eta defendatzaile, euskaltzale sutsua. Aldi berean demokrata zen, pertsona guztien eskubideak errespetatzearen aldekoa, bizitzeko eta nork bere iritzia esateko eskubideari ororen gainean eusten ziona. Era berean ezkerrekoa zen, klase apal, zapaldu eta baztertuen laguna, langile, etorkin eta zokoratuen eskubideak bake eta politika soilaren bidez lortu nahi zituena. Aralar-en izandako militantzia zoritxarrez laburra horren lekuko garbia dugu.

Andolin Eguzkitzaren bizitzaren zirriborrozko ikuspegi nahasi hau amaitzeko, nik neuk honela laburbilduko nuke haren ibilbidea: Herriko semea izan zen eta bere nazioaren kezka, sufrimendu, loriak eta miseriak bereganatzen jakin zuen. Bere herriari zegoen zulotik ateratzen laguntzeko ausartzia eta kemena izan zituen. Txikitzen euskara jakin ez arren, gure herriaren hizkuntza jatorra berreskuratu eta mairatu landu zuen, ingurukoei etsenplua emanez. Ideologia eta politika guztien gainera humanismoa jarri zuen, iraultza guztiak, nazionalak zein sozialak, gizakia eta beronen eguneroko antsiak baztertzen dituzten ginoan antzuak bezain alferrak direlakoan. Bera ezagutzeko ohorea izan genuenok zinez esan dezakegu Euskal Herrian igaro zela bere bidean guztiei ongi eginez; horrexegatik gure herriak iraunkor gordeko du haren oroitzapena.

Euskal PEN Kluba sortu da

Juan Luis Zabala

Historian hirugarrengoz, euskal literaturak aurki izango du ordezkaritza propioa mundu osoko idazleen babeserako sortutako PEN Klubean. Euskal PEN Klubaren sortze bilera egin zen joan den apirilaren 23an, Donostian, eta datorren irailean izango du onarpen ofiziala elkarte horrek, Norvegiako Tromso hirian, Nazioarteko PEN Klubaren urteroko batzar nagusiaren barruan.

Onarpen ofizial hori eskuratzeko idazle, kantagile, gidoigile, kazetari eta abarren artean, Nazioarteko PEN Klubaren gutunaren onarpena sinatu duten eta kuota ordaindu duten 20 lagunene babes behar da, eta Euskal PEN Kluba abian jarri duten sortzaileek 28 lagunene baiezkoa ziurtatua zuten bilera hori egin zenerako. Dokumentazioa ekainean bidaltzen dutenerako idazle gehiagorene babes izango dutela ziur dira ekimenaren sustatzaileak.

Euskal PEN Klubeko bazkide izateko baldintzak honako hauek dira:

- euskarazko idazlanak argitaratzea, edozein adarretakoak: literatura, gidoigintza, saiakera, dibulgazioa, historia, kazetaritza, kantagintza...
- estatutuak onartzea.
- Nazioarteko PEN Klubaren gutuna sinatzea.
- kuota ordaintzea (40 euro urteko).

Bazkideene eskubideene artean, berriz, honako hauek daude, besteak beste: batzar orokorrean parte hartu, zuzendaritzari eskaerak eta galderak egin, ekintzen eta ekimenene berri jaso... Batzar

Orokorra izango da Euskal PEN Klubaren sail gorena, eta gutxienez urtean behin bilduko da.

Laura Mintegi lehendakari

Elkartearen izena Euskal PEN Kluba izango dela erabakitzeaz gain, zuzendaritza batzordearen osaketarako proposamena ere egin zen apirilaren 23ko batzarrean. Ohorezko lehendakaria Txomin Peillen izatea proposatu zen; lehendakaria, Laura Mintegi; lehendakariordea, Joxemari Iturralde; idazkaria, Eider Rodriguez; diruzaina, Lutxo Egia; zuzendaritza batzordekoak, Teresa Toda, Paddy Rekalde, Asier Serrano eta Fito Rodriguez.

Lau helburu nagusi izango ditu Euskal PEN Klubak, bere estatutuek diotenaren arabera:

- idazleen adierazpen askatasuna defenditu.
- idazleen arteko adiskidetasuna eta elkarkidetzaren eragin
- idazleen interesen alde egin.
- pentsamenduaren elkartrukatzearekin, giro aske batean, literaturaren zabalkuntzan lagundu.

Eremu geografikoari dagokionez, Euskal PEN Klubak ez dauka inolako muga fisikorik, euskal hiztunak dauden leku guztietara dago zabalik bere ekimena. Euskal Idazleen Elkartearen babesa eta laguntza du Euskal PEN Klubak. Egoitza Bilbon izango du Euskal PEN Klubak, Euskal Idazleen Elkarteak utziko dion lokal batean.

Nazioarteko PEN Klubak estatu bakoitzeko bost PEN klub baino ez ditu onartzen, eta PEN klub berria sortzeko estatu berean aurretik dauden gainerako guztien onarpena behar du derrigorrez. Euskal PEN Kluba, arau horri dagokionean, Espainiako Estatuan dago kokatua, baina ez du inolako oztoporik izango: Espainiako Estatuan beste hiru PEN klub daude egun (Kataluniakoa, Galiziakoa eta Espainiakoa,) eta horiek ez dute inolako oztoporik jarriko Euskal PEN Klubaren sorrerarako.

Kataluniako PEN Klubak laguntza eta adore handia eman die, hasieratik, Euskal PEN Klubaren sustatzaileei. Kataluniako PEN Klubeko kideek interes handia agertu dute Iñaki Uria *Euskaldunon Egunkaria*-ko kontseilari ordezkari ohiaren kasuaren inguruan. 2003ko

otsailaz geroztik espetxeratua dago Uria, eta Nazioarteko PEN Klubaren batzordeetako bat preso dauden idazleez arduratzen da, haiei laguntza eta babesa eman nahian.

Aurretik beste bi saio

2004an abian jarri berri den honen aurretik, beste bi ahalegin izan dira euskal idazleen PEN Kluba sortzeko: 1951n bata, 1987an bestea.

1951ean, Andima Ibiñagabeitiak, Jokin Zaitegik, Jon Mirandek eta bestek PEN Euskal Bilkura sortu zuten, eta izaera ofiziala izatera heldu zen elkarte hura, izen horrekin, urte horretan Eskozian egin zen batzar nagusian. 1987ko saioan *Argia* aldizkariaren inguruan zebiltzan idazleek hartu zuten parte nagusiki.

Aurreko bi ahalegin horiek ez zuten bultzatzaileek nahiko zuketan sendotasunik lortu, baina Euskal PEN Klubaren egungo bultzatzaileak ziur dira orain abian jarritako ekimenak iritsiko duela aurrekoek falta izan zitzairen sendotasun hori, eta emango dituela fruituak.

KRITIKAK ETA
ERRESEINAK

Euskal literatur sorkuntza: 2003an argitaratutako liburuen zerrenda

Juan Luis ZABALA

Oharrak:

- 1.- Parentesi artean ageri den data *Euskaldunon Egunkaria*-n (2003ko otsailaren 20a bitarte), *Egunero*-n (2003ko otsailaren 21etik ekainaren 20ra bitarte) edo *Berria*-n (ekainaren 21etik aurrera) liburuaren berri eman zenekoa da. Ezer aipatzen ez denean, *Kultura* sailean eman zen liburuaren berri; gainerakoe-tan, zehaztuta dago zein sailetan eman zen berria. *Bizkaia*, *Xin-gola* eta *Mantangorri* gehigarrietako aipamenen berri ez da ema-ten.
- 2.- Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiaren sailean ez da liburuaren aurreko argitalpenaren agortzearen ondoriozko berrar-gitalpen arrunten berri ematen.
- 3.- Litekeena da aipatutako liburuetakoz batzuk, *Saiakera*, *kazetaritza* eta beste sailean aipatuak batik bat, ez izatea berez, *stricto sensu*, literatur sorkuntzakotzat jotzeko modukoak; eta litekeena da, halaber, literatur sorkuntzatik hemen aipatutako batzuk bai-no gertuago daudenak kanpoan geratu izana. Mugař ez baitira beti oso garbi ageri.
- 4.- Zerrenda hau ez da oso-oso, literatur sorkuntzako hainbat libu-ruen aipamenak falta dira: hainbat lehiaketarako lan saridunak biltzen dituzten liburu kolektiboak, saiakeratzat jotzeko moduko doktorego tesi batzuk, herri edo eskualde jakin batean baino

zabaldu ez diren liburuak, zabalkunde eta promozio eska-sekoak...

- 5.- Nahiz eta kasu askotan liburuaren ko-egile diren, ez da aipatzen zerrendan ilustrazilogileen izenik, idazleenak bakarrik baizik.
- 6.- XX. mende osoko liburu guztien zerrenda egina eta argitaratua du Joan Mari Torrealdaik, *Jakin argitaletxearen eta Gipuzkoako Foru Aldundiaren eskutik, XX. mendeko euskal liburuen katalogo*-n. Katalogo horretako bost liburuki eman ditu argitara Torrealdaik, eta bosgarrenean 1999an eta 2000n argitara emandako liburu guztien zerrenda egin du. 2001eko euskarazko liburu guztien zerrenda, berriz, *Jakin* aldizkariaren 134. zenbakian eman zuen argitara, eta 2002koena 140.ean. Bestalde, Torrealdaik egindako XX. mendeko euskal liburu guztien katalogoa Internet sarean ere kontsulta daiteke, *www.jakingunea.com* helbidean.
- 7.- Zerrenda hau liburuxka moduan ere argitaratua dago, *Euskal Liburuak 2004* izenburuarekin, Olerti Etxearen eskutik. Baita 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 eta 2003ko liburuen ere.
- 8.- Zerrendaren lehen eranskinean aipatutako kritika guztiak, haur eta gazte literaturako liburuenak salbu, Susa argitaletxearen web orrian (*www.susa-literatura.com*) daude bilduta eta irakurgai.
- 9.- Zerrenda hau osatu eta hobetzeko asmoz, egile, argitaratzaile, banatzaile, saltzaile, bibliotekari eta irakurleei eskertuko genieke informazioa Juan Luis Zabalarari bidaltzea. Helbidea: Santu-Enea, 19, 3-B. 20170 Usurbil (Gipuzkoa). Telefonoa: 943 361683. Posta elektronikoa: pipi@berria.info

1. Eleberria

- AGIRRE, Joxean: *Romain zen bere izena*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IV-24).
- ALONSO, Jon: *Hodei berdeak*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-VI-14).
- ARANA, Aitor: *Bost ahizpa*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2003 (2002-XII-14; 2003-VI-27).
- ARRETXE, Jon: *Manila konexioa*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-28).

- ATXAGA, Bernardo: *Soinujolearen semea*. Iruñea, Pamiela, 2003 (2003-XI-29; 2003-XII-13).
- BELMONTE FDEZ. DE LARRINOA, Joxe: *Hamar urte barru*. Donostia, Erein, 2003 (2003-IV-5).
- DEL OLMO, Karlos: *Azken hugonotea*. Alegia, Hiria, 2003.
- ELORRIAGA, Unai: *Van't Hoffen ilea*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-III-7).
- ETXAGUE, Gonzalo: *Ahots bilduma*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-XI-19).
- ETXANIZ ROJO, Xabier: *Koadro isila*. Donostia, Erein, 2003 (2003-IV-5; 2003-XII-3).
- ETXEBERRIA, Aitziber: *Tango urdina*. Donostia, Erein, 2003 (2003-IV-5; 2003-XII-4).
- ETXEBERRIA, Hasier: *Eulien bazka*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-III-29).
- EZKIAGA, Patxi: *Munduaren amaierako kalea*. Donostia, Kutxa Fundazioa (2003-X-26; 2004-II-29).
- GONZALEZ, Sonia: *Ugerra eta kedarra*. Tafalla, Txalaparta, 2003.
- IRASIZABAL, Iñaki: *Berebereen alfonbra*. Alegia, Hiria, 2003 (2003-V-26).
- JIMENEZ, Edorta: *Kilkerren hotsak*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-X-10).
- JUARISTI, Felipe: *Airezko emakumeak*. Donostia, Erein, 2003 (2003-XI-22).
- LINAZASORO, Karlos: *Itoko dira berriak*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-IV-3).
- LOPEZ, Pablo: *Ikuspuntu iluna*. Bilbo, Edicionesbeta, 2003.
- LUZARRAGA, Asel: *Hamaika ispilu ganbil*. Derio, Labayru Ikastegia, 2003 (2003-XII-4).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Uda betiko balitz*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IV-6).
- MONTOIA, Xabier: *Denboraren izerdia*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-II-13).
- OSKILLASO (Jose Basterretxea): *Euskaldunak Madrilen*. Derio, Labayru Ikastegia, 2003 (2003-XII-4).

- OSORO, Jasone: *Greta*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-26).
- SARRIONANDIA, Joseba: *Kolosala izango da*. Tafalla, Txalaparta, 2003 (2003-XII-7; 2003-V-18).
- ZUBIRI, Iñaki: *Oroitzak*. Bilbo, Edicionesbeta, 2003.
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Barrikadak*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-VI-18; 2003-VII-8).
- 2. Ipuina**
- ALBIZU, Danielle: *Lau sasoi, lau ipui*. Baiona, Maiatz, 2003.
- ARRIETA, Bertol: *What a wonderful world*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2003 (2003-II-2; 2003-VI-19; 2004-II-1).
- ASKOREN ARTEAN: *Begiz jotako ipuinak*. Irun, Alberdania / OrdoñezFalcon Argazki Fundazioa, 2003 (2003-XII-20).
- : *Euskal Herria 2050*. Baiona, Gatuzain, 2003 (2003-XII-3).
- : *Tene Lehiaketa 2003*. Donostia / Deba, Elkar / Debako Udala, 2003 (2003-VI-7).
- IRASIZABAL, Iñaki: *Ezin joan*. Alegia, Hiria, 2003.
- ITURREGI, Patxi: *Behi eroak*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-VIII-16; 2003-IX-13).
- MUÑOZ, Jokin: *Bizia lo*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-IV-5).
- PETXARROMAN, Iñaki: *Katearen begiak*. Tafalla, Txalaparta, 2003 (2003-V-25).
- SASTRE, Pablo: *Eguzkipekoak*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-VI-7; 2003-VI-21).
- SERNA, Jose: *Ipuin esperimentalak*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2003.
- UGALDE, Rafa: *Hamaika bizimodu*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-5).
- URDANGA, J.: *Egutegi erotikoa*. Alegia, Hiria, 2003.
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Troiako zaldia*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2003 (2002-XII-5; 2002-XII-14).

3. Poesia

ASKOREN ARTEAN: *Justizia eta Bakea. Bitoriano Gandiagaren hainbat poema*. Oñati, Arantzazu, 2003.

———: *Hatsaren Poesia 2003*. Senpere, Halsa Elkarte, 2002 (2003-IV-6; 2003-VII-10).

———: *Literatuzta*. Azpeitia, Uztarría Kultur Elkarte, 2003 (2003-VII-20 azken orrialdean).

AIESTARAN, Ignazio: *Munstro abertzalea*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-III-22).

ARISTI, Pako: *Libreta horiko poemak*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-XI-8).

ARRIETA, Joxe Austin: *Orbaibar*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2003 (2003-X-26).

DAVANT, Jean Louis: *Harri txintxolak*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-6).

EZKIAGA, Patxi: *Jaunarekin supazterrean*. Oñati, Arantzazu, 2003 (2004-II-29).

IRASTORTZA, Tere: *Glosak. Esanda zetorrenaz*. Iruñea, Pamiela, 2003 (2003-VI-13).

LAUZIRIKA, Txili: *Euriaren mailukadak*. Arrasate, Apokalifitin Kultur Elkarte, 2003 (2003-XI-27).

MADARIAGA, Juan Ramon: *Izozmendiak*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-X-31).

MARKULETA, Gerardo: *Batak ez du bestea kentzen*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-XI-21).

OTXOTEKO, Pello: *Arnasa galduaren ondarea*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-V-17).

PEILLEN, Txomin: *Mende joanaz*. Baiona, Maiatz, 2003 (2003-XII-17).

PERUARENA, Mikel: *Eguraldiaz hizketan*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-X-1).

PIKABEA, Jabier: *Amets zelaietan*. Usurbil, Egan, 2003 (2003-V-16).

SUAREZ, Castillo: *Madarikazioa*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2003 (2002-XII-5; 2002-XII-14).

ZULUETA, Garikoitz: *Riga. Erlikiazko sentimenak*. Bilbo, Ekoizpen galduak, 2003.

4. Saiakera, kazetaritza eta beste

4.1. *Biografia eta autobiografiak*

AGIRRE, Lorea: *Joxemi Zumalabe. Ipurtargiaren itzal luzea*. Andoain, Euskaldunon Egunkaria, 2003 (2003-I-9 *Euskal Herria* sailean; 2003-I-12).

ARANBARRI, Inigo: *Sakabi, soinu txikiaren handitasuna*. Donostia, Trikitixa Elkarte, 2003 (2003-X-31).

ASKOREN ARTEAN: *Bidegileak* bildumako 30, 31, 33 eta 34. sortak. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2003 (2003-XI-26).

ETXEBERRIA, Josune: *Patxi Altuna. Molanahi ere, maisu*. Azpetia, Uztarría, 2003 (2003-II-09 *Euskal Herria* sailean).

GARCIA ETXANDI, Angel: *Nondik ez kraskatu arrautza*. Iruñea, Egile-editore, 2003.

IRUNTXIBERRI (Leon Albeniz): *Heré berriketa eta aitortza*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2003 (2004-I-3; 2004-I-20 *Tartea* gehigarrian).

IZTUETA, Paulo: *Orixe auzitan*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2003 (2004-I-16).

———: *Orixe gaitzetsia*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2003 (2004-I-16).

———: *Orixe saiogilea*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2003 (2004-I-16).

LAZKANO, Imanol: *Aho bizarrik gabe*. Andoain, Bertsolari, 2003 (2003-XII-6; 2004-I-17)).

MORILLO, Fernando: *Leonardo*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-VI-29).

VELEZ DE MENDIZABAL, Josemari: *Jose Mari Azkarraga Mozo 'Lurgo-rrri'*. Aramaio, Aramaio Udala, 2003 (2003-V-24).

ZABALA, Juan Luis: *Jesus Mari Artze, ttakunaren esku isila*. Usurbil, Zumarte, 2003 (2003-IV-30).

4.2. Saiakerak

- ALBERDI, Pedro: *Orhoit gutaz*. Iruñea, Pamiela, 2003 (2003-XI-14; 2003-XII-19).
- ALTUNA, Belen: *Euskaldun fededun*. 'Euskaldun ona' izateko modu baten historia. Irun, Alberdania, 2003 (2003-XI-19).
- ARBELBIDE, Xipri: *Jean Pierre Goytino: 'Californiako Eskual Herria'*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2003 (2002-XII-14; 2003-VI-27).
- ARRIETA, Agustin: *Zertan dihardu filosofiak?*. Donostia, Jakin, 2003 (2003-I-24).
- AZURMENDI, Joxe: *Etienne Salaberry II. Bere pentasmenduaz (1903-2003)*. Donostia, Egan / Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte, 2003 (2003-X-9).
- BASANDERE TALDEA: *Lur sakratua (Antropologia kulturaleko saioa)*. Donostia, Gaiak, 2003.
- BASTERRETXE, Joxi: *Aurkari ikusezina*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-XI-6 *Euskal Herria sailean*).
- BORDA, Itxaro: *Hiruko*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-XI-27).
- CHARRITTON, Piarres: *De re publica edo politikaz*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-VI-27).
- ERREA, Inma: *Literatura eta harrikoa*. Iruñea, Pamiela, 2003 (2003-V-23).
- GOIKOETXEA, Juan Luis: *Euskalkia eta Hezkuntza. Dakigunetik ez dakigunera euskal diglosia irazian*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2003 (2003-V-7).
- LINAZASORO, Karlos: *Isiltasunaren adabakiak. Apunteak (1998-2001)*. Iruñea, Pamiela, 2003 (2004-I-23).
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Alfonso / PREZIADO, Txema: *Euskaldunen kolore-unibertsoa*. Donostia, Gaiak, 2003 (2003-XI-23 *Igandea gehigarrian*).
- HERAS, Iñaki: *Txanponaren bi aldeak*. Irun, Alberdania, 2003.
- IRIONDO, Joxemari: *Segi, Mugartegi*. Oiartzun, Sendoa, 2003 (2003-IV-5).
- PEREZ IGLESIAS, Juan Ignacio / SALABURU, Pello: *Unibertsitatea eta euskal gizartea, gaur*. Iruñea, Pamiela, 2003 (2003-IV-20).

ZAPIAIN, Markos: *Zenbait terrorista*. Tafalla, Txalaparta, 2003 (2003-XII-16).

ZUAZO, Koldo: *Euskalkiak, herriaren lekukoak*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XII-13 *Euskal Herria* sailean).

ZULAIKA; Joseba: *Bertsolaritzaz bi saio*. Andoain, Bertsolari, 2003 (2003-XII-6).

ZUBIAGA, Felix: *Euskararen jakinduria*. Euba, Eleiker, 2003

4.3. Kronikak

ABRIL, Jon: *Helloak Txinan*. Tafalla, Txalaparta, 2003.

AIZPURU, Mikel: *Udako Euskal Unibertsitatea euskal kulturgintzan. Hasierako urteak (1973-1984)*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea.

ARBELBIDE, Xipri: *Euskaldunak Aljerian*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XII-3).

ASKOREN ARTEAN: *Segura historian zehar*. Segura, Segurako Udala; koordinatzailea: Joseba Intxausti (2003-II-12).

———: *Euskal Kulturaren Urtekaria 2003*. Lasarte-Oria, Kominikazio Biziagoa, 2003.

AURKENERENA, Joseba: *Iparraldeko kronikak*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2003 (2003-VI-5; 2003-VIII-30).

DORRONSORO, Joanito: *Zumaiako Bertso Eskola 20 urte kantari*. Zumaia, Zumaiako Bertso eskola, 2003 (2003-I-17).

ELIAS, Imanol: *Azpeitiko efemerideak. Herria historian zehar*. Azpeitia, Uztarria, 2003 (2004-I-6 *Tartea* gehigarrian).

IRIONDO, Joseba: *Palestina hotela. Not american, I'm basque*. Bilbo, Elea, 2003 (2003-XI-22).

JIMENEZ, Edorta: *Hemingway eta euskaldunak zerbitzu sekretuetan*. Zarautz, Susa, 2003.

JUANENA, Agurtzane: *Esan gabe neukana*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-12).

KORTAZAR, Jon: *Pott Banda*. Bilbo, Bilboko Udala, 2003 (2003-IV-15).

ZAMORA, Beñat: *Orroituko zira*. Balona, Jakin, 2003.

4.4. Elkarrizketa eta erreportajeak

BARANDIARAN, Iker: *Hamar elkarrizketa*. Arrasate, Apokaliftn Kultur Elkarte, 2003 (2003-XI-27).

ZELAIA MENDIZABAL, Jon: *Escudero maisuarekin solasean*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2003.

4.5. Bidaia liburuak

ABRIL, Jon: *Helloak Txinan*. Tafalla, Txalaparta, 2003.

MUJIKA, Luis Mari: *Bideko prosak: Araba eta Bizkaia*. Alegia, Hiria, 2003 (2003-V-26).

———: *Bideko prosak: Iparraldea*. Alegia, Hiria, 2003 (2003-V-26).

4.6. Ikerlana, zientzia eta dibulgazioa

AIZPURU, Mikel: *Udako Euskal Unibertsitatea kulturgintzan*. Iruñea, Udako Euskal Unibertsitatea, 2003.

ALEGRIA, Iñaki: *Linux sistemaren eta sarearen administrazioa*. Iruñea, Udako Euskal Unibertsitatea, 2003.

AMURRIO, Milagros: *Genero, nazio eta nazio hezkuntza: ikastoletako irakasleria*. Leioa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2003.

ANSORENA, Jose Ignazio: *Pailazoen eskuliburua*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XII-30 Tarte gehigarrian).

APAOLAZA, Urko: *Aldaba joka. Hernani: ahozko historia txikia (1931-1981)*. Hernani, Dobera Elkarte, 2003 (2003-XII-6 Tarte gehigarrian).

ARANA, Aitor: *Nafarroako Ipar-Ekialdeko euskara, Irunberritik Aezkoaraino*. Tafalla, Altafaylla, 2003.

ARANDIA, Maite / FERNANDEZ, Idoa: *Hezkuntzako ikerkuntza partaidetzaren ikuspegitik: errealitatea pentsatuz eta eraldatuz*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2003 (2004-III-12 azken orrian).

ARETA, Nerea: *Eibarko euskara: izen sintagmaren deklinabidea*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2003.

ARISTI, Pako: *Goenkale, ardo ona bezala*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2003 (2003-XI-22 Agenda sailean).

ASKOREN ARTEAN: *Beste sexualitateak (sexu-aniztasunerantz)*. Donostia, Gaiak, 2003.

——— (M. Aranguren, M. Larrea, I. Nabarro): *Euskal Autonomia Erkidegoko ekonomiari begira*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2003 (2004-II-1 Egitura gehigarrian).

———: *Euskal gramatikari eta literaturari buruzko Ikerketak XXI. mendearen atarian*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2003; atontzaileak: Jesus Mari Makatzaga / Beñat Oihartzabal (2003-XI-27).

———: *Galaxien unibertsoan (Unibertsoaren hedapenetik, galaxia kanibaletaraino)*. Donostia, Gaiak, 2003.

———: *Galdezka. Euskarazko zalantzei erantzunez*. Gasteiz, Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea, 2003.

———: *Hondarribiko baserriak*. Hondarribia, Hondarribiko Udala, 2003 (2003-X-30 Agenda sailean; 2003-XI-4 Tarte gehigarrian).

———: *UZEIk 25 urte. Hitzari bide egiten*. Donostia, UZEI, 2003.

———: *Zer da psikoanalisi? (Inkontzientea, Super-nya, Libidoa, Terapiak)*. Donostia, Gaiak, 2003.

———: *Zuhaitz eta zuhaixkak baserri eremuan*. Ataun, Landarlan Elkarte, 2003.

ATLANTIDA TALDEA: *Iraganeko zibilizazioen enigmak (Ponpeiatik Paskuako erraldoietaraino)*. Donostia, Gaiak, 2003.

AZPEITIA EIZAGIRRE, Agurtzane: *Zestoarren erretolika. Hitzzen, esamoldeen eta atsotitzen bilduma*. Zesto, Zestoako Udala, 2003.

BALLUERKA, Nekane / ISASI, Xabier: *Ikerkuntza psikologian. Ikerketabaldintzak eta diseinuaren baliotasuna*. Udako Euskal Unibertsitatea, 2003.

BANDRES, Luis Mari: *Zientziaren historia XX. mendeko lehen erdian*. Donostia, Gaiak, 2003.

BARCENA, Iñaki: *Globalizazioa eta ingurumena: euskal begirada bat*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2003 (2004-III-12 azken orrian).

BIDADOR, Joxemiel: *Euskara Iruñeko kazetaritzan (1930-1936)*. Iruñea, Iruñeko Udala, 2003 (2003-XI-20 Euskal Herria sailean).

- BIDART MEABE, Asier / ETXEBARRIA LEJARRETA, Aintzane: *Lezama-ko toponimia*. Derio, Labayru Ikastegia, 2003 (2004-IV-1 *Harian* sailean).
- BILBAO, Bego: *Berba eta esamolde kresaltsuak*. Bermeoko euskara kresaltsua. Bermeo, Bermeoko Udala, 2003.
- BILLELABEITIA, Miren: *Euskal Herriko literatura*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-7).
- EPELDE, Imanol: *Irrintzi, 50 urte. Zarauzko irrintziak mende erdi bat oihartzun*. Zarautz, Zarauzko Udala, 2003.
- ERDOZIA, Jose Luis: *Sakana erdialdeko bitxikeriak: esaerak eta beste*. Urdiain, Nafarroako Gobernua / Bierrik Elkarte, 2003.
- ETXABE, Karmele / GARMENDIA, Larraitz: *Zaldibiako euskara. Bertako bizimodua, ohiturak eta pasadizoak*. Zaldibia, Zaldibiako Udala, 2003 (2003-V-23 azken orrialdean).
- ETXEBARRIA, Juan Manuel: *Euskal urtea, ohituraz betea*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-20 *Tartea* gehigarrian).
- ETXEBERRIA, Hasier / DE JORGE, David: *Sukaldean. Mila eta bat errezeta etxean egiteko*. Donostia, Lur, 2003 (2004-I-30 *Tartea* gehigarrian).
- ETXEBERRIA, Martin / ETXEBERRIA, Xabier / PELI (Aitor Larrañaga): *Mila zortzirehun eta setentayotxuan*. Zarautz, Zarauzko Udala, 2003 (2003-XI-23 *Tartea* gehigarrian).
- FERNANDEZ, Jose Javier: *Euskal Herriko artea*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-7).
- FERNANDORENA, Hiazinto / IARTZA, Mariaje: *Gure baserriak*. Hernani, Hernaniko Udala, 2003.
- GARATE, Gotzon: *Euskarazko tradizioa eta molde berriak*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2003.
- GARCIA INSAUSTI, Oihana: *Partehartzea enpresan (begiratu historia, begiratu kritikoa eta lankidetzaren begiratura)*. Arrasate, Mondragon Unibertsitatea, 2003 (2004-II-1 *Egitura* gehigarrian; 2004-III-28 *Egitura* gehigarrian).
- IRIARTE, Fermin: *Zugarramurdi. Datu eta data zenbait*. Zugarramurdi. Zugarramurdiko Udala, 2003.

- JIMENEZ, Edorta: *Hemingway eta euskaldunak zerbitzu sekretuetan*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-XI-30).
- KAIERO, Andoni: *Sindikatuak eta patronalak, negoziozko kolektiboa eta lan harremanen euskal esparrua*. Bilbo, Manu Robles-Arangiz Institutua, 2003 (2004-I-25 Egitura gehigarrian; 2004-II-1 Egitura gehigarrian).
- KARRERA, Iñaki: *Sexologiaren irudi erotikoa hezkuntza-zientzietan*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2003 (2004-III-12 azken orrian).
- MATEY, Pinar: *Euskal Herriko museoak*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-7).
- MENDIZABAL, Alaitz: *Bertsio-proiektuen azterketa eta balorazioa herri-erakundeetan*. Iruñea, Udako Euskal Unibertsitatea, 2003.
- MENDIZABAL, Iñaki: *Euskal piratak*. Bilbo, Elea, 2003. (2003-XII-7 Tarte gehigarrian).
- NABERAN, Josu: *Antzinako euskaldunen ilargi-egutegia*. Donostia, Gaiak, 2003 (2003-XII-7; 2004-I-10 Tarte gehigarrian).
- ORMAZABAL, Sabino: *Sufrimenduaren mapa (osatugabea)*. Bilbo, Manuel Robles-Arangiz Institutua, 2003 (2003-X-24 Politika saila).
- PEÑA, Iñaki: *Enpresen sorrera EAEn XXI. mende-atarian*. Usurbil, Elhuyar, 2003.
- POINCARÉ ZIENTZIA TALDEA: *Hamaka zientzialari iraultzaille*. Donostia, Gaiak, 2003.
- RIVADENEYRA, Jose Maria: *TCP/IP sareak*. Donostia, Egile-editore, 2003.
- SALABERRI ZARATIEGI, Patxi: *Euskal deiturategia: patronimia*. Udako Euskal Unibertsitatea, 2003.
- TELLERIA, Alberto: *Berbeta berua*. Eibar, Badihardugu Deba Ibarreko Euskara Elkarte, 2003.
- TRUCHUELO, Marta / TRUCHUELO, Susana: *Euskal Herriko historia*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-7).
- TXURRUKA ALLIKA, Alazne / URBIETA AIZPURUA, Josune: *Debako euskara*. Debako Kultur Elkarte, 2003.

USABIAGA, Juan Jose: *Euskal Herriko pintura*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-7).

4.7. Artikulu eta hitzaldi bildumak

ASKOREN ARTEAN: *Espezialitate-Hizkerak eta Terminología Jardunaldiak* (2002. Leioa). Leioa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2003; apallatazileak: Xabier Alberdi eta Iñaki Ugarteburu.

———: *Euskaldun etorkinak Ameriketara*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2003; koordinatzailea: Txomin Peillen (2004-I-16).

———: *Euskaltzaleen Biltzarraren mendeurrena: Sabino Arana Kultur Elkargoaren Jardunaldiak*. Bilbo, Sabino Arana Fundazioa, 2003.

——— (Koldo Izagirre, Anjel Lertxundi, Xabier Lete eta Ramon Salzarbitoria): *Hitz lau*. Donostia, Euskal Editoreen Elkarte, 2003; koordinatzailea: Juan Luis Zabala (2003-VI-13; 2003-VI-19).

ETXEBERRIA, Hasier: *Patri maitea...* Irun, Alberdania, 2003 (2003-XII-4).

ETXENAGUSIA, Karmelo: *Euskerea nire bizitzan*. Derio, Labayru Ikastegia, 2003; apallatazileak: Igone Etxebarria (2003-XII-4).

GARZIA, Joxerra: *Itsasoan euri*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-XII-4).

KORTAZAR, Jon: *Euskal poesiaren kritika*, 2002. Zarautz, Olerti Etxea, 2003 (2004-I-7).

UGALDE, Martin: *Idazlan politikoak. Periodismo político*. Donostia, Eusko Alkartasuna, 2003 (2003-XI-15 Euskal Herria sailean).

4.8. Bibliografiak

ZABALA, Juan Luis: *Euskal Liburuak 2002*. Zarautz, Olerti Etxea, 2003.

4.9. Hiztegiak

ASKOREN ARTEAN: *Altzarien negozioko hiztegia. Gaztelania-euskara*. Oñati, Fagor altzariak, 2003 (2004-I-14 Tarte gehigarrian).

———: *Chattering -solasean-(ingeleza-euskara-gaztelania)*. Donostia, Gaiak, 2003 (2003-X-7).

———: *Eskuko hiztegia. Euskara, gaztelera, ingelera, arabera, frantsesa, portugesa, katalana, galegoa, Azpeitikoak. Azpeitia*. Baite euskara elkarte, 2003 (2003-XI-30, Tarte gehigarrian).

- : *Labayru Hiztegia. Euskera-Gaztelania*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2003; zuzendaria; Adolfo Arejita.
- : *Terminologia hiztegia*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza.
- BASAURI, Serafin / SARASUA, Asier / ARAOLAZA, Oier: *Eibarko hiztegi etnografikoa: natura, baserria, lanbideak, ohiturak*. Eibar, Eibarko Euskara Mintegia, 2003.
- GARATE, Gotzon: *Atsotitzak, Refranes, Proverbes, Proverbia*, Bilbao Bizkaia Kutxa, Bilbo, 2003 (2003-XI-19 *Euskal Herria* sailean).
- MARTIN Y PEREZ NANCLARES, Jose / URREA CORRES, Mariola: *Europar Batasuneko Oinarrizko Hiztegia*. Gasteiz, Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea, 2003.
- ZAZPIAK BATMAN: *Segapotoen mezu sekretuak*. Lazkao, Kilometroak 2003, 2003. (2003-IX-20).
- 4.10. Gidaliburuak eta eskuliburuak**
- ASKOREN ARTEAN: *Idatziak: gonbitak, zorion agurrak, oharrak...* Donosita, Elkar, 2003.
- : *2002. Irakurketa gidaliburua*. Gasteiz, Gasteizko Irakasle Eskola / Arabako Foru Aldundia, 2003 (2003-VII-19).
- : *Poesia lantzeko gida*. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2003; koordinatzailea: Juan Kruz Igerabide (2003-X-15).
- : *Terminologia-lanaren metodologiako eskuliburua*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza.
- : *Toponimia eta kartografia: oinarrizko eskuliburua*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza.
- : *Zer egin dezake nire ikasle batek liburu batekin?*. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2003; koordinatzailea: Jesus Mari Olai-zola Txilliku (2003-X-15).
- LARREA, Kepa: *Nola atera EGA (euskara jakin gabe)*. Bilbo, Likiniano Elkarte, 2003 (2004-I-13 *Tartea* gehigarrian).
- RODRIGUEZ IBABE, J.M.: *Materialen zientzia metalurgiari aplikatua: adibide industrialak*. Usurbil, Elhuyar, 2003.

4.11. Argazki eta pintura liburuak

ASKOREN ARTEAN: *Iraganera begira*. Zangoza, Zangozako Ikastola, 2003.

THURIN, Robert / BORDA, Itxaro: *Euskal Herriko etxeak*. Ziburu, Hats Berri, 2003 (2004-I-8 *Tartea* gehigarrian).

5. Antzerkia

ARANA, Aitor: *Azken gurasoak*. Arrigorriaga, SM, 2003 (2003-VII-10).

———: *Lagun mina*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2003 (2002-XII-14; 2003-VI-27).

ASKOREN ARTEAN / KUKUBILTZO: *Kukubel / Txirrikiz / Ekidazu. Lehoiek ez dakite biolina jotzen*. Bilbo, Artezblai, 2003 (2003-XI-27).

GEREÑO, Xabier: *Alaba bila*. Bilbo, Xabier Gereño, 2003.

———: *Arazoak kirofanoan*. Bilbo, Xabier Gereño, 2003.

———: *Bi izaera*. Bilbo, Gereño, 2003.

———: *Lau abokatu etxean*. Bilbo, Xabier Gereño, 2003.

———: *Neska ala mutila*. Bilbo, Xabier Gereño, 2003.

———: *Taxisten artean*. Bilbo, Xabier Gereño, 2003.

———: *Teatroa 31*. Bilbo, Xabier Gereño, 2003.

———: *Zerbitzari berezia*. Bilbo, Xabier Gereño, 2003.

MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Telesforo ez da Bogart*. Donostiak, Kutxa Fundazioa, 2003 (2003-II-2; 2003-VI-19; 2004-II-1).

TELLERIA, Patxo: *Kontenedeore baten istorioak / Euskara sencilloaren manifesoa*. Bilbo, Artezblai, 2003 (2003-XI-27).

URIBE, Kirmen: *Ekidazu. Lehoiek ez dakite biloina jotzen*. Donostia, Ekar, 2003 (2003-V-9).

6. Bertso liburuak

ARTOLA, Ramon: *Sagardoaren graziya II*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2003 (2004-I-3).

ASKOREN ARTEAN: *Arantzazuko balada edo kanta zaharrak*. Bilbo, Arantzazuko Frantziskotarrak, 2003; apailatzailea Igone Etxebarria.

———: *Bapatean 2002*. Donostia, Bertsozale Elkarte, 2003.

———: *Estropadak bertsotan*. Olartzun, Sendoa, 2003; apailatzailea: Antonio Zavala (2003-IV-5).

———: *Iparaldeko Bertsulari Gazteen X. Xapelgoa*. Baiona, Bertsularien Lagunak, 2003 (2003-X-24).

IRAOLA, Rufino: *Ñañarriri begira*. Olartzun, Sendoa, 2003 (2003-IV-5).

TXE (Joakin Arregi): *Karibetik Kantaurira*. Soraluze, Paper hotsak, 2003 (2003-XI-29).

7. Haur eta gazte literatura

7.1. Narratiba

AÑORGA, Pello: *Adio, adio!*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XII-21).

———: *Ni ez naiz txerria*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XII-21).

ARANA, Aitor: *Azken gurasoak*. Bilbo, SM, 2003 (2003-I-31).

———: *Irunberriko sorginak*. Tafalla, Txalaparta, 2003.

———: *Klaudia eta balaien sekretua*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-VI-11).

ARISTI, Pako: *Kuxkuxero press*. Donostia, Erein, 2003 (2003-XI-28).

———: *Nemesioren itzala*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-X-10).

ARNAL, Txabi: *Kroa-kroal Kroaziako printzesa*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2003 (2003-X-8).

ATXAGA, Bernardo: *Zuk-Zuk jaunaren alfabeto berria*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-XI-14).

AZKUE, Imanol: *Gaur egun handia da*. Donostia, Erein, 2003 (2003-V-1).

CALLEJA, Seve: *Aitona, ez dakizu ipuinak kontatzen*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2003 (2003-X-8).

- CANO, Harkaitz: *Itsasoa etxe barruan*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-15).
- : *Omar dendaria*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-XI-7).
- DUESO, Antton: *Hi bai matxista zikina!*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2003 (2003-X-8).
- EGAÑA, Arrate: *Logurepeko munstroak*. Donostia, Erein, 2003 (2003-XI-28).
- EZKIAGA, Patxi: *Ibaiak itsasoari...* Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-5).
- GENUA, Enkarni: *Zatoz lehenbailehen*. Donostia, Erein, 2003.
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Bosniara nahi*. Bilbo, Aizkorri, 2003 (2003-VII-1).
- : *Hiru ahizpak*. Donostia, Erein, 2003 (2003-V-15).
- : *Izeba Klariona*. Donostia, Baigorri, 2003.
- : *Okill-kill*. Bilbo, Aizkorri, 2003 (2003-XI-12).
- : *Txano Gorritxo eta amona basatia*. Bilbo, Giltza, 2003 (2003-XI-15).
- : *Txan magoa. Ziri magikoa lapurtu ziotenekoa*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XII-2).
- IRADIER, Leire: *Asier eskaileretan behera*. Bilbo, Aizkorri, 2003 (2003-XI-12).
- IROULEGUY, Ainhoa: *Olentzero Hirigorri*. Donostia, Baigorri, 2003.
- IRUSTA, Antton: *Itsasoz bestaldeko piratak*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-5).
- ITURBE, Arantxa: *Amona baserrian galdu zenekoa*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-XI-21).
- : *Norak suhiltzaile izan nahi du*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-V-24).
- ITURBIDE, Montxo: *Zine-antzerkiak*. Donostia, Elkar, 2003; itzultzailea: Mitxel Murua (2003-V-24).
- ITURRALDE, Joxemari: *Amets baten barruko pilotoa*. Donostia, Baigorri, 2003.
- : *Ni ez noa berriz Lourdesera*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-X-24).

- IZAGIRRE, Koldo: *Anton Kaiku*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-15).
- JUARISTI, Felipe: *Basalimoiien usaina*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XII-13).
- : *Haydn-en loroa*. Bilbo, Aizkorri, 2003.
- KAZABON, Antton: *Erotik*. Bilbo, Aizkorri, 2003 (2003-XI-12).
- : *Kaixo, Kattin!*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-20).
- : *Niko eta Pottoko*. Donostia, Baigorri, 2003.
- : *Toto eta Otsoto*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2003 (2003-X-8).
- : *Urtziren diarioa*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-5).
- LANDA, Mariasun: *Berri ona*. Donostia, Baigorri, 2003.
- : *Marina*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-XI-28).
- LERTXUNDI, Anjel: *Brummm!*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-15).
- : *Graak!*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-X-31).
- MARTINEZ, Laida: *Max bazterrak nahasten*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-5).
- MEABE, Miren Agur: *Amal*. Donostia, Baigorri, 2003.
- : *Etxe bitan bizi naiz, eta zer?*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IV-23).
- : *Nola zuzendu andereño gaizto bat*. Bilbo, Giltza, 2003 (2003-XI-15).
- MILLET, Isabel: *Jainko-jainkosek ez dakite dena*. Donostia, Baigorri, 2003.
- MITXELENA, Jokin: *Armiarma txikia*. Donostia, Baigorri, 2003.
- MORILLO, Fernando: *Arriskupean!*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-5).
- : *Eta ni zer?*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-20).
- OSSA, Joseba: *Finlandiako ipuin eroak*. Bilbo, Alfaguara-Zubia, 2003 (2003-IV-3).
- RUIZ, Ruben: *Azken giltza*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2003 (2003-X-8).
- : *Eta txorimaloa mintzatu zen*. Bilbo, Aizkorri, 2003.

SAIZARBITORIA, Ramon: *Kandinskyren tradizioa*. Donostia, Erein, 2003 (2003-IV-13).

SANTISTEBAN, Karlos: *Hamsterra eta gangsterra*. Bilbo, Giltza, 2003 (2003-XI-15).

———: *Oporren zirrara*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2003 (2003-X-8).

SATRUSTEGI, Jose Mari: *Oihan txikiko mamuak*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-5).

TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Osaba Bin Floren*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XII-13).

———: *Mixi marrau*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-XII-5).

URIBE, Kirmen: *Garmendia eta zaldun beltza*. Donostia, Erein, 2003 (2003-XII-6).

URKIXO, Joanes: *Gerlari zuria*. Donostia, Elkar / Argitaletxe Elkartuak, 2003 (2003-V-1).

URKIZA, Ana: *Ondarruko piratak*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-5).

URMENETA, Asisko: *Sugea Illipean*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2003 (2003-X-8).

ZALDUA, Iban: *Ile luzeen kondaira*. Iruñea, Pamiela, 2003 (2003-XI-28).

ZUBELDIA, Iñaki: *Txikiak baina bixkorak*. Euba, Ibaizabal, 2003 (2003-XII-5).

ZUBIZARRETA, Patxi: *Hirugarreneko sorgina*. Donostia, Baigorri, 2003.

———: *Usoa. Karpeta morea*. Donostia, Erein, 2003 (2003-V-15).

———: *Usoa. Bidaia kilikagarria*. Donostia, Erein, 2003 (2003-XI-28).

———: *Zazpigarrena eta azkena*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-X-17).

7.2. Poesia

ASKOREN ARTEAN: *Txori kantariak, poeta hegalaria*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-28; 2003-XII-12).

7.3. Biografiak

AGIRREZABAL, Lore: *Che Guevara, ametsen komandantea*. Tafalla, Txalaparta, 2003 (2003-XI-26).

MARTINEZ DE LEZEA, Toti: *Antso Nagusia, baskoien errege handia*. Tafalla, Txalaparta, 2003 (2003-XI-26).

8. Literatur aldizkariak

Ataramiñe 03 (2. zenbakia). Bilbo, Ataramiñe, 2003 (2003-XI-6 *Tar-tea* gehigarrian; 2003-XII-2).

Behinola, 8. zenbakia. Donostia, Galtzagorri elkarte, 2003 (2003-VII-1).

Behinola, 9. zenbakia. Donostia, Galtzagorri elkarte, 2003 (2004-I-6).

Beteriko Liburua, 17. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2003.

———, 18. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2003 (2003-VII-19).

———, 19. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2003.

———, 20. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2003 (2004-I-2).

Egan, 2003ko 1-2 zenbakiak. Donostia, Euskalerraren Adiskideen Elkarte, 2003.

——— 3-4 zenbakiak. Donostia, Euskalerraren Adiskideen Elkarte, 2003 (2004-II-3).

Hegats, 32. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2003 (2003-VII-16).

———, 33. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2003.

———, 34. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2003 (2004-I-13).

Idatz & Mintz, 36. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2003.

———, 37. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2003 (2003-III-7).

Jakin, 134. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2003.

———, 135. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2003 (2003-V-2).

- , 136. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2003 (2003-VII-8).
- , 137. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2003 (2003-X-19).
- , 138. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2003 (2003-XI-16).
- , 139. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2003 (2004-I-13).
- Kalegats*, 2. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2003 (2003-VII-16).
- Karmel*, 241. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 2003 (2003-IV-15).
- , 242. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 2003.
- Lapurdum*, 7. zenbakia. Baiona, Baionako Iker Ikerketa zentroa, 2003 (2003-VI-17).
- Maiatz* aldizkaria, 37. zenbakia. Baiona, Maiatz (2003-VI-18).
- Ostielal*, 29-30. zenbakiak. Ordizia, Paperzaleak Elkarte, 2003 (2003-VI-21).
- , 31. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak Elkarte, 2003 (2003-X-17).
- , 32. zenbakia. Hernani, Paperzaleak Elkarte, 2003 (2003-XII-27).
- Putz* aldizkaria, 19. zenbakia. Arrasate, Apokalifitin Kultur Elkarte, 2003.
- , 20. zenbakia. Arrasate, Apokalifitin Kultur Elkarte, 2003.
- , 21-22. zenbakiak. Arrasate, Apokalifitin Kultur Elkarte, 2003 (2003-VII-10).
- , 23. zenbakia. Arrasate, Apokalifitin Kultur Elkarte, 2003 (2003-X-26).
- Txaman*, 2. zenbakia. Durango, Txaman, 2003 (2003-IV-17).
- , 3. zenbakia. Durango, Txaman, 2003.
- , 4. zenbakia. Durango, Txaman, 2003.
- Zubizabal*, 7 eta 8. zenbakiak. Zarautz, Olerti Etxea, 2003 (2003-XII-14).

9. Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiak

- ARANA, Sabino: *Olerkijak*. Alegia, Hiria, 2003; apailatzailea: Luis Aramburu Altuna.
- ARESTI, Gabriel: *Aresti hautatua*. Alegia, Hiria, 2003; apailatzailea: Miren Caminos.
- ARISTI, Pako: *Emakumeen gerlak*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.
- ASKOREN ARTEAN: *Arantzazuko balada edo kanta zaharrak*. Derio, Labayru Ikastegia, 2003; apailatzailea: Igone Etxebarria (2003-XII-4).
- : *Lirika herrikoia*. Alegia, Hiria, 2003; apailatzailea: Luis Mari Mujika (2003-V-26).
- : *Supazterreko eleak*. Aezkoa, Erroibar eta Luzaideko ipuinak, aspaldian adituak. Iruñea, Nafarroako Gobernua, 2003.
- BIGURI, Koldo: *Ezpataz hil*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.
- CANO, Harkaitz: *Dardaren interpretazioa*. Zarautz, Olerti Etxea, 2003 (2003-XII-5).
- : *Ispiluak animalia higungarriak dira*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.
- CILLERO, Javi: *Umezurtzen garaia*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.
- ETXEBARRIA, Joserra: *Fisika orokorra*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2003 (2004-III-12 azken orrian).
- ETXEBERRIA, Patxi: *Kittarra. Umetako oroitzak*. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2003; apailatzailea: Patxi Altuna (2003-V-13).
- : *Izaten hasi*. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2003; apailatzailea: Patxi Altuna (2003-V-13).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Oilarren promesa*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-5).
- ITURRALDE, Joxemari: *Lau zaldun*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.
- : *Zikoinen kabian sartuko naiz*. Iruñea, Pamiela, 2003 (2003-XI-28).
- IZAGIRRE, Koldo: *Vladimir*. Tafalla, Txalaparta, 2003 (2003-XI-21).
- IZTUETA, Juan Inazio: *Olerkiak eta bertsoak*. Alegia, Hiria, 2003; apailatzailea: H. Iriart (2003-V-26).

JAUTARKOL (Koldobika Jauregi): *Ipuiak*. Zarautz, Olerti Etxea, 2003 (2003-XII-5).

JIMENEZ, Edorta: *Epopeiak eta itotakoen arrastoa*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.

JUARISTI, Felipe: *Bordelera*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.

KARDABERAZ, Agustin: *Euskararen berri onak*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2003; apallatzaileak: Patxi Altuna / Esther Zulaika.

LINAZASORO, Karlos: *4. mollan*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.

LOPEZ MENDIZABAL, Ixaka: *Xabiertxo*. Andoian, Abarka, 2003 (2003-IX-12).

MINTEGI, Laura: *Ilusioaren ordaina*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.

OIHENART, Arnaud: *Euskal atsotitzak eta neurtitzak*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2003; atontzaileak: Patxi Altuna / Jose Antonio Mujika.

SAGASTIZABAL, Joxean: *Kutsidazu bidea, Ixabel*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-XII-4).

SAIZARBITORIA, Ramon: *Kandinskyren tradizioa*. Madril, Palas Ate-nea, 2003.

SALABERRY, Etienne: *Etienne Salaberry I*. Donostia, Egan / Euskale-riaren Adiskideen Elkarte, 2003; prestatzaileak: Pako Sudupe, Jean Louis Davant (2003-X-9).

SAN MARTIN, Juan: *Eztenkadak*. Eibar, Eibarko Udala, 2003 (2003-X-7 Agenda sailean).

———: *Zirikadak*. Eibar, Eibarko Udala, 2003 (2003-X-7 Agenda sailean).

URKIXO, Joanes: *Agur betirako*. Donostia, El Diario Vasco, 2003.

ZABALETA, Iñaki: *110. Street-eko geltokia*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-26).

ZUBIZARRETA, Patxi: *Gizon izandako mutila*. Iruñea, Pamiela, 2003 (2003-XI-28).

10. Disko-liburuak eta liburu-zintak

ASKOREN ARTEAN (Rafa Egiguren, Joserra Senperena, Jose Luis Zumeta): *Mandarin dotore*. Soraluze, Paper hotsak, 2003 (2003-XI-15).

——: *Zaharregia, txikiegia agian*. Paper hotsak, 2003 (2003-XII-2).

11. Komiki liburuak

ASKOREN ARTEAN (Marko Armspach, Jokin Larrea, Asisko Urmenea): *Gartxot*. Lasarte-Oria, Komunikazio Bizilagoa, 2003 (2003-XII-3 Tarte gehigarrian).

—— (Pello Gutierrez, Daniel Redondo, Igor Astondo): *Aritz pilotaria. Nayariteko altxorra*. Aramaio, Jean François Sauré, 2003 (2004-I-30).

MATTIN (Iñaki Martiarena): *Koko eta Karmele. Pozez eta beldurrak*. Donostia, Irutxulo, 2003.

MITXELENA, Jokin / ZUBIZARRETA, Patxi: *Lekuko deserosoak*. Gasteiz, Gasteizko Udala, 2003 (2003-XII-31).

Lehen eranskina: *Egunkaria, Egunero eta Berria*-ko eta kritikak 2003an zehar

AGIRRE, Joxean: *Romain zen bere izena*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-IX-20, Ibon Egaña).

AIESTARAN, Ignazio: *Munstro abertzalea*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-V-3, Markos Zapiain).

ALONSO, Jon: *Hodei berdeak*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-VIII-23, Markos Zapiain).

ARANA, Aitor: *Bost ahizpa*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2003 (2003-VIII-30, Gotzon Hermosilla).

ARISTI, Pako: *Libreta horiko poemak*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-XI-15, Ibon Egaña).

- ASKOREN ARTEAN (Koldo Izagirre, Anjel Lertxundi, Xabier Lete eta Ramon Saizarbitoria): *Hitz lau*. Donostia, Euskal Editoreen Elkarte, 2003; koordinatzailea: Juan Luis Zabala (2003-VII-26, Ibon Egaña).
- BORDA, Itxaro: *Hautsak errautsa bezain / Tant la cendre que la poussière*. Baiona, Maiatz, 2002 (2003-II-1, Amagoia Iban).
- Egan aldizkaria, 2003ko 1-2 zenbakiak. Donostia, Euskalerraren Adiskideen Elkarte, 2003 (2003-IX-6, Gerardo Markuleta).
- ERNAUX, Annie: *Pasio hutsa*. Iruñea, Igela, 2002; itzultzailea: Joseba Urteaga (2003-I-25, Ibon Egaña).
- ERRO, Anjel: *Eta harkadian ni*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-VII-19, Gerardo Markuleta).
- ETXAGUE, Gonzalo: *Ahots bilduma*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-XII-20, Ibon Egaña).
- SAINT-EXUPÉRY, Antoine: *Gerrako pilotu*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2003; itzultzailea: Josu Zabaleta (2003-XII-27, Karlos del Olmo).
- GANTZARAIN, Xabier: *Van Gogh, bihotzean eguzkia*. Tafalla, Txalaparta, 2002 (2003-II-8, Markos Zapiain).
- GINZBURG, Natalia: *Arratseko ahotsak*. Iruñea, Pamiela, 2003; itzultzailea: Pello Lizarralde (2003-V-24, Karlos del Olmo).
- HRABAL, Bohumil: *Zorrotz begiratutako trenak*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2002; itzultzailea: Fernando Rey (2003-I-18, Karlos del Olmo).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Ipuin batean bezala*. Donostia, Elkar, 2002 (2003-IV-26, Gotzon Herмосilla).
- ITURREGI, Patxi: *Behi eroak*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-X-25, Gotzon Herмосilla).
- JIMENEZ, Edorta: *Kilkerren hotsak*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-XI-8, Maider Ziaurritz).
- JOANNATEGUY, Gregoire: *Alemaniar deportatua*. Baiona, Elkar, 2003; itzultzailea: Marzel Etxehandi (2003-VI-28, Karlos del Olmo).
- KAZABON, Antton: *Erotik*. Bilbo, Aizkorri, 2003 (2003-XII-6, Xabier Etxaniz Erle).

KEMAL, Yasar: *Ararat mendiaren sumina*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2003; itzultzailea: Fernando Rey Escalera (2003-IV-5, Karlos del Olmo).

———: *Ararat mendiaren sumina*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2003; itzultzailea: Fernando Rey Escalera (2003-X-18, Maider Ziaurritz).

KRISTOF, Agota: *Atzo*. Irun, Alberdania, 2003; itzultzailea: Eskarne Mujika (2003-VI-7, Gerardo Markuleta).

LERTXUNDI, Anjel: *Ezkutuko maitea*. Donostia, Elkar, 2002 (2003-I-11, Xabier Etxaniz Erle).

———: *Zorion perfektua*. Donostia, Elkar, 2002 (2003-III-29, Mari Jose Olaziregi).

LINAZASORO, Karlos: *Eguzkia ateri*. Tolosa, Egile-editore, 2002 (2003-III-22, Gerardo Markuleta).

McCOY, Horace: *Hobe nuen etxean geratzea*. Iruñea, Igela, 2003; itzultzailea: Fernando Rey Escalera (2003-IX-13, Paula Iribertegi).

MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *16 ipuin amodiozko*. Zarautz, Susa, 2002 (2003-III-16, Maider Ziaurritz).

———: *Uda betiko balitz*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-VIII-2, Maider Ziaurritz).

MALLORQUÍ, Cesar: *Xivaren malkoak*. Bilbo, Giltza, 2003; itzultzailea: Irene Aldasoro (2003-XI-22, Karlos del Olmo).

MONTOIA, Xabier: *Denboraren izerdia*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-VII-5, Gotzon Hermosilla).

MUÑOZ, Jokin: *Bizia lo*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-IV-12, Ibon Egaña).

REKALDE, Paddy: *Rebel Mayo Colorao*. Tafalla, Txalaparta, 2002 (2003-I-4, Gotzon Hermosilla).

SAIZARBITORIA, Ramon: *Kandinskyren tradizioa*. Donostia, Erein, 2003 (2003-V-10, Mikel Hernandez Abaitua).

SERRANO, Bixente: *Beldurra bera zaldi. Uhalik gabeko askatasuna*. Iruñea, Pamiela, 2002 (2003-VII-12, Markos Zapiain).

- SINGER, Isaac Bashevis: *Zortzi kontakizun*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2002; itzultzailea: Koro Navarro (2003-VIII-16, Paula Iribertegi).
- TAYLOR, Kressmann: *Ezezaguna helbide honetan*. Donostia, Erein, 2003; itzultzailea: Ramon Etxezarreta (2003-XII-13, Maider Ziaurritz).
- URKIXO, Joanes: *Gerlari zuria*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-1, Xabier Etxaniz Erle).
- WITTGENSTEIN, Ludwig: *Etika, zientzia eta antropologia*. Donostia, Jakinkizunak, 2003; itzultzailea: Ignacio Ayestaran (2003-VIII-9, Markos Zapiain).
- ZUBIZARRETA, Patxi. *Usoa. Karpeta morea*. Donostia, Erein, 2003 (2003-V-17, Xabier Etxaniz Erle).
- ZULUETA, Garikoitz: *Riga. Erlikiazko sentimenak*. Bilbo, Ekoizpen galduak, 2003 (2003-XI-29, Gotzon Hermostilla).
- ZURUTUZA, Imanol: *Errautsera arteko sugarra*. Donostia, Elkarlanean, 2002 (2003-III-8, Ibon Egaña).

Bigarren eranskina: Egunkaria-ko Begia gehigarriko eta Berria-ko erreseina laburrak 2003an zehar

- ANDREWS, V.C.: *Ganbarako loreak*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2002; itzultzailea: Aitor Arana (2003-I-11).
- APALATEGI, Jokin: *Haurren nazioak. Solasaldiak*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2002 (2003-I-4).
- ARANA, Aitor: *Azken gurasoak*. Arrigorriaga, SM, 2003 (2003-VII-19).
- : *Lagun mina*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2003 (2003-VIII-2).
- ARBELBIDE, Xipri: *Jean Pierre Goytino: 'Californiako Eskual Herria'*. Bilbo, Euskaltzaindia-BBK, 2003 (2003-VIII-2).
- ARRASATE, Lander / ZIUARRIZ, Maider: *Itsasoaren sinfonia / Lauso*. Birmingham, Donostia, 2002 (2003-II-8).
- ASKOREN ARTEAN: *Bapatean 2002*. Donostia, Bertsozale Elkarte, 2003 (2003-X-18).

- : *Beste sexualitateak (sexu-aniztasunerantz)*. Donostia, Gaiak, 2003 (2003-VII-26).
- : *Estropadak bertsotan*. Oiartzun, Sendoa, 2003; apailatzailea: Antonio Zavala (2003-VII-12).
- : *Hatsaren Poesia 2003*. Senpere, Hatsa Elkarte, 2002 (2003-VII-12).
- : *Lirika herrikoia*. Alegia, Hiria, 2003; apailatzailea: Luis Mari Mujika (2003-VII-26).
- : *Poesia lantzeko gida*. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2003; koordinatzailea: Juan Kruz Igerabide (2003-XI-8).
- ATAÑO (Salbador Zapirain): *Markesgaiak / Dirua jainko*. Oiartzun, Sendoa, 2002 (2003-II-8).
- AZURMENDI, Joxe: *Etienne Salaberry II. Bere pentasmenduaz (1903-2003)*. Donostia, Egan / Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte, 2003 (2003-XI-8).
- Behinola* aldizkaria, 7. zenbakia. Donostia, Galtzagorri elkarte, 2002 (2003-II-1).
- Beterriko Liburua* aldizkaria, 18. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2003 (2003-VII-26).
- BORDA, Itxaro: *Hautsak errautsa bezain / Tant la cendre que la poussière*. Baiona, Maiatz, 2002 (2002-XI-22; 2002-XI-28).
- DICKENS, Charles: *Eguarri abestia*. Donostia, EIZIE, 2003; itzultzailea: Ander Arrzelus Luzear; apailatzailea: Inazio Mujika Iraola (2003-X-18).
- DICKENS, Charles: *Eguberri kanta*. Alegia, Hiria, 2003; itzultzailea: Nerea Mujika Aranda (2003-VI-28).
- Egan*, 2003ko 1-2 zenbakiak. Donostia, Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte, 2003 (2003-X-25).
- EGAÑA, Andoni: *Imanol Urbieta. Luzea da bidea*. Euba, Ibaizabal, 2002 (2003-I-4).
- EPELDE, Imanol: *Alproja. 25 urte dantza eta antzerki festan*. Zarautz, Alproja Kultur Taldea, 2002 (2003-I-25).
- ERNAUX, Annie: *Lekua*. Iruñea, Igela, 2003; itzultzailea: Joseba Urteaga (2003-XI-29).

- ETXEBERRIA, Hasier: *Eullen bazka*. Zarautz, Susa, 2003 (2003-V-31, Maider Ziaurritz).
- FOUCAULT, Michel: *Jakitearen arkeologia*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2003; itzultzailea: Xabier Arregi (2003-XI-22).
- GALARRETA, Xabier: *Bertso askeak kateatuko nautenak*. Alegia, Hiria, 2002 (2003-I-11).
- HIRIGARAI, Pantzo: *Garatenea*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2002 (2002-I-27; 2003-II-8).
- IRAOLA, Rufino: *Ñaharriri begira*. Oiartzun, Sendoa, 2003 (2003-VII-5).
- IRASIZABAL, Iñaki: *Borrokaren baitan*. Alegia, Hiria, 2002 (2003-I-25).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Ipuin batean bezala*. Donostia, Elkar, 2002 (2003-I-11).
- : *Oilararen promesa*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-15).
- Karmel aldizkaria*, 242. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2003 (2003-VII-19).
- , 243. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2003 (2003-XI-22).
- KORTAZAR, Jon: *Pott Banda*. Bilbo, Bilboko Udala, 2003 (2003-VI-28).
- MARKULETA, Gerardo: *Batak ez du bestea kentzen*. Irun, Alberdania, 2003 (2003-XI-29).
- MEABE, Miren Agur: *Nola zuzendu andereño gaizto bat*. Bilbo, Giltza, 2003 (2003-XI-22).
- MUJIKA, Luis Mari: *Bideko prosak: Iparraldea*. Alegia, Hiria, 2002 (2003-VII-19).
- OLEA, Inozentzio: *Ostiraleko kronika Segura Irratian (1988-1997)*. Oiartzun, Sendoa, 2002; apailatzailea: Joxemari Iriondo (2003-II-1).
- ORIXE: *Orixen hautatua*. Alegia, Hiria, 2002; apailatzailea: Guillermo Etxeberria (2003-I-4).
- PETXARROMAN, Iñaki: *Katearen begiak*. Tafalla, Txalaparta, 2003 (2003-VI-28).

- SAIZARBITORIA, Ramon: *Kandinskyren tradizioa*. Donostia, Erein, 2003 (2003-VII-12).
- SALABERRI MUÑOIA, Patxi: *Uretan idatziak*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2003 (2003-XI-15).
- SALABERRY, Etienne: *Etienne Salaberry I*. Donostia, Egan / Euskalerriaren Adiskideen Elkarte, 2003; prestatzaileak: Pako Sudupe, Jean Louis Davant (2003-XI-8).
- SINGER, Isaac Bashevis: *Zortzi kontakizun*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2002; itzultzailea: Koro Navarro (2003-II-1).
- URKIXO, Joanes: *Gerlari zuria*. Donostia, Elkar / Argitaletxe Batuak, 2003 (2003-X-25).
- URZELAI, Andoni: *Haginkadaka*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2002 (2003-XI-1).
- VELEZ DE MENDIZABAL, Josemari: *Jose Mari Azkarraga Mozo 'Lurgorri'*. Aramaio, Aramaioko Udala, 2003 (2003-VIII-2).
- WHITMAN, Walt: *Belar-hostoak*. Alegia, Hiria, 2003; itzultzailea: Xabier Galarreta (2003-VII-5).
- : *Belar-hostoak*. Alegia, Hiria, 2003; itzultzailea: Xabier Galarreta (2003-XI-1).
- ZABALA, Juan Luis: *Jesus Mari Artze, ttakunaren esku isila*. Usurbil, Zumarte, 2003 (2003-VII-5).
- ZABALETA, Iñaki: *110. Street-eko geltokia*. Donostia, Elkar, 2003 (2003-XI-29).
- ZUBIMENDI, Joseba: *Bertso minez*. Irun, Alberdania, 2002; apailatzaileak: Koldo Izagirre (2003-I-18).

ARISTI, Pako. *Libreta horiko poemak.*

Susa argitaletxea. Zarautz, 2003ko azaroa. 107 orrialde

Ainhoa AROZENA

Poesia zorrotza eta kritikoa Aristirena. Maitasuna, sexua, Euskal Herriko egoera politikoa, dirua, haurtzaroa, gaztaroa edo zahartzaroa hartu ditu gai nagusitzat, besteak beste, bere liburuan. Esaldiz esaldi, eztenkadaka ari dela dirudi. Kasu gehienetan, gizarteko sail ezberdinekin zuzen-zuzenean ari da. Hamalka gairen inguruko bere iritzia azaltzen du batere zeharbiderik gabe. Umore ukitua badute olerkiei; ausardia faltagatik edo gordetzea errazagoa delako, esan gabe uzten diren hainbat egia biltzen du liburuak, eta irakurlearen azaletik, adabakirik gabe idazte hori eskertzen da, asko gainera. Idazlea, hizketan edo pentsatzen ari dela dirudi darabilen idazkera naturalean. Naturala eta zaindua era berean, oso idazkera txukuna ekarri du urrestildarrak. Sentimendu asko eta ezberdinak iradokitzen ditu, irakurlea behin eta berriz pasarte ezberdinekin identifikatuta sentituko da, seguru asko. Eta hori ere eskertzen da, edo ez?

Egunkariren bateko zutaberen batean, liburuak, ikuspegi marxista duela irakurri ahal izan dugu. Nik Aristiren lerroetan ez dut marxismo ukiturik nabari, niretzat hori ez da marxismoa, aitzitik, gai ezberdinen inguruko ikuspegi ezberdinak dira, bereak; norberaren ikuspegiekin bat etor daitezkeenak edo ez. Bere larrutik ari da idazten, gizasemearenetik, noski. Lan zaila izango zukeen bere iritzi eta kezak emakumearen ikuspegitik azaleratzen.

Aipagai dugun liburua oinarri hartuta, joan zen abenduan elkarriketatu zuen Beterriko Liburua literatur aldizkariak Pako Aristi. "Gauza bat lagun asko ez egiteko liburua da eta beste bat lagunak ez galtzeko liburua. Lagunak mantentzea kostatzen da eta nik ez

ditut galdu nahi. Orain, nik ez dut lagun berriak egiteko idatzi liburua. Liburu honen idazkera, nire buruarekin zintzoa izan da hasteko, eta gizartean ikusten ditudan beste gauzei buruz ere zintzoa izan da. Modu simple eta naturalean nire iritziak, usteak, kritikak, susmoak eman ditut. Ez dut batere galgarik ipini, ez naiz disimuluan ibili. Ez dut gaizki ulertutako eta beldurrak agindutako diplomaziarik neureganatu nahi izan. Aukera estetiko bezala, aukera etiko izan da; nire susmoei batere galgarik ez jartzea, alegia. Hori bai, nireak direla argi utzita. Gizartearen ikuspegi bat da liburukoa, nire ikuspegia. Eman ditzatela besteek eurenak". (Beterriko Liburuaren 20. zenbakitik hartua).

Lan bikaina gordetzen du liburuxka horiak, irakurtzeko batere zailtasunik ez duenez, poesiazalea ez den edonor zale bihurtzeko modukoa.

Liburua argitaratu eta azkar batean amaitu zen lehen edizioa, berehala zabaldu baitzen bikaina zela liburua. Seguruenik irakurtzera ohituegi ez gauden modura landu du poesia Aristik eta irakurle asko, antzeko poesia liburu gehiago noiz aterako zain geratu ginen.

ATXAGA, Bernardo. *Soinujolearen semea.*

Pamiela argitaletxea. Iruña, 2003ko abendua. 480 orrialde

Ainhoa AROZENA

Stonehаметik Obabara, Obabatik Stonehamera; tartean Donostia eta Bilbo edota San Frantzisko. Helduarotik ume eta gazte garaira, ume eta gazte garaitik berriro helduarora; protagonistaren bizimoduaren errepasoa egiten du liburuak, heriotza iritsi arte.

David protagonistak haurtzarotik hasita, bere memoria la idatzi du Stonehameko arrantxoan. Txiki-txikitandik Obaban izandako oroitzenak bilduko ditu bertan. Lekuona etxeko gertakizunak eta bereziki, Iruain baserriko pasadizoak. Zelai berdeak, zaldiak, erreka, tximeletak, basamutilak, lagunartea... baserriko giro lasalari gerrate zibileko ondorio latzak gainjarriko zaizkio, giroa guztiz nahastu arte. Davidek, Obaban gertatutako fusilaketen berri izateaz gain, herritarrrak erailtzen bere aita Angelek parte hartu zuela jakingo du. Inoiz oso gertu sentitu ez bazuen ere, aitarengandik aldendu eta gertaera haien berri zehazten saiatuko da inguruko lagun bidez, dela osaba Juan, dela Lubis, dela Cesar irakaslea... Obabako bizimodu nahasian bere lekua topatzen saiatuko da. Urteak aurrera, ordea, unibertsitate garaian ezagututako Agustin laguna eta Obabako Joseba ere, Euskadi askatzearen aldeko mugimenduan hasiko dira eta ihesean ibiltzea egokituko zaie. Ihesaldiak ondo kostata lortu duen Virginiarekiko maitasuna alde batera uztea behartuko du. Gartzelan urte eta erdi inguru igaro ondoren, Euskal Herriarekiko ezintasun sentimenduak eraginda, Stonehamera, osaba Juanen arrantxora bizitza berri bati ekitera abiatzea erabakitzen du. Paradisua aurkituko du bertan Davidek.

Eleberririk bizitza bera du gai nagusi, baita hainbat ezezagunen eta lagun bidez heriotza ere. Maitasunak zer esanik ez, pisu handia du

eleberrian. Daviden bizitzan, Obabako Teresak eta Virginiak, eta Stonehametik San Frantziskora egindako bidaiaren ezagututako Mary Annek leku berezia dute. Mary Ann izango da bere bizitzari zentzua emango dion pertsona eta baita David bere memorialela idazten has-teko arrazoia ere.

David hil ondoren, Stonehamen Mary Annek Josebari emango dio bere senarrak idatzi zuen liburua, Obabako liburutegian utz dezan. Josebak Daviden hitzetan oinarrituta idatzitako kontaera da liburu-irakurriko duguna. Baina ez hori bakarrik, Josebak berak idatzitako hiru pasarte ere badira, Don Pedro Galarretak "amerikanoak" utzitako bere fusilamendu saiakeraren kontaeraz gain.

Hizkuntzaren tratamendua dotorea da liburu osoan zehar. Hitz zahar eta berriekin jolasean, euskararen aldarria egiten da eleberrian. Naturan oinarritutako kokalekuen deskribapen ugari ere biltzen da. Liburuaren tonua guztiz lasaigarria da, eta pertsonaiekiko, gertaerekiko nahiz lekuekiko lortzen duen gertukotasunagatik seguruenik, irakurlea ez da konturatu ere egingo liburu mardul baten aurrean da-goela.

Irakurtzea atsegin duenak, gozamina aurkituko du liburuaren orrietan barrena. Bikaina.

MONTOIA, Xabier. *Denboraren izerdia.*

Elkar argitaletxea. Donostia, 2003ko martxoa. 221 orrialde

Ainhoa AROZENA

Jon Ezenarro Madrilen bizi den zinemagilea da. Berriki *Libertad* deituriko filma aurkeztu dute. Euskal Herriaren egoera politikoaren ikuspegi bat agertzen da bertan, eta arrakasta handia lortu du lan taldeak Madrilen. Filmaren egileak aurkezpenez aurkezpen dabilta, festaz festa. Alkoholak eta gainerako drogek pisu handia dute ekitaldiak amaitu ondorengo jaietan. Zer esanik ez sexuak.

Jon protagonista laster batean ezkontzeko asmotan bada ere, badu maitale bat. Protagoistaren ustez ezkondu eta ondorengo harremanak ez baitu aurrera egingo, maitaleren bat alboan eduki gabe. Jonek, beraz, Ana ezkongai eta Maribel maitalea biak izan arren, jai batean aspaldidanik ezagutzen duen Itziar kazetariarekin sexu jolasak izango ditu. Harreman horrekin benetan gustura sentitu ez eta, Mari-belekin emango dio gauari amaiera. Kazetaria Jonen jokaeraz ohartzten denean, Jonek kostata ahaztuko duen bengantza jarriko du martxan Maribelek. *El Mundo* egunkarian idatzitako iritzi artikulu batean, Jon eta filma osatu duten beste hainbat euskaldunen iragana azalduko du, ETA erakundeko kide izan zirela, alegia. Madrilen eta Jonen inguruko pertsonen artean izugarritzko eragina izango du berriak. Neskalaguna, maitalea, lankideak, lagunak nahiz ezagunak galduko ditu Jonek. Ondorioz, denbora baterako, Madrildik Euskal Herri-
ra etortzea erabakiko du.

Ama gaixorik dauka Gasteizen, ebakuntza larri baten ondoren osatu ezinik dabil. Jon izango da aurrera egiten lagunduko diona, aita eta izebekin batera. Jonek bere iragana gogoratuko du gurasoen etxean dagoen bitartean; gaztaroa batez ere, Iparraldeko bizimodua,

garai bateko bere ideologia... Behin baino gehiagotan etorriko zaio gogora Elena bere emazte ohia, errespetu izugarria ematen dio harekin elkartzeak. Napal gaztetako lagunminarekin topatuko da behin kalean. Jonen egungo pentsamenduetatik oso urrun, minbi-ziarekin atera berri da kartzelatik. Elkar ikusi eta handik egun gutxi barru hilko da. Napal hil eta gero kalean haren omenezko ekitaldiak izango dira. Jonen gurasoen etxean, aldiz, lehergailu baten eztanda.

Madrilera itzuliko da gertaeraren ostean. Komunikabideek zabaldu dute Gasteizen gertatutakoa eta esku zabalik hartuko dute itzuleran guztiek. Neskalaguna eta maitalea berreskuratu ditu, baita lagunak ere. Anarekin ezkondu eta bizitza lasai baten jabe izatea da bere etorkizun hurbileko helburua; maitalea alboan duela, beti ere.

Sinboloz betetako eleberria. Zinemagileak izaki, zine zuzendari askoren aipamenak ageri dira eta batez ere Peckinpah-renak. Bizitzaren alderdi ilunen bat agertzen den bakoitzean aipatzen da zinemagile estatubatuarren izena, Sasplugas lagunarekin izandako elkarriketetan.

Gustura irakurtzen da liburua, nahiz eta espero gabeko momentuan amaitzen den kontakizuna. Agian hankamotz geratzen da bukaera. Protagonista Madrilera itzuli, bizimodu orekatua aurkitu, eta badirudi, aurreko guztia iragan bihurtu dela.

Apalategi Idirin, Ur. *Gure gauzak S.A.*

Utriusque Vasconiae . Nobela bikoitza. XXXXXXXX xxx orrialde

Luis HARANBURU ALTUNA

Utriusque Vasconiae editorialak, literatur sorkuntzaren sail berria ireki du eta benetan alpagarria den nobela batekin zabaldu ere. Nobelaren izenburua *Gure Gauzak S.A.* da eta Ur Apalategi Idirin bere egilea. Apalategiren bigarren nobela dugu honoko hau eta orain zazpi urte argitaratu zuen *Gauak eta hiriak* izenekoarekin egokitu zuen tokia bermatzera dator euskal literaturaren baratze hertsira. Idazlea bere heldutasunean eta baliabidez horniturik ageri zaigu, amen batean irakurtzen den *thriller* borobil honetan.

Gure Gauzak S.A. nobela bat baino gehiago da; zeren fabula baten baitan gutxienez beste bi nobela metabolizatzen dira. Lehen narrazioan, Julene Oihanburu neska gaztearen bilakaera existentziala kontatzen da, baina badago bigarren kontakizun bat politikaren arlora hedatzen dena, azken batean nobela osoari bere zentzua emango dion fabulazioa sustraituaz.

Ur Apalategiren nobela era askotara irakur daiteke eta narrazioan adierazten diren irakurketa desberdinek egiten dute azkarra eta erakargarria.

Nobelaren anekdota neska gazte batek euskal kulturaren barrura ematen dituen lehen urratsen gertakizuna da; nobelan ageri zaigun euskal kulturaren eremua, ordea, ez da batere topikoa, aitzitik bizi-bizirik dagoen harea mugikorrez estalitako alor arriskutsua da. Ezer ez da, dirudiena; eta ezerk ez du irudikatzen duen aurpegia. Euskal kultura bere mozorroketa guztietatik biluzturik erakusten digu Ur Apalategik. Gustagarri izanen da edo ez, baina Apalategik bere haragi gordinean dager gure bihotzeko euskal kultura gajoa. Tranpaz

eta desitxuraz beterik ageri zaigu Apalategiren fikzioan euskalgintza-
ren hainbat desitxura eta gezur. Baina Apalategik ez du zauri min-
gotsean arakatzen eta ironiaren distantziaz janzen du lotsagarria den
bilutsa.

Julene Oihanburuk beka bat lortu du, Grialia sailduaren adurra
bailltzan, eta bekaren lorpenak bataioaren indar sakramentalak du
euskal kulturaren bidetik abiatzeko. Aski du Julenek gazte eta gar-
den izatearekin euskal "industria" kulturalaren faborea lortzeko. Ipuin
bilduma bat argitaratua du nahiko arrakastarekin eta dagoneko
euskalgintzako nagusien irriki desiragarria bilakatua da. "Gure" tele-
bistako ateak zabalik ditu eta dagoneko karrera bizkorra, aise ageri
zaio etorkizunean. Hain zori ederra eskuratzeko aski izanen zaio
Gaston Berrizar idazle ospetsu bezain grisaren biografia idaztea. Bai-
na ezer ez da ageri den bezalakoa, eta Julene Berrizar jaunaren
bizitza arakatzen hasi bezain azkar, historiarekin topatzen da; gertuko
eta betiko euskaldunon historiarekin: euskalgintza-aren mamiarekin,
alegia. Gaston Berrizar euskalgintza-aren norbait izana da, baina orain
beste irudi batez nahi lukete berpiztu, oraingo euskalgintza-aren nugu-
sien gustura hain zuzen. Zeren euskalgintzak, eta maisuki zirribor-
ratzen du hori Apalategik, morroi eta nagusien arteko historia ere
bada. Eta badira berezko nagusiak, eta nagusi aberastu berriak;
morroin xeheak eta morroin salduak dauden antzera. Ur Apalategik,
humorez baina zorrotz, euskalgintza-aren gezurak eta iruzurrak zorne
dariola uzten ditu.

Gure Gauzak S.A. nobela bikoitza dela esan dugu eta izan ere
Julene Oihanbururen ikerketak oso modu bizkorrean burutzen den
intrigazko narrazioa osatzen du, baina Julene puzzle handiago baten
parte ere bada. Apalategiren nobelak euskal kultura eta literatura-
ren erretaula bizi bizia marrazten du, Julene erretaula horretako
figura bat da; printzipala eta maitagarria baina, figura bat azken
batean. Euskalgintza-aren parodia -drama, hobe- honetan beste
pertsonai eta figura ugariak jokatzen dute beren papera. Aipagarria
da Ilun Zaldunbideren pertsonai "saldua", eta hunkigarria benetan
Paskal Egiategiren senblantza. Ugariak bezain sinesgarriak dira nobe-
lako pertsonaiak. Gertakizunen harira, nahas-mahas, eta fabulazioak
damaion ahalmenez benetako pertsonai historikoak eta fikziozkoak
nahasten dira nobelari bere alderik erakargarriena emanaz.

Beraz, Gure Gauzak S.A. nobela kolektiboa ere bada, edo eta hobeto esateko kolektibo baten nobela ere bada. Euskalgintzan diharduten pertsonai ugarien fikziozko eszenario benetakoa da. Eta hor lortzen du Apalategik bere lorpenik aipagarriena: satiraren zilegitasuna eta plausibletasuna burutzean.

Euskal kulturaren arloan mugitzen den edonori atsegina edo garratza eginen zaio Apalategiren istorioa, baina ez du inor hunkitu gabe utziko. Aspaldidaniko fantasmak iratzarri bide ditu Ur Apalategik eta hartarako, agian, nobelatzen ditu euskal kulturaren ahuleziak, gabeziak eta itsumenak. Bere nobelarekin, Apalategik, euskal literaturako belaunaldien fartsa jartzen du auzitan. Eta izan ere, ez ote da belaunaldi oro iruzur baten ondorioa? Kritikoek eta "mediak" tanke-ratu eta itxuratzen duten ekoizpena baizik ez dirudi generazioen artifizioak. Zenbat eta eremu txikiagoko kultura izan, orduan eta gezurragoak dira kultura horretako topikoak. Apalategik ez ditu topiko gehiegi hankaz gora jartzen baina topiko guztien iraulketa egiteko neurrian jartzen du irakurlea, euskalgintzaren kode sakratuak agerian eta biluzik jartzen dituenez.

Zentzu batean, Ur Apalategiren nobela, nobela katartikoa da euskal kulturgintzaren faltsukeria eta iruzur zenbait agerian jartzen dituenez. Edizioaren mundua bere miseria eta morrontzekin deskribatzen zaigu. Euskal prentsa eta telebista desmitifikaturik ageri zaizkigu ideologia eta merkataritzaren zerbitzuen pean. Euskal literaturako "figurak" fetitxe diren heinean, nahiko barregarri ikusi ahal izango dira nobelaren zehar. Hala ere, Apalategik bideratzen duen kritika ez da itxuraren azalean pausatzen eta euskal kulturak oro har eta euskal literaturak bereziki dituen zenbait hutsune sakonetik salatzen ditu.

Apalategik garbi dauka euskal kulturak mikrokosmos bat osatzen duela; baina mikrokosmos izaera ez datorkio soilik bere hedadura txikitik, aitzitik, bere hertsitasunetik datorkio batez ere. Euskal kultura, neurri handi baten, kontraka eraikia izan da; benetako edo balizko etsaien aurka; euskal kultura "kontra-kultura" bat da askorentzat eta gatazka giroan jaso izan da. Ez dugu hemen dudatan jarriko euskal kulturaren etsaien izaera finkoa, baina esan beharra dugu areriorik nagusienak etxeokak izan ohi direla askotan. Euskal kulturaren arloan, gure kulturaren balio aberatsenak itolarrian jarri bide dituzte zenbaitzuk, Euskal Herriaz duten ikuspegi eta ideolo-

giaren aldarean aniztasuna eta sorketarako libertatea sakrifikatzen dituztenean. Gure kultura txikiegia da protagonista ugariegientzat eta bakoitzak bere alorra gorde nahi luke beti ere "euskalgintzaren" aitzakiaz. Alorrak boterezkoak edo eta diruzkoak izan ohi dira askotan, baina ospe eta famazko alorrak ere badira eta gure kulturaren oso nekeza egiten zaie gazteei, edo eta heterodoxoei, berez dagokienez tokiaz jabetzea. Gure kulturari, agian, sobera zaizkio mota guztietako militantek eta sortzaileak falta zaizkio.

Apalategiren nobela irakurtzean ezin izan dut Sciascia-ren oroitzapena alboratu. Sciasciak etengabe eta garbiro salatu zituen bere Sicilia maitearen gabeziak, iruzurrak eta krudelkeriak; jakina da Sicilian "Cosa nostra" deritzan erakundearen manu pean bizi dela gizartea. Apalategik ere, akaso kasualki, "Gure Gauzak" izenarekin bataiatu du bere nobelako euskal gizarte kulturalean hainbeste ahalmen eta botere duen erakunde industrialia. "Cosa nostra" edo eta "Gure gauza" ... hainbeste dio.

Sicialiako gizarte hertsian isiltasuna eta mutu izatea bertute bilakatuak dira "omerta" izenarekin. Isiltzen denak ez du beldurrik izan behar. Mutu dagoena ez dute ahotik helduko. Hitza hartzea edo eta mutu gelditzea, Apalategiren nobela bi jokabide etiko eta politiko funtsezko dira; latza da aukera eta hortik dator kio bere garratzasuna eta konpromisorako deia. Zeren Ur Apalategi Idirinen nobela, literatura konprometitua da; autoreak badaki ez dela aski literatura idaztearekin; literaturaren arazoak bere kanporatzean eta gizarteratzean hasten dira.

Euskal literaturak blokeaturik eta bere mundutxoan hertsirik dirudi; nekez gizarteratzen da eta enbarazu gehiegi egiten zaio hainbat aitaordeko eta tramankulu sasiindustriatuekin. Euskal literaturak eta euskal kulturak leihoak zabaldu behar dituzte jende berriak sar daitezen eta giro itogarriak alde egin dezaten. Euskal literaturak errelebo azkarragoak behar ditu eta soldadu gutxiago. Hobe, bakar bat ere, ez balu..

Irriz eta trufaz, baina erro-errotik inplikatuaz, euskal kultura libre baten aldeko bidea urratzen duen nobela garaia idatzi digu Ur Apalategi Idirinek. Baina irriak irri, Apalategiren nobela euskal kultura eta literaturaren kritika gordina ere bada. Autoreak badu, ordea, bere kritika burutzeko ezaguera eta zilegitasunik. Euskal Kultura eta bere literatura adin helduko izakiak dira, jadanik, Apalategiren nobelak

dakarren kritika andana pairatzeko. Apalategiren kritika, gainera, konstruktiboa da, zeren eraiki nahi dituen kultura eta literatura librea-goak eta "zibilagoak" dira; bere satiraren xedea ez da euskal kultura, haren mozarropean beren jazarpen korporatiboa ezarri nahi dutenak dira, Apalategiren ironiak jipoitzen dituenak.

Amaitu beharra dago euskal kultura zamatzan duen zenbait hipoteka larriarekin. Aberriaren monopolioa dutenen ustetan, guztia litzake zilegi beren monopolioa euskal kulturara, literaturara eta kontzientzietara ere hedatzeko. Borondate monopolista horrek tankera totalitarioak izan ohi ditu politikan eta eragin agorrak kulturaren esparruan. Gure literaturak libre izan behar du, ugazaba eta politikariren jazarpenetik aske; garaia da Ur Apalategirenaren antzeko noblekin gela hertsiegi honetako haizea berritzen hasteko. Itolarriak agor dezake, librea eta anitza ez den literatura. Itolarria, sarritan, biziaren lukurreriak eragiten du. Lukurreriak badaki aberriaren jantziak mozo-rotzen, baita euskalgintzaren itxuraz ere.

MARKULETA Gerardo, *Batak ez du bestea kentzen*

Alberdania. Irun, 2003. 76 orrialde.

Pello OTXOTeko VAQUERO

Liburu berria oraingo honetan hizpide duguna. Eta ez soilik bere edukian berria delako (jakina, hori alpatu behar ez genuen eta), bere kanpo itxuraren moldaera ere berria delako. Alberdania argitaletxeak ale batzuk darama bere formatu berriaz argitaratzen, baina jantzi berriko poesia bildumaren lehen liburua hauxe dugu, Gerardo Markuletaren "*Batak ez du bestea kentzen*". Gainera, badirudi izenburua-ekin itxuraldaketa berriari erreferentzia egiten ariko balitzala bezala itauntzen digula.

Hau dena alde batera utzita, liburu txukuna dugu edukietan ere. Hiru zati nagusietan antolatuta dago: *Ifernegan*, *Gosari jendetsua*, eta *Ertzetan*. Zati bakoitzak nortasun berezia dauka, ezaugarri zehatzak islatzen dituenak. Honela, lehenengo zatiko poemek kezka dute gai nagusia, eta aldian-aldian etsigarritasuna ere transmitituko dute. Bigarrenekoak, aldiz, lasaiagoak dira. Nire ustez politagoak dira (ez hobeagoak!), poza eta jolasa argiro igortzen dute eta, oro har, goxoagoak dira. Hirugarren zatikoek, azken zatikoek alegia, galderak (egilearenak eta irakurlearengan sortarazten dutenak) eta kritikak dituzte ardatz nagusia gehienbat, ukitu ironiko eta bihurri batzuez eginak, izan ere, sakontasunezko oldoztetara bultzatzen gaituzte eta hauen mezuetan hitzaz haratago dagoena iradokitzen baitute.

Liburua erraz irakurtzen da. Irakurketan barrena aurrera egitera zerbaitek bultzatuko baligu bezala, lerroak bata bestearen atzetik jarraian irakurtzen dira. Charles Dodgson-en (Lewis Carrol-en) "*Erregina Gorria*" datorkit gogora, zeina etengabe mugitu behar baitzen

leku berean mantentzeko. Modu berean begiak illuraturik, ezin gelditurik izango duzu, irakurle, begien arrapalada misteriotsu hau, eta "Erregina Gorria" bailiran aurrera mugitu beharko dituzu lerrook hitzen gatibutza zoragarri hau gainditzeko.

Suma daiteke Gandiagaren zenbait oihartzun, hala nola, *Hosto adarrean helduak* eta *Eder da zuhaitz bat eder* poematan. Poema hauetan natura gurtzeko eta goraipatzeko joera baten lorratza dar-mala iruditzen zait, nahiz eta azken honetan etsipenaren mezua ere mozorroturik agertzen den, baina betiere, borondateak gainditzen duen oztopo ttikia lez, beraz, etsipen eraldakorra. Eta hau gutxi balitz, batetik zein bestetik elementuak eta asmoak gehitzeko joeraz eta grinaz ohar gaitzke espresio estetiko baten bilaketan edota pentsaera baten moldaketan.

Eta hitzen joan etorrian, hauek eta horiek irakurriko ditugu: "Hemen, inoiz, sobera da argia, / argi sobera da. Ez naiz sekula izan / zure betazalen bestaldean". Eta behin eta berriz plano mugagabeak zeharkatuko ditugu, Aritz Gorrotxategi lagunak dion modura: "Gure memoria zulatu nahian. Hautsetik sortu zen mundua berriro hauts bihurtu artean, memoria dugu itsumutil bakarra". Honelakoa baita Gerardo Markuletaren poesia, lasaia, pausatua, baina aurrerantz dar-ramatzen mezu batez horditzen gaituena, norberaren memoria zula-tu nahi duena, bukaera edo helmuga nolana hiko delarik ere.

Izan ere, zirkularitate batean preso gaude eta Markuletak hala diosku:

"Errekan behera
Izan guran
erreka bera".

"Urrun zaitut hurbilean,
hurbil urrunean,
antzo dira nire hitzok".

Antzekoa gogoratzen digu T.S. Eliot handiak bere "Eguberriko arbolen landaketa" poemaren bukaeran:

"Izan ere, hasierak bukaera gogoratzen digu
eta aurreneko helmugak bigarren helmuga".

Holand-en poesiarekin ere antzekotasunen bat dago tonu, giro edota atmosfera berdinen kutsua nabari delarik. Alderatu bestela

Holand-en "Igitur I" eta "Haec summa est" poemak Markuletaren beste bi horiekkin:

"Igitur I"

"...

Baina bera, gaur bereziki,
bizitza ukatu du
existitzeari uzten zalonean
geratzen dena izateko..."

Markuleta:

"...eta, oroz gain,
goranzko asmo
mendera ezina.

...

baldin gertatu bazaio
haizea zakar,
trumoia usu,
euriak urri,
elurra gertu,
eta, oroz gain,
behera behar
mendera ezina,

berdin-berdin da
eder zuhaitz bat, ederra,
hiletara bizirik heldu bada".

"Haec summa est"

"Zer geratzen zaigu bada, eternitatea bera ere
ezerezean hondoratzen baita.
Amaitze abisal bat..."

Markuleta:

"Marratik kanporaz gero
pilota ez da sekula itzultzen".

Era berean, tarteka, suma daiteke hustuketa baten zentzua, humanismoaren sakratutasunaren hustuketa. Beraz, esanen genuke izpiritualitate laiko baten haizearekin inguratzen gaituela. Arestian

aipaturiko Gandiagaren poesiaren oihartzun zantzuak topatzen ditugu, baina Gandiaga laiko baten aurrean egonen ginateke oraingoan. Aurrerago begiratzea ausartuko nintzateke eta "metafisikaren gainditze" baten aurrean gaude (Nietzsche-ren eta Heidegger-en zentzuan, alegia), poesia hauekin modernitatea eta postmodernismoa gainditzeko ahalegina dago; "izpirituaren garaian" sartzeko erregistroak topa ditzakegu, nik garai hauxe bera ulertzen dudan moduan, hots, sinbolismoaren eta arrazoiaren sintesi gisa, Hölderlin-etik aurrera poeta askotan aurki dezakegun modura. Horren adierazgarri honelakoak esaten dizkigunean:

"Beldurraren etxean,
-jakizu, badakit-
ez dago etxerik."

Hustuketaren prozedura edo grina hori argiro azaltzen zaigu, zer esanik ez, "*Partitzeko tenorea*" deritzon poeman, Descartes-en "il faut partir" hura gogora arazten diguna:

"Zapatak erantzi ditu suizidak
hegara baino lehen,
eta bata bestearen ondoan
ezarri, lerro-lerro, mundu hau
bere ausentziaz
txukunago utzi nahi balu legez."

Bestalde, aforismo eta haikuekiko joeraz ziprztindua izanen duzu liburua, irakurle. Baina gustagarriena eta burmuinen sonoritatea kilikatuko duena hitz-jokoan joritasuna izango da, gehienak batez ere hirugarren atalean azalduko direlarik. Hitz-jokoetan, nire aburuz, aberatsena den poema "*Gezurren tamainaz*" izenburua duena da, poema hau erritmo bizia du eta antolaketa dela medio kaleidoskopikoa dirudi. Beste bat kantu modukoa eta musikalitate handia duena "*Azken aurreko eskaria*" poema izango da. Ikusten duzunez, denetarik aurkituko duzu lerroetan aurrera zoazela.

Mezuak ulerterrazak eta hurbilak ematen ditu eta hau, irakurketa erraza izatearen beste arrazoi bat dela esanen nuke. Sentsibilitatea, estetika, sentiberatasuna modu gaurkotuan eskaintzen dizkigu; areago joanen nintzateke, zenbaitetan poesia urbanoaren kutsu ba-

tekin edo garai bateko Luis García Monteroren poema batzuetan irakurtzen den antzera datozkigu Markuletaren hitzak:

“Gaur zure konpainia berriak
goxatzen dit ohiko gosaria;
ez dezatela nire konpainia zaharrek
zure gosari berria mikatz.

Ardura barik hartu, laztana:
Kruasanak zein musuak
Egun-egunekoak dira”.

Ez dut bukatu nahi nire ustez liburuko poemarik onena dena aitatu gabe, konkretuki liburuari izenburua ematen diona da:

“Batak ez du bestea kentzen.
Ez iltze batek beste bat, ez
ardoak tristura, ez hitzek
ahaztura, ez denborak mina.

Batak ez du bestea kentzen.
Ez lortuak amestua, ez
lkasiak huts egitea,
ez arrakastak larridura.

Batak ez du bestea kentzen.
Ez liburuek gose, ez
urak egarri gabezia,
ez nire egiak zurea”.

Benetan poema sakona, oldarkorra, kemena igortzen duena eta mezuaren ideia erabat balloesten duena, izan ere, egiak ezin baitira prestatu, utzi edo eman. Egiak dastatu eta barneratu egin behar dira. Irakurketa bukatutakoan lurrin gozo bat uzten duen poemategia da. Une xamurrak eta gogoangarriak pasaraziko digun irakurketa. Hitz gutxitan liburu bikaina, dudarik gabe.

ARISTI Pako, *Libreta horiko poemak.*

Susa. Zarautz, 2003. 107 orrialde.

Pello OTXOTeko VAQUERO

"*Belaunaldi baten astintzailea*". Honela definituko genuke Pako Aristi liburu hau irakurri ostean. Dударik gabe, 2003. urteko liburu interesgarrienetako baten aurrean gaude. Zirrara sortzen digu lehenengo momentutik hasita; darabilen gaiak, esateko moduak, kontzientziak kitzikatzeko grinak, jarrerak aldatzeko ahaleginak,... Hauek guztiak lirika eder honetan barneraturik topatuko ditugu. Dena dela, bereziki belaunaldi zehatz bati zuzenduriko testua delakoan nago, bere edukiak edonori baliagarri gerta baitakizkioke ere. Batzuei sorkuntza mota hau arbuigarria eta interes gabekoa irudituko zaie, baina nire ustez ederra eta beharrezkoa da.

Duela urte batzuk, Giorgio Agamben-ek sorkuntzaren arazoari buruz zioen (*greziarrek poiesis* zioten hari buruz), *poiesis*-aren eta *praxis*-aren eztabaidan, bien arteko muga hori oso lausotua zegoela eta funtsean, gauza berbera zirela: "Gizakiak gure planetaren gainazalean baldintza edota izaera poetikoa dauka, hau da, izaera produktiboa. Beraz, gure garaian artearen etorkizunak duen arazorik nagusienak, artea den ekintza hau gizakiaren aktibitate produktiborekiko askaezina kontsideratzera bultzatu gaitu. Modu honetan, gizakiak edozein ekintza burutu duenean bere osotasunean zerbait produzitu du. Ohiko iritziaren arabera, gizakiaren ekintza oro –bai artistarena edo artisauarena, bai langilearena edo politikoarena– praktikoa da, hau da: efektu konkretu baten borondate produzitzailearen adierazpena. Gizakiak planetan izaera produktiboa edukitzearen arrazoiak, munduan bizitzearen baldintzak izaera praktikoa duela adierazi nahiko luke".

Honelaxe ikusten dut Pako Aristiren poesia gure literatur panorama orokorrean: sortze prozesu bat, produkzio bat da, baina era

berean bere jarrera probokatzailea da, astintzailea, jarrera "enbotatuaren" salatzailea, estetika praktikoaren aitzindaria. Gainera, berak honela aitortzen du: "...nik barruan astintzen duen zoriona maite dut, / ez kezkatu baretzen dituen."

Salaketa nagusi bat azaltzen da liburuaren barne-barnean: norberaren kontraesanen aurrean hartzen den jarrera, hots, esandakoaren eta egindakoaren artean kontsekuentea ez izana. Hortxe kokatzen du bere drama, baita belaunaldi oso baten drama ere. Berak gairitu duela dirudi, baina, zer gertatzen da besteen kasuan? Honen adibidea lerrook:

"Bohemioa eta burgesa
borrokan bizi dira nire baitan,
eta borroka horrek ni
aberastu egiten nau."

Gairiditzeko moduetako bat sorkuntza da. Aitzitik, errealtatearen aurrean ez du etsitzen eta asmo horretan egileak, batetik, bizitzaren esanahia azalduko zaio eta, bestetik, idazlearen patu petralarekin aurrez aurre tupust egingo du:

"Bizitza besterik ez ote den
susmoa hartua daukat:
hitzen esanahia ezagutzea,
sentimenduak bereiztea,
gure ekintzen ondorioak neurtzea,
eta hori guztia egiten ikasi dugunean
amalerara iritsi garela ikustea."

"Eta gehiago:
amodioaz ari dela
antzeman gabe
amodioaz hitz egitea,
eta mezua zein den erakutsi gabe
bihotzaren hezurra jotzea.
Horra idazlearen lanik zailena:
jendeak behar duenari erantzutea."

"Isiltasunak zoriontsuago egingo ez ote gaituen
ikararekin idazten dut."

Eta salaketak egitea librea eta zilegia da, betiere besteen erabakiak baldintzatu gabe. Izan ere, ideia edo jarrera batzuekiko atxikipe-

na azken muturrera eramanez gero gizakiaren alienaziora baitaramate, jarrera edo ideia hauek edozein direlarik. Gizaki orok askatasuna behar dugu, baita askatasun hori galtzeko erabakia libre hartzeko aukera ere.

Edonola izanik, jakinduriatzko lurrinak xamurki gozatzen ditugu maitasuna, laguntasuna, bakardadea, beldurra eta holako gaiak jorratzen dituenen. Horietako batzuk era berean, profetikoak edota irakaspen modukoak dira. Guztien artean bi aipatzearren:

“Bizitzako lorpenik garrantzitsuena hori da:
zeure burua zeure aurrean interesgarri agertzea.
Horrek bakarrik dakar
bakardadearekiko beldurraren amaiera.”

“Desagertzeak eskatzen duen indarra pilatu arte
munduan nago, eta gogo handirik gabe
betetzen ditut bizitzaren erritu guztiak.”

Poema askotan Aristik berariazko indarraz hasi egiten da, modu honetan berehala harrapatu eta lerroetan barneratzera bultzatzen zaituelarik:

“Bizitza gure ulermenari iheska dabil askotan.”

“Prest al gaude gure bizitzako egia entzuteko?”

“Ezin dut eraman gizarte honek etengabe egiten duen
diruaren apologia ankerra,
denek akritikoki ontzat ematen dutena.”

“Gure gizarteak deseoa sortzeko lantegi erraldoia da.”

Poema ederrenetako batean, nire ustez liburuko ederrenetarikoa bai berau duen mezua eta bai bizitzan eduki beharreko jarreraren bete-beteen asmatzen duelako, orain arte aipaturiko jarrera estetikoaren paradigma dela uste dut. Horretaz aparte, erresistentzia mota baten aldarrikapena dago (kontrakoa iruditzen bazaigu ere), eta era berean astintzen zaitu. Hortxe dago benetako gakoa eta meritua, izan ere, azken finean poesia horixe baita: erresistentziaren artea!

“Eta dena jakina zaigunean,
elkarrizketa guztiak
ezagunak zaizkigunean,

barre algara guztien makinaria
 aztertua dugunean,
 milaka aldiz entzundako
 gaurko hitzen pisu astunak
 mundua are gogaikarriagoa
 bihurtzen duenean,
 ez dago beste zereginik:
 isilik egotea,
 ardo on bat dastatzea
 eta puruaren kea urrun jaurtitzea,
 oroimenak hurbil dakizkizun
 bere begiradaren aire urdinean.”

Horregatik oso beharrezkoak dira honelako ariketak, hausnar-
 zeko eta geure buruen gaineko kokondoak mugitzeko, astinketa
 honekin kokoak buruaren gainera eror dakizkigun eta geure ideiak
 ebaluatzeko, eta garai bateko planteamenduen arabera zer ginen,
 zer garen eta zer izango garen alderatzeko. Hau dena ikusirik eta
 kontutan harturik, gehiengo baten masa kopuruari men egiten dio-
 gun ala ez jakingo genukeen. Horregatik, arestian nioen Pako Aristi-
 ren proposamenean estetika praktikoa baten jarrera dagoela, gustatu
 ala ez gustatu onartu behar duguna, eta norberaren jarreraren haus-
 narketan lagungarri izango zaigulako. Eta hausnarketa ostean *poiesis*
 eta produkzio berri bati aurre egiteko eta ekiteko prest azalduko
 gara, funtsean denok izaki sortzaileak baikara.

Hain zuzen ere, sortzearen ekintza horretan, produktzearena
 alegia, gizakiak alderdi asko betetzen ditu (horietako bat poesia
 delarik). Eta Pako Aristiren *poiesis* aktibitateak estetika berezia
 dauka, hots, produktze bat da baina lirismoz jantziriko jarrera baten
 aldarrikapena ere bada. Horregatik aipatu dut lehenago, bere poesia
 “estetika praktikoa” baten barruan kontsideratzen dudala, hau da, ez
 du mezua fondoan eta forman soilik igortzen, eguneroko bizitzan
 mezu hori praktikara eramateko gonbidapen behartua plazaratzen
 digu.

"... ilargi betearen gorazarrean piztutako suaren aurrean
ni zoriontsu izango nintzateke,
hitzaren gure aurreko azti zaharrek
nirekin lortu zuten mirari zaila
lortuko bainuke belaunaldi berriengan."

Azken honetan desira bat ere azaltzen du, esperantza positiboz beteta, etorkizun hobea baten bila. Zalantzarik ez dago Pako Aristiren nahia eta gogoia erabat txalogarria eta laudagarria dela.

Denetatik aurkituko dugu poema liburu honetan. Harkaitz Canok liburuaren aurkezpenean zioen poema bakoitza pizti ttiki baten antzekoa zela, norberaren kontzientzian bazterrak nahasteko eta hautsak harrotzeko ahalmena eduki zezakeena. Beraz, piztitxoak poemak dira, eta poemak piztitxoak. Hauetariko batzuk luzaroan oldoztetan aritzeko parada eskaintzen dute; polemikoak, kritikoak, hunkitu gabe uzten ez zaituzten horietakoak. Egia esateko, afalosteko edozein tertuliatan eztabaidagai bihur daitekeen proposamen osoak dira, lasai asko goizaldeko ordu ttikienetara eraman eta hizketaldi luzeetan iraun dezaketenak.

"Ai zer plazera
zer ordu den ez jakitea,
aukera on bat galtzea,
lan debalde egitea,
gizartearekin lotura txikienik ere ez edukitzea.
Ai zer plazera
kapitalismoari bere armekin
kontra egitea."

"Erosteke gure ahalmenetik bizi den
lantoki erraldoia da gizartea,
eta publizitatea erabiltzen du erosten ez badugu
gu gaizki sentiarazteko, guk, liluraturik,
erosteke aukera amaigabeari
askatasuna deitzen diogun bitartean."

"Hau da Euskal Herria:
burges putaz beteta dagoen
munduko herririk iraultzaileena."

Bukatze aldera, aitortu behar dut berak gomendatu ez bezala, aldiko poema bat baino gehiago irakurri dudala. Dagoeneko kezkatu-

rik nabil Pako Aristiren maldizioak harrapatuko ote nauen ala ez pentsatzen, eta liburuak hatzak jango dizkidanaren beldurrez hementxe amaitzen dut nire txanda.

Irakurle, ez zaitetz Pako Aristiren liburuia irakurri gabe geratu; baina poema bat baino ez aldiko, ez gehiago!

"Hau da Euskal Herria:
puzeg putaz beteta dagoen
munduko herrixka txurakena."

Bukatzeko esan: "Bukatzeko esan: Buzketez alberta, albertu beratu dut betetz gomenatatu ez bezala, albigko poezia bat baino gehiago irakurri dudala. Dagoeneko kezkatu-

Bi egunkari bakar batean

t
tartina

- Astaldia
- 12 orrialde egunero
- Gertuko gaiak
- Elkarizketak
- Erreportaiak
- Kronikak
- Mendia
- Moda
- Gastronomia
- Jaiak...

- **berria**
- Informazioa
- Informazio landu eta argigarria,
- diseinu berritzaile batekin emana

...eta gainera

- **Mantangorri:**
- Larunbatetan
- 16 orrialdeko gehigarri koloretsua
- haur eta gaztekoentzat

- **Igandea:**
- Asteko albisteak
- patxadaz aztertzeko aukera.

- **Internet:**
- Edizio jarraitua,
- webgune tematikoak
- eta etabaidaguneak

● Euskaldunok behar dugun **berria**

UZTARO

giza eta gizarte-zientzien aldizkaria

UZTARO aldizkaria jaso nahi dut.

Izena _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____

Telefonoa _____

N.A. / I.F.K. _____

Ordainketa:

Kontu korrontearen zenbakia (20 digitoak)

Bankoa _____

2003. urterako harpidetza (4 zenbaki)

Harpidetza-bartela:

UDAKO EUSKAL UNIBERTSITATEA
Concha Jenerala 25, 4 - 48010 BILBO
Telefonoa eta Faxa: (94) 4217145 / 4214679
e-mail: bulegoa@ueu.org

HONA HEMEN ZIENTZIA AURKITZEKO FORMULA:

Behatu eta behatu a miramon

Kutxak, bere Gizarte-Ekintzaren bidez, zientzia jolasgarriago bihurtzeko formula zehatza aurkitu du. Miramon.Zientziaren KutxaGunea.

Ingurunean duguna hainbat sistema elkarrengileren bitartez uler dezagun osmatutako gune bat. Hemen ukitu, behatu, ulertu, gozatu egin baitezakezu. Zatoz eta begira egiazu munduari beste begirada batez.

- 156 esperimentu elkarrengile.
- 10 gaikako erakusketa iraunkor.
- Planetarioa.
- Behatoki astronomikoa.
- Aldi baterako erakusketak.
- Aparkaleku eta bertaratzeko bide erosok.

Mikaletegi Pasealekua 45. DONOSTIA

Urtarraren 1etik martxoaren 31 arte

Astakerak araubetera 10.19 €

gandek eta jarquekin 11.19 €

Ekainaren 1etik irailaren 30a arte

Astakerak araubetera 10.20 €

gandek eta jarquekin 11.20 €

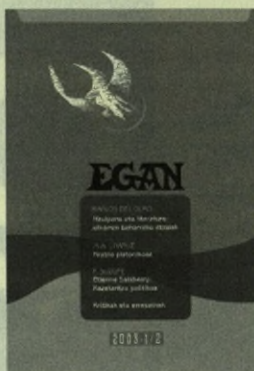
Itala: Auzoeneraz, Urteakoren 1an, Urteakoren 20an eta Auzoeneraz 25ean

www.kutxa.net

kutxa

gizartearen berrantolaketa
gizartearen berrantolaketa

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

EDUKIAK

- 1.- Azterketa literarioak
- 2.- Sorkuntza: poesia, antzerkia, kontakizunak
- 3.- Ahozko tradizioa
- 4.- Itzulpenak. Autore unibertsalen itzulpenak
- 5.- Adabakiak: Euskara eta literatur inguruko berrien komentarioak.
- 6.- Kritikak eta erreseinak: euskal eta erdal libururak

Harpidetu zaituz:	Urteko harpidetza:	18 €
	Atzerrian:	21 €
	Dendan ale bakoitza:	18 €
	Ale atzeratuak:	21 €

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe.

Gure helbidea: EGAN
Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea
Peña y Gofii, 5. 2gn. ezk.
Postakutxatilla 3.263 - 20080 - DONOSTIA
www.egansarean.com

HARPIDE TXARTELA

Izen deiturak _____
Helbidea _____
Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____
Banku edo Kutxa _____
Kontu zkia.: _____

Beterriko LibURua
AipameNa

Gipuzkoako Foru Aldundia
Kulturaren Departamentua

Euzko Legebiltzaria

BetErriKo LibURua AipameNa 2002, datorren maiatzean

Lagun iezaguzu 2002 urteko liburuik gustukoena aukeratzen. Bidali zure proposamena!

Orain arteko liburu sarituak:

- 1996, Joxean Agiriren "Elgeta"
- 1997, Ur Apalategiren "Gauak eta hiriak"
- 1998, Koldo Izagireren "Nik ere Germinal! egin gura nuen aldarri"
- 1999, Lourdes Oñederraren "Eta emakumeari sugeak esan zion"
- 2000, Ramon Saizarbitoriairen "Gorde nazazu lurpean"
- 2001, Joseba Sarrionandiaren "Lagun izoztua"

BetErriKo LibURuaren
harpidetza izan nahi dut
Epaia Ma Hai Oroko Rreko
Kide izan nahi dut

Deiturak Jaioturtea
Izena Posta kodea
Helbidea
Herria
Harremanetarako telefonoa
Posta elektronikoa
Jaiotzerria eta lurraldea
Kontu koirronte zenbakia

(Harpidetzaren kasuan bete behar da Urte osoko harpidetza saria 10euro)

Beteriko Liburua
literatur aldizkaria
ebean jaso nahi baduzu,
edo Epaimahai
Orokorreko Kide izan nahi
ezkero, bidali ondoko
orritxoa zure datuekin:

MANUEL LARRAMENDI
KULTUR BAZKUNA 44, posta kutxa,
20150 AMASA-VILLABONA (GIPUZKOA)
943-696450

beternikoliburua@topagunea.com
www.larramendi.org

10 beka

EGAN euskal literatur aldizkariak
EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEAREKIN batera
10 beka eskaintzen ditu

2004 Uda Ikastaroetarako

Abuztuak 19 eta 20

HONELA IDAZTEN DUT LIBURU BAT

Zuzendaria: Bernardo Atxaga
(52,80 Euroko beka)

Irailak 1/3

HAUR ETA GAZTE LITERATURA MILURTEKO BERRIAN

Zuzendaria: Mari Jose Olaziregi
(79,20 Euroko beka)

*Harpide bazara, eskatu ikastaro hauetarako beka: 10 bakoitzeko.
Nahi baduzu, eskatu biak. Eskariak eskaintzak baino gehiago badira,
ZOKETA egingo dugu.*

Harpide ez bazara, egin zaitetz harpide eta eskatzeko eskubidea
izango duzu.

BEKA ESKATZEKO EPE BEREZIA: ABUZTUAK 13

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Juan Luis ZABALA, Euskal literatur sorkuntza: 2003an argitaratutako liburuen zerrenda	243
Ainhoa AROZENA, <i>Libreta horiko poemak</i> (ARISTI, Pako)	273
Ainhoa AROZENA, <i>Soinujolearen semea</i> . (ATXAGA, Bernardo)	275
Ainhoa AROZENA, <i>Denboraren izerdia</i> . (MONTOLA, Xabier)	277
Luis HARANBURU ALTUNA, <i>Gure gauzak S.A.</i> (APALATEGI IDIRIN, Ur)	279
Pello OTXOTeko VAQUERO, <i>Batak ez du bestea kentzen</i> . (MARKULETA, Gerardo)	284
Pello OTXOTeko VAQUERO, <i>Libreta horiko poemak</i> . (ARISTI, Pako)	289

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	18 €
Atzerrian	21 €
Dendan ale bakoitza	18 €

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual	18 €
Número suelto	12 €

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila - DONOSTIA